

Migráció és település

Duna-Tisza

Mixse és K. Lajosi p.

Nagy-Körös

közén

2

TÁJ ÉS NÉPI KULTÚRA 1.

REGION UND VOLKSKULTUR 1.

MIGRÁCIÓ ÉS TELEPÜLÉS
A DUNA-TISZA KÖZÉN 2.

MIGRATION UND BESIEDLUNG
AUF DEM DONAU-THEIß-ZWISCHEN-
STROMLAND 2.

Szerkesztette
JUHÁSZ ANTAL

SZEGED
1997

TÁJ ÉS NÉPI KULTÚRA 1.

A József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének
kiadványsorozata

REGION UND VOLKSKULTUR 1.

Sammelwerkserie des Ethnographischen Lehrstuhls
der Universität Attila József

Szerkeszti
JUHÁSZ ANTAL

Megjelent az OTKA 675. és T 19927 sz. program támogatásával.
A borítót Horváth Péter a Jászkun Kerületet ábrázoló térképe (1801)
felhasználásával Varga József tervezte.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000275986

Szedés, tördelés
VAJDA EDIT

B 198424

HU ISSN 0866-4862

Kiadja a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke
Felelős kiadó: Dr. Juhász Antal
Nyomdai kivitelezés: Juhász Nyomda, Szeged
Példányszám: 425 — Terjedelem: 10 A/5 ív

TARTALOM

Előszó	7
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Ürményi Mihály szemleútja a bácskai német telepes községekben	9
<i>Bagi Gábor</i> : Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez	19
<i>Juhász Antal</i> : Tázlár puszta benépesedése	37
<i>Sz. Kőrösi Ilona</i> : Falu a pusztában (Orgovány benépesülése)	71
<i>Szűcs Judit</i> : „Eleven kis falu ...” Jászszentlászló betelepüléséről, történetéről és társadalmáról	109
<i>Fodor Ferenc</i> : Kömpöc benépesedése	129
<i>D. Beszédes Valéria</i> : Szabadka magyar lakossága, 1755–1970	147
<i>Ö. Kovács József</i> : A zsidóság 19. századi migrációja és társadalmi mobilitása Duna–Tisza közti minták alapján.....	159
<i>Merk Zsuzsanna</i> : Bukovinai székelyek a Délvidéken (1941–1944)	179
<i>Szabó László</i> : Az alföldi nagytáj etnikai egységesülése és a tájrendező munkák	191
<i>Gulyás Katalin</i> : A migráció fő jellemvonásai Tiszafüred környékén a 18–19. században	207

INHALT

Vorwort	7
<i>Mihály Kőhegyi</i> : Mihály Ürményi von den deutschen Neusiedlerdörfern in der Batschka (1786)	9
<i>Gábor Bagi</i> : Bemerkungen zur Bevölkerung der Jazugen Puſten in Kleinkumanien (1790–1848)	19
<i>Antal Juhász</i> : Die Besiedlung der Puſta Tázlár	37
<i>Ilona Sz. Kőrösi</i> : Dorf in der Puſta (Die Besiedlung von Orgovány)	71
<i>Judit Szűcs</i> : Die Jazygen Besiedler von Jászszentlászló	109
<i>Ferenc Fodor</i> : Die Besiedlung von Kömpöc	129
<i>Valéria D. Beszédes</i> : Die ungarische Bevölkerung von Maria-Theresiopel, 1755–1970	147
<i>József Ö. Kovács</i> : Die Migration im 19. Jh. und die gesellschaftliche Mobilität der Judenschaft anhand der Muster vom Donau–Theiß–Zwischenstromland	159
<i>Zsuzsanna Merk</i> : Szekler aus der Bukowina auf dem Südland (1941–1944)	179
<i>László Szabó</i> : Die ethnische Vereinheitlichung des Großlandes in der Tiefebene und die Landschaft gestaltende Arbeiten	191
<i>Katalin Gulyás</i> : Die Hauptcharakteristika der Migration in der Umgebung von Tiszaſüred in den 18–19. Jh-en	207

Beköszöntő

A szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke ezzel a kötettel új kiadványsorozatot indít.

Közel negyven éve, 1957-ben jelent meg a szegedi néprajzi és nyelvtudományi tanszék első közös kötete „Néprajz és Nyelvtudomány” címmel. A Bálint Sándor, Mészöly Gedeon és Nyiri Antal szerkesztette kiadvány a két tudományág szoros kapcsolatának szellemében született, címével is kifejezve rokonságukat, együttes művelésük szerepét. Azóta az „Acta Universitatis Szegediensis” című sorozat e kiadványának 37 kötete látott napvilágot. A kötetekben a néprajzi tanszék oktatói, ott szakdolgozatot, doktori értekezést készítő tanítványok és a tanszék vonzáskörzetében dolgozó kutatók több mint 60 tanulmányt tettek közzé. A két tudományág együttműködését nemes tradíciónak tekintve, az elődeink indította sorozatot a kialakított keretek között tovább folytatjuk.

A néprajzi tanszék az utóbbi években egy személyes tanszékből három oktatót foglalkoztató, a szakos képzést megindító oktatási és kutató egységgé nőtt. A kutatások gyarapodó köre, a bővülő kapcsolatrendszer, a kiteljesedő oktatómunka természetesen hozta magával új kiadványok igényét. Elsőként a „Devotio Hungarorum” (Források a magyar vallásos népeletről) című kiadványsorozatot indítottuk útjára, amely Bálint Sándor professzor, a vallási néprajzi kutatás kiemelkedő tudósa munkásságát kívánja folytatni. A sorozatnak eddig két kötete jelent meg, Barna Gábor szerkesztésében.

Új kiadványsorozatunk első kötetével szintén Bálint Sándor nyomdokain haladunk. Ő írta le — elsősorban Kálmány Lajos múlt század végi temesközi gyűjtéseit követve — a „szegedi nemzet”-nek a 18. század óta több hullámban zajló belső vándorlását, kirajzását a Tisza–Maros köz és a Duna–Tisza köze elnéptelenedett tájaira. 1987-ben indított munkaközös-ségi kutatásunk az ő vizsgálatai és néhány újabb településtörténeti feltárás után a táj újkori migrációjának teljesebb megrajzolását célozza. E kutatás egy szakaszának eredményeit tartalmazza ez a kötet.

A „Táj és népi kultúra” cím arra utal, hogy elsősorban a dél-magyarországi régió és a szomszédos, határon túli térség népeinek, népcsoportjainak műveltségét, annak változásait kívánjuk megfigyelni, leírni és dokumentálni. Mind a kutatásban, mind a kiadványokban szóhoz jutnak rokon tudományágak — a társadalomtörténet, a szociológia, a településföldrajz, a nyelvtudomány — megközelítésmódjai is.

Szeged, 1996 decemberében

Juhász Antal

Einleitung

Der ethnographische Lehrstuhl der Szegediner Universität Attila József startet mit diesem Band eine Sammelwerkserie.

Beinahe vor 40 Jahren, im Jahre 1957 erschien der erste gemeinsame Band der Szegediner ethnographischen und sprachwissenschaftlichen Lehrstühle mit dem Titel „Ethnographie und Sprachwissenschaft“. Das von Sándor Bálint, Gedeon Mészöly und Antal Nyíri verfaßte Sammelwerk wurde im Geiste der engen Beziehung der zwei Wissenschaftszweige geboren, auch mit seinem Titel die Verwandtschaft ausdrückend, die Rolle ihrer gemeinsamen Pflege betonend. Seitdem kamen 37 Bände dieses Sammelwerkes in der Serie mit dem Titel „Acta Universitatis Szegediensis“ zustande. In den Bänden veröffentlichten die Lehrer des ethnographischen Lehrstuhls, die hier, ihre Facharbeit, Doktorarbeit schreibenden Studenten und in dem Anziehungskreis des Lehrstuhls arbeitende Forscher, mehr als 60 Abhandlungen. Da wir die Kooperation der zwei Wissenschaftszweige für edle Tradition halten, setzen wir die von unseren Vorgängern startete Serie in den originellen Rahmen fort.

Der ethnographische Lehrstuhl entwickelte sich den letzteren Jahren aus einem einköpfigen Lehrstuhl zu einer 3 Lehrer beschäftigenden, die Fachausbildung startenden Bildungs- und Forschungseinheit. Der sich vermehrende Kreis der Forschungen, die sich weiternde Beziehungsstruktur, die sich voll entfaltende Bildungsarbeit erhoben den Anspruch auf neue Sammelwerke selbstverständlich mit sich. Zuerst haben wir die Sammelwerkserie mit dem Titel „Devotio Hungarorum“ (Quellen aus dem ungarischen sakralen Volksleben) hinausgeben lassen, die die Tätigkeit vom Professor Sándor Bálint dem ausgezeichneten Wissenschaftler der sakralen, ethnographischen Forschungen, fortzusetzen wünscht. Bis jetzt sind zwei Bände der Serie erschienen, verfaßt von Gábor Barna.

Mit dem ersten Band unserer neuen Sammelwerkserie wandeln wir wiederum in die Spuren von Sándor Bálint. Er schilderte — in erster Linie der Sammelarbeit in Temesköz (Temesch-Zwischenland) von Lajos Kálmány am vorigen Jahrhunderte folgend — die interne, seit dem 18. Jh., in mehreren Wellen vorgehende Migration der „Szögediner Nation“, ihr Ausschwärmen in die sich entvölkerten Länder des Donau-Theiß-Zwischenstromlandes und des Theiß-Mieresch-Zwischenstromlandes. Die durch unsere Forschungsgemeinschaft im Jahre 1987 gestartete Untersuchung erzielt nach den Forschungen von Sándor Bálint und nach einigen, neuen siedlungshistorischen Untersuchungen die völlige Schilderung der neuzeitlichen Migration des Landes. Dieser Band beinhaltet die Ergebnisse einer Phase dieser Forschung.

Der Titel „Region und Volkskultur“ spielt darauf an, daß wir in erster Linie die Kultur und derer Änderungen der Völker und Volksgruppen in Südungarn und in den benachbarten Ländern, jenseits der Grenze beobachten, beschreiben und dokumentieren möchten. Sowohl in der Forschung, als auch in Wissenschaftszweige, wie Gesellschaftswissenschaft, Soziologie, Siedlungsgeographie, Sprachwissenschaft.

Szeged, im Dezember 1996

Antal Juhász

Előszó

A Duna–Tisza köze 18–20. századi településtörténetének kutatására alakult munkaközösség 1990 és 1993 között folytatta munkáját. Újabb településekre terjesztettük ki a kutatást és újabb kutatókat — történészt, néprajzost — vontunk be a föltáró munkába.

1991 augusztusában, a Szegeden megrendezett III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson a „Migrációs folyamatok és hatásuk a népi kultúrára” tárgykörű szekcióban a munkaközösség hat tagja (Bárth János, Beszédes Valéria, Juhász Antal, Székelyné Körösi Ilona, Sztrinkó István, Szűcs Judit) tartott előadást. Többen a régió migrációs folyamataira vonatkozó újabb kutatásaikról is számot adtak.

Az 1991–1993 közötti hároméves időszakban az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) ismét anyagi támogatásban részesítette kutatásainkat. Ez idő alatt végzett kutatásainkból 1993 decemberében konferencián számoltunk be. Tizenkét előadás hangzott el, s közülük most tizenegyet adunk közre. Bárth János Migrációs adatok a Duna–Tisza közí határperekben című tanulmányát a Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyvében (Cumania) fogja majd közölni.

Másodjára is Migráció és település a Duna–Tisza közén címen tesszük közzé a konferencia előadásait, illetve azok bővített anyagát. Emögött a folytatás, a továbbépítés igénye rejlik.

Ezúttal is köszönjük az OTKA Bizottsága, a Kalocsai Érseki Hivatal, a Váci Püspökség, a Bács-Kiskun Megyei és Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, valamint a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága vezetőinek támogatását. 1987-ben, a kutatás indulásakor is tudtuk, hogy nem rövid távú munkára vállalkozunk, mivel a föltárandó terület nagy és a források földolgozása időigényes. Első kötetünk (Migráció és település a Duna–Tisza közén. Szeged, 1990) bevezetőjében úgy fogalmaztam: „Reméljük, módunk lesz folytatni.” A folytatás terve és reménye ma, a társadalomtudományi alapkutatások — s mindenfajta kutatás — nehezedő föltételei között is él.

Szeged, 1995 júliusában

Juhász Antal

Ürményi Mihály szemleútja a bácskai német telepes községekben (1786)

KÖHEGYI MIHÁLY

A török uralom másfél évszázada alatt Bács és Bodrog vármegyék lakosságának egy része a biztonságosabb felvidéki területekre menekült. Ennek következtében a török elűzése után a két megye földje elparlagosodott, hiszen az egykor oly sűrűn lakott magyar vidéken embert is alig lehetett találni.

I. Lipót, hogy a nagy pusztulás nyomait eltüntesse, és a termékeny talajnak munkás lakosságot biztosítson, közvetlenül Buda visszafoglalása után bunyevácokat és szerbeket telepített ide. Munkáját III. Károly, Mária Terézia és II. József folytatta, de ők már németeket hoztak e területre. A munkák menetéről Cothmann Antal udvari tanácsos 1763-as jelentéséből szerezhetünk tudomást, de az természetesen a Mária Terézia alatti telepítésekre vonatkozik. Ezideig nem volt összefoglaló monográfiája II. József telepítési akcióinak, bár részleteket egy szemtanú leírásából eddig is ismertünk. Oscar Feldtänzer óriási levéltári anyagra támaszkodó munkájából ma már világosan körvonalazódik az 1784–1786 közötti telepítések menete. Ebben megtalálható Ürményi Mihálynak, a kamara zombori adminisztrátorának német nyelvű jelentése, melyből a szántovai (Hercegszántó) kerület falvaira vonatkozó részt magyar fordításban közöljük:

Vizitációs jegyzőkönyv

azokról a tárgyakról, amelyek az 1786 március és április hónapban végzett vizitáción során a Bácsai kerületben letelepítésre kerülő birodalmi német bevándorló családok elhelyezésével kapcsolatban felmerültek, és amelyeket Kiss József illetékes kerületi elöljáró és több hivatalnok jelenlétében felolvastunk, és elrendeltük végrehajtásukat.

Szántovai kerület

29. Baracska, 1786. április 23-án.

1. Miután szemrevételezésem során azt találtam — amit a megbízási szerződésben álló Bischof építési vállalkozó is tudomásomra hozott a jelentésében —, hogy az ezekben a királyi kerületekben felépítendő telepesházakhoz való fa gyenge minőségű; és mivel tudomásomra jutott az is, hogy a Bácsai kerületben lévő Rhadekről

leúsztatott épületfa egy szállítmánya ismét útban van, ezért utasítjuk Kiss József kir. mérnök urat e faszállítmány megérkezésekor a lehető leggyorsabban intézkedjék arról, hogy hol használják fel ezeket.

2. A ker. számtartó szállását még ez évben fel kell építeni azon a helyen, melyet Sterba előljáró úrnak megmutattam; értesíteni kell Kiss József urat, aki köteles a helyszínre menni, és intézkedjék arról, hogy az épületet mi módon építsék fel, és a szükséges lépéseket ennek érdekében tegye is meg. A ker. előljáró úr köteles az ehhez szükséges anyagokat a legkedvezményesebb áron beszerezni. Standl számvevőségi ellenőr Kiss József ker. mérnök úr irányítása mellett ellenőrzi az építkezést; a pénzt ... forint, ... krajcár a szántóvai számvevőségre utaljuk ki azzal a kikötéssel; hogy Kiss József kir. mérnök úr mindenkor igényének megfelelően ebből annyi pénzt fizessen ki a számadó nyugtája ellenében, amennyit az építkezéshez szükségesnek lát.

3. Mivel a mai napig még nem érkezett meg a magasabb helyről a másodkasznári és a jelenlegi számvevőségi ellenőrlakás építésének engedélye, s ezen kívül igen sok urasági épület felhúzása még előttünk áll, ezért a másodkasznári és ellenőrlakás felépítését elnapoljuk.

4. A sörfőző hűtőjét, ami az öreg baracscai sörfőzdében még megtalálható, a számvevőség köteles felügyelni, hogy jó és használható állapotban maradjon, mivel az új sörfőzde felépítését a következő évre úgyis tervbe vettük.

5. A közelmúltban felépített gát — ami egyébként kissé keskeny — a déli oldalon megrongálódott, a javítással, jó és tartós állapotba hozásával Kiss urat bizzuk meg, aki a helyszínen a szükséges intézkedéseket tegye meg.

6. Vizitációm során észrevettem, hogy Baracska helység lakói a Duna közelében egy árkot ástak, hogy csónakokkal közvetlenül a Dunára juthassanak; mivel ez igen veszélyes, káros és súlyos következményekkel járhat, megbízzuk a ker. előljáróját, hogy a nevezett árkot haladéktalanul temettesse be.

7. Ezen alkalommal megsejleltem a raktárat is, és azt találtam, hogy a benne lévő gyenge minőségű csöves kukorica pusztulásra van ítélve, ezért innen el kell vitetni; ennek érdekében megbízzuk az előljáró urat, hogy több hivatalnok jelenlétében a kukoricát a lehető legmagasabb áron adja el.

8. Mivel a telepések számára tartalékolt liszt nagyobb mennyiségben található, ezért megbízzuk Bekits kasznárt, hogy a további intézkedések meghozataláig az újabb őrléstől egyelőre tekintsen el.

Azért, hogy a legmagasabb kincstárat a továbbiakban megkíméljük ama kiadásoktól, amit a gabona őrlése jelent, elrendeljük a ker. előljáró úrnak, hogy beosztottjaival együtt minden igyekezetével azon legyen, hogy a telepéseket meggyőzze, liszt helyett a gabonát magvas állapotban vegyék át, és vagy a saját lóval hajtott malmaikban, vagy a vízimalmokban őrltessék meg azt.

9. Miután vizitációm során azt tapasztaltam, hogy Bekits kasznár aránytalanul nagy mennyiségű rostalékot [kirostált selejtet] hozott létre a raktárban, ezért megbíztuk őt, hogy ama gabonából, amit a telepéseknek ad, a lehető legkevesebbet rostáljon ki, főként a zab és árpa esetében, inkább csak a portól és piszoktól tisztítsa meg. A meglévő rostalékhalmazt pedig a lehető legjobb áron adja el.

10. Mivel a baracscai urasági pincében megközelítően csak 400 vödörnyi a borkészlet, ezért Oltvány ispánt, aki a pécsváradi és szekszárdi uradalmakból visszaérkezvén jelentette nekem, hogy a bátaszéki uradalomban 400 eladásra szánt bor található, elküldtem Bátaszékre egy Klegel úrnak címzett levéllel, mely szerint ezeket a borokat kóstolja meg, és alkudjon az árra, majd azonnal közölje írásban a baracscai számvevősséggel a lekötött bor mennyiségét, és a készpénz fizetés ellenében megállapított árat, hogy a számvevőség ennek alapján egy személyt küldhessen a nevezett borok kifizetésére. Egyébként elrendeltük, hogy ebből a tartalékból Baracska 2000 és utána Apatin is 2000 vödör bort fog kapni, amit urasági hajókkal szállítunk el.

11. A pécsi ker. adminisztrátor a hozzá intézett levelemre közölte, hogy már csak 2500 vödör bort tudunk 2 forint 30 krajcárért eladni; e levélből azonban nem tűnik ki, hogy e borhoz a hordókat is hozzászámítják-e, vagy azok nélkül értendő az árajánlat; evégből Oltvány ispánt kell megkérdezni, előnyös-e, ha ezeket a borokat ilyen magas áron megvásároljuk a kincstár számára, és vajon a hordók bennfoglaltatnak-e ebben; elrendeljük, hogy miután az urasági hajók Palánkáról Apatinba érkeznek, és a Szerémségben vásárolt borokat kirakják, utána Szekszárdra induljanak az urasági borokért.

30. *Almás. 1786. április 24-én.*

1. Az elmúlt év novemberében kidolgozott tervezet szerint ebben a helységben:

használaton kívüli	10 telken
tartalék földön	33 1/4 telken
összesen	43 1/4 telken

még ebben az évben 98 telepházat kellett volna felépíteni; mivel a megtartott vizitációm során azt tapasztaltam, hogy ténylegesen nem több, csak 24 ingatlan létezik, és a telepítési tervezet kidolgozásakor tévedésből azokat az ingatlanokat is ideszámították, melyeket már az elmúlt évben a hazai telepések számára átengedtünk, emellett ama 7 3/4 telket is, amit a tönkrement lakóktól átvettünk, most azonban a következőkben felsorolásra kerülő feltételek mellett mégis visszaadtunk: ezért elrendeljük, hogy a fent említett 24 ingatlanra — 1/2 telket számítva — 48 parasztházat, vagy mivel könnyen találhatunk néhány családot, akik csak 1/4 telket szándékoznak átvenni, mert ezt képesek csak megművelni, inkább azt javasoljuk, hogy

50 parasztházat
10 kincstári házat
összesen 60

házat kell felépíteni, ezeket pedig a Sterba előjárónak megmutatott helyen, Baja irányában, a már felépített telepesházakhoz csatlakozva kell felhúzni. Mivel a belterület kimérése és ebből következően az építkezés mihamarabbi beindítása már nem halasztható el, mérnök hiányában Bischof kőművesmester — aki maga ajánlkozott, és rövid úton erre megbízást is kapott —, mérje ki ezt a belterületet, ám vegye figyelembe azt, hogy egy házhely nem lehet 12 ölnél szélesebb és 50 ölnél hosszabb.

2. Miután a helység szemrevételezésekor azt tapasztaltam, hogy azok a negyedések, akikről az úrbéri szolgáltatás kijelölésekor visszavettük a földet, mivel nem rendelkeztek növendék állatokkal, és a földjeiket másokkal kellett megműveltetni, és ténylegesen minden lehetőség és erő híján vannak, a megyei határozat értelmében — mely ezeket figyelmen kívül hagyta —, mégis vissza kellett adni a földeket: ezért Oltvány helyi ispánt megbízzuk — Perchich alszolgabíró úr jelenlétében —, figyelmeztesse őket, hogy a szükséges igavonó állatokat legkésőbb a jövő ősziig szerezzék be, ellenkező esetben a földeket aratás után elveszjük tőlük. Erről a tek. megyegyűlést is értesíteni kell.

3. E 60 ház befedéséhez Baján 31 fedélszéket kell elkészíteni, amihez Barackán még 29 fedélszék készül; ezután az előjáró úr a 60 kész fedélszék szállítására licitálást hirdessen, és azoknak adja, akik a legkedvezőbb ajánlatot teszik.

4. Miután Almáson mintegy 20000 köteg nád áll rendelkezésre, és ehhez még 28000 köteg szükséges, így 28000 köteget más helyről kell ideszállítani; ezt Sterba ker. előjáróra bízuk, valamint azt is, hogy intézkedjen 12000 köteg nádnak a Dunaparra leszállításáról, onnan pedig hajókon a Palánkai kerületbe lehessen vitetni kisegítésképpen. Megbízzuk Kiss József ker. mérnököt, hogy a meglévő mészszállító hajókon e nád szállítására a szükséges gyors javításokat, átalakításokat tegyen, s menetkész állapotban tartsa. E 120 000 köteg nádat megérkezése után azonnal Bulkesbe kell szállítani — ez Szibye előjáró úr feladata lesz.

A Szántovai kerületben fennmaradt többi nádat ezután Csonoplyára kell szállítani. Újfent megbízzuk a ker. előjárót a többi előjáróval együtt, hogy amint a nádat az alattvalók ideszállítják, vegyék számadásba, és a legrövidebb időn belül jelentést kérek arról, mennyi nád van még tartalékban.

A kalocsai prefektust is meg kell keresni írásban, hogy jelezze, mennyi nád remélhető a kalocsai uradalomból, és az mely helységeken található. Mivel az alattvalók igen kellenetlenül szállítanak — amint hiteles forrásokból hozzám is eljutott a hír —, mert néhány helyen nem vették át tőlük a szállítmányt, vagy nem fizették ki a nádat, ezért elrendelem a számvevőségnek, figyeljen a nád átvételére, és a lehető leghamarabb fizesse is ki azt. Abban az esetben, ha nem lenne elég pénze, a

betelepítési hivatal köteles fizetni; valamennyi ker. előljáró úrnak ismételten a legszigorúbban meghagyjuk, hogy szorgalmazza a nád begyűjtését és kifizetését.

5. Habár a letelepítési tervezetben eredetileg elrendeltük, hogy Almás községben egy kórházat kell felállítani, s egy sebészt alkalmazni, ám az 1.§ [pont] értelmében 60 háznál több nem kerül felépítésre, és a mellette levő Katymár községbe is csak hazai telepéseket szabad letelepíteni; ezért nem fizetődik ki, hogy saját sebésze legyen a falunak, mivel Baja egyáltalán nincs messze, s ott lakik egy doktor, aki maga is utánanézhethet a betegeknek; erről Büky urat a megyei orvost is értesíteni kell.

6. Mivel Oltovány helyi ispán az Almás melletti radionitieri [Radonity pusztá] urasági juhtenyészetet is felügyeli, ezenkívül sokat kell utaznia borpróbákra és borvásárlásra, emellett az ideszállítást is meg kell oldania, ezért Kiss József mérnök úr javaslatára az építésvezetői posztra Martinenko volt őrmestert vettem fel napi 45 krajcárért, akit értesíteni kell arról, hogy a fent nevezett Kiss mérnök úr irányítása alatt áll, és a havi jelentéseket neki kell minden alkalommal beküldenie.

7. Az itteni házak döngölése a telepítési tervezet szerint robotmunkával történik; és mivel most van a legalkalmasabb idő a döngöléshez, az előljáró urat utasítjuk, intézkedjen, hogy ezt a munkát a lehető leghamarabb megkezdjék.

8. Megbízuk az előljárót, hogy a telepések számára biztosított lovak gondozására szerződtesse egy csikóst, aki mindaddig ellátja ezt a feladatot, amíg a telepések teljesen berendezkednek; a megkötött szerződést küldje be jóváhagyásra.

9. A betelepítési tervezet értelmében elrendelték, hogy a Szántovai területben szükséges lovakat Szántován vegyék át, és innen adják azokat tovább az érintett telepéseknek — mivel azonban a vizitációm eredményeképpen a Szántovai területben egyes egyedül Almás községbe kerülnek német birodalmi telepések, elrendelem, hogy a loátadás a fent nevezett Almás községben történjen meg; erről a letelepítési számvevőséget kell értesíteni miheztartás és tudomásulvétel végett.

10. Elrendeljük, hogy a telepítéshez és a kocsmá felépítéséhez szükséges meszet a baracscai tartalékból kell fedezni; a beregi [Béreg] már épülőfélben lévő, és a gakovai [Gákova] újonnan felépítendő templomhoz szükséges meszet pedig a szerződéssel lekötött csereviczi mésztartalékból kell fedezni, amit a községek maguk kötelesek elhozni; ennek érdekében kötelesek Sterba ker. előljárón keresztül Sziby előljáróhoz fordulni.

11. Hogy a telepesházak felépítése megszakítás nélkül, folyamatosan véghez vihető legyen elrendelem — nehogy egy esetleges téglahiány akadályozza a munkát —, hogy azt a 45000 téglát, amit az almási kocsmáépület felhúzására tartalékoltunk, eme telepesházak felépítésére fordítsassék. A ker. előljáró urat megbízuk, hogy a tégláégetést, amit szerződéses alapon kezdtünk el, a leghatásosabb módon szorgalmazza.

12. Miután azt tapasztaltam, hogy az almási uradalmi kocsmá nagyon rozszant állapotban van, és a kijavítása semmiképpen nem fizetődik ki, ezentúl pedig egyrészt, mert e helységen keresztül vezet a nagy országút; másrészt az itt létesítendő kolónia miatt is szükséges egy első osztályú kocsmá felépítése, elrendeljük, hogy Kiss József mérnök úr a legsürgősebben intézkedjen annak érdekében, hogy egy ilyen kocsmáépület felépüljön, és erről Oltvány ispánnak a szükséges költségvetést benyújtja; Sterba előljáró urat pedig megbízzuk, hogy a szükséges robotról gondoskodjon. A 2306 forint — krajcárt a szántovai számvevőségre utaljuk át olyan feltételek mellett, hogy Kiss mérnök úr mindenkor bejelentése alapján a könyvelői nyugtára annyi pénzt vehessen fel, amennyit jónak lát az építkezés előmozdítása érdekében. Mivel a régi kocsmá szemrevételezésekor észrevettem, hogy a pince oly mértékben telítődött vízzel, hogy semmilyen italt abban tárolni nem lehet, így a bort olyan szobában kell tartani, ahol szemmel láthatóan is a pusztulásnak van kitéve, ezért elrendelem, hogy amíg ez a túl magas vízállás tart, a bort ideiglenesen az ispán pincéjében tárolják.

13. Mivel javaslatom alapján ebben a faluban még ez évben egy uradalmi csűr felépítése vétetett tervbe, ám a jelenleg igencsak fontos, számos urasági épület felhúzása miatt ez már nem lehetséges, ezért a további intézkedésig az építkezést elhalasztjuk.

14. Hogy Almás helységet, amely igencsak elszórt és rendezetlen képet mutat, valamelyest rendbe lehessen hozni, megbízzuk Kiss József királyi mérnök urat, minél hamarabb látogasson el Almásba, és minden igyekezetével azon legyen, hogy a falut szabályozza, és azt a kőművesmestert, aki a rendezést fizetés ellenében elvállalja, irányításával támogatja.

15. Az almási paplakhoz egy szobát kell építeni, a nagyon esedékes és szükséges javításokat is meg kell csináltatni; ennek érdekében — a magas rendelkezések értelmében — Bischof kőművesmester és vállalkozó köteles az abban a helységben felépítendő telepházákhoz szükséges anyagokat megfelelő okmányok ellenében beszerezni, és a számlákat Oltvány ker. előljárónak benyújtani.

31. Katymár, 1786. április 24-én.

1. Az itteni 10 üres telekre már az 1785. december 8-án kelt betelepítési tervezet szerint 31 telepházát szándékoztunk felhúzni; miután azonban vizitációm során azt tapasztaltam, hogy a falu összevisszaságot, szétszórt képet mutat, egy új kolónia létesítésére a számos domb miatt nem alkalmas, és mert az ezzel kapcsolatos tervezetet a legmagasabb kincstárnak túlságosan drága áron kellene megfizetnie, és a falu egész környékén sem található megfelelő hely, és mert az ingatlanokhoz tartozó földek is gyenge minőségűek és szintén szétszórtan helyezkednek el, ezért nem tartjuk alkalmasnak a birodalmi németek betelepítésére; elrendeljük, hogy a ker. előljáró

úr ossza szét ezt a 10 telket oly hazai telepesek között, akik helytartósági útlevéllal rendelkeznek, és másoknak is juttasson a legmagasabb helyről engedélyezett kedvezmények élvezése mellett.

2. A betelepítési tervezet értelmében Bischof vállalkozóval szerződést kötöttünk:

Almásón 98

itt helyben, Katymáron pedig 31 telepesház

kerül felépítésre. Ám az almási vizitációm során megállapítottam, hogy az 1. § [pont] értelmében Almáson 60 háznál több semmiképpen nem építhető fel, ezzel szemben Katymáron a tervbe vett 31 ház építése elmarad; ebből következik, hogy Bischof vállalkozóra 69 ház felépítése marad; Kiss mérnök urat azzal a megbízással keresem meg, hogy a szerződéses alapon felépítendő 69 házat Bischof vállalkozóra bízsa.

3. Szemrevételeztem ama földeket, amelyeket a telepesek részére bevetettek, valamint a szabad réteket is, és mindkettőt jó állapotban találtam; ezért elrendelem, hogy a ker. előjáró úr a bevetett földeken termő gabonát a maga idejében arattassa, a réteket pedig kaszáltassa le, a gabonát és szénát szállíttassa el az urasági szérűre; a leadandó tizedeket pedig különítse el, és vezessen erről külön feljegyzést.

32. Szántova, 1786. április 25-én.

1. Szemrevételeztem az elmúlt évben leégett ispánlakást, és azt találtam, hogy a döngölt falak a legtöbb helyen még használható állapotban vannak, csupán a fedél-székeket és egyéb kellékeket kell pótolni. A legmagasabb kincstár kiadásainak megtakarítása érdekében megbízzuk Negsty helyi ispánt, hasson oda, hogy ehhez az építkezéshez a lehető leggyorsabban hozzálassanak, és az ispánlakás felépítéséhez engedélyezett 150 forint kiutalása a baracscai uradalmi számvevőségre megtörténjen, és az előbb említett ispán számlája és nyugtája ellenében fizetessék ki; a Baracsjáról beszerzendő épületfáról és mészről, valamint a Béregről való téglákról is tegyen jelentést Kiss mérnök úrnak, akit egyébként ezzel a feladattal is megbízunk.

2. Megbízzuk Sterba ker. előjáró urat, hogy az eperfaültetvény kertészét a meglévő urasági házba szállásolja be, de azt előtte még robot igénybe vételével javíttassa ki; amennyiben ez a javítás nem történik meg robotmunkával, akkor készpénzfizetéssel végeztessék el; az erre vonatkozó költségvetést mihamarabb küldjék be.

3. Mivel a dautovai [Dávod] plébános a paplak belátható időn belüli javítását sürgette, és az átutazásom során magam is igencsak rozoga állapotban, javításra szorúlónak láttam, ezért figyelmeztetjük Kiss kir. mérnök urat, hogy a közeljövőben menjen el Dautovába, szemlélje meg a paplakot, és nyújtson be hozzám egy javítási, vagy — ha ez már nem volna lehetséges — egy egészen új épületre szóló költségvetést.

4. A ker. előjáró úr jelentése szerint a felépítendő telepesházak döngöléséhez szükséges döngölési és egyéb eszközök jó minőségben és sokkal nagyobb számban

vannak meg, mint amennyi szükséges az almási házak felépítéséhez, ezért a fent nevezett előljáró úr ama szerszámokat és eszközöket, melyek Almáson kellenek, ott helyben ossza szét, de ezen ügy kapcsán Halics zombori igazgatóval egyetértésben cselekedjen.

5. A baracscai számvevőseget megbízzuk, hogy azokkal az ispánokkal, akik a gakovai és béregi templom építésével kapcsolatos kiadásokért felelnek, a fent nevezett templomok építésére engedélyezett 7335 forint 43 1/10 krajcárt — éspedig a szántovai ispánnak, Nigsty úrnak, aki a béregi templom építéséért felel ... 7335 forint 1/10 krajcárt és Wirth helyi ispánnak, aki a gakovai templom építéséért felel, szintén ... 7335 forint 43 1/10 krajcárt fizessen ki Kiss József kir. mérnök időről időre a részszámlák ellenében. Erről nevezett mérnököt is értesíteni kell.

33. Béreg, 1786. április 28-án.

Szemrevételeztem a helyi templom építését, és az alábbiakat tapasztaltam:

1. Mivel az itteni templom felépítéséhez szükséges mész alig 2-3 hétig elegendő, amennyiben a munka ismét beindul, ezért megbízzuk a palánkai ker. előljáró urat, hogy a közeljövőben Cserevicséről érkező mészszállítmányról azonnal értesítse Sterba szántovai ker. előljárót, hogy a béregi templomépítés céljára szükséges 1000 vödör meszet megkaphassák. Mivel a község vállalkozott arra, sőt határozottan kérte is, hogy a mész szállítását maga megoldja, de járművel ezt nagyon nehezen lehetne csak idefuvarozni, egyúttal egy hajót kért a mész elszállításához; ezért megbízzuk Kiss mérnök urat, hogy ezt az utat egy uradalmi hajóval oldják meg úgy, hogy a nevezett béregi községnek egy hajót bocsásson rendelkezésére, amivel a meszet ide felvontathassák.

2. Észrevettem, hogy a templomhoz igen közel, alig 3 ölnyre egy parasztház áll; ez az érintkezés nemcsak a templomot teszi tönkre, hanem egy esetleges tűzvész alkalmával — amitől az Isten kegyesen kíméljen meg bennünket — veszélyessé is válhat; ezért elrendeltem, hogy a helyi ispán ezt a házat a lehető legrövidebb időn belül tüntesse el onnan, a tulajdonosnak pedig utaltasson ki egy másik, ehhez hasonló telket a községben; kártalanítása fejében pedig épületfát utaljon ki számára, amit Sterba ker. előljáró tudomására is kell hozni.

Zombor, 1786. május 9-én.

jóváhagyta 1786. május 10-én.

Ürményi Mihály

A jegyzőkönyvből kiderül: Ürményi Mihály tavasz nyíltával útnak indult, hogy bejárja — nyilván királyi megbízásból — Bács és Bodrog megyét. Délen kezdte

(március 27.), és először a zombori kerület községeit (Apatin, Bezdán, Rácmilitics, Brestovác, Veprovác, Csonoplya, Kernyaja, Ómorovicza, Filipova), majd a kulai és a palánkai kerületet kerítette sorra. A szántovai kerületbe április 23-án érkezett, és Baracskán (ma Nagybaracska) kezdte meg a helyszíni szemlét. Másnap már Almáson (Bácsalmás) volt, és még ugyanezen a napon járt Katymáron is, hogy aztán Béregen fejezze be vizsgálatát.

Bár a teljes jelentést érdemes lenne kiadni, helyszűke miatt csak a szántói kerület — Béreg kivételével — ma is Magyarországhoz tartozó községeinek leírását közöljük.

*Die Berichtreise von Mihály Ürményi in den deutschen Neusiedlerdörfern
in der Bácska (1786)*

MIHÁLY KŐHEGYI

Während dem anderthalben Jahrhundert der Türkenherrschaft floh ein Teil der Bewohner von den Komitaten Bács und Bodrog auf die sichereren Gebiete Oberungarn. Die hintergebliebenen Leibeigenen zogen in die mehr geschützten Siedlungen, Städte; der größte Teil der Dörfer entvölkerte sich. Infolgedessen wurde nach der Hinausjagung der Türken das Land der zwei Komitaten zum Ödland, auf dem einmal dicht bevölkerten ungarischen Lande konnte man fast keine lebendige Seele finden.

Um die Spuren dieser großen Verwüstung zum Verschwinden zu bringen und für den fruchtbaren Boden Arbeiter zu finden, besiedelten Karl III., Maria Theresien und Josef II. auf dieses Gebiet Schwaben. Von der Verwirklichung dieses Plans können wir uns aus dem Bericht von 1763 des Hofraten Antal Cothmann Kenntnis verschaffen. Dieser Bericht bezieht sich auf die Kolonisation während der Herrschaft von Maria Theresien. Bis heutzutage gab es keine zusammenfassende Monographie von den Ansiedlungsaktionen Josef des Zweiten, obwohl einige Details aus der Beschreibung eines Augenzeugen schon gekannt waren. Aus der Arbeit, die sich auf einem riesigen archivarischen Stoff unterstützt, bekommen wir ein klares Bild betreffs des Ganges der Ansiedlung zwischen 1784–1786. In der Beilage dieser Arbeit ist der deutschsprachige Bericht von Mihály Ürményi, dem Administrator der Kammer von Zombor, zu finden, aus der wir die ungarische Übersetzung des Teils, der sich auf die 5 Dörfer (Baracska, Almás, Katymár, Szántova, Béreg) des Bezirkes Szántova (Hercegszántó) bezieht, veröffentlichen.

Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez¹

BAGI GÁBOR

1. A Jászkun Kerület pusztáinak az utóbbi másfél évszázadban bekövetkezett önállósulása, községgé alakulásának folyamata elválaszthatatlan a tanyásodástól, a tanyás gazdálkodási forma általánossá válásától, az időleges, majd állandó pusztai, tanyai lakosság kialakulásától. Közhelyszerű tény, hogy e folyamatok együttes hatása a Jászkun Kerületen belül a Kiskunságban figyelhető meg leginkább. E nagy területű, ugyanakkor rendkívül tagolt, megtelepülését tekintve olykor igen nagy eltéréseket mutató, de mindenképp jelentős további népesség befogadására alkalmas, s a településtípusok viszonylag széles skálájával rendelkező tájegység (közeli, félközeli pusztáival, s ezek adottságainak mind teljesebb kihasználására irányuló, fokozatosan változó gazdasági szerkezetével) már a XVIII. századtól nagyobb változásokat (lehetőségeket) sejtetett, mint a nagy (bár változatos) településsűrűségű, népességű és gazdasági erejű, ám viszonylag kis határú, s kiskunsági pusztáinak nagy távolsága miatt azok hatékonyabb gazdasági kihasználásában gátoltabb Jászság, illetve a pusztáikat közvetlenül a központok köré tömörítő nagy lakosságú, de sokáig vízjárta határú nagykun települések. Aligha véletlen, hogy 1848 után a Jászságban négy (Ágó, Szentandrás, Boldogháza, Ivány), a Nagy-kunságban pedig csak két (Mesterszállás, Kuncsorba) pusztát önállósult, míg a Kiskunságban ezek számának többszöröse.

2. Magam a Kerületek 1848 előtti iratanyagában több, a legváratlanabb helyekről előkerülő, elszórt — s így tematikusan gyakorlatilag kutathatatlan — adatot találtam címben jelölt témával kapcsolatban. Önmagukban ugyan ezek nem adnak átfogó képet, ám mégis érdekesekek, mivel egy olyan kezdeti — 1848 előtti! — időszakra vonatkoznak, melyekre nagyon nehéz bármiféle adatot is találni.²

Ismeretes, hogy a Kiskunságon belül sokáig népességét tekintve is jól elkülönültek a jász birtokok. (A Jászság a redempcióval kb. 83.000 kh területű egész és részpusztát — Lajos, Mizse, Bene, Szentlászló, Kara, Kerekegyháza, Kisszállás, Kocsér, Pálos — szerzett meg, a tájegység több mint hatodát.³) Előadásomban ezekre

1 E dolgozat az OTKA F 4633 nyilvántartási szám alatt támogatott kutatása keretében készült.

2 Részleges adatokat ismeret az egykorú honismertető és statisztikai irodalom alapján: SZÓTS R., 1982.

3 FODOR F., 1942, 97–110.

vonatkozó, illetve ezek értelmezéséhez szükséges népesedés-, illetve társadalom-történeti adalékokat, észrevételt ismertetek.

3. A Kiskunságra, annak pusztáira, tanyásodására pillanatnyilag II. József korától rendelkezünk átfogóbb adatokkal. Az itt 1786-ban végrehajtott népszámlálás⁴ után egy évvel a kerületi népességet ismételten összeírták⁵ (feltehetően ekkortól válnak általánossá az éves népességösszeírások), még pedig — noha név nélkül — háztartások szerint. E felmérés két szempontból hoz újat a népszámlálással szemben. Egyrészt a puszták részletes bontásában közöl adatokat, másrészt viszont több esetben is feltünteti a települések belső határaiban (vagy belső határbelinek számított pusztában?) lévő szállások (tanyák) számát, s az itt élő állandó népességet. A népszámlálás szerint 1786-ban a Kiskun Kerület 5148 házából 620 tekinthető pusztai szállásnak, amelyben 187 familia élt (1091 lakos a 31000-ból). Az összeírás alapján ugyanakkor bizonyos, hogy e családok a legjobb esetben is ugyanannyi házat laktak (inkább néhányal kevesebbet), így a fennmaradó kb. 450 szállást időszakosan használhatták. Ugyanakkor három település belső határában még — Dorozsmánál 53, Majsánál 18, Félegyházán 126 — összesen 198 szállással számolhatunk, ezekben 49 családdal (240 lakossal).

Szembetűnő ugyanakkor, hogy a jászok kezén lévő kiskun pusztákon semiféle népesség nincs feltüntetve, sőt a Jászságban is csak 41 pusztai házat találunk 6 családdal, s 22 lakossal. Az itteni kép végeredményben egyezik a Jászság kései — dualista kori — tanyásodásával kapcsolatos korábbi szakirodalmi utalásokkal.

A pusztai népesség társadalmi megoszlásánál meghatározó az irredemptus, zsellér, cseléd kategóriák túlsúlya. Redemptus gazdával itt kis számban találkozunk ugyan, ám a gazdasági egységek nyilvánvalóan a redemptus gazdaságokra vonatkoznak.

4. A populáris conscriptiók rendszeressége ellenére a kiskun pusztákra vonatkozó adatszolgáltatások később is gyérek. 1798-ban a Kiskunság tanyai lakosságának felmérésekor⁶ — Fülöpszálláson 18, Szabadszálláson 11, Halason 31, Kunszentmiklóson 41, Dorozsmán 10, Majsán 16, míg Félegyházán 43 — összesen 170 férfit (famíliát) írtak össze. Úgy tűnik tehát, hogy 1786-hoz (187) képest némileg csökkent a pusztai lakosság, ez azonban csak a felvétel tökéletlenségéből adódó fogyatékoság. Dorozsmánál ugyanis megjegyzi a tudósítók, hogy az említett 10 személy mellett 31 árendás dohányos is élt a pusztákon, s ez az adat — a többi települések pótlásai nélkül — már önmagában is pozitívvá tenné egyenlegünket.

4 DÁNYI D.–DÁVID Z., 1960, 64–65.

5 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (a továbbiakban JNkSzML), II. József-féle közigazgatási iratok, 1787. 15. fasc. 17. sz.

6 JNkSzML, Jászkun Kerület közgyűlési iratok (a továbbiakban Jk. Ker. kgy. ir.), 1798. 8. fasc. 1867. sz.

(Eme összeírás értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy — a legalábbis vitatható pontosságú — kerületi adóösszeírások alapján készültek.)

E felvételnél továbbra is szembetűnő jelenség, hogy a jász váltású kiskun pusztákon nem említene népességet. Mindez végeredményben szintén a korábbi szakirodalmi utalásokat támasztja alá, amelyek szerint a jászok kiskun pusztáinak betelepülése sokáig fáziskésésben volt a többi kiskunsági pusztával szemben.)

5. A kiskun pusztai, illetve tanyai népesség ezt követő további növekedését a Kiskunságban elősegítette a gazdasági hasznosság felismerése, amely azonban gyakran ütközött a lakosok egyenlő terheltségének igényével. Így 1798-ban a Kerületek még csak az árendások, dohányosok, kertészek, illetve a tanyákat gondozó személyzet — tehát adót nem fizető, közszolgáltatokat pedig mérsékelten teljesítő személyek — számára engedélyezték az egész éves kintlakást.⁷ Ösztönzően hatott még a későbbiekre, hogy a XVIII. század végétől tagosítási törekvések figyelhetők meg egyebek mellett Halason, Majsán, Szabadszálláson, a Jászságban pedig — bár csak a belső határra — Árokszálláson.⁸ A XVIII. század végétől a központi udvari kormányzatszervek is javasolták a jászkun puszták mielőbbi benépesítését.⁹

Az 1826-os kerületi jelentés szerint főleg Halason, Félegyházán és Kunszentmiklóson gyakori a tanyákon való kintlakás. A gazdálkodás igényei nyomán ekkor a kiskunok a júniustól augusztus végéig tartó kintélés engedélyezését a belső házakban kvártélyos katonák fogadására alkalmas személy hagyásához kívánták kötni, míg a külső megyebeli pusztáárendálónak megfelelő belső ház árendálását is elő szándékoztak írni. További lehetőségként Halas vetette fel, hogy a nagy családok redemptus gazdáknál (amennyiben fiaik egy kenyéren vannak) egy házaspár feleségével való éves kintlakását is engedélyezni lehetne, ha nincs iskolás korú gyermeke.¹⁰

6. A jászok kiskunsági pusztáival kapcsolatban leginkább egy 1826-ban a váci püspökség részére készített összeírás hoz érdekes, merőben új, ismeretlen adatokat.¹¹ Ezek már a jász pusztákon is említene népességet, melyek főbb tételei az alábbiakban foglalhatók össze.

A jász váltású kiskun földek felét a tíz pusztatulajdonos település közül kilenc (Alsószentgyörgy, Fényszaru, Ladány, Kisér, Apáti, Dósa, Árokszállás, Jákóhalma és Felsőszentgyörgy) birtokolta. Mindezen összesen 209 főnyi állandó lakosság volt, amely mellett változó számú (itt 100 körüli) időszakai népességgel is számoltak. Így Kara fényszarui felén 35 állandó lakoshoz 17 időszakai pásztor, Szentlászló fel-

7 JNkSzML Jk. Ker. kgy. ir. 1798. 8. fasc. 1867. sz.

8 BAGI G., 1991, 27.

9 BÁNKINÉ MOLNÁR E., 1986, 112; JNkSzML Jk. Ker. kgy. ir. 1816. 1. fasc. 15. és 1916., illetve 4. fasc. 646. sz.

10 JNkSzML Jk. Ker. kgy. ir. 1826. 4. fasc. 695. sz.

11 JNkSzML Jk. Ker. kgy. ir. 1826. 4. fasc. 695. sz.

sőszentgyörgyi részén 14 főhöz nyáron 10 személy, télen 32 marhateleltető, Apáti kocséri birtokán pedig 31 állandó lakoshoz nyáron még 41 fő járult.

Az említett településeknél látható, hogy az állandó népességet gyakorlatilag a pusztai igazgatás helyi alkalmazottai (pusztagazda, csősz, erdőcsősz, gulyás, csikós, ököracsordás), továbbá — Apáti és Árokszállás pusztáin — pár kocsmáros és árendás, valamint ezek családtagjai, szolgálói, béresei alkották. (Általában egész családokkal számolhatunk, döntően még az alkalmazotti csoportoknál is.) Az időszakos lakosság ugyanakkor különféle juhász, gulyás, csikós stb. volt.

Jelentős eltéréssel találkozunk viszont az egyetlen fennmaradó közösségnél, Berénynél. A legnagyobb jászkun település Bene felét, Lajost és Mizsét birtokolta, mely az érintett kiskun részek másik felét tette ki. Itt 470 állandó lakost írtak össze, ami több mint kétszeresen múlta felül az előbbi kategória népességét (209 fő). Az igazgatási alkalmazottak, csárdások, fogadósok, postamesterek, s családtagjaik (összesen Lajoson és Mizsén 39, Benén 21 fő) mellett itt 37 berényi redemptus birtokát (tanyáját) írták össze. Közülük az első csoportot (kb. 25 fő) egy kevéssé ismert, kisebb birtokú redemptusi réteg, míg a másikat (a fennmaradó részt) a legvagyonosabb berényi családok (Tatzman, Pethes, Almási, Mihálkovits, Ördög, Kállai, Alavander, Bartal) tanyáin élő szegődményesek, illetve családtagjaik alkották. (Megemlítendő, hogy az összeírás külön tüntette fel a birtokos földjén, valamint tanyáján élőket.)

Az összeírás a birtokosok tanyáin, földjein 21 kertészt, 46 juhászt és gulyást, 11 nem jegyzett foglalkozású személyt, 3 mindenest, 10 bérest, valamint 1 tehenészt és 1 svajcserest tüntetett fel, összesen 410 lakossal. Sajnos az összeírás rendkívüli részletezettsége ellenére sem tudjuk, hogy ezek a személyek honnan jöttek ide. Elégge magasnak tűnik a pusztán a feles kertészek (dohányosok), s a gazdálkodásnak — a földművelés melletti, lásd állattenyésztés! — belterjesebb ágaihoz kapcsolható személyek aránya. Az esetek átlagában egy-egy birtokoshoz (birtokhoz, pontosabban birtokrészhez) 1-3 szegődményes tartozott 3-10 fővel, a tehetősebbekhez viszont 5-10 személy, családtagokkal együtt 15-30 fővel. Néhány példát közlök ezek közül.

Tatzmann István városi tanácsos, későbbi bíró¹² földjén 3 kertészt tüntetett fel 17 fővel, míg tanyáján 5 juhászt, 1 kertészt és 1 mindenest 22 fővel.

Ördög András tanácsos (a fia 1842–1845 között nádori alkapitány)¹³ tanyáján 3 béres, 1-1 juhász és bojtár, valamint 1 svajcseres lakott 29 fővel.

Mihálkovits József nádori alkapitány¹⁴ tanyáján 4 juhászt és bojtárt, 5 bérest, s 1 kocsist vettek számba 22 fővel.

¹² BLÉNESSY J., é.n. 158 és 172.

¹³ BAGI G., 1991, 152.

¹⁴ BAGI G., 1991, 88.

Bartal Mihály szenátor tanyáján 1 juhászt és 2 bojtárt írtak össze 10 fővel.

Alavander Mihály szenátor, majd főbíró¹⁵ birtokán 1 juhász, 5 bojtár, 1 tehenész élt 22 fővel.

Sajnálatos, hogy Jászberény forradalom előtti adóösszeírásai (illetve az 1849 utáni kerületi iratok, benne a pusztatagositások anyagával) megsemmisültek, így a Lajoson és Benén tanyával, birtokkal rendelkező személyek javai alapján csak részben következtethetünk azok tényleges gazdagságára, birtokainak nagyságára. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a két (három) berényi pusztán megfigyelhető állapotok némileg módosíthatják a jászok kiskun pusztáinak 1848 előtti gazdasági, társadalmi, demográfiai helyzetével kapcsolatosan eddig kialakult, s a többi pusztára valóban jellemző képet (1835 előtt csak minimális pusztai tisztviselői népesség, idényjellegű gazdálkodás döntően külterjes állattartással, melyben jelentős a közösségek önálló gazdálkodása), még akkor is, ha vitathatatlan, hogy Lajos és Mizse helyzete egyedí. A legnagyobb népességű, s sokáig a legjelentősebb gazdasági erejű település birtoka volt, melynek legvagyonosabb családjai rendszeresen töltöttek be hármás kerületi, s külön kerületekbeli — nem csupán jászszági — tiszteket. A tisztviselői adómentesség tartós megléte nyomán e famíliák vagyoni ereje a Kerületekben a legjelentősebbek közé számított, s így — úgy tűnik — méltán törekedhettek az átlag redemptus birtokosokon, sőt a kismemeseken is túlmutató gazdálkodási módszerek, szisztéma megvalósítására. (Ugyanakkor problematikus, hogy a sok szempontból Berényhez hasonlítható Apáti pusztáin ez a folyamat miért nem jellemző még ekkor?)

Felvetődik még a kérdés, hogy ez a népesség milyen mértékben maradt helyben a század második felében? Az 1854–1858 közötti születési anyakönyvi névanyaggal való összevetés ad módot némi következtetésre. A 37 birtokos közül 21 vezetéknéve található meg ekkor, valamennyien a kisebb tanyás gazdákkal azonosíthatók. A jelek szerint tehát a berényi elit tagjai — legalábbis ekkoráig — végleg nem költöztek le ide. Ugyanakkor a tanyai személyzet 92 vezetéknévéből 42 a későbbiekben is jelentkezik, ami alapján e személyek (családok) egy részének tartós helybenmaradásával számolhatunk.¹⁶

Végezetül annyit kell megjegyeznünk, hogy a Kiskunsággal kapcsolatban gyakorta a legváratlanabb helyeken előkerülő adatok sok esetben módosíthatják a különböző sematizmusok, statisztikai közlések meglehetősen általános megállapításait, mind demográfiai, mind gazdasági, mind pedig társadalmi tekintetben. A jászok által birtokolt, de összességében minden kiskunsági pusztával kapcsolatban

15 BLÉNESSY J., é.n. 161.

16 HENKEY GY., 1974, 378–379.

rendszerint a népesség 1835 utáni gyors megnövekedését szokás felemlíteni. Általánosságban ez kétségtelenül igaz, s a főbb okok — az 1836-os országos, majd az 1840-es jászkun tagosítási törvény hatásai — is ismertek. Ugyanakkor az elmondottak legalábbis azt bizonyítják, hogy még mindig lehet tovább differenciálni az 1848 előtti kiskunsági viszonyokról általánosan kialakult képet.

IRODALOM

BAGI GÁBOR

- 1991 A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei, 47. Szolnok, 1991.

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

- 1986 A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a Jászkun Kerület közigazgatásának megreformálásában. In: „Zounuk”, I. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Botka J. Szolnok, 1986.

BLÉNESSY JÁNOS

- é.n. Jászberény természeti viszonyai és élete. Jászberény, é.n.

DÁNYI DEZSŐ-DÁVID ZOLTÁN

- 1960 Az első magyarországi népszámlálás (1786–1787). Budapest, 1960.

FODOR FERENC

- 1942 A Jászság életrajza. Budapest, 1942.

HENKEY GYULA

- 1974 Adatok a lajosmizsei jászok antropológiájához. In: Cumania II. Ethnographia. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Szerk.: Horváth A. Kecskemét, 1974.

SZÓTS RUDOLF

- 1982 Helytörténeti források és szemelvények a XVIII–XIX. századból. In: Bács-Kiskun megye múltjából, VI. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai VIII. Szerk.: Iványosi-Szabó T. Budapest, 1982.

*„Őzvesítése Azon Kertészeknek, Juhászoknak, Bojtároknak, és egyéb Szolgáknak, kik
Cselédestül a Jász Berényi Pusztákon állandóan laknak, 1826.”
(Jászkun Kerület közgyűlési iratok, 1826. 4. fascikulus 695. szám.)*

<i>Hol, kinél szolgálnak, hol laknak</i>	<i>Név</i>	<i>Foglalkozás</i>	<i>Életkor</i>
Steinbach Ferenc	Kalla András	a ház gondviselője	50
	Borbála a felesége		—
	Klára		16
	Németh Vera		9
	Kövér István		12
Erdőcsősz	Oláh István		56
	Elenóra a felesége		—
	Szabó Ferenc		12
Mének gondviselője	Hásznos Imre		60
	Mária a felesége		—
	Terézia		3
Erdőcsősz	Drabont István		48
	Anna a felesége		—
Mizsei csárdás	Tóth János		32
	Ágnes a felesége		—
	György		9
	Szűcs Katalin		10
Csárdás juhásza	Danics Mihály		40
	Erzsébet a felesége		—
	Erzsébet		14
	András		17
	Barta Sándor		19
Vendégfogadós	Sedlmajer Antal		36
	Magdolna a felesége		—
	Antal		7
	Károly		1/2
	Katalin		5
?	Anna	szolgáló	16
?	János	kocsis	23
?	Mihály	kocsis	28
	Erzsébet a felesége		—
	Krausz József	pincér	—
	Rabel István		40
	Rozália a felesége		—
	Pál		15
	Verona		11

	Ágnes		3
	Anna		1
Mihálkovits József	Mezei Ignác	juhász	42
tanyáján	Mária a felesége	—	
	Berkó Albert	bojtár	18
	Rácz Mihály	bojtár	18
	Hajdú István	juhász	30
	Borbála a felesége	—	
	Pál		5
	Fazekas Péter	kocsis	25
	Petrik József	béres	26
	Zsuzsanna a felesége	—	
	József		5
	István		3
	László		1/2
	Ö. Fekete Mihály	béres	50
	I. Fekete Mihály		25
	Ágnes a felesége		—
	Erzsébet		6
	Ö. Kollár Lőrinc		51
	Anna a felesége		—
	István		19
	Anna		—
	Berko József		13
Tatzmann István	Kovács István	juhász	48
tanyáján	Mária a felesége		—
	Katalin		10
	János		6
	Verona		11
	Jobbágyi Mihály	bojtár	38
	Anna a felesége		—
	József		13
	János		9
	Anna		7
	Mihály		3
	Vámos András	fejős juhász	22
	Tajkó András	mindenes	16
	Zana György	bojtár	15
	Sipos Gergely	bojtár	21
	Verona a felesége		—
	József		1/2
	Barta József	kertész	53
	Rozália a felesége		—
	József		12
	István		14

	Antónia		7
Tatzmann István	Szabó József	kertész	50
földjén	Anna a felesége		—
	József		25
	Piroska		19
	László		15
	Mihály		13
	István		12
	Erzsébet		8
	Kongorács Pál	kertész	58
	Katalin a felesége		—
	Pál		10
	István		6
	Lajos		4
Vass Menyhárt	Ulrich József	kertész	26
földjén	Anna a felesége		—
	Erzsébet		7
	Anna		5
	János		1/2
	Ö. Petrik József kertész		53
	Anna a felesége		—
	László		19
	Ilona		16
	Pothorszky Jakab	kertész	66
	Katalin a felesége		—
	János		12
	Mihály		10
Pethes János	Ádám Mihály	juhász	27
földjén	Katalin a felesége		—
	Imre		3
	Mihály		1
	Kéri Mihály	bojtár	30
	Mária a felesége		—
	Johanna		5
Balogh István	Kocza Mátyás	juhász	25
?	Zsuzsanna a felesége		—
	Johanna		7
	Imre		4
	Eszter		3
Almási Antal	Csülki Kiss Mihály	?	36
földjén	Anna a felesége		—
	János		16
	Anna		13
Tökmag Kovács	Holbrucz János	?	46
István földjén	Borbála a felesége		—

	János		14
	Mihály		11
	István		4
	Anna		1
	Erzsébet		1
Kollár Imre tanyáján	Takó Demeter	kertész	38
	Ágnes a felesége		—
	András		7
	Erzsébet		4
	Borbála		2
	Mária		1/2
Pesti Mihály tanyáján	Durucz József	kertész	47
	Erzsébet a felesége		—
	Mihály		2
	Verona		14
	Erzsébet		12
	Anna		8
Nagy György József tanyáján	Kiss István	kertész	49
	Anna a felesége		—
	Pál		16
	András		14
	Verona		9
	Erzsébet		11
Tőzer József tanyáján	Ö. Sipos József	kertész	68
	If. Sipos József	kertész	18
	Katalin a felesége		—
	Sipos Márton		14
Nagy Mihály tanyáján	Bóta János	kertész	53
	Erzsébet a felesége		—
	János		13
	László		10
	József		1
	Verona		12
	Borbála		4
	Erzsébet		2
Szappanos Mihály tanyáján	Hasznos Ferenc	?	48
	Anna a felesége		—
	Ferenc		17
	András		12
	Anna		18
	Erzsébet		14
	Márta		10
Bujdosó János ?	Kalocsa Pál	kertész	29
	Anna a felesége		—
	Pál		4

	Szabó Ferenc		11
Bartal Mihály	Németh György	juhász	52
tanyáján	Éva a felesége		—
	István		13
	József		10
	Éva		14
	László Pál	1. bojtár	25
	Éva a felesége		—
	József		1 1/2
	Dancsa Ferenc	2. bojtár	24
	Anna a felesége		—
Barát Imre	Szívós Mihály	?	43
földjén	Apollónia a felesége		—
	András		16
	Márton		10
	István		1 1/2
	Apollónia		11
	Verona		6
Csák István	Kolozs Imre	kertész	33
?	Ilona a neje		—
	Antal		6
	Erzsébet		4
	Mária		1
Sárközi Mihály	Varga István	kertész	43
?	Anna a felesége		—
	István		4
	Katalin		9
	Anna		1 1/2
Kovács György	Dancsa Antalné	?	—
földjén	András		16
	László		14
Lagzi János	Sipos Imre	?	33
földjén	Terézia a felesége		—
	Pál		7
	Imre		4
	Anna		9
	Katalin		1
Szabó András	Pintér Ferenc	kertész	55
?	Rozália a felesége		—
	Ferenc		13
	István		3
	Anna		8
Ördögh András	Gazdag Ignác	béres	25
földjén	Katalin a felesége		—
	Katalin		1/2

	Gazdag István	béres	25
	Ilona a felesége		—
	György		2
	Danics András	juhász	38
	Mária a felesége		—
	György		9
	András		3
	József		1/2
	Ilona		12
	Terézia		5
	Ruszák István	bojtár	38
	Veronika a felesége		
	István		12
	Ilona		4
	Márika Mihály	béres	28
	Erzsébet a felesége		—
	József		1
	Gulyás István	béres	22
	Sponga János	?	16
	Gajdácsi András	svajcerez	44
	Ilona a felesége		—
	Ádám		14
	András		12
	Márton		5
	Anna		8
	Mária		1/2
Berény városa	Vámos Ferenc		45
	Ilona a felesége		—
Molnár	Csontos István		40
	Erzsébet a felesége		—
	István		1/2
	Ilona		10
Molnárlegény	Szakati János		25
	Katalin a felesége		—
	József		1/2
Szőke János	Kiss István		40
tanyáján	Erzsébet a felesége		—
	József		3
	Terézia		7
	Erzsébet		5
	Julianna		3
??	Tóth György	?	68
	Katalin a felesége		—
	Tóth György	?	22
	Katalin a felesége		

	Katalin		1/2
	Tóth József		23
	Anna a felesége		—
	Julianna		2
	Pál		1/2
	Forgó István	bojtár	18
	Harnos ferenc	bojtár	16
	Tóth György	bojtár	20
	Balogh János	juhász	32
	Mária a felesége		—
	József		5
	István		1
	Mihály		13
	Kopasz András	?	40
	Anna a felesége		—
	István		15
	András		8
	Gyeván János	?	30
	Borbála a felesége		—
	János		3
	György		1/2
Szabó Bálint	Cigány Márton	kertész	30
?	Anna a felesége		—
	Anna		6
	Erzsébet		3
	Katalin		1
Szarvas Pál	Szabó János	?	40
tanyáján	Sára a felesége		—
kir. postamester	Sánta Antal	postamester	68
?	János		16
	Lajos		14
	Terézia		7+?
	Johanna		7+?
?	Ágnes	szolgáló	7+?
?	Mária	szolgáló	7+?
	János	postakocsis	20
	Farkas Sándor	?	23
	Katalin a felesége		—
	István		1/2
	Mária		2
	Polákovics János	?	30
	Verona a felesége		—
	Anna		10
	Mária		2
	Halász József	béres	50

	Erzsébet a felesége		—
Alavander Mihály	Ripp János	juhász	48
?	Judit a felesége		—
	Pál		12
	István		10
	Ilona		8
	Katalin		6
	Terézia		4
	Judit		1
	Rimóczi Mihály	bojtár	30
	Zsuzsanna a felesége		—
	Mária		2
	Borbála		1/2
	Koszkár Pál	bojtár	20
	Rajcsik István		20
	Kopasz Mihály		15
	Erzsébet a felesége		—
	Rabos Antal	tehenész	35
	Mária a felesége		—
	Pál		2
	János		1
	Tóth István	bojtár	16
	Tóth József		8
Pesti István	Kállay Antal	juhász	37
?	Mária a felesége		—
	Verona		12
	Katalin		1
?	József	bojtár	22
Barát János	Petrán Mihály	kertész	40
?	Mária a felesége		—
	György		18
	Mihály		12
	József		7
	Mária		14
	Ilona		10
	Terézia		3
Cseh Pál	Pintér János	kertész	40
?	Anna a felesége		—
	János		9
	Pál		8
	István		4
	József		1
	Éva		7
	Erzsébet		3
Olajos Ferenc	Petrik István	kertész	45

?	Erzsébet a felesége		—
	József		3
	Anna		16
	Marcella		13
	Cicelle		1
Nagy István	Deme József	kertész	50
?	Borbála a felesége		—
Baranyi Pál	Vass János	?	40
földjén	Ilona a felesége		—
	János		14
	Mihály		11
	István		9
	Anna		7
	Ilona		3
Balog József	Lénárt András	kertész	40
?	Terézia a felesége		—
	András		14
Tatzmann István	Nagy József	?	45
tanyáján	Zsuzsanna a felesége		—
	József		16
Barát István	Ripp Mihály	juhász	40
?	Katalin a felesége		—
	Veress József	bojtár	20
	Varjú János	bojtár	60
	Bacsik János	bojtár	70
	Kondró Pál	bojtár	12
	Szabados István	kertész	44
	Ilona a felesége		—
	István		14
	Ferenc		12
	Bálint		8
	Julianna		10
Mizsei István	Csorba György	?	40
tanyáján	Anna a felesége		—
	Mihály		7
	József		3
	Kenderesi János	bojtár	30
	Mária a felesége		—
	Ilona		3
	Mária		1
	Tóth István	bojtár	30
	Csemák József	mindenes	18
	István		12
	Pintér Mihály	?	32
	Julianna a felesége		—

	Mihály		7
	József		2
Kállai László	Pintér József	?	40
földjén	Erzsébet a felesége		—
	József		18
	Borbála a felesége		—
	Imre		13
	István		10
	János		8
	Pál		6
	Mihály		4
	Zsuzsanna		14
Kállai László	Koszkár Mihály	bojtár	35
tanyáján	Erzsébet a felesége		—
	János		10
	György		6
	Erzsébet		4
	Sipos Gergely	bojtár	26
	Mária a felesége		—
	József		1/2
	Ádám Gáspár	bojtár	26
	Erzsébet a felesége		—
	Ádám		7
	Erzsébet		4
	Holló József	mindenes	30
	Porhuncz György		24
Kovács József	Paróczai András	juhász	28
tanyáján	Mária a felesége		—
	Mária		10
	Kocsis Pál	juhász	25
	Terézia a felesége		—
	Terézia		2
	Jász István	bojtár	20
	Kocsis István	bojtár	18
Tóth Imre tanyáján	Nagyoldalú István	?	35
	Katalin a felesége		—
	Mihály		14
	András		4
	Gergely		1
	Tóth József	bojtár	35
	Rozália a felesége		—
	Rozália		1/2
	Kendró Mihály	bojtár	16
Benei csősz	Vass István		42
	Erzsébet a felesége		—

	Ágnes		16
	István		13
	József		11
	Anna		3
	Erzsébet		7
	György		1
Város bérese	Papp István		40
	Ilona a felesége		—
	István		12
	Vera		9
	Ferenc		7
	Márton		5
	Mihály		1
Város bérese	Szűcs István		36
	Erzsébet a felesége		—
	Klára		12
	Verona		7
	Ilona		5
	István		1
Miháلكovits József	Varga András	gazda	35
	Szűgyi András		13
Pesti István	I. Nyiri István		49
tanyáján	Anna a felesége		—
	István		2
	Anna	szolga	6
Mízsei csárda	Batik István	szolga	20
	Összesen:		470 személy

*Bemerkungen zur Besiedlung der Pußten in Kiskunság und zur Gesellschaft
des Jassen der Bürgerrevolution*

GÁBOR BAGI

Kiskunság ist ein Gebiet, das von der ungarischen Gehöftentwicklung in den 18–19. Jahrhunderten früh berührt wurde. Diese Landschaft — als Teil des Jászkun Distrikts, wofür die freibauerliche Entwicklung charakteristisch ist — war aus dem Gesichtspunkt der Gehöftenentwicklung nicht einheitlich. Unterschiede sind zwischen den Ansiedlungen der Unter- und Ober-Kunság zu finden, aber auch die zu den Ansiedlungen von Jassen gehörenden Kiskun-Pußten verfügen über Besonderheiten.

Innerhalb des Distrikts von Jászkun erwarben die Besiedlungen von den Jassen im Jahre 1745 eine Menge von Kiskun-Pußten, die sie mehr als 100 Jahre lang besaßen. In diesen Pußten erschien eine

größere Bevölkerung erst von dem Jahre 1840 nach den Behauptungen der früheren Fachliteratur, als die Verkoppelungen begannen, und die Gemeindenbildung einen raschen Aufschwung nahm.

Vom Ende des 18. Jh.-s zeigen die Bevölkerungsregistrierungen der Pußten tatsächlich dieses Bild, mit einem Unterschied. In den Pußten von Lajos, Mizse bzw. Bene, die von Jászberény (Zentrale der Distrikte von Jazygen bzw. Jászkun) angeschaffen wurde, lebte schon um 1825 eine Bevölkerung mit mehr als 100 Personen. Sie wohnten und arbeiteten in den Wirtschaften der reichsten Gutsbesitzer. Diese Wirtschaften hinsichtlich der Größe der angestellten Arbeitskraft waren den mitteladligen Wirtschaften der naheliegenden Urbariallandschaften ähnlich, und nicht selten kam es vor, daß sich die Angestellten auf die speziellen Zweige der Landwirtschaft und der Viehzucht (Gärtner, Schwetzer) spezialisierten.

Tázlár puszta benépesedése

JUHÁSZ ANTAL

A történeti és a településnéprajzi szakirodalom a volt hódoltsági területekre irányuló migrációnak több korszakát különbözteti meg. Magam az Alföld, elsősorban a Duna-Tisza köze lakatlan térségeit benépesítő belső vándorlásnak három nagy hullámát próbáltam elkülöníteni: az elsőt a 18. század elejétől a földesurak, a helytartótanács, a királyi kamara és más hatóságok szervezett telepítési akciói jelzik; a második a 19. század 50-60-as éveiben a földesúri tulajdonú és közbirtokossági puszták fölosztásával veszi kezdetét; a harmadik hullám pedig az 1945. évi földreformhoz, több ezer német család kitelepítéséhez, a szlovák-magyar „népességcseré”-hez és a 40-es évek végén — 1950-ben központi akarattal önálló közigazgatási egységgé szervezett ún. „tanyaközségek” létesítéséhez köthető.

Paládi-Kovács Attila a késő-feudalizmus kori palóc kirajzást vizsgálva, a török kiűzésétől csupán 1850-ig terjedő időben három migrációs korszakot határolt körül.¹ Való igaz, a vizsgált területtől, a migráció és az áttelepülő népesség jellegétől függően a folyamat korszakolása viszonylagos. Kierlelt periodizáció csak sok forráskutatás és az egész Alföldre kiterjedő összehasonlító vizsgálat után várható.

Munkaközösségi kutatásunk kezdetétől a puszták kiosztásával összefüggő migráció földterítésére vállalkoztam. Ennek több indítéka van. A legfontosabb, hogy ezzel mindeddig keveset foglalkoztak. Legtöbbet Bálint Sándornak köszönhetünk, aki a táj homokos pusztáira több hullámban kirajzó szegedi családok nyomait kutatta, az egyházi anyakönyvek és a telepesek emlékezete nyomán.² Rajta kívül Balogh István, Janó Ákos egy-egy tanulmánya hozott anyagot Szentlászló, Szank és Móricgát, illetőleg a Kecel-monográfia Polgárdi puszták benépesüléséről.³ Másik indítékom az volt, hogy a századfordulón, századelőn parcellázott puszták megüleséről még számbavehető visszaemlékezéseket remélhetek. Ebben nem csalódtam: a leszármazottak — az idősebbek az első telepesek gyermekei, mások unokái — máig őrzik és szívesen földézik szüleik, nagyszüleik megtelepedésének élőszavas emlékét. A kutatónak inkább az okoz gondot, hogy az ismétlődő, konvencionális visszaemlékezés-morzsákból az első telepesre és családjára jellemzőt, a sajátosat fölfejtse és utánajárjon azoknak, akiknek emlékezete a család, a rokonság megtelepedését legpontosabban őrzi.

1 PALÁDI-KOVÁCS A. 1993, 1606.

2 BÁLINT S. 1974, 1976.

3 BÁRTH J. 1984; BALOGH I. 1980; JANÓ Á. 1982.

Az 1870-es évek végén, 80-as évek elején minden településről alapos kataszteri térképek készültek, ekkor folytak a III. katonai adatfelvétel munkálatai is, melyek az I., a II. katonai adatfelvétellel és az egykorú kéziratok térképekkel összevetve éppen a puszták benépesülésének kezdeteiről adnak jó tájékozódást.

Tázlár pusztája a hódoltság után a Vattay, Redl és Beniczky család birtokába került. A Halasról Bugacon át Kecskemétre vezető út és a Majsza–Vadkert közötti út kereszteződésénél 1784-ben már csárda állott.⁴ A csárda közelében és a Székestótól keletre szántóföldek terültek el (1. kép). A 19. század első felében a Bikády, Kubinyi, Sigray és több más középbirtokos nemesi család jutott kisebb-nagyobb birtokrészhez, valószínűleg beházasodás, illetőleg eladás révén.⁵ Némelyek majorsági gazdálkodással igyekeztek hasznosítani birtokukat. A majorok létesítésének körülményeit egyelőre nem ismerjük. 1837-ben Tázlár és Bócsa pusztája népessége 20 katolikus, 71 evangélikus és 21 református vallású lakos, akik bizonyára a majorokban dolgozó cselédek, a munkát irányító tisztviselők és családtagjaik voltak.⁶ 1850 táján a 14 ezer holdas Tázlár pusztán 2700 holdat, a 4800 holdas Kis-Bócsán viszont mindössze 100 holdat szántottak.⁷ Az urasági majorok fő üzemága az állattenyésztés: bizonyosan a szarvasmarha- és a juhtartás volt.

Tázlár 1879. évi kataszteri térképe a majorságot létesítő földbirtokosok közül egyedül a Kubinyiek nevét örökíti meg (Kubinyi major).

A Redl-családtól vásárolt bócsai birtokon a Baján lakó Fischer Sámuel, más birtokrészen a csongrádi Bagi József földbirtokos épített majorságot (Bagi-major). Utóbbi volt a legendás híru parasztnábob: gazdagságáról, vagyona eredetéről a tájon több monda ismert, ezeket idős bócsaiak máig emlegetik.

Mind Tázlár, mind Bócsa pusztája lakói a vadkerti római katolikus plébániához, illetve evangélikus egyházhoz tartoztak: oda vitték az újszülötteket kereszteltetni, ott kötöttek házasságot és ott temetkeztek. A keresztelési anyakönyvben az 1800-as évektől bukkanunk Tázláron lakók gyermekeire. 1837-ben a „Tázlári pusztáról” 3, a Bócsai pusztáról 15 újszülöttet keresztelt a vadkerti plébános, s a megkereszteltek száma összesen 55 volt. 1872-ben Tázlár pusztáról 13, Bócsa és Nagy-Bócsa pusztáról 12 újszülöttet kereszteltek Vadkerten és a kereszteltek száma 72 volt. Több év anyakönyveit áttekintve úgy látjuk, hogy a Vadkerten kereszteltek 30-40%-a a fenti pusztákon született.⁸

1872. augusztus 30-án Tázlár, a szomszédos Kis-Bócsa, Nagy-Bócsa, Kötöny és Harka pusztákból önálló közigazgatású községet szerveztek Tázlár néven. Területe

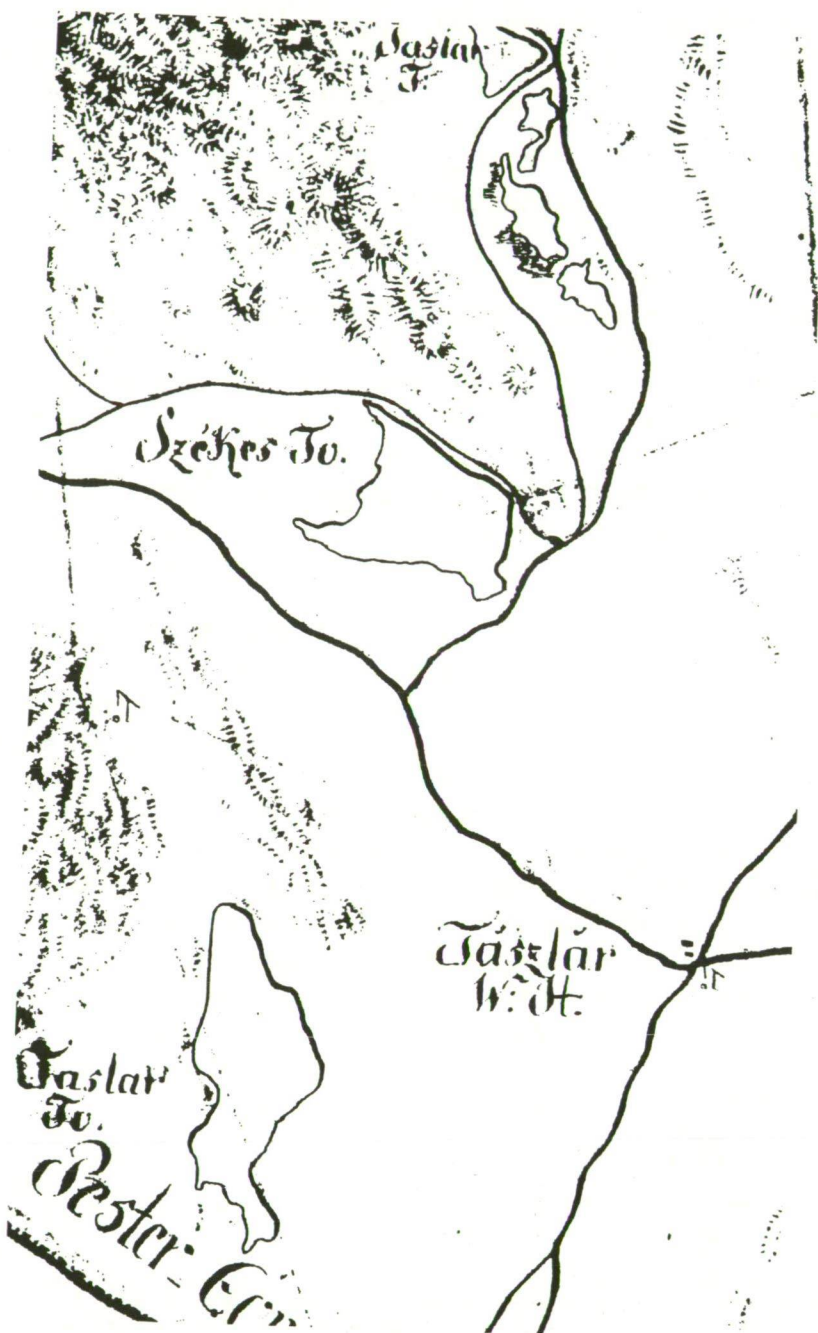
4 I. katonai adatfelvétel térképszelvénye: Coll. XVI. Sectio 29. A csárda jelölése: Tázlár W. H.

5 FÉNYES E. 1851, I. 139; IV. 151.

6 BOROVSZKY S. 1990, 118.

7 FÉNYES E. 1851, I. 139; IV. 151.

8 Soltvadkert, Római katolikus plébánia irattára. Matricula Baptisatorum Parochialis Ecclesiae R. Cath. Vadkertensis ab anno 1836–1855. Tomus III. Matricula Baptisatorum... ab anno 1876–1888. Tomus IV.

1. kép: Tászlár az I. katonai adatfelvétel térképén (1784). A csárda jelölése: Tászlár W. H.

46568 kat. hold, meghaladta több alföldi mezőváros (pl. Csongrád) határterületét, népessége az 1870. évi népszámlálás szerint 1398 fő volt. A népesség nagyobb része Bócsán lakott, ahol a hatvanas évekre 5-6 majorban több száz uradalmi cseléd dolgozott. Galgóczi Károlytól tudjuk, hogy 1875-ben 62 család költözött Tázlára — összesen 155 személy — „Kecelről, Kiskörösről és Csongrád megyéből dohányos kertészek, azután különböző helyről cselédség.”⁹ Ebből majori cselédek és a birtokosokkal bérleti viszonyban álló dohánykertészek letelepülésére lehet következtetni, saját földdel bíró parasztokra nem.

Bálint Sándor a „szegedi nemzet” kirajzásait kutatva 1881-ből mutatja ki szegedi családok Tázlára települését, amikor adatai szerint hét alsótanyai parasztcsalád vásárolt földet az akkor felparcellázott pusztán.¹⁰ Nyomdokaiba lépve kiterjesztettem a vizsgálatot a máshonnan érkező telepésekre és bevontam a kutatásba az addig nem tanulmányozott kartográfiai forrásokat.

Az 1879. évi kataszteri térkép¹¹ arról tanúskodik, hogy Tázlár pusztája Beniczky Béla birtokát képező, Vadkert felé eső részét akkorra fölparcellázták és számos földtulajdonos már tanyát épített. A „Tázlári Beniczky és Székes” elnevezésű dűlőben 25, Réztelek és Mocsár dűlőben 24, Polgár, Ágoston, Lugos, Marschó-Pirtó és Ordódi dűlőben 20 új birtokost jelöl a térkép. Sokan több helyen is vásároltak földet, amit a pusztája változatos talaja tett indokolttá (2. kép).

A színezett, jó kidolgozású térképről megállapítható, hogy a Beniczky-birtok volt Tázlárnak állattenyésztésre és szántóföldi művelésre alkalmasabb része. Három „székes tő” terült el benne, körülöttük nagy kiterjedésű rétek, legelők voltak, távolabb ezeknél kisebb területen szántók. A buckás homokot a földbirtokos erdőtelepítéssel igyekezett megkötni. Ebből több parasztember vásárolt kisebb-nagyobb területet.

Az egyházi anyakönyveknek az elhaltak és a házasulók származási helyét feltüntető bejegyzéseiből 56 birtokos származását tudtam megállapítani: közülük 29 szegedi, 16 majsai, 9 kisteleki, 1-1 halasi, illetve pálmonostorai volt. 12 földtulajdonos származásához az anyakönyvekben nem találtam támpontot. Ilyen esetekben akkor sem vettem számításba a család származását, ha az Bálint Sándor családnév kutatása és a gyűjtőtapasztalataim alapján valószínűsíthető (1. táblázat).¹²

9 GALGÓCZY K. 1877, III. 278.

10 BÁLINT S. 1976, 235–237.

11 Tázlár község Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében kataszteri térképe. 1879. Felvette Lohota Adolf mérnök. A térképet Szabadi Pál helyismereti kutató szivességéből tanulmányozhattam. Az 1879-ben készült kataszteri térkép 121 szelvényt tartalmaz. Miután Bócsa 1906-ban önálló közigazgatási egységgé szerveződött, Tázlár község, a képviselő-testület kérésére, 1907-ben belügyminiszeri engedéllyel a Prónayfalva nevet vette föl. Az eredeti térkép szelvényeit ezután átszámolták: Tázlár 1879. évi térképének 59. szelvénye akkor a Prónayfalva 1. jelzetet kapta (s így tovább). Az egykori Tázlár pusztát a kat. térkép 59–92. számú (újabbán Prónayfalva 1–34. jelzetű) szelvényei ábrázolják. Ez a terület kis eltéréssel azonos Tázlár község mai határával. A Tázlár (1907-től Prónayfalva) községhez tartozó Harka és Kötöny pusztája tanyáiból később Harkakötöny néven önálló községet szerveztek. E puszták benépesülését most nem vizsgálom.

12 A feldolgozás jelen fázisában csak az írott forrással vagy hiteles emlékezéssel bizonyított származáshelyet veszem számításba.

1879 októberéig 30 telepes építkezett: 16 szegedi, 7 majsai, 2 kisteleki származású, 5 tanyaépítő család származása egyelőre ismeretlen. A szegediek — a többi telepeshöz viszonyítva — nagyobb arányban építettek, ami körülményeik folytán szükségszerű lehetett. A majsai, kisteleki parasztember rövid ideig 20-30 km-re lévő lakóhelyéről is használhatta tázlári földjét, de a szeged-alsótanyaiak a nagy távolság miatt erre nem voltak képesek. Előfordult, hogy az áttelepülés utáni esztendőben két család egy tanyában húzta meg magát.

Az első hullámban érkező szegediek közül tanyát építettek, a felparcellázott dűlőkön É-ról D felé haladva: Kószó János és felesége Fodor Veron, Kazi Imre, Gregus János, Csipak József, Lázár István, Nacsa Ferenc, Dobó Ferenc, Vas Ferenc–Ördög Klára, Bozóki József, Kazi József, Gregus István, Csikós Sánta János–Börcsök Veron, Kószó Péter és Dobó Imréné. Majsaiak: Nagy Péter, Nagy Ferenc, Terbe Gábor–Vékony Rozália, Vékony Mihály, Czinkóczi Ferenc, Czinkóczi Lukács és Czinkóczi Mátyás. A két Kistelekről származott tanyaépítő Rékási Ignác és Szekszárdi András volt.

A földeket a Kalocsai Sárközi Takarékpénztár parcellázta. Holdját 50-100 forintért adta, 50 éves törlesztésre, 4,5%-os kamattal. A vásárláskor holdanként 5-6 forint kauciót kellett letenni.¹³ A szeged-királyhalmi Nacsa Ferenc 6 holdat, felesége 3 holdat jussolt. Ezt eladta, s az árán 56 *lanc* (magyar hold) földet tudott vásárolni Tázláron — vagyis kettejük örökségénél közel ötször nagyobb földet tudhatott magáénak. Voltak, akik először 10-15 hold homokon vetették meg a lábukat. A telepések közül legtöbb földet a szegedi Lázár István, a majsai Terbe Gábor és az egyelőre ismeretlen származású Szalay Antal vásárolt. Lázár István Szeged-Alsótanyáról 11 gyermekével érkezett Tázlár pusztára, és az emlékezések szerint 120-130 holdat tudott venni. Egy visszaemlékező szerint olyan földet vett, amelyen az előző birtokos vagy bérlője már tanyát építtetett. Megerősíti a szóbeli hagyomány hitelét, hogy a kataszteri térkép Lázár István földjén 4 épületből álló tanyaegyüttest tüntet föl.¹⁴(3. kép) 1894-ben a legtöbb adót fizetők listáján 20.-ként virilis, a községi képviselőtestület tagja, 1895-ben már 337 hold föld birtokosa.¹⁵ Életútját, gazdaságát már ismertettem,¹⁶ itt csak annyit említek, hogy hat nős fiának 60-60 holdat, négy lányának 40-40 holdat hagyott és mindegyik fiának tanyát építtet. Az évtizedek óta Lázártónak nevezett „Székestő” közelében Ferenc, Vince, Mihály és János fiának volt tanyája. Ezeket a helybeliek *Lázársornak* említik, bár ma már két tanyában nem a család leszármazottai laknak.

13 Adatközlőim: Berta István (sz.: 1910), Dobó Szilveszter (sz.: 1910), Máté-Tóth Lajosné Nacsa Rozália (sz.: 1910). 1989. évi adatgyűjtés.

14 Tázlár kataszteri térképe 70. szelvény (Prónayfalva 12. szelvény).

15 A magyar szent korona országainak 1895. évi Gazdacímtára. Budapest 1897.

16 JUHÁSZ A. 1990, 102.

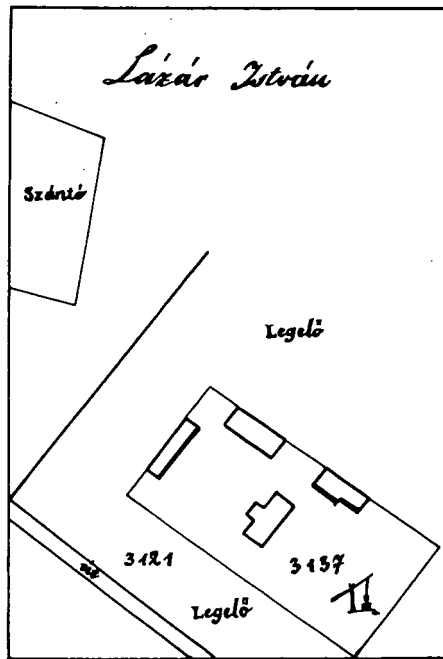
1. táblázat: Földbirtokosok Tázlárán 1879-ben				
A földbirtokos		A felépítmény jellege (tanya, major stb.)	Dűlőnév	Megjegyzés
neve	származása			
Benyiczky Béla	földbirtokos	—	Tázlári Benyiczky és Székes	több pusztarész
Kószó János és Fodor Veron	szegedi	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	szántó, rét
Lengyel Sándor és Ignác	?	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	szántó, rét
Rékási Ignác	kisteleki	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	szántó, rét
Vékony István	majjai	—	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Törteli György	majjai	—	Tázlári Benyiczky és Székes	erdő
Kazi Imre	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Gregus János	szegedi	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	szántó, rét, legelő
Vas Imre	szegedi	—	Tázlári Benyiczky és Székes	nagy részt erdő
Vas Ferenc és Ördög Klára	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Kalocsai Érsekség	földbirtokos	kastély, 4 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Csipak József	szegedi	kis tanya	Tázlári Benyiczky és Székes	több helyen is
Csipak Péter	szegedi	—	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Nacsa Ferenc	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Nagy István	majjai	—	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Nagy Péter	majjai	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Nagy Ferenc	majjai	tanya és malom, vagy olajsütő	Tázlári Benyiczky és Székes	több dűlőben volt földje
Terbe Gábor	majjai	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—

Lázár István	szegedi	tanya, 4 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	másik birtokrészén szélmalom és molnárház
Vékony Mihály	majisai	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Fürtenyi István	szegedi	—	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Szegszárdi András	kisteleki	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Bozókai József	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Dobó Ferenc	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Kazi József	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Gregus István	szegedi	tanya, 1 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
özv. Dobó Imréné	szegedi	tanya, 2 épület	Tázlári Benyiczky és Székes	—
Baghy József és Schwab Jakab	birtokosok	major, 8 épület és szélmalom	Felső dűlő	Alsó dűlő is a 2 földbirtokosé, részben puszta, részben erdő
Podmaniczky Levente báró	birtokos	major, 7 épület	Felső major dűlő	Kullancskút dűlőben is
Schwab Jakab	birtokos	tanya, 2 épület	Nagymező dűlő	Kullancskút és Szarvastó dűlőben is
Makai Ferenc és neje	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Hegedűs Róza	szegedi	—	Réztelek és Moccsár	—
Váradai Erzsébet	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Váradai Imre	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Váradai Etelka	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Váradai József	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Tisóczy Józsefné sz. Váradai Rozália	kisteleki	—	Réztelek és Moccsár	—
Czinkóczi Lajosné sz. Váradai Mária	majisai	—	Réztelek és Moccsár	—

Fergeteg János	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Vetró János	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Paprika Péter	?	—	Rézelek és Mocsár	—
Menyhárt János	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Lőrinc József	halasi	—	Rézelek és Mocsár	—
Menyhárt István	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Daru Mihály	?	—	Rézelek és Mocsár	—
Menyhárt Béla	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Szöke József – M. Róza	kisbékési	—	Rézelek és Mocsár	—
Jenő Mihály – M. Teréz	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Topolai János örökösei	majmai	—	Rézelek és Mocsár	—
Lányi Péter – T. Erzsébet	majmai	—	Rézelek és Mocsár	—
Kánya György – Vetró Róza	szegedi	—	Rézelek és Mocsár	—
Topolai Vince – Lodzi Rozália	majmai	—	Rézelek és Mocsár	—
Lányi Pál – T. Erzsébet	majmai	—	Rézelek és Mocsár	—
Király János	szegedi	—	Polgár dúlő	—
Baranyai Károly	?	—	Polgár dúlő	—
Czikóczy Ferenc	majmai	tanya, 1 épület	Polgár dúlő	—
Nagy Menyhért örökösei	?	—	Polgár dúlő	—
Nagy Mihály István	?	—	Polgár dúlő	—
Fábián József	?	—	Polgár dúlő	—
Kónya István	szegedi	tanya, 1 épület	Polgár dúlő	—
Galicza Sándor	?	tanya, 1 épület	Polgár dúlő	—

Czinkóczy Lukács	majszai	tanya, 1 épület	Polgár dűlő	—
Patai István	pálmonostori	—	Polgár dűlő	—
Csikós Sánta János és Börcsök Verona	szegediek	tanya, 2 épület	Ágoston dűlő	—
Kovács György	?	tanya, 4 épület	Ágoston dűlő	—
Kószó Péter	szegedi	tanya, 1 épület	Ágoston dűlő	—
Kovács István özv.	?	—	Ágoston dűlő	—
Pap Antal	szegedi	—	Ágoston dűlő	—
Benedicti testvérek (utóbb Tanács István)	szegedi	—	Lugos dűlő	—
Nagy Márton	?	tanya, 2 épület	Lugos dűlő	—
Szalay Antal	?	tanya, 4 épület	Marschó és Pirtó	—

3. kép: Lázár István tanyája az 1879-es kataszteri térkép
12. szelvényén

Gyakori, hogy testvérek, vagy unokatestvérek együtt telepedtek át és egymás mellett vásároltak földet. Így tett a szegedi Vas Ferenc (1842–1923) és Vas Imre (1845–1921), akik két testvért — Ördög Klárát és Annát — vettek feleségül. 1879. őszén még csak Vas Ferencnek volt tanyája, így bizonyosra vehető, hogy házáat megosztotta testvére családjával, mielőtt ő is épített volna. De a majsai Nagy Péter és Nagy Ferenc, vagy a Czinkócziak is egymás szomszédságában, vagy közelében vertek gyökeret.

Lázár Istvánnak 3, Kószó Péternek 2 helyen is volt háza, vagy jószágtartásra szolgáló építménye. Sőt, Lázár egyik földjén a térkép szélmalmost és molnárházat, a majsai Nagy Ferenc birtokán szárazmalmost vagy olajsütőt tüntet föl. Lehetséges, sőt igen valószínű, hogy ezek későbbi jelölések, de 1896-nál nem későbbiek — mivel az 1890–1900-as évek birtokosváltásait jól megkülönböztethetően (piros tintával) jelölték. A malomépités arra vall, hogy a benépesülő határ két gyarapodó tanyásgazdája beruházásra vállalkozott, aminek jövedelmezőségében joggal bízhattak.

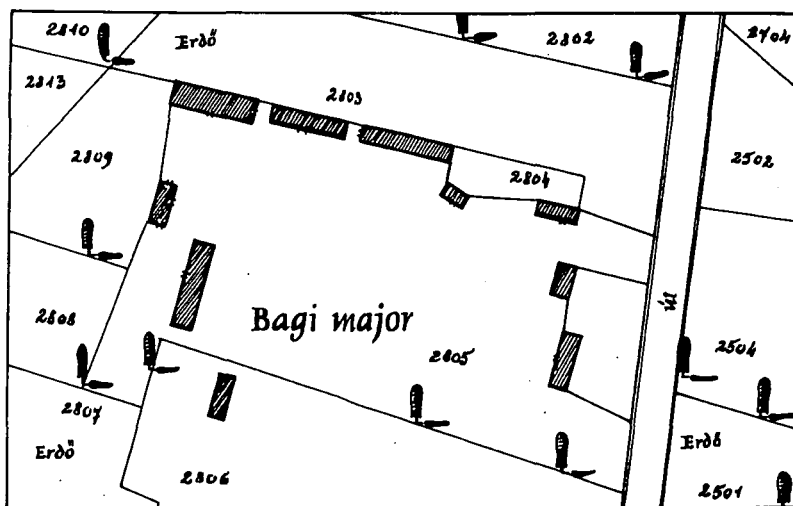
A Beniczky-birtok eladásának időpontjára az 1879. évi kataszteri térkép és a vadkerti róm. kat. plébánia házassági anyakönyveinek bejegyzéseiből következtettem. A szegedi Gregus János (1842–1908) és Kazi Erzsébet (1848–1932) házasságkötésének ideje egyelőre nem ismert. A vadkerti „Egybekeltek anya-

könyvé”-ből tudjuk, hogy Vincze fiuk 1871-ben, Julianna, Rozália, Erzsébet lányuk 1874-ben, 1877-ben, illetve 1878-ban Szegeden született, 1879-ben született Anna nevű lányukat viszont már tázlári származásúnak jelölte a vadkerti lelkész. A kataszteri térkép Gregus János birtokán lakóházat és istállót magába foglaló tanyát tüntet föl. A földvásárlás tehát 1878-ban, legkésőbb 1879 tavaszán történhetett, ahol az új telepes néhány hónap alatt fölépítette tanyáját.

A telepesek két dűlőben megszervezték az állattartó gazdák bevált társulását, a közbirtokosságot és megfelelő területet jelöltek ki a közbirtokosság legelőjéül. Réztelek és Mocsár dűlő közbirtokosságát 24, Polgár dűlőét kezdetben mindössze 11 gazda alkotta — ha más dűlőbeliek nem csatlakoztak hozzájuk.

Tázlár puszta keleti, Halassal és Szankkal határos, nagyobbik fele 1879-ben báró Podmaniczky Levente, Bagi József, Sváb Jakab, kisebb részben Bikády László és gróf Vigyázó Sándor birtoka. Túlnyomó része homokos talajú puszta, erdőkkel, Kullancskút dűlőben homoksiványokkal. A Halas–Kecskemét közötti út mellett épült a Kubinyi major, tőle északra, Nagybócsa felé a Bagi-major (4. kép). Utóbbi és az egész Alsó-, Felső dűlő birtokjogán a csongrádi paraszt-birtokos 1879-ben a félegyházi Sváb Jakabbal osztozott.

Az 1890-es évek elején újabb pusztákat parcelláztak. Ekkor tűnnek föl Tázláron a hódmezővásárhelyi családok. Az 1837-ben született Égető Istvánnak Kóti Judittal kötött házasságából 6 gyermek született. 1893-ban 3 fia: István, Lajos és Imre az elvándorlást választotta és családotól Tázlárra települt. Egyikük rokona így idézi föl

4. kép: Halas–Kecskemét közötti út mellett épült Bagi major az 1879. évi kataszteri térkép 8. szelvényén

az áttelepülést: „Vásárhelyen eladták a jó földet, itt megvették a rossz homokot...” Égető Lajos unokája (É. L. sz. 1921.) pontosabban rögzíti a családi hagyományt: „Azért jöttek el Vásárhelyről, mert a kicsit eladták és többet vettek belőle.”

Égető István és Széll Zsuzsanna házasságából 9 gyermek, Égető Lajos és a csanádapácai Nagy Patócs Mária házasságából 7 gyermek született, a harmadik testvérnek nem voltak gyermekei. Meglehet, utóbbi ezért fordított időt — a gazdálkodás mellett — a helyi közéletre: éveken át volt a község bírāja.

Legtöbb földet Égető István vásárolt: 1895-ben 224 holdja volt. A birtok 40%-a, mintegy 90 hold erdővel volt betelepítve, 88 holdat szántóként, 3 holdat szőlőként művelt, 36 holdat rétnek, 4 holdat legelőnek hasznosított.¹⁷ Tekintélyes, népszerű gazda volt, az utódok szerint sok kisparaszt bankkölcsonéhez vállalt kezességet, s akik nem tudtak fizetni, azok adósságát a bank rajta hajtotta be, ami vagyona egy részét fölemésztette.

Lajos testvére két fiának 10-10 kat. holdat, 4 lányának 6-6 holdat hagyott és mindegyiküknek adott 1-1 hold szőlőt.

Később más vásárhelyi családok — Mónusok, Tóthok, Kovalikok — is megtelepedtek a határban. Nagy többségük református, néhányan vegyesházasságban éltek. Gyülekezetük 1904-ben iskolát épített gyermekeik számára. Az első tázlári elemi népiskolát a múlt század végén az ún. *Felsőtelepen*, a Beniczky kastély mellett, a kalocsai érsekség építtette.

1894-ben Tázlár legtöbb adót fizető földbirtokosa Sváb Imre, aki Gátéren, Félegyháza határában lakott, s ott több mint kétezer holdat birtokolt. Testvérével, Sváb Gyulával együtt Tázláron 4262 kat. hold földet bírtak.

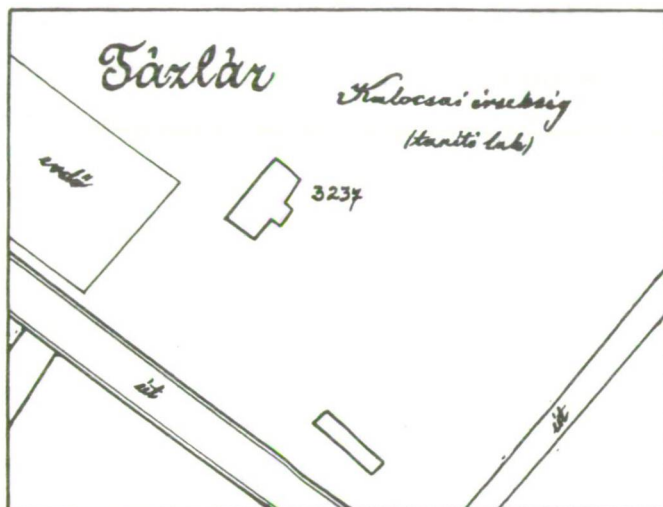
Az Alsó és Felső dűlőben fekvő birtokuk parcellázására 1906-ban került sor. A terület jellegét szemléletesen tükrözi Alsó dűlő „Putri és Sivatag” megnevezése, amit az 1879-es kat. térkép is jelöl. Itt 30 kisholdas parcellákat osztottak. Egy holdat 100 koronáért is lehetett venni, ha a vevő 10 korona kauciót lefizetett. A tehetősebbek 2-3 parcellát is vásároltak, a szegényebbek ketten-hárman társultak egy parcella vételére, pl. Balázs József cselédember és a szegedi Csipak Sándor együtt vásárolt egy parcellát.

A vadkerti anyakönyvben 1891. november 23-án föltűnik a „*Faluföld*” megjelölés, a házasfelek szüleinek lakóhelyeként. Az anyakönyvből úgy látszik, a század utolsó éveitől nő a „*Faluföld*”-ön lakó családok száma. Lokalizálására nem találtam írásos forrást. A vadkerti római katolikus plébánia „vonzáskörzetének” ismeretében arra következtek, hogy a Beniczky kastély körül osztott háztelkeken létesülő kis településmagot nevezték kezdetben „*Faluföld*”-nek. Ezért létesült itt az első elemi népiskola.

Bócsa pusztja 18-19. századi forrásaink tanúsága szerint Tázlárnál kietlenebb vidék, ahol nagyobb területet uralt a buckás futóhomok. Fényes Elek arról tudósít,

17 A magyar szent korona országainak 1895. évi Gazdacimtára. Budapest 1897. és Égető Lajos (sz.: 1921) adatközlése.

5. kép: A Beniczky kastély és a kalocsai érsekség által épített iskola az 1879. évi térkép 11. szelvényén

hogy a 24 ezer holdas Nagy-Bócsa „harmada siványhomok, a többi része is homokos legelő, — kevés szántó és kaszálóföld.”¹⁸ A 4800 holdas Kis-Bócsa pusztán ugyanakkor a 2300 hold legelő mellett 2000 hold homokon már erdőt telepítettek. A homokpusztákon túlnyomórészt a földbirtokosok juhállománya legelt, de építettek majorokat és a művelésre alkalmas földeken az 1780-as évekre szállások is föltűntek (Lásd: I. katonai adatfelvétel).¹⁹

Tázláron az 1870-es évek végének betelepülési hulláma után nőtt a népességszaporulat, s megközelítette a Bócsa pusztán lakókét: 1879-ben 28 tázlári és 33 bócsai újszülöttet kereszteltek, és együtt több mint felét tették a Vadkerten megkeresztelteknek. Tíz évvel később (1889-ben) Tázlárról 29, Bócsáról 17 újszülöttet vittek Vadkertre megkeresztelni. Az új, törekvő tázlári telepesek népszaporulata tehát meghaladta a századvégen még megállapodott lakosságú Bócsa pusztá lakóinak szaporulatát.

1906-ban Tázlár nagyközség életében jelentős változás történt: Kisbócsa, Nagy-bócsa és Zöldhalom területét kiszakítva önálló községet szerveztek Bócsa néven. Történt mindez oly módon, hogy a községgé nyilvánított Bócsának falusi településmagja, egyetlen utcája sem volt, teljes népessége — az 1910-es népszámlálás idején 3042 személy(!) — a 23 329 kat. holdas határ tanyáin és a meglévő majorokban élt. Erdei Ferenc talán az egykorú közigazgatás hivatalos szóhasználatával élve „eszmei

¹⁸ FÉNYES E. 1851, I. 139.

¹⁹ I. katonai adatfelvétel: Coll. XVI. Sectio 28, 29.

község”-nek nevezi az ilyen településeket. Az Alföldön sok hasonló község volt, melyek nem faluk — hanem a tanyákon és/vagy majorokban élő népességből szervezett önálló közigazgatási egységet a korabeli állami és megyei apparátus.

Visszatekintve úgy tűnik, Bócsa különválása jót tett a kevesebb mint felényi területen — 21 909 holdon — megmaradt Tázlár községnek. Bár Tázlárnak volt igazi faluvá fejleszthető településmagja, a klasszicista jellegű Beniczky-kúria körül — ezt 1906. október 1-től kápolnaként használták —, de a képviselőtestület azután, hogy kérelmezte a község nevének Prónayfalvára változtatását, amit a belügyminiszter 1907 júliusában elfogadott, úgy határozott, hogy az új (valójában csak nevében új!) község belterületének házhelyeket parcelláz. Az 1950-60-as évek településfejlesztési anomáliáit ismerő kutatónak szinte természetes, hogy nem a már meglévő település-góc körül osztottak házhelyeket, hanem attól 2,5-3 km-re, keletre, szintén a Majsa-Vadkerti út mellett, ahol csak az ún. Szegvári csárda állott. 500 négyszögöles házhelyeket osztottak és aki portát vásárolt, bankkölcsönre még 3 kat. hold földhöz juthatott. E parcellázás ugyancsak számottevő bevándorlást eredményezett: abban különbözött az előző, puszta- és birtokfelosztásoktól, hogy falusi házhelyet csak kispénzű parasztok, volt kubikosok vásároltak.

Tekintsük át az 1870-es évektől Tázlár pusztán letelepedő népesség származását, az egyházi anyakönyvek alapján.

Vizsgálatunk alapja a házastultak és az elhunytak anyakönyve. Az egybekeltek anyakönyvében külön rovata van a házasulók születési helyének (locus originis), lakóhelyének (locus habitationis), és ugyanilyen rovatok vannak az elhunytak anyakönyvében. A születés helyét a házassági és halálozási anyakönyvet vezető plébános (vagy lelkész) legtöbbször bejegyezte. A kereszteleési anyakönyvben viszont a szülők eredeti lakóhelyének (születési helyének) bejegyzése gyakran elmaradt — régebben ennek rovata sem volt —, ezért az előbbi anyakönyvek alapján készítettünk kimutatást.

A vadkerti római katolikus plébánián 1878-ban kezdtek új házassági és halálozási anyakönyvet vezetni, ami éppen egybeesik a Beniczky-birtok parcellázását követő letelepedési hullámmal. Az 1878–1903 közötti 26 esztendőben az anyakönyvbe 704 házasságkötést jegyeztek be, a házasfelek száma tehát 1408. Közülük 376 személy volt tázlári és bócsai lakos, az összes házasulók 26,7%-a.

Bár ezúttal Tázlár puszta benépesedését vizsgáljuk, figyelembe vesszük a Bócsán lakó telepeseket is. Ennek támpontjai a következők: 1. Bócsa puszta közigazgatási szempontból Tázlár községhez tartozott (1872 óta), az ott élők lakóhelyét gyakrabban így jelölik: Tázlár–Bócsa; 2. a két puszta benépesedése közel egy időben zajló települési folyamat; 3. a leteleplők számottevő része ugyanazokról a településekről érkezett.

2. táblázat: A Tázlárban lakó 1878–1903 között házasultak száma

<i>A házasult születőhelye</i>	<i>A házasultak száma</i>
Tázlár és Bócsa (Tázlár–Bócsa)	108
Szeged	45
Majsa	34
Vadkert	29
Kistelek	12
Félegyháza, Péteri Pusztá	11–11
Halas, Jászapáti	9–9
Kecel, Kecskemét, Szank	8–8
Abony, Dorozsma	6–6
Kiskőrös	5
Bugac és Bugac–Monostor	4
Akasztó, Izsák, Jakabszállás	3–3
Bodoglár pusztá, Csany, Jászszenztásló,	
Kisszállás, Nagykőrös, Orgovány, Szabadszállás	2–2
25 település ²⁰	1–1

Az anyakönyvekből is kirajzolódik, hogy Tázlárnak az 1878–79. évi betelepülési hullám előtt is számottevő népessége volt: az 1878 utáni negyedszázadban házasultak közel 30%-a már helyben született. Őket a szegedi származású házasodók követik. Többségük Szeged–Alsótanyán született, de szerepel születési helyül „Szeged inferior” (Szeged–Alsóváros), „Szeged superior” (Felsőváros), Szeged–Palánk is. Az alsó- és felsőközponti kápolnák építése (1891–92) előtt a tanyán születetteket a városban keresztelték.

Kószó János és Fodor Veronika 1886. március 1-én férjhez menő Rozália lányát Horgoson, 1890-ben házasodó Ferenc fiát Szeged–Horgoson keresztelték. Tudnunk kell, hogy a szegedi alsótanyák egy részéről (főleg Nagyszéksós és Mórahalom kapitányságból) az újszülötteket a Városnál közelebb fekvő Horgosra vitték kereszteltetni. Bálint Sándor és a magunk családnév-kutatásai szerint a Tázlárra települt horgosi illetőségűek bizonyosan Szeged–Alsótanyáról származtak.

Szegedi családok az 1850-60-as években költöztek Vadkertre is: Király János és felesége, Felhő Magda, Börcsök József és Fűrös Ágnes az alsóvárosi határreszről a községbe, Papp Gáspár és Ördög Erzsébet ugyanonnan vadkerti tanyára költözött (Vadkert in praediis).

²⁰ Egy-egy házasuló fiatal származott a következő településekről: Adács, Csanádapáca, Császártöltés, Csóka, Csorvás, Dócz, Dunapataj, Felsőszentiván, Fülöpszállás, Hódmezővásárhely, Jankovác, Jászsószentgyörgy, Mindszent, Ószentiván, Oszlop (Veszprém megye), Páhi, Resznek (Zala megye), Rigicza, Sári, Solt, Szentes, Sztanisits, Tass, Tiszakürt, Zazriva (Árva megye).

A szegediek után a majsai családokból származó házasulók voltak legtöbben. Más településekről (Kistelek, Félegyháza, Halas, Kecel, stb.) az adott időben lényegesen kevesebben származtak Tázlára.

*6. kép: Nagy Ferenc tázlári gazda az 1930-as években.
Archív fotó Szabadi Pál gyűjteményéből.*

Említettük, hogy 1906-ban Bócsát önálló községgé szervezték. Ez az esztendő a tázlári katolikusok életében is változást hozott: október 1-jétől a Beniczky-kúriát kápolnának használták, s ettől fogva a keresztelést, esketést, temetési szertartást hely-

ben végezték és anyakönyvezték. A tázlári (1907-től Prónayfalva) római katolikus egyház egybekeltek anyakönyvében az első bejegyzés kelte 1906. november 5. Külön rovatban tüntették fel a jegyesek származási helyét és lakhelyét. A házassulók származáshelyét 1928. december 31-ig céduláztuk.

1906 és 1928 között sok olyan fiatal kötött házasságot, akik már Tázláron születtek, de szülei nem sokkal azelőtt telepedtek meg a pusztán. Akiknek a származását az 1878–1903 közötti vadkerti anyakönyvekből ismerjük, azoknál figyelembe vettük szülei származáshelyét — így a kimutatásban a közvetlen elődök születési helyével korrigált adatok szerepelnek. Lássunk egy példát: a 22 évesen, 1907. február 10-én férjhez menő Kazi Erzsébet Tázláron született, de miután tudjuk, hogy szülei — Kazi József és Gregus Róza — szegedi földről települtek, őt is szegedi származásúnak tekintjük. Ezt a korrekciót másoknál is megtesszük, ha a szülők származása a korábbi anyakönyvekből vagy családtörténeti kutatásból bizonyosan ismert.

3. táblázat:

A Tázláron lakó, 1906. november 5–1928. december 31. között házassulók származáshelye

<i>A származás helye</i>	<i>A házassultak száma</i>
Szeged	96
Soltvadkert	63
Kistelek	41
Halas, Majsa	34–34
Dorozsma	28
Szánk és Móricgát	17
Bócsa, Félegyháza	14–14
Csongrád	11
Kecel, Kecskemét, Kiskőrös, Kunszentmárton, Pálmonostora, Szentes	7–7
Csanádapáca, Hódmezővásárhely, Szentes	6–6
Császártöltés, Kalocsa	5–5
Sándorfalva, Szaján (Bánság)	4–4
Ada, Mélykút, Mindszent, Óbesenye, Péterréve, Szabadka	3–3
Dávod, Fülöpszállás, Horgos, Magyarkanizsa, Páhi, Szőreg	2–2

Vizsgálatunk céljának megfelelően a helyben született házassulókat itt már nem vettük számba.

Kiugróan magas a szegedi származásúak száma. A vizsgált időszakban alapítottak családot az 1878–79-ben és a 80-as években letelepült szegediek gyermekei. A szegedi gyökérzetű családokban az átlagosnál nagyobb a gyermekszaporulat. A csecsemő- és kisgyermekkorai halandóság mellett is gyakori, hogy egy-egy családban 8–10 gyermek

nőtt fel. Kazi Józsefnek (1854–1928) — felesége Gregus Róza és 1879-ben már tanyája állott a Beniczky dűlőben — 8 gyermeke, Gregus Jánosnak (1842–1908) 6 gyermeke, Lázár Istvánnak 10 gyermeke alapított családot. A szegedi származásúak leggyakrabban földijeikkel házasodtak, még évtizedekkel a megtelepedés után is. Ma már nehéz, szinte lehetetlen földeríteni ennek a motivációit. Az azonos gyökérzet, termelési tapasztalat, szokások stb. bizonyos összetartást alakíthattak ki a „szögedi föld”-től távolra szakadt családok között. Tudunk arról, hogy több szegedi származású tázlári legény a szegedi tanyákról választott magának feleséget. Lehetséges, hogy ebben a szülőknek illetőleg a komendálásnak is szerepe volt.

Gyakorinak mondható, hogy testvérek egy családból házasodtak pl. Vass Ferenc (1842–1923) Ördög Klárát (1854–1897), Vass Imre (1845–1921) Ördög Annát (1853–1941) vette feleségül. A Dobó és a Lázár családból, valamint a Gregus és a Kazi családból is 2-2 gyermek házasodott össze. Mindegyik család szegedi származású. Erre még több példát említhetnénk. A szegedi földről Tázlárra származottak házassági kapcsolatai fölerősítették azt az elődöktől örökölt hagyományt, hogy a sok gyermek „áldás”, más szóval véteknek tartották a születéskorlátozást. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szegedi származású házasultak száma a tárgyalt időszakban többszöröse a kisteleki, halasi, majsai és a dorozsmai származásúaknak.

Tanulságos a Rabi Antal (1842–1919) — Zsemberi Rozália (1854–1916) házaspár útja, gyermekeinek sorsa az anyakönyv tükrében.

4. táblázat

<i>A gyermek keresztnéve</i>	<i>Születési éve</i>	<i>A keresztelés, illetve lakóhelye</i>	<i>Házasságkötés ideje, házastárs neve, származása</i>
Antal	1875	Kistelek	† 1894
István	1876	Kistelek	1900, Horváth Erzsébet, Kistelek
Rozália	1879	Kistelek	1900, Lőrík Ignác, Halas
Juliána	1879	Szeged	1900, Várad József, Szeged
Sándor	1881	Szeged-Felsőváros	1907
Eszter	1883	Csengele	1901, Kószó Ferenc, Szeged
Etel	1884	Szeged	Mészáros János, Bugac-Monostor
Mihály	1885	Szeged-Csengele	1912, Gárgyán Etelka, Szeged-Alsóváros
József	1886	Majsa	—
Ilona	1894	Tázlár	—

Rabi Antal és Zsemberi Rozália (a tázlári pap 1907-ben Zsömbörinek írta) szegedi származásúak. Első három gyermeküket Kisteleken, utána viszont két gyermeket Szegeden kereszteltek. Anyakönyvi kutatásainkból ismert, hogy a szegedi felsőtanyákról, különösen Csengele kapitányságból az újszülötteket inkább a közeli Kistelekre vitték kereszteltetni, mert messze volt a Város. Valószínűnek tartom, hogy a házaspár szegedi tanyán, talán épp Csengelén lakott. A fiatalasszony 1881-ben Sándor fiát szülei (vagy nagyszülei) szegedi házában szülhette, ezért jegyezhatték be a szeged-felsővárosi anyakönyvbe. 1886-ban a házaspár Majsán élt (József fiukat ott keresztelték), 1894-ben pedig már Tázláron laktak. Gyermekük Tázláron kötött házasságot. István fiuk és Rozália lányuk esküvője egy napon volt (1900. január 10-én). A kilenc nagykorúságot élt gyermek leszármazottai mind Tázláron születtek.

A megelőző negyedszázadhoz viszonyítva növekvő a vadkerti származású házasultak száma. Magyarázata az, hogy a század végén számos vadkerti parasztember vásárolt földet a tázlári puszta parcellázásakor. Köztük szegedi és kisteleki származásúak is: pl. a Tázláron lakó Csikós János és Gregus Viktória Anna lányát és János fiát jelöli az anyakönyv (1920-ban illetve 1924-ben) soltvadkerti származásúnak. Mind a két szülő szegedi földről származott. A vadkerti származásúnak jelölt Rabiak (Rabi Anna 1914-ben, Rabi Ágnes 1919-ben ment férjhez) szülei pedig kisteleki származásúak.

Növekvő a kisteleki származásúak száma is. A Budai, Harmat, Hell, Muhel, Tisóczki, Váradi vezetéknevűek kistelekiek. Tisóczki Istvánnak és Juhász Juliannának 1910-ben Anna lánya, 1919-ben Etel, Franciska lánya, István fia, 1921-ben Péter fia kötött Tázláron házasságot.

Halasi származásúak: Babenyec Ferenc (sz. 1893), Bereczki Etel (1901), Brinkusz Mihály (1897), Brinkusz István (1899), Gyöngyi Erzsébet (1899), Gyöngyi Imre (1899), Lantos István (1886), Mihály Kálmán Kovács (1895), Nagy Tyúkos Erzsébet (1903), Slezák György (1884) és mások.

Majsaiaiak: Harnóczy Terézia (sz. 1890), Kertész Farkas Benjámin vincellér (1880), Macska József (1900), Macska Ilona (1908), Rácz Fodor Kálmán (1900), Répa Julianna (1901), Répa Mária (1904), Szécsényi Mihály (1877), Szécsényi Veronika (1893).

Dorozsmaiak a Dudás, Lajkó, Maróti, Márta, Tácsi család leszármazottai. A Dudás Ferenc–Dudás Magdolna házaspárnak 1890–1902 között, Dorozsmán született hat gyermeke Tázláron kötött házasságot (1909–1926 között). Dudás Istvánnak és Joó Rozáliának négy, Márta Györgynek és Látó Máriának három gyermeke már Tázláron házasodott.

Félegyháziak: Bajzák Veronika (1901), Dencs Ilona (1892), Fekete Erzsébet (1893), Horváth József (1871), Huszka Mária (1890), Kádár Mária (1858), Kádár

Rozália, Major János (1875), Mezei Mária (1893), Rekedt Nagy Etel (1901), Rekedt Nagy Mihály (1903) és Ágoston (1905), Pintér Rudolf (1887).

A Tázlárral kelet-északkelet felől szomszédos Szank pusztá Kunszentmiklóshoz tartozott és hasonló körülmények között kezdett benépesedni, azonos időben vált önálló községgé.²¹ A két település tanyai lakossága között gyakoriak a munka- és házassági kapcsolatok. A sándorfalvi Czirok Jakab–Tóth Rozália házaspár 1896-ban még Tázláron, 1899-ben már Szankon lakott.

Ugyancsak gyakoriak a házassági kapcsolatok 1906 után is a szomszédos bócsaiakkal.

Csongrádi származásúak: Csenki Mihály (sz. 1867, felesége Palásti Magdolna), ifj. Csenki Mihály (1896), Csenki Julianna (1903), Palásti Mihály zenész (1899), Pozsár Rókus (1898), Szántai János (1881), Szemerédi Mária (1897), Ürmös Veronika (1893), Vajda Margit (1901), Vincze György (1894).

A szentesi születésűek valamennyien (heten) Szőke József és Barta Viktória gyermekei. A házaspár 1904–1921 között került Tázlárra. A 7 kunszentmártoni születésű közül 4 Kelemen Ferenc és Tigyi Erzsébet gyermeke, a 7 kecskeméti közül pedig 4-en Dudás József gyermekei. Ezzel azt is kívánom jelezni, hogy az egy adott településről származó házassultak száma és a betelepülők száma között nincs szoros összefüggés. A következő nemzedék gyökérzetére, szokásaira viszont a házassultak fenti kimutatásából következtetni lehet.

Sajátos, hogy a tiszántúli Csanádapácáról és Újkígyósról 4 házaspár az 1890-es években a homokpusztára vándorolt: Apácáról Csernók György–Pleskovics Ágnes, Csernók István (1873)–Sebestyén Ágnes, Tóth Mihály–Csernák Veronika, valamint az újkígyósi Bozó József–Csernák Ágnes házaspár. A családnév-azonosságból arra következtetünk, hogy a Csernókok testvérek, vagy unokatestvérek lehettek.

A bánági Szaján községben négy házassuló született: valamennyien Dudás Gábor kovács és Tajti Etel gyermekei. Dudás Gábor (1854–1928) és felesége, Tajti Etel (1856–1936) Dorozsmán születtek és Tázláron hunytak el.²² Sajátos a dorozsmai házaspár útja a zömmel szegedi gyökérzetű bánági faluba, majd onnan a századforduló táján Tázlárra. Valószínű, hogy dorozsmaiak — talán épp Dudás nevű rokonaik — csábították a kovácsmestert a szülőföldjükhöz hasonló homokvidékre, ahol szükség volt a munkájára.

Hódmezővásárhelyről két római katolikus vallású család és — mint említettük — több református települt Tázlárra. Tóth Istvánnak és Kis Juliannának három gyermeke kötött házasságot Tázláron. Mónus Józsefnek Sándor fiát 1904-ben még Vásárhelyen, Jusztina lányát 1908. január 30-án már Vadkerten keresztelték. A család a két időpont között települt át Vásárhelyről Tázlár határába.

²¹ JANÓ Á. 1982.

²² Elhunytak anyakönyve 1928–1953. Tázlár, Római katolikus plébánia.

Az egybekeltek anyakönyve lehetőséget nyújt a tázláriak házassági kapcsolatrendszerének elemzésére, amire még visszatérünk.

5. táblázat: A Tázlár 1906–1953 között elhunytak származása

<i>A születés helye</i>	<i>Az elhunytak száma</i>
Szeged	128
Kiskunmajsa	67
Soltvadkert	48
Kiskundorozsma	45
Kistelek	44
Kiskunfélegyháza	26
Kiskunhalas	25
Csongrád	21
Szank, Pálmonostora (Péteri pusztá)	17–17
Bócsa	10
Kecskemét	9
Kecel, Mélykút	7–7
Hódmezővásárhely, Szabadka	6–6
Bácsalmás, Jászszentlászló, Kiskőrös, Magyarkanizsa, Sándorfalva	5–5
Kalocsa, Mindszent	4–4
Akasztó, Csanádapáca, Csany, Csorvás, Péterréve, Regöcze, Szentés	3–3
Abony, Baja, Békésszentandrás, Bodolya, Bugac, Budapest, Császártöltés, Csantavér, Csengőd, Dóc, Foktő, Horgos, Jánoshalma, Kötöny pusztá, Nyítraladány, Oszlop (Veszprém m.), Soltszentimre, Szabadjakabszállás, Szolnok, Tömörkény	2–2
61 település ²³	1–1

Nem vettük számba a csecsemőkorban és 18 éven alóli elhunytakat, a következő megfontolással. 1906 és 1953 között hunyt el az 1870-es évek és a századforduló között Tázlárban megtelepült nemzedék- és kis részben az ő gyermekeik, vagyis a letelepedettek második nemzedéke. Ha a csecsemő- és kisgyermekkorban elhalaltakat is figyelembe vesszük, ez — a magas csecsemőhalandóság miatt — megváltoztatja a betelepültek arányait. Mivel nem kifejezetten demográfiai vizsgálatot végzünk, hanem a Tázlára irányuló vándorlás földterítése a célunk, célirányosnak tartottuk, ha egy bizonyos életkornál határt húzunk. 18 éven aluli személyt kivételképpen akkor vettünk kimutatásba, ha az anyakönyvi bejegyzés a betelepülés idejére és a származás helyére vonatkozó fontos információt nyújtott.

²³ Elhunytak anyakönyvei, Tázlár, Római katolikus plébánia.

640 Tázlárón elhunyt, római katolikus vallású személy származását vettük figyelembe. Összesen 111 településről származtak, de az elhaltak meghatározó többsége (69%-a) 10 településről származott.

Az 1906–1953 között elhunyt tázlári felnőtteknek éppen egyötöde (20%-a) szegedi földön született. 10%-uk majsai származású. A szomszédos Soltvadkertet nem számítva a következő két nagyobb kiröpítő fészek Kistelek és Dorozsma, ahonnan az elhaltak 15,5%-a származott. Sommásan megállapítható, hogy a 20. század első felében a tázláriaknak közel fele (45,5%-a) származott a négy legnagyobb kibocsájtó településről: Szegedről, Majsáról, Dorozsmáról és Kistelekről.

Külön kell szólni a vadkerti származásúakról. A családtörténeti anyaggyűjtésből ismert, hogy közülük többnek a családja máshonnan települt Vadkertre, pl. az Eke családnevűek Csongrádról, a Szűcsök Szegedről, a Dudások Dorozsmáról származtak. A több hullámban zajló migrációról csak a szomszédos települések anyakönyveinek föltárásával adható teljes kép.

A szomszédos települések illetve puszták — Kötöny, Szank, Bócsa, Vadkert és Halas — határából 104-en származtak (az elhunytak 16,2%-a).

Számottevő a falu népességében a Tisza melléki települések kibocsájtó szerepe. Csongrád (21 fő), Pálmonostora (17), Szentés (6), Csany (6), Tömörkény (2), Mindszent (4), Hódmezővásárhely (6), Dócz (2), Sándorfalva (7), Algyő (1) római katolikus telepesei 10%-át jelentik az 1906–1953 között Tázlárón elhunytaknak. A vásárhelyi református telepesekről egyelőre a visszaemlékezésekből tudunk számot adni.²⁴

Bálint Sándor az egyházi anyakönyvek tanulmányozása és több család visszaemlékezése alapján az alábbi következtetésre jutott: „Tázlárt mostani lakosságának mintegy 80% arányban (...) alsótanyai népünknek 1880 és 1900 táján kívándorló két raja vette birtokba.”²⁵ Hozzáteszi, hogy szegedi gyökérzetű családokat adott még Dóc, Csany, Kistelek, Sándorfalva, Jászszenzlászló, s több más település. A házasulók és az elhunytak anyakönyveinek tételes cédulázása és összevetése nyomán megállapítható, hogy a szegedi telepeselek szerepe valóban meghatározó, de nem ilyen mértékben. Tázlár 20. század első felében élt népességének 25-30%-a a szegedi földről származott és ha a máshonnan odatelepülő szegedi gyökérzetűeket is figyelembe vesszük, a Szeged római katolikus vallású népéből származók aránya elérhette — vagy kevéssel meghaladhatta — a lakosság felét. A háromezer fős népességnek (1960: 2994 fő) a szegedi gyökérzetűek meghatározó hányadát alkották.

Tázlár első iparosai mind telepeselek. A dorozsmai származású, Szajánban született Dudás Gábor kovácsot (1854–1928) már említettük. Mihály József kovács Halasról, Primusz Mátyás bognár Kiskörösről, Oláh János bognár Szeged-Al-

²⁴ A soltvadkerti és a tázlári református egyház anyakönyveit eddig nem tudtuk tanulmányozni. Kutatásukat tervezzük.

²⁵ BÁLINT S. 1976, 235.

sótanyáról, Oláh József géplakatos (1883–1949) a bácskai Csantavérről, Szőke Ferenc géplakatos Szentesről, Árvai Károly cipész az Arad megyei Torna-Szederhátról, P. Nagy Zoltán asztalos Kunszentmártonról származott.

Az anyakönyvi kutatás és a szóbeli emlékezések alapján összeállítható több telepes család leszármazottainak listája. E „családfák” közül néhányat itt közreadok — olyanokat, melyek több néprajzi tanulságot ígérnek.

Az 1878 ősze és 1879 tavasza között Szeged-Alsótanyáról Tázlár pusztára települt Lázár István–Papp Anna házaspár 10 gyermeket — 6 fiút, 4 lányt — nevelt föl és házassított ki.

Lázár István és Papp Anna gyermekeinek házassági kapcsolatai

Lázár Anna (1861–1917) — Dobó Ferenc szeged alsótanyai

Lázár Rozália (1863–) — Németh Tamás (1859–1909) szeged-alsótanyai,
házasságkötés: 1885. I. 19.

Lázár Pál (1868–1922) — Dobó Veronika szeged-alsótanyai

Lázár István (1869–1943) — Kovács *Kurkó* Rozália szeged-felsőtanyai

Lázár Mihály (1871–1938) — Vass Etel (1876–1920) szeged-alsótanyai
házasságkötés: 1896. I. 29. 2. felesége Király Gy. Erzsébet (1881–Halas)
házasságkötés: 1922. II. 25.

Lázár Julianna (1875–1949) — Pap János (1870–1954) szeged-alsótanyai

Lázár János (1883–1946) — Kovács *Kurkó* Julianna szeged-felsőtanyai

Lázár Ferenc (1884–1946) — Kordás Erzsébet (1882–1948) szeged-felsőtanyai

Lázár Etel (1884–) — Vass Antal (1880–) szeged-alsótanyai házasságkötés:
1904. II. 16.

Lázár Vince — Katona Anna szegedi

A házaspár 6 gyermekkel települt Tázlára, közülük a legnagyobb 18, a legkisebb 4 éves volt átköltözésük idején. A 10 Lázár-testvér közül valamennyi szegedi sarjadékkal házasodott. Kettő a szintén alsótanyai Dobó családból, kettő a Vass családból választottak házastársat.

A Lázár családdal egyidőben telepedett meg a pusztán a szegedi Gregus János (1842–1908) és Kazi Erzsébet (1850–1932) négy gyermekével. 1879 őszén már tanyájuk volt.

Gregus János és Kazi Erzsébet gyermekei és házasságkötésük

Gregus Vince (1871. Szeged – 1952) — Zsikla Mária (1877. Kerekegyháza – 1961)

Gregus Julianna (1874. Szeged –) — Csányi János szegedi

Gregus Rozália (1877. Szeged –) — Hambalkó Ferenc

Gregus Erzsébet (1878. Szeged – 1899) — Zsikla József
Gregus Anna (1879. Tázlár –) —
Gregus Teréz (1880. Szeged –) — Varju Mihály (1876)

A telepések második nemzedékéből két Lázár testvér családját mutatom be:

Pap János (1870–1954) és Lázár Julianna (1875–1949) gyermekei

Pap József (1896 –) — Csikós Anna (anyai ágon Gregus) — 5 gyermek
Pap Anna (1898 –) — Vass Ignác szeged-alsótanyai — 8 gyermek
Pap Julianna (1898 –) — Németh László szegedi, — 6 gyermek
Pap Rozália (1899–1989) — Balassi Sándor szanki születésű, anyja szegedi, 1920. 2. férje Gregus István szeged-alsótanyai, — 5 gyermek
Pap Viktor (1900 –) — Pálfi Menyhért (Soltszentimrére származott szegedi család sarja)
Pap Veronika (?) — Terbe László József (1902–) apja majsai, anyja Gregus-lány) — 6 gyermek
Pap Erzsébet (1906 –) — Csorba Albert — Harka pusztai — 4 gyermek
Pap István (1907 –) — Kovács Matild Bodoglár pusztai — 3 gyermek
Pap János (1912 –) — Végh Ilona Bugac pusztai — 3 gyermek
Pap Ferenc (1913 –) — Vass Ilona (szülei szegediek) — 6 gyermek
Pap Ilona (1915 –) — Vincze Tamás soltvadkerti — 3 gyermek
Pap Imre (1917 –) — Hevér Piroska Bugac pusztai — 6 gyermek

Lázár Pál (1868–1922) és Dobó Veronika gyermekei

Lázár János (?) — Csorba Jusztina Harka pusztai
Lázár Sándor (1895 –) — Sz. Tóth Mária Bócsa pusztai
Lázár Rozália (1896 –) — Kiss Pál félegyházi
Lázár Ferenc (?) — Zsikla Erzsébet
Lázár István (?) — Csorba Julianna Harka pusztai
Lázár Mária (1904 –) — Hegyi Sándor halasi (esküvő: 1924)
Lázár Piroska (1910 –) — Jenei Béla (apja szegedi származású, esküvő: 1927.
Lázár Margit (1912) — Zsikla József
Lázár Pál (meghalt 16 éves korában)
Lázár Mihály (? –) — Tóth Anna soltvadkerti

A szülők 10 gyermeket neveltek föl, de Jeneiné Lázár Piroska szerint több testvére kisgyermekkorban elhunyt.

A telepések 2. nemzedékének családjában is tartja magát a nagy gyermekáldás, a 3. nemzedék viszont csak 3-6 gyermeket nevelt föl. Kevesebben választanak házastársat szegedi származású családból: Pap János és Lázár Julianna 12 gyermeke közül három, Lázár Pál 9 gyermeke közül csak egy kötött házasságot szegedi sarjadékkal. A családtörténeti anyaggyűjtés azt mutatja, hogy a szegediek közötti összeházasodás a 2-3. nemzedék életében ritkul. A máshonnan származott családokból való párválasztást az új közösségbe való beilleszkedés egyik jelének foghatjuk föl.

A házassági anyakönyvek fényt vetnek az egykorú házassági szokásokra. Több ízben előfordult, hogy két testvérnek egy napon tartották az esküvőjét. 1884. november 26-án a szegedi Kazi Imre és Borbás Veronika Imre fia és Julianna lánya, 1900. január 10-én Rabi Antal és Zsemberi Rozália István fia és Rozália lánya, 1920. február 4-én Lázár István és Kovács K. Rozália két lánya, 1923. november 13-án Lázár Mihály és Vass Etel Mihály fia és Jolán lánya házasodott. Arra is találtunk példát, hogy két testvér, szintén testvérpárral, egy napon kötött házasságot. A szegedi Dobó Ferenc és Lázár Anna két gyermeke (István és Erzsébet) 1919. október 27-én tartotta esküvőjét a kisteleki Tisóczki István és Juhász Julianna Franciska és István gyermekével.

Összegezés, következtetések

1. Tázlár pusztára a szomszédos településeken kívül túlnyomórészt Szeged vidékéről (szegedi tanyák, Dorozsma, Kistelek) és a Tisza-mellékről (Csongrád, Pálmonostora stb.) érkeztek telepések.

2. Míg a 18. században a Duna-Tisza közén Észak-Dél irányú migráció folyt, a 19. század második felében főként Délről Északra irányult a népességmozgás. Olyan településekről, amelyek tanyás határ részein telítettség, ennek következtében földhiány jelentkezett. Jelentős részben a túlnépesedő tanyák népfölöslege keresett magának az eladott pusztán jobb megélhetést.

3. Tázlár benépesítésében meghatározó volt a szegediek szerepe. A szegedi tanyák népe nem csupán a már említett körülmények miatt vett részt tömegesen Tázlár és más puszták benépesítésében, hanem azért is, mert a városi földbérletek révén és az árutermelésbe való bekapcsolódása miatt kialakult benne a vállalkozó készség és a homok megkötésében, művelésében számottevő tapasztalata volt. Ez utóbbiakról mintha olykor megfigyelhetnénk volna.

Szegedi családok jelentős szerepet vállaltak a homokpusztákon létesített községek közösségi és közéletében is. Pl. Lázár Mihály kb. 15 éven át volt Tázlár bírása. Az egyházközségben szintén szegedi származású gazdák jártak élen.

Hasonló szerepet hódmezővásárhelyi reformátusok tölthettek be Tázláron, pl. az Égető család több tagja a gazdakörben. Úgy látszik, a nagymezővárosok parasztgazdái, ha tanyán éltek is, haladottabbak voltak másoknál: falusi és pusztai

parasztoknál. E tapasztalat alapos föltárása elsősorban mentalitás-vizsgálatokat igényel.

4. Az egybekeltek anyakönyvei kiválóan használhatók a házasodási kapcsolatrendszer vizsgálatára, amire csak néhány példát említettünk. Erre más helyen még visszatérünk.

Megfogalmazható néhány általánosabb érvényű következtetés is:

1. A Duna–Tisza közén a török alatt óriási népességi vákuum képződött. Ez a vákuum a 18. századi, 19. század eleji telepítések következtében sem töltődött fel. Hatalmas puszták maradtak külterjes állattartással is alig hasznosítva.

A 19. század második felében megért a helyzet a puszták kiosztására. Ez gazdasági szükségszerűség, ám demográfiai kényszer is volt! A homokpuszták fölosztása bizonyos mértékig levezette a Duna–Tisza köze déli része és a Tisza-mellék parasztságának földéhségét. Innen nem (vagy alig) volt Amerikába történő kivándorlás, ami a század végén a Felső-Tiszavidék szegényparasztságát megmozgatta.

2. A földesurak, zsidó kereskedők, parasztnábobok birtokolta puszták fölparcellázása után tanyák ezrei nőttek ki a földből. Míg a 18. századi telepítések nyomán előbb faluk, mezővárosok keletkeztek, addig a 19. századi puszták parcellázása után a táj kontinuus településeire jellemző tanyás település terebélyesedett tovább. Falu csak később létesült — azt is a vármegye vagy országos hivatal, hatóság hozta létre.

3. Melyik üzemforma termelt többet: a Tázlár pusztán korábban működő majorságok, vagy a fölosztott legelőkön, réteken megtelepült parasztgazdaságok? A kérdésre csak alapos agrárgazdasági adatfeltárás és összehasonlító számítások után lehet válaszolni, ami nem a települési folyamatokat és azok hatását vizsgáló néprajzkutató kompetenciája. De a kérdés egy leágazására eddigi ismereteink alapján is válasz adható: úgy látjuk, hogy a pusztá felosztása után kibontakozó tanyás gazdálkodás növelte az adott terület eltartóképességét, nagyobb népesség élt meg ugyanazon a területen — és egy idő múlva legalább annyi árut, termékfölsleget adott a nemzetgazdaságnak, mint a földesúri családok, úri birtokosok majorságai.

IRODALOM

BÁLINT SÁNDOR

- 1974 Szegediek Bács-Kiskun homokján. *Cumania* 2. Kecskemét, 411–426.
1976 A szögedi nemzet 1. MFMÉ 1974/75-2. Szeged

BALOGH ISTVÁN

- 1980 Egy tőkés tanyás gazdaság a 19. század második felében. In: *A magyar tanyarendszer múltja*. Szerk.: Pölöskei F.–Szabad Gy. Budapest, 272–312.

BÁRTH JÁNOS

- 1984 A keceli tanyák. In: Kecel története és néprajza. Szerk.: Bárh J. Kecel, 695–751.

BOROVSKY SAMU (szerk.)

- 1990 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. I. Reprint Budapest

FÉNYES ELEK

- 1851 Magyarország geographiai szótára. Pesten

GALGÓCZY KÁROLY

- 1877 Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. III. Budapest

JANÓ ÁKOS

- 1982 Fejezetek a szanki és mórícgáti tanyás gazdálkodás múltjából. A Kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei I. Kecskemét

JUHÁSZ ANTAL

- 1990 Az elvándorlás és megtelepedés motivációi a táj települési folyamataiban. In: Migráció és település a Duna-Tisza közén. Szerk.: Juhász A. Szeged, 99–110.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

- 1993 Újkori migrációs folyamatok az Alföldön és a népi kultúra alakulása. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. III. Budapest–Szeged, 1605–1614.

F. SZABÓ GÉZA (főszerk.)

- én. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Budapest

Die Besiedlung der Puszta Tázlár

ANTAL JUHÁSZ

Der Autor untersucht die Besiedlung der Puszta Tázlár ab Mitte der 19. Jh. bis 1910. Seine Quellen sind die zeitgenössischen Landkarten, die kirchlichen Matrikeln und die Erinnerungen der ältesten Generation während dem Angabensammeln (1989–1991).

Im 18. Jh. und in der ersten Hälfte des 19. Jh-s gehörte die Puszta zu Gutsbesitzern, die sie meist mit Weidenviehzucht (extensiv) nützlich machten. Zwei Gutsbesitzer trieben Meierei-Wirtschaft. Im Jahre 1850 war bloß das Einünftel der Puszta angebautes Ackerland, das Übrige war Weide, Wiese und auf dem hügeligen Treibsand wurden Wälder angepflanzt.

1872 wurde aus dem Gebiet von Tázlár und den vier angelegenen Puszta, auf 46 000 Katastraljochen selbständige Gemeinde ins Leben gerufen. Die neue Gemeinde besaß keinen geschlossenen dörflichen Siedlungskern, seine Bevölkerung lebte im Großteil in 7-8 herrschaftlichen Meierhöfen, teils in Gehöften von Landwirten als Gutsarbeiter. Am Ende der 1870-er Jahre wurde das Gut der Landbesitzer-Familie Beniczky mit Hilfe der naheliegenden Sparkasse von Kalocsa parzelliert. Die billigen, mit 50 Jahren Tilgungszeit kaufbaren Felder fanden schnell Kunden. Der Großteil der Ansiedler war Ackerbauer aus Szeged, Kistelek, Kiskunmajsa. In den 1890-er, 1900-er Jahren wurden wiederum mehrtausend Katastraljoch Weiden parzelliert.

Der Autor analysiert anhand den Matrikularn von Eheleuten und Verstorbenen die Abstammung der Ansiedler in Tázlár (Tabelle 2., 3., 5.). Aus den Matrikularn kommt zum Vorschein: 25-30% der Bevölkerung von Tázlár im 20. Jh. stammte aus der Gemarkung von Szeged — der größten Stadt der Gegend —, aus den Gehöften von Szeged. Mit Berücksichtigung auf die mehreren, wiederholenden Phasen der Szegediner Migration und die mündlichen Quellen ist zu behaupten, daß die Ansiedler mit Szegediner Abstammung die Hälfte der Dorfbevölkerung betragen. Der weitere, bestimmende Teil der Bevölkerung stammte aus den naheliegenden Siedlungen (Majsa, Dorozsma, Halas, Vadkert) und aus dem südlichen Theißland (Csongrád, Hódmezővásárhely) ab.

Der Autor stellt das Verzeichnis der Abkömmlingen von mehreren Ansiedler-Familien, ihren „Familienbaum“ dar. Schließlich faßt er seine Folgerungen betreffs der Besiedlung von Tázlár und der Mentalität der Gehöftsansiedler zusammen.

MELLÉKLETEK

1. Az 1885-ben megkeresztelt tázlári újszülöttek szüleinek származási helye			
<i>A szülők</i>		<i>Az újszülött keresztnéve</i>	<i>A keresztelés ideje</i>
<i>neve</i>	<i>származása</i>		
Földi József – Börösök Erzsébet *	Szeged inf. – „Vadkert in praediis”	Mária	január 1.
Tóth József – Csányi Magda	Tázlár	József	január 17.
Csenki Sándor – Csenki Mária	Félegyház – Tázlár	Erzsébet	február 4.
Ilovai Erzsébet (illeg.)	Tázlár	Rozália	február 17.
Szöke József – Menyhárt Rozália	Tázlár	Rozália	február 25.
Csáki Imre (helv.) – Sipos Mária	Tázlár	Rozália	február 28.
Szimcsák János – Sajdik Erzsébet	Mélykút – Bócsa	Terézia	március 20.
Kornóczi Ferenc – Pásztor Teréz	Kecel – Bócsa	György	április 22.
Hambalkó István – Kurgyis Viktória	Halas – Vadkerti tanya	Sofia	május 16.
Rabi József – Vetró Julianna *	Kistelek – Tázlár	József	május 21.
Nagy István – Szerencsés Rozál	Majsa – Tázlár	Antal	június 1.
Szabó István – Godó Julianna	Szeged inf. – Bócsa	Julianna	június 6.
Csehó Ádám – Péter-Szabó Márta	Majsa – Tázlár	Péter	június 13.
Kalmár Károly – Rágyi Erzsébet	Félegyház – Bócsa	Pál	június 19.
Víg Mátyás – Csemák Erzsébet	Jankovác – Bócsa	Mátyás	augusztus 25.
Törköly Mihály – Kámbi Anna	Kistelek – Tázlár	Zsuzsanna	szeptember 1.

Börcsök József – Fűrös Ágnes *	Szeged inf. – Vadkerti tanya	Adelaid	szeptember 12.
Sámuel György – Szakál Erzsébet	Mélykút – Csábor puszta	Mihály	szeptember 26.
Csipak József – Bozóki Anna *	Szeged inf. – Tázlár	Anna	szeptember 29.
Kónya István – Vetró Mária	Kistelek – Tázlár	István	október 1.
Torma Mária (illeg.)	Csongrád	Rozália	október 2.
Vörös-Baranyi Pál – Grizák Veronika	Szabadka – Vadkert	Imre	november 1.
Tatár Gábor – Bóna Erzsébet	Majsa – Tázlár	Terézia	november 2.
Szántai János – Ötvös Veronika	Csongrád – Tázlár	Sándor	november 24.
Lengyel Ignác – Kertész-Kis Ágnes	Majsa – Tázlár	Veronika	november 24.
Czinkóczi Ferenc – Figura Mária	Majsa – Tázlár	Ferenc	december 3.
Tatár Pál – Kulcsár Julianna	Péteri p. – Tázlár	Rókus	december 16.

(Soltvadkert, r. kat. plébánia, Matricula Baptisatorum... ab anno 1876–1888. Tomus VI.)

A * jellel megjelölt személyek (Bozóki Anna, Börcsök Erzsébet, Fűrös Ágnes, Vetró Julianna) elődei családkutatásaink alapján szegedi származásúak.

2. A Tázláron lakó házaspárok származási helye 1878–1898				
<i>A házaspár</i>			<i>A szülők neve</i>	<i>Az esküvő ideje</i>
<i>neve</i>	<i>élet-kora</i>	<i>származása</i>		
Csépe Julianna	21	Csongrád	Cs. László – Varga Katalin	1878. XI. 27.
özv. Kürtösi Flórián	40	Félegyháza	—	1879. III. 9.
Benyeda Mátyás	27	Kecel	B. János – Kacska Mária	1879. XI. 18.
Kiss Eszter	22	Péteri puszta	K. János – Ferenczi Veronika	1880. V. 3.
Juhász János	28	Csany	J. Dénes – Kocsó Anna	
Vida László	23	Halas	V. János – Kovács Anna	1882. V. 22.
Sándor Erzsébet	21	Péteriuszta p	S. József – Dudás Mária	
Muhel István	31	Szeged sup.	†M. József – Papp Anna	1884. II. 11.
Csipak Terézia	22	Szeged inf.	Cs. József – Pálffy Ágnes	
Tápai Imre	48	Csany	†T. Imre – Dóka Klára	1884. VI. 19.
Kovács Mária	44	Péteri puszta	†K. Ignác – Kovács-Tóga Rozália	
Barta János	26	Majsa	+B. János – Venczel Klára	1884. XI. 18.

Kazi Imre	24	Szeged inf.	K. Imre – Borbás Veronika	1884. XI. 26.
Kazi Julianna	18	Szeged inf.	K. Imre – Borbás Veronika	1884. XI. 26.
Német Tamás	25	Szeged inf.	N. Pál – †Sutus Erzsébet	1885. I. 19.
Lázár Rozália	22	Szeged inf.	L. István – Papp Anna	
Magyar Lajos	28	Csongrád	M. Rozália törvénytelen fia	1885. I. 28.
Kovács Erzsébet	19	Csongrád	K. Mihály – Dávid Veronika	
Törteli Dénes	24	Majsa	†T. Imre – Sziládi Mária	1885. XI. 24.
Csik Veronika	18	Majsa	Cs. Mihály – †Törteli Erzsébet	
Kószó Rozália	21	Szeged-Alsóta.	K. János – Fodor Veronika	1886. III. 1.
Göröcs György	24	Majsa	†G. János – Faragó Mária	1886. VII. 5.
Fehér Anna	18	Dunapataj	F. József – Hajas Júlia	
Csipák József	26	Szeged-Ludas (!)	Cs. József – †Pálfi Ágnes	1886. XI. 15.
Szegszárdi Rozália	25	Kistelek	Sz. Antal – Lippai Erzsébet	1887. II. 21.
Papp Károly	26	Csany	P. Balász – Törköly Veronika	1887. II. 21.
Barta József	24	Oszlop	B. János – †Hernádi Teréz	1888. I. 30.
Vas Veronika	19	Szeged inf.	V. Ferenc – Ördög Klára	
Terbe Mária	17	Majsa	T. Gábor – Vékony Rozália	1888. IV. 23.
Bieliczki Mária	26	Kecel	B. Dávid – Bobek Rozália	1888. X. 30.
Urbány József	29	Akasztó	†U. István – Kovács Anna	1888. XI. 7.
Torma Mária	28	Csongrád	T. Mátyás – Magyar Rozália	1888. XI. 7.
Kószó Erzsébet	20	Szeged-Horgos (!)	K. János – Fodor Veronika	1890. II. 3.
Kószó Ferenc	26,5	Szeged-Horgos (!)	K. János – Fodor Veronika	1890. II. 10.
Vas Viktória	19	Szeged inf.	V. Ferenc – Ördög Klára	
Dani Mihály	24,5	Szeged inf.	†D. József – Fodor Ilona	1890. IV. 30.
Menyhárdt Mária	21,5	Bóka-Kanak	†M. István – Nagy Teréz	
Gácsi Ferenc	28,5	Kistelek	Báló Franciska özvegye	1890. V. 5.
Patai Rozália	23,5	Péteri p.	P. István – †Kővágó Rozál	
Pápai János	25	Vadkert	Bugyi Mária özvegye	1891. I. 19.
Csehó Kovács Teréz	20	Majsa	Cs. K. Ádám – Péter-Szabó M.	

Czinkóczi Lajos	24	Majsa	Cz. Lukács – Bugyi Erzsébet	1891. XI. 11.
Váradi Mária	20	Csengele (Szeged Felsőt.)	V. Imre – Hegedűs Rozália	
Molnár Rozália	21	Félegyháza	M. János – Patyi Rozália	1891. XI. 17.
Kovács Mária	18	Szeged	K. György – Monori Erzsébet	1892. I. 11.
Dobó Piros	18	Szeged-Alsóváros	D. Imre – Kazi Rozália	1892. I. 25.
Kovács Imre	24	Szeged	K. György – Monori Erzsébet	1892. II. 1.
Szegszárdi Éva	20	Kistelek	Sz. Amdrás – Szűcs Mária	1892. II. 4.
Gregus Julianna	18	Szeged	G. János – Kazi Erzsébet	1892. II. 10.
Fodor Julianna	26	Majsa	F. János – Trója Örsze	1892. II. 22.
Törteli Dénes	31	Majsa	Csik Verona özvegye	1892. IV. 18.
Berta Ágnes	25	Kistelek	B. János – Hernádi Teréz	
Fábián József	50	Pusztai Péteri	Tatár Mária özvegye	1892. IV. 25.
Pataji Rozália	42	Pusztai Péteri	Tóth József özvegye	
Vincze József	24	Vadkert	V. József – Varga Ilona	1892. VI. 14.
Nagy Tóth Judit	20	Halas	N. T. Márton – †Turcsik J.	
Vida Sándor	26	Halas	V. István gulyás – Szőke Teréz	1892. XI. 9.
Babák Eszter	17	Majsa	†B. István – Kakuk Márta	
Babák Péter	25	Szank	†B. István – Kakuk Márta	1892. XI. 21.
Csima Erzsébet	17	Császártöltés	Cs. Mihály juhász – Vörös T.	
Rácz Piros	18	Jászsószent- györgy	R. János – Lengyel Anna	1892. XI. 21.
Rabi Lajos	23	Kistelek	R. János – †Báló Klára	1892. XI. 23.
Demsics Rozália	19	Szentlászló	D. Imre – Pázsit Rozál	1892. XI. 23.
Király Mátyás	28	Szeged-Alsóváros	K. János – Felhő Mária	1893. II. 1.
Czinkóczi Judit	18	Majsa	Cz. Ferenc – Figura Mária	
Ondrik András	29	Zazriva (Árva m.)	O. András – Zsubor Mária	1893. IV. 19.
Pap István béres	26	Halas	Pap Franciska fia	1893. X. 23.
Bujáki Mária	20	Félegyháza	B. István – Bumfort K.	
Vas Viktor	19	Szeged	V. Imre – Ördög Anna	1893. XI. 19.
Topolyai Péter	26	Majsa	T. János – Halász Apolló	1893. XI. 29.
Lázár Julianna	18	Szeged	L. István – Pap Anna	1894. I. 15.

Szabó Márton	27	Mindszent	†Sz. János – Váradi Teréz	1894. IV. 3.
Király Anna	37	Szeged	Kis Mihály özvegye	1894. V. 7.
Göbölös Pál	24	Szank	G. Pál – Pap Fr. ev. ref.	1894. XI. 13.
Kazai Juliána	21	Apáca	T. Pál cseléd – Tóth Juliána	1894. XI. 13.
Gregus Anna	19	Ókanizsa	G. István – Pap Erzsébet	1895. II. 4.
Gregus Erzsébet	17	Szeged	G. János – Kazi Erzsébet	1895. I. 15.
Rabi István	34	Kistelek	R. János – †Báló Katalin	1895. II. 20.
Nagy Erzsébet	24	Majsa	N. Péter – Garas Ágnes	
Szatlerka István	27	Halas	Szatlerka Mária fia	1895. IV. 30.
Agócs Mária	21	Majsa	A. András béres – Balogh M.	
Szekeres Péter	24	Szeged	Sz. Ferenc cseléd – Ördög R.	1895. VII. 15.
Halász Ilona	20	Majsa	H. György – Tóth D. I.	
Kovács Viktor	70	Csongrád	K. István – Varga Rozália	1895. VII. 29.
Takács István	28	Szabadszállás	Majorszki Mária özvegye	1895. IX. 27.
Lang Anna	25	Kiskőrös	L. Lajos – Benkóczi Anna	1895. IX. 30.
Tóth Ilona szolgáló	19	Péteri puszta	T. József – Palaji Rozál	1895. XI. 13.
Gregus Vince	24	Szeged	G. János – Kazi Erzsébet	1895. XI. 20.
Lázár Mihály	25	Szeged-Alsót.	L. István – Pap Anna	1896. I. 29.
Vas Etel	19	Szeged-Alsót.	V. Imre – Ördög Anna	
Keviczki Rozália	20	Csongrád	K. Ferenc – Nagyistók Viktor	1896. XI. 10.
Nagy Mária	20	Majsa	Bencses Ferenc özvegye	1896. XI. 24.
Német Erzsébet	25	Majsa	N. István – Korom Piros	1897. I. 19.
Vida Mihály napszámos	26	Majsa	V. István – Szőke Teréz	1897. II. 1.
Kalmár Juliána	20	Bugac	K. Mihály gulyás – Fehér Ilona	
Pataji Antal	33	Péteri puszta	P. István – †Kővágó Rozál	1897. IV. 26.
Hegedűs Mihály	25	Adács	H. Domokos – Korcsog J.	1897. V. 1.
Tóth József	43	Félegyháza	Szegszárdi Rozália özvegye	1897. V. 17.
Jakus Erzsébet	26	Szeged	J. József – Berta Ilona	
Ilóczki Mária	52	Szabadszállás	Lehóczki János özvegye	1897. VI. 9.
Járvás Mátyás	25	Jászapáti	J. Mihály – Virág Borbála	1897. XI. 22.
Birkás Juliána	18	Jászapáti	B. Ferenc – † N. Ficsor F.	

Falu a pusztában: Orgovány

(Orgovány benépesülése)

SZ. KŐRÖSI ILONA

„... akár térképet néz az ember, akár a tájon barangol, falut alig talál... pusztaság ez ma is még, és a falvak, amik ráépültek, furcsa kis szállások. Falvak a pusztában.” Erdei Ferenc jellemezte így 1937-ben a Kecskemét–Fülöpszállás–Vadkert–Majsa–Félegyháza közötti térséget és településeit, közéjük sorolva Orgoványt is.¹

Orgovány az önálló községgé alakulás — 1901 — előtt Kunszentmiklóshoz tartozó pusztája volt. A 15. században a török kincstári fejadórajstrom szerint önálló község, összesen 5 adóköteles házzal. A 17. század közepén (1649) Vadászi Pál füleki kapitány kapta adományul. A redemptio (1745) után Kunszentmiklós pusztája (a szanki pusztával és a kerekegyházi pusztája egy részével együtt).

A 19. század elején a kunszentmiklósi Bakiak és Józsaák baromlegelője. Egy 1840-es adat szerint a kunszentmiklósi Már Zsigmond 200 forintos földet bírt Orgoványon, ugyanott gazdasági épületei is voltak; Aczél Lajosnak — más birtokai mellett — Orgoványon is volt 36 holdja.² A kunszentmiklósi iratokban a 18. század végétől emlegetik az orgoványi csőszöket. 1820-ból teljes tanyai leltár is ismeretes, amely Szentkirályi-Tóth József orgoványi tanyáját mutatja be.³

A 16 500 kataszteri holdas pusztája nagyobb része — a múlt század második felének leírásai szerint — buckás, homokos legelő, kisebbik része szántóföld és rét. A múlt század végén a legnagyobb birtokok még mindig kunszentmiklósiak kezén találhatók. Említést érdemel a Bakó család, Józsa István, Juhász Antal, Burger Zsigmond, Tóth Ferenc, id. Király Gábor. (Közülük természetesen nem mindenki lakott Orgoványon, többnyire csak időszakosan tartózkodtak kinn. Állandó kinlakos volt például Király Gábor). A legnagyobb területtel rendelkező, később Orgovány virilisz képviselőjeként tevékenykedő Király Gábornak 1895-ben 173 hold szántóföldje, 139 hold rétje, 289 hold legelője, 2 hold kertje, 5 hold szőlője, 42 hold erdője, valamint 17

1 ERDEI F. 1977, 174.

2 ILLYÉS B. én. 56, 59. Adatot közöl arra vonatkozóan is, hogy Már András és Bakó János orgoványi legelőit a kecskeméti Balla Mihály bérlti.

3 Uo. 182.

hold nádas és 19 hold földadó alá nem eső területe volt — összesen 686 hold. 74 szarvasmarhát, 15 lovat, 22 sertést és 400 juhot tartott, 5 cselédje volt.⁴

Az Orgovány pusztát benépesítők első rétege — vallási hovatartozása szerint — protestáns volt (Fényes Elek statisztikai munkájában 15 evangélikus és 20 református lakost említ Orgovány pusztán.) A század végétől azonban a katolikus népesség növekedése erőteljesebb. Az 1910-es népszámlálás idején a katolikusok lélekszáma már meghaladta az összlakosság 60%-át. A reformátusoknak Kunszentmiklóshoz tartozó leányegyházuk, lelkészük és iskolájuk volt. Az orgoványi református anyakönyvezés 1875-ben kezdődött. (1895-től itt anyakönyvezték a szabadjakabi reformátusokat is.) A katolikusok Izsákhöz tartoztak. Molnár Gergely orgoványi református lelkész 1908 és 1917 között a szabadjakabi katolikusok között is ellátta a lelkészi teendőket.

Az anyakönyvek mellett — amelyekre később még visszatérünk — a 19. század közepétől több olyan forrás áll rendelkezésünkre, amely az Orgovány pusztán található népességről tájékoztat.

A legkorábbi ezek közül a himlőoltásban részesültek összeírása, 1849-ből. Ez közvetlenül nem használható, mivel nincs különválasztva benne Orgovány és a szintén Kunszentmiklóshoz tartozó Szank és Kerekegyháza pusztá lakossága.⁵

A volt honvédek besoroztatására vonatkozó 1850-es katonai összeírásban Tóth Péter és Pap István orgoványi lakosok nevét találjuk.⁶

Hosszabb lista áll rendelkezésünkre 1852-ből: a következő évre az újonckötelezettség alól felmentettek jegyzéke. Kunszentmiklós és pusztái területén 198 fő kapott felmentést valamilyen indokkal. Közülük 12 fő Orgovány pusztai lakos. A név mellett közölték az orgoványi házsámot, a foglalkozást és a felmentés indokát.⁷

Az orgoványiak névsora:

Lángos István Orgovány 88., gazdálkodó, kicsiny, egy fiú
Varga Mihály Orgovány 72., gazdálkodó, kicsiny, törtlábú, santa
Bobis István Orgovány 117., gazdálkodó, kicsiny, családfenntartó
Kóródi Mihály Orgovány 10., cseléd, kicsiny, egy fiú
Sz. Pap Imre Orgovány 57., gazdálkodó, kicsiny, családfenntartó
Juhász József Orgovány 36., napszámos, kicsiny, egy fiú
Király Antal Orgovány 92., gazdálkodó, családfenntartó
Major Ferenc Orgovány 46., juhászbojtár, kicsiny, egy fiú

4 A magyar korona országainak gazdacímára Bp. 1897, 226–229.

5 BKML V. 342.f. Kunszentmiklós levéltára. Tanácsi iratok. Összeírások 1849–1867.

6 BKML V. 342.f. Kunszentmiklós Levéltára. Tanácsi iratok. Összeírások 1849–1867. Volt honvédek besoroztatására vonatkozó összeírás, 1850. A jegyzék összesen 114 nevet tartalmaz.

7 BKML V. 342.f. Kunszentmiklós levéltára. Tanácsi iratok. Összeírások. Újonckötelezettség alól felmentettek 1853-ra (1826–1837 közötti születésűek), keltezés: Kunszentmiklós, 1852. január 5.

Nagy Sándor Orgovány 83., gazdálkodó, kicsiny, családfő
Bebők Mihály Orgovány 80., gazdálkodó, kicsiny, családfő
Taba András Orgovány 105., juhász, púpos hátú, egy fiú
Vas Albert Orgovány 81., gazdálkodó, törpe, családfenntartó

Az 1860-as évekből több forrást találunk Kunszentmiklós iratanyagában az orgoványi ínségesekről. 1863-ban, a nagy aszály és éhínség esztendejében Kunszentmiklós Ínségennyhító Bizottmánya 70, Orgovány pusztai személyt és hozzátartozóit — összesen 204 főt segélyezett. Döntő többségük vagyontalan és munkaképes, néhányuk kisbirtokos, akiknek a vetőmagon felül nem maradt gabonájuk.⁸ A segélyezést a következő — hasonlóképpen sanyarú — esztendőkből is folytatták. 1867-ből fennmaradtak azok a jegyzékek, amelyek 8 napra szóló élelem kiosztásáról tanúskodnak. Márciusban és áprilisban több alkalommal, 30-33 személynek — nagyjából ugyanazoknak: gyerekeknek, árváknak, öregeknek — osztottak ki fejenként 7 font kenyert, 3 meszely kását, 4 lat zsírt és 4 lat sót.⁹ (A névsor a mellékletben olvasható.)

1889-ben összeírták Orgovány pusztá házait. A jegyzék a tulajdonos nevét és a házszámot tartalmazza, összesen 178 tételből áll. Az 1. számú épület Kunszentmiklós város kocsmája, a következő az orgoványi iskola, majd magánszemélyek házai következnek, közöttük kunszentmiklósi családok neveit olvashatjuk. (Pl. Baky, Bankós, Tekes, Juhász, Király.) A pusztai épületek között található még a két eklézsia tanya, a közbirtokossági tanya, valamint a csöszházak.¹⁰

Az 1890-es évekből főként az adószedői iratok, az adóhátralékosok összeírásai képeznek jó forrásanyagot. Ezek látszólag jelentéktelen iratok, pl. községi pótagó, útagó, ebagó összeírásai. Ám nemcsak a hátralékosok nevét írták fel, hanem azt is, ha időközben elköltöztek. (Minden esztendőben volt néhány ilyen eset.) Felsorolták a nem Orgoványon lakó, ott csak földdel bíró adóhátralékosokat és lakhelyüket is. 1897-ben 7 útagóhátralékos személyről jegyezték fel, hogy Orgoványról ismeretlen helyre költöztek. Névsoruk: Damásdi András, Halász György Klára, Mészáros Jánosné, Tóth Mihály, Rúthéné Pálné, Dobos József, Simon János.

Az ismeretlen helyre költözött községi pótagóhátralékosok névsora 1896-ban: Baksa Gáspár, Damásdi András, Halász György Klára, Mészáros Jánosné; 1897-ben: Damásdi András, Kozma István, Szabó Ferenc, Tóth Mihály, Farkas László. 1898-ban rajtuk kívül Pál Sándort, Szabó Sándort, és Bogáromi Istvánt említik az elköltözött adóhátralékosok között. Az ismeretlen helyre távozott ebagóhátralékosok

8 BKML V. 342.f. Kunszentmiklós levéltára. Összeírások 1849–1867. A Kunszentmiklósi Ínségennyhító Bizottmány munkálatai 1863. aug. 26.

9 BKML V. 342.f. Kunszentmiklós levéltára. Összeírások 1849–1867. Kimutatások az orgoványi ínségesek részére kiosztott élelmiszerekről 1867.

10 BKML V. 372/e.3. Kunszentmiklós levéltára. Orgovány pusztá házainak összeírása, 1879. máj. 21.

1898-ban: Farkas Pál, Kocsis Sándor, Szabó Ferenc. Az 1897. évi adóösszeírás tartalmazza a vidéken lakó orgoványi adóhátralékosok állandó lakóhelyét is.¹¹

Vidéken lakó orgoványi adóhátralékosok:

Kocsis Sándor bérlő	Félegyháza
Lisztes Sándor	Ballószög, Kecskemét
Martinovics Péter	Szabadszállás
Pál Sándor	Vadkert
Pál Sándorné	Vadkert
Hörcsögh Albertné és Sándor	Izsák
Suba Pál	Izsák
Koritsánszky János	Kecskemét
Pap Terézia	Izsák
Szabó Pál	Izsák
Zubka János bérlő	Fülöpszállási Balás

Vidéken lakó orgoványi útdóhátralékosok:

Hörömpő János	Kecskemét-Köncsög
Korsós István	Páhi
Vincze István	Páhi
Mészáros Imre	Szabadszállási Jakab
Kürtösi Károly	Vadkert
Bottyán László	Kecskemét, Köncsög puszta
Gábor Gábor	Szabadszállási Jakab
Szabó Sándor kertész	Izsák
Tóth János váczai	Izsák
Széles János	Némedi
Kalapáts Ferenc	Páhi
Bogáromi István	Izsák
Bakonyi Pál	Kecskemét, Köncsög (Muraközy tanya)
Szabó László kertész	Izsák
Kocsis Sándor	Izsák
Petyus Pál	Páhi

Orgovány lakossága az 1869-es népszámlálás idején 500, 1880-ban 883, 1890-ben 1311, 1900-ban 1913 fő. Az önálló községgé alakulásra 1901-ben került sor,

¹¹ BKML V. 375.a. Kunszentmiklós levéltára. Adóhátralékosok kimutatása 1896–1899.

1901. július 3-án tartották a képviselőtestület alakuló ülését. A község első bírása legidősebb Király Gábor, a legnagyobb birtokos volt, aki az alapításban, szervezésben és az anyagi támogatásban is élen járt. 12 évig viselte tisztségét. Ün. „Báró-tanyáját” átengedte község háza céljára, az új felépítéséig. Gyermekai, unokái, dédunokái is környezetük megbecsült polgárai voltak.¹²

Orgovány 1901-ben kapta végleges nevét, amikor — törzskönyvezés céljából — felszólították a helységnév végleges megállapítására. (1898-tól működött az Országos Községi Törzskönyvezési Bizottság, amely rögzítette a települések hivatalos elnevezését, címer- és pecsétleírását.) „Tekintettel arra, hogy Orgovány község neve igen jó hangzású és hogy hasonló nevű község az országban nem található” — a képviselőtestület az Orgovány név megtartása mellett döntött.¹³

A község református lakossága 1907-ben kezdte meg a templomépítés előkészületeit. A felszentelésre 1912-ben került sor. Még korábban, 1908-ban, idősebb Juhász Antal kunszentmiklósi földbirtokos és neje, Juhász Mária új harangot önttetett és az orgoványi reformátusoknak ajándékozta, azzal a kikötéssel, hogy minden vallású községi lakos használatára legyen.¹⁴ A katolikus templom építésére csak 1928-ban került sor. Az orgoványi református temetőt 1918-ig közösen használták a reformátusok és a katolikusok. A katolikus lakosság gyarapodásával azonban szükség volt egy külön katolikus temető létesítésére. Erre a célra 1918-ban a község 3 holdas területet vásárolt.¹⁵

A község önállóságának első éveiben számos ügyes-bajos probléma megoldásával bajlódott — hetivásár, piac, útépítés, postajárat, közmunka, szülésznő és orvos fogadása, iskolaügyek, kéményseprés, középítkezések —, amelyek már nem tartoznak jelen dolgozatunk keretébe. Van azonban a korabeli jegyzőkönyvekben egy gyakran előforduló ügy, amely témánk szempontjából érdekesnek mondható. Ez pedig az ün. illetőségi ügyek sora. A század első évtizedében gyakori volt, — a fennmaradt jegyzőkönyvek szinte mindegyikében található, — legalább egy eset leírása. Néhány példa azokból az esetekből, amikor megtagadták, nem ismerték el egy-egy személy orgoványi illetőségét:¹⁶

1906. január 16.

Nem ismerik el kiskorú Kálmán Terézia illetőségét, mert apja, Kálmán József 1897 óta Tasson szolgál, több mint 4 éve, — tehát tassi illetőségű.

12 BKML V. 366. Orgovány község iratai. Az orgoványi képviselőtestület 1928. jún. 14-i ülésén megemlékeztek a jún. 12-én, 90 éves korában elhunyt Király Gáborról.

13 BKML V. 366. Orgovány község képviselőtestületi jkv. 1901–1928. Jkv. 1901. okt. 16. 25. sz.

14 Egyházaközségi jkv. 1908. dec. 25. Orgovány, Ref. Egyházaközség irattára.

15 BKML V. 366. Községi képviselőtestületi jkv. 1908–1918. dec. 31-ig. Orgovány. 10/1918.sz.

16 BKML V. 366. Orgovány. Tanácsülések jkve 1906. jan. 1-től.

1906. január 28.

Tálas János, mindössze másfél évig lakott Orgoványon. Az általa megszerzett birtokot nem készpénzzel vette meg, adós maradt, elárverezték, visszaköltözött Izsákra.

1906. április 28.

Takács Margit; sem ő, sem anyja, sem anyai nagyszülei nem laktak Orgoványon, nem adóztak, a közterhek viseléséhez nem járultak hozzá.

1906. július 25.

Kiskorú D. Horváth János; anyja 10 év óta Kecskeméten tartózkodik.

1906.

Kiskorú Nagy Mária és Julianna ügye. „Mínthogy... az anya Nagy Mária — a Szankon 1906. évi márc. 3-án Kugelmann Katalin kihallgatása alkalmával, a megyei árvaszék 2474/0. 906.sz. határozata folytán fölvelt jkv. szerint Mészáros Czili szanki lakos ajtajába kitéve találatott, így a hivatkozott törvény 16. §-ának d. pontja alapján szanki illetőségűnek lenne kimondandó, — kérdésben forgó gyermekei pedig a törvény 6. §-ának második bekezdése szerint anyjuk illetőségét követik — mindezeket figyelembevéve a kétes illetőségű Nagy Mária anya nem különben törvénytelen ágyból született gyermekei, Nagy Mária és Julianna kiskorúak illetősége is Szank terhére lesznek megállapítandók.”

1906.

Dóczi Ilona illetősége. Megtagadják, mert sem anyja, Dóczi Katalin, sem pedig ennek atyja, Dóczi László Orgoványon soha illetőséggel nem bírtak. A gyermek nagyapja ezelőtt 20-22 évvel távozott el Orgoványról, ahol csupán egy évig lakott mint napszámos az ún. eklézsiaföldön. Itt soha adót nem fizetett, a község terheihez soha semmivel nem járult hozzá. Innen Izsákra távozott, ahol állandóan lakott és ahol adót is fizetett, izsáki illetősége tehát kétségtelen.

1907. márc. 2.

Virág Mária illetőségi ügye. Törvénytelen gyermek, anyja, Virág Erzsébet 12 éves kora — 1886 — óta folyamatosan Kecskeméten lakik, ott mint házi cseléd tartja el magát, a törvény szerint kecskeméti illetőségű.

1908. ápr. 9.

Radics György, illetőségét nem fogadják el, törvénytelen gyermek, bár 1906. szept. 15-én Orgoványon született, de anyja soha nem lakott Orgoványon, a községi terhek viseléséhez semmivel sem járult hozzá. „Kérdésben forgó gyermeke születési idejében is csak néhány napot töltött a községben a gyermek természetes atyjánál, ahol a vályogvetési munka keresése miatt jelentek meg, de amint az anya fölgyógyult s mert munkát itt nem kaptak, visszaköltöztek Szabadszállási Jakabszállásra.”

1908. november

Nagy Bálint István és Nagy Lajos Orgoványon születtek, anyjuk Orgoványon halt meg, de ez nem elég az itteni illetőségéhez. Mezőtúron született, gyermekei is mezőtúri illetőségűek lehetnek.

1909. február 23.

Kiskorú Latki József és István illetőségét nem fogadják el, mivel apjuk csak 1 éve lakik Orgoványon, azelőtt Bócsa községben, ahol most is van birtoka és adót is fizet.

1910. december 22.

Kiskorú Víg József ügyében írjuk: Tiszaföldvár község átírata tévedésen alapul, a kiskorú nagyapja nem 7, hanem csak 4. éve lakik Orgoványon, nincs földje és háza, napszámosként tartotta el magát. Unokái tehát nem orgoványi, hanem tiszaföldvári illetőségűek.

1911. nov. 18.

Kasza István illetőségét nem ismerik el, mert sem ő, sem apja Orgovány községben illetőséget sem adófizetés sem más természetbeni szolgáltatások teljesítésével nem szereztek, sőt a képviselőtestület legidősebb tagjai sem emlékeznek arra, hogy itt laktak volna.

1913. aug. 18.

Horváth Rozália és gyermeke, Sándor orgoványi illetőségét nem fogadták el, mert az anya Orgoványon született ugyan, de már 18 év óta Kecskeméten lakik.

Az 1910-es népszámlálás szerint Orgovány lakossága 2968, házainak száma 531.¹⁷ 1920-ban 3276 lelket számlál, a házak száma 546.¹⁸

Ezek az alakuló kis falumag körül szétszórta, egymástól nagy távolságra helyezkedtek el az orgoványi tanyavilágban.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint legtöbbször a *göbolyjárasi és felsőjárasi* részekben laktak, legkevesebben a *Nyakvágó tanya* környékén. A református lakosság száma alig növekedett, 1920-ban összesen 1107 református élt Orgoványon, a katolikusoké viszont 2000 fölé emelkedett (2064).

Az orgoványi lakosság származási helyeiről fontos és tényszerű információkat kaphatunk egyik legfőbb forrásunk, a korábban már említett anyakönyvek segítségével; különösen a később betelepedett katolikus lakosságról.¹⁹ Mivel az orgoványi katolikusok az önálló egyházközség megszervezése előtt Izsákhöz tartoztak, ezeket az adatokat az izsáki plébánia Meghaltak, Házasultak és Kereszteltek anyakönyvében kellett keresnünk.

17 A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása Bp. 1912, 194–195.

18 Az 1920. évi népszámlálás. (Magyar Stat. Közl. 69. köt.) Első rész. Bp. 1923, 94–95.

19 A református anyakönyvek adatai technikai okok miatt e tanulmányba még nem kerültek be.

A meghaltak izsáki anyakönyvében 1894 és 1903 között 73 Orgoványon lakott, Orgoványon eltemetett személyről találunk bejegyzést. Az elhunytak között sok a gyermek, a néhány hetes vagy néhány hónapos korában elhunyt; több gyereket a torokgyík vitt el 7-8-10 éves korában. A temetéseket Gerets Lajos kántortanító végezte. Több ilyen bejegyzést is találunk: „Egyházi szertartás nélkül temették el”. A származási hely 23 esetben nem ugyanaz, mint a lakóhely. Származási helyként ezeknél a következő településeket jelölték meg: Kecskemét (9), Izsák (5), Szeged (2), Vadkert (2), Akasztó (1), Adacs (1), Kisszállás (1), Jász-Kocsér (1), Rácalmás (1).

Az izsáki házassultak anyakönyve 1876-tól tartalmaz orgoványiakra vonatkozó bejegyzéseket. 1876–1895 között 98 orgoványi párt anyakönyveztek az izsáki plébánián. (Ezek közül legalább az egyik félnek Orgovány a lakóhelye az esketéskor.) A férfiek között 59 olyan személy található, akinek a lakóhelye Orgovány, származási helyeként pedig egy másik település szerepel. Ezek az előfordulás nagyságának sorrendjében: Izsák (16), Kecskemét (15), Kunszentmiklós (6), Félegyháza (3), Jankovác (2), Csongrád (2). 1-1 esetben fordul elő: Kiskőrös, Kecel, Gyula, Akasztó, Vadkert, Tázlár, Majsa, Bugyi, Baracs, Bácsszenttamás, Balla?, Újhartyán.

Az Orgovány lakóhelyű feleségek között ugyanebben az időszakban 47 olyan található, akinek a származási helye nem Orgovány, hanem: Izsák (16), Kecskemét (9), Csongrád (5), Félegyháza (3), Kiskőrös (2), Kunszentmiklós (2), Tatárszentgyörgy (2), Vadkert (2). 1-1 esetben fordult elő: Szabadszállás, Szabadszállási Jakab, Szank, Páhi, Fülöpszállás, Hódmezővásárhely.

A házassultak anyakönyvének 1895–1907. évi kötete 99 Izsákon esketett orgoványi pár adatait tartalmazza. A férfiek származási helye 41 esetben nem azonos az orgoványi lakóhellyel. Ezek a települések: Kecskemét (10), Kiskunfélegyháza (6), Izsák (4), Kiskőrös (3), Vadkert (2), Jászkarajenő (2), Kerekegyháza (2), Tatárszentgyörgy (2). 1-1 esetben fordul elő: Ágasegyháza, Kaskantyú, Jankovác, Szentmártonkő, Akasztó, Jászszentlászló, Kecel, Kocsér, Majsa, Kunszentmiklós. A feleségek származási helyei (összesen 47 eset): Kecskemét (8), Izsák (7), Félegyháza (5), Alpár (4), Szabadszállási Jakabszállás (3), Kerekegyháza (2), Bugac (2), Kiskőrös (2), Szank (2). 1-1 esetben fordul elő: Dunapataj, Monostor, Kecel, Szabadszállás, Tömörkény, Közép-Peszér, Vadkert, Szentimre, Tázlár, Csongrád, Majsa, Kocsér.

Ezekből az adatokból jól kirajzolódik az a terület, ahonnan a múlt század utolsó évtizedeiben érkeztek letelepedők Orgoványra. Bizonyos tendenciák az érkezők foglalkozására, társadalmi állására vonatkozóan is érzékelhetők. Az 1878-ban esketett férfiakról például a következő bejegyzéseket találjuk a házassultak anyakönyvében:

<i>Név</i>	<i>Származási hely</i>
Horváth György juhász	Jankovác

Fehér Lipót béres

Supka György béres

Varga Gábor juhász

Göbolyös Tóth János közrendű

Kecel

Akasztó

Kecskemét

Izsák

A kereszteltek anyakönyvében csak 1920-tól jegyezték be következetesen, külön rovatban a jelenlegi lakhely mellett a szülők születési helyét. Ez a legtöbb esetben már Orgovány, több esetben előfordul Kecskemét, Félegyháza, Jakabszállás, Izsák, 1-1 esetben pl. Kecel, Kocsér, Nagykőrös, Szank, Szeged (Csöngöle pusztá).

A Kunszentmiklós egykori pusztájának benépesülésével kapcsolatos tanulságokat röviden a következőkben lehet összefoglalni.

Az állandó megtelepedés, majd a faluvá válás útján a református kunszentmiklói nagygazdák, kisebb birtokosok és az általuk hozott kertészek, cselédek, béresek népesítették be a pusztát. A lakosság kezdetben református vallású. A községgé válás idején a kunszentmiklói származású virilis gazdák irányítják az önálló település életét. Főleg ezek a birtokosok képezik a lakosság állandó stabil rétegét. Ugyanakkor a 19. század utolsó évtizedében megindul egy folyamatos letelepedés (párhuzamosan kisebb mértékű elköltözésekkel, mozgásokkal) Kecskemét, Félegyháza, Izsák, Szabadjakab és a Duna–Tisza köze más kibocsátó helységeiből is. Ezek a személyek főleg törpe- vagy kisbirtokosok, béresek, napszámosok, akik megélhetési lehetőséget keresnek.

Az eredeti anyaközségről, Kunszentmiklósról — minden bizonnyal a nagy távolság miatt — fokozatosan leszakad az új település, bár közigazgatásilag, mint járási székhelyhez, Kunszentmiklóshoz tartozik a 20. században is. Változik a község vezetőinek, a virilis gazdáknak az összetétele is. 1920-ban a legtöbb adót fizetők között találjuk a kunszentmiklói származású Józsa Zsigmondot és Baki Andrást, de közéjük kerül a kecskeméti származású Felföldi Gyula is, aki ekkortájt 100 holdat meghaladó földet vásárol. (Az 1920-as években Jakabszállás közismert virilis polgára Felföldi Sándor, a jakabszállási katolikus templomtelek adományozója.) Az új település egyre közelebb szeretne kerülni Kecskeméhez. Olyannyira, hogy amikor felmerül Pest vármegye kettéosztásának terve, az orgoványi képviselőtestület szépen fogalmazott hosszú határozatban fejezi ki óhaját, sőt küldöttséget is meneszt Budapestre, hogy támogassa Kecskemét megyei székhellyé történő kijelölését. A megyeszékhely közelében nagyobb távlatra lenne a községnek, javulna a közellátás, a közlekedés — vélték 1920-ban.²⁰

20 BKML V. 366. Orgovány község iratai. Képviselőtestületi jkv. 1920. márc. 1.

IRODALOM

BOROVSZKY SAMU

1910 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Budapest

CSATÁR ISTVÁN–HOVHANNESIAN EGHIA–OLÁH GYÖRGY

1939 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét thj. város adattára. Budapest

ERDEI FERENC

1977 Futóhomok (Hasonmás kiad.) Budapest

FÉNYES ELEK

1851 Magyarország geographiai szótára. Pest

GALGÓCZY KÁROLY

1877 Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monográphiája. Budapest

ILLYÉS BÁLINT

én. „Kedves kis hazánk...” Kunszentmiklós a redemptiótól századunkig. Kunszentmiklós

JUHÁSZ ANTAL (szerk.)

1990 Migráció és település a Duna-Tisza közén. Szeged

Ein Dorf in der Pußta: Orgovány
(Die Besiedlung von Orgovány)

ILONA SZ. KŐRÖSI

Nach der Ablösung des Jazugen-Kumanischen Reviers, nach der Redemption (1745) bis zur Vonselbstigung der Gemeinde (bis 1901) rechnete Orgovány zu einer der Pußtas von Kunszentmiklós.

In den 18–19-ten Jahrhunderten diente sie in erster Linie als die Weide der Großbauern von Kunszentmiklós. Den ersten Anstoß zur ständigen Ansiedlung, dann zur Herausbildung des Dorfes gab das reformierte Kunszentmiklós der Siedlung Orgovány. Von der Mitte des 19. Jh.-s saßen sich hier Großbauern aus Kunszentmiklós, später Kleineigentümer und die von denen mitgebrachten Gärtner, Gutsarbeiter, Pächter nieder. Am Anfang war die Bevölkerung reformiert. Zur Zeit der Entwicklung der Gemeinde war das Leben der Siedlung von den aus Kunszentmiklós stammenden Virilisten geleitet. Den ständigen, stabilen Schicht der Einwohner bildeten überwiegend diese Gutsbesitzer.

In den letzten Jahrzehnten des 19. Jh.-s und in den Jahren der Jahrhundertwende nahm die Zahl der kontinuierlich besiedelnden Katholiker zu. Nach der Volszählung von 1910 lebten in dem über 531 Häuser verfügenden Orgovány 2968 Bewohner, deren 60% Katholiker war. Die späteren Ansiedler waren hauptsächlich Zwerg- und Kleinbauern, Pächter, Tagelöhner, Hirten, die aus den Gegenden Kecskemét, Félegyháza, Jakabszállás (Szabadjakab), bzw. aus zahlreichen Siedlungen von Donau-Theiß-Zwischenstromland ankamen.

Die neue Siedlung löste sich stufenweise von der Muttergemeinde ab, obwohl Orgovány verwaltungsmässig auch noch im 20. Jh. zu Kunszentmiklós, den Hauptort des Bezirkes gehörte. In derselben Zeit wurde die Beziehung zwischen Orgovány und in den näher liegenden Kecskemét immer enger.

Zur Forschung der Besiedlung der Pußta Orgovány stehen ausser der reformierten und katholischen Personenstandsbücher mehrere Quellen von der Mitte des 19. Jh.-s zur Verfügung. Aus diesen erhalten wir konkrete Angaben von den in der Pußta Orgovány von Kunszentmiklós lebenden,

angesiedelnden und verziehenden Personen. Die wichtigsten Quellen, die in dem Archiv von Kunszentmiklós (Bezirksarchiv Bács-Kiskun, Kecskemét) zu finden sind, sind die folgenden: die Einmusterung ehemaliger Honveden (1850), das Register der Befreiten von der Rekrutierung (1852–53), die Konskription der öffentlichen Arbeitskraft (1852–53), die Verzeichnisse der Bedürftigen und Unterstützten (1867), Häuserregistrierung (1879), Steuerzusammenschreibung (ab 1890), Zuständigkeitsangelegenheiten in den Gemeindenprotokollen (ab 1906).

1. táblázat: Orgoványi lnségesek összfírása 1863. augusztus 26.

Segélyezendő neve	Vagyontalanok és munkaképesek		Kisbirtokúak, kiknek idei termése vetőmagon felül nem elég			
	apa, anya	család szám	apa, anya	család szám	kat. h.	négyszögöl
1. Bozsó István	—	—	2	3	10	609
2. Barát András	—	—	2	4	42	589
3. Barát János és testvére	—	—	2	3	45	347
4. Duzmat Mihály	—	—	2	3	4	1400
5. Kelemen Péter	—	—	2	5	10	639
6. Túri János	2	2				
7. Viktor János	2	3				
8. Varga János p.	2	3				
9. Atrák András	2	3				
10. Bottyán Ferentz	2	4				
11. Bóbis Sándor	2	3				
12. Batér Sándor	2	2				
13. Bácsi János	2	3				
14. Bada József	2	3				
15. Csordás Pál	2	3				
16. Cseh János	2	2				
17. Csirtsi János	2	4				
18. Deli Péter	2	2				
19. Dúri János	2	3				
20. Eszeli János	2	4				
21. Farkas Lőrintzné	1	6				
22. Farkas György	2	3				
23. Faragó Ferentz	2	2				
24. Gats József	2	3				
25. Gózon János	2	4				
26. Hajdú János kert.	2	5				
27. Héjas Pál	2	2				
28. Horvát János cs.	2	3				

29. Horvát József kert.	2	4				
30. János József támi	2	2				
31. Sárdi János	2	3				
32. Jánoska Ferentz	2	5				
33. Kanász István	2	3				
34. Krisztn János	2	4				
35. Kis István	2	5				
36. Kula István	2	6				
37. Kanik János	2	3				
38. Kováts Pál biksi	2	5				
39. Kis Ferentz	2	3				
40. Kalamán István	2	5				
41. Kis András	2	2				
42. Lovász Sándor	2	3				
43. Lakos János	2	4				
44. Molnár János	2	2				
45. Mihók János	2	3				
46. Molnár György	2	3				
47. Major Ferentz	2	2				
48. Mikulesz Gábor	2	4				
49. Mányi Sándor	2	5				
50. Makkos Sándor	2	2				
51. Német József	2	2				
52. Nagy Sándor	2	4				
53. Nyúl Elek	2	2				
54. Szabó János cs.	2	4				
55. Szokol László	2	3				
56. Zs. Sebők István	2	2				
57. Suhajda János	2	3				
58. Szödör Pál	2	4				
59. Sörös József	2	2				
60. Tímár Ferentz	2	4				
61. Tímár Imre	2	3				

62. Tímár István	2	2				
63. Tárdi István	2	2				
64. Zsebeházi György	2	3				
65. Zsila Bálint	2	2				
66. Zsila János	1	1				
67. Zsila Sándor	1	1				
68. Varga János	2	3				
69. Virág András	2	4				
70. Vas János	2	3				
Orgovány összesen	127	204	10	18	113	414

(A Kunszentmiklósi Írásanyag Bizottmány munkálatai 1863. augusztus. Kunszentmiklós Levéltára, összeírások 1849–1867. BKML V. Kunszentmiklós. Az első rovatot „Vagyontalanok és munkaképtelenek” elhagytuk, mivel Orgoványra vonatkozóan ebbe a rovatba nem jegyezték be senkit.)

2. táblázat: Orgovány puszta házösszeírása (1879)

<i>Háztulajdonos neve</i>	<i>Házsám</i>
Kún Szt. Miklós kocsmája	1
Orgoványi iskola	2
Tóth László	3
Tóth László	4
Józsa István	5
Gerébi Lászlóné	6
Bóbis István	7
Pap István	8
Pap István	9
Pap János id.	10
Józsa Mátyás	11
Pap János if.	12
Kun János idős	13
Kun János idős	14
Kun Imre	15
Hegedűs Sándor	16
Pap Lajos	17
Burján Gábor	18
Bóbis István	19
Lóvas István	20
Burján Jánosné	21
Burján Pál	22
Kun János idősb.	23
Baski András	24
Tekes István	25
Deák Lajos	26
Deák Lajos	27
Czíra Lajos	28
Czíra Lajos	29
Horváth Lászlóné	30
Veiísz Márton	31

Czíra Lajos	32
Veílsz Márton	33
Veílsz Márton	34
Veílsz Márton	35
Veílsz Márton	36
Dúzmath Pál	37
Végh Mihály	38
Dúzmath Mihály	39
Deák Lajos	40
Baki István	41
Spitzer Ignázt	42
Lakos János	43
Major Ferentz	44
Baráth János	45
Veílsz Márton	46
Tardi István	47
Tekes Imre	48
Mészáros József	49
Tekes Imre	50
Tekes Imre	51
Tekes Imre	52
Tekes Imre	53
Mészáros Istvánné	54
B. Kovács Pál	55
D. Sühalyda János	56
Nagy Pál, kecskeméti	57
Sinkovics Pál	58
Toth Ferentz úr	59
Toth Ferentz úr	60
Toth Ferentz úr	61
Toth Ferentz úr	62
Toth Ferentz úr	63
Toth Ferentz úr	64

Toth Ferentz úr	65
Olasz Sándor ...	66
Veisz Móríc	67
Atkár János	68
Burján Gábor if.	69
Pap István	70
Hajdú Lajos	71
Hajdú András	72
Hajdú Gábor	73
Gellért Ferentzné	74
Gellért Lajosné	75
Baski András	76
Hajdú Pál	77
B. Tóth Istvánné	78
Felső Csász Ház	79
Józsa István	80
B. Tóth Istvánné	81
Dinka János	82
Mező József	83
Eklézsia tanya felső	84
Grünvald György	85
Deák László Juhász	86
Józsa István	87
Pap János idős	88
Baki István	89
Bernáth Mihály	90
Kun Szt. Miklós közbirtokossági t.	91
Tóth Ferentz úr	92
Tóth Pál	93
Tóth István	94
Grof Kun László	95
Király Gábor	96
Viktor Imre	97

Bogos Endre	98
Héjjas Sándor	99
Héjjas Imre	100
Nagy Mihály	101
Gángol András	102
Vas András	103
Berki István	104
Aszódi István	105
Héjjas Sándor	106
Bogos Endre	107
Sikari Kovács Jósefné	108
Bada Mihály	109
Bankós Károly	110
Bankós Károly	111
Aczél Zsigmond	112
Aczél Lajos	113
Aczél Sándor	114
Tóth István	115
Tóth István	116
Tóth István	117
Király Gábor	118
Pap Sándorné	119
Gángol András	120
Kun József	121
Király Imre if.	122
Dinka János	123
Viktor Imre	124
Kun József	125
Hirsler Áron	126
Hirsler Áron	127
Hirsler Áron	128
Hirsler Áron	129
Gróf Kun László	130

Gróf Kun László	131
Tóth Ferentz úr	132
Gárdon Imréné	133
Gárdon Istvánné	134
Br. Hágen Róbert	135
Szécsényi József	136
Kis Gáspár	137
Drégeli László	138
Fabók István	139
Bankos Károly	140
Ladányi Zakariás	141
Ladányi Tamás	142
Hajdú Imréné	143
Hajdú András	144
Horváth János D.	145
Baki Elek úr	146
Józsa Zsigmondné	147
Tóth Pál	148
Király Pál	149
Kis Ferentz	150
Kelemen Péterné	151
Bazsó István	152
Kónya Sándor	153
Sebestyén György	154
Hegedűs János	155
Juhász István	156
Gyenes Ferentz	157
Mészáros Zsigmondné	158
Baki Elek úr	159
Eklézsia tanya alsó	160
Br. Hágen Róbert	161
Br. Hágen Róbert	162
Tóth Ferenc úr	163

Tóth Ferenc úr	164
Szöke Gábor	165
Szöke Gábor	166
Szabó Józsefné	167
Lédeczi József, Tóth Ferentz	168
Király Imre idősb.	169
Király Sándor	170
Király Sándor	171
Király Sándor	172
Tóth László	173
Kocsmai Csősz Ház	174
Erdei Csősz Ház	175
Alsó Csősz Ház	176
Hirsler Áron	177
Hardi Szabó Mihály	178

(„Orgovány Puszta Ház összeírása
Házak számai Jegyzéke Orgoványon
1879-dik évben Május 21-én Tekes Ferenc
p. bíró által”)

Kunszentmiklós Levéltár. BKML V. 372/e/3
Orgovány puszta házainak összeírása.

3. táblázat: Izsákon anyakönyvezett római katolikus vallású orgoványi lakosok

Év	Név	Életkor	Származási és lakóhely
1894	Budai Julianna	19 éves	Szeged Orgovány
	Budai Julianna	2 hetes	Orgovány
	Vakulya János	2 hetes	Orgovány
	Vikor Rozália	6 hónapos	Orgovány
1895	Juhász János	51 éves	Akaszto Orgovány
	özv. Nagy Istvánné Sármán Judit	73 éves	Orgovány
	Gotlieb Mária Terézia	10 hetes	Orgovány
	Kálmán József	70 éves	Orgovány
	Tóth Julianna, Juhász János özvegye	82 éves	Orgovány Izsák
	Budai Etel	1 éves	Orgovány
	Kocsis Mária	2,5 éves	Orgovány
	Horváth András, molnár	71 éves	Kecskemét Orgovány
	Virágh Rozália	8 éves	Orgovány Szabadjakabszállás
	Hajnal Zsófia	7 éves	Orgovány
	H. Takács Etel	14 hetes	Orgovány
	Krizsán István	3 hetes	Orgovány
	Lehotai János	2 hetes	Orgovány
	Herczeg Zsigmond	15 hetes	Orgovány
1896	Farkas József	24 éves	Adacs Orgovány
1896	Nagy Mária	6 éves	Kecskemét Orgovány
	Nagy Eszter	12 éves	Orgovány
	Turcsányi Erzsébet Rozália	3 hónapos	Orgovány
	Gáll Anna, Tóth Mihály özvegye	77 éves	Kecskemét Orgovány
	Halász Borbála, Marting Péter özvegye	63 éves	Orgovány

	Tóth Veronika	1 1/4 éves	Orgovány
	D. Horváth Mária	1,5 éves	Orgovány
	Hercegh Béla	3 hetes	Orgovány
	Loboda József	9 éves	Orgovány
	Loboda János	7 éves	Orgovány
	Lehotai Rozália	5,5 éves	Orgovány
	Szepesi Gábor	8,5 hónapos	Orgovány
1897	Kullai László, rk. tanyás	47 éves	Izsák Orgovány
	Gubány Terézia	9,5 éves	Orgovány
	Gubány Erzsébet	11 éves	Orgovány
	Fekete Mária	35 éves	Orgovány
	Dedinczky Veronika	28 éves	Orgovány
	Gubacsi Anna, Sárga Sándor neje	47 éves	Kecskemét Orgovány
	Kullai György	4 hetes	Orgovány
	Kullai Pál	1 év 3 hónapos	Orgovány
	Szlama Mária, Grácia Mihály neje	40 éves	Orgovány
	H. Takács Mária	7 hetes	Orgovány
	Rózsa József, rk. mezőőr	41 éves	Kecskemét Orgovány
1898	Fekete László	85 éves	Kecskemét Orgovány
	Ficzór Rozália	2 napos	Orgovány
	Megyesi Juliánna, magánzó, kézi munkás	68 éves	Kecskemét Orgovány
	Molnár Rozália	4 hetes	Orgovány
1899	Víg Pál	2,5 hetes	Orgovány
	Ficzór Bálint	5 hetes	Orgovány
	Orbán Julianna	31 éves	Orgovány
	Atkári Anna	2,5 éves	Orgovány
1900	Vas Erzsébet	63 éves	Vadkert Orgovány
	Kún József	66 éves	Izsák Orgovány
	Hercegh Mária	70 éves	Kecskemét Orgovány

	Budai Mátyás, gazdálkodó	67 éves	Szeged Orgovány
1901	Magó János	20 éves	Kecskemét Orgovány
	Kohut Kakas József özvegy napszámos	68 éves	Orgovány
	Sárga Mihály	52 éves	Orgovány
	Kopjár Pál	3 hónapos	Orgovány
	Virágh Imre	10 hetes	Orgovány
	Polyák Gáspár és Hajnal Erzsébet leánygyereke	8 órás	Orgovány
	Nagy József, gazda	48 éves	Izsák Orgovány
	Simon Márta, Mészáros József felesége	39 éves	Izsák Orgovány
	Samu János	2 hónapos	Orgovány
	Dudás Eszter	26 éves	Kisszállás Orgovány
	Szalai Sárika	4 éves	Izsák Orgovány
1902	Ragó Mária	26 éves	Jász-Kocsér Orgovány
1903	Miskár Rozál	10 napos	Orgovány
	Herczeg Imre	49 éves	Orgovány
	Trimász András	84 éves	Orgovány
	Vég Mihály	83 éves	Rácalmás Orgovány

(Meghaltak anyakönyve 1894. augusztus–1903. december, Izsák; Izsáki rk. plébánia)

4. táblázat: Izsákon anyakönyvezett orgoványi r. kat. házassultak (1876–1895)									
Férj					Feleség				
Az esketés dátuma	Név	Lakóhely	Származási hely	Életkor	Név	Lakóhely	Származási hely	Életkor	
1876. jan. 10.	Mihók János, tanyás	Orgovány	Kiskőrös	50	Proksa Lucza	Orgovány	Bugyi	55	
1876. febr. 7.	Csorba László, közrendű	Orgovány	Orgovány	24	Kiss Julianna	Orgovány	Hódmezővásárhely	20	
1876. febr. 28.	Zsámboki Ferenc, tanyás	Orgovány	Kecskemét	28	Szabó Zsuzsanna	Orgovány	Kiskőrös	28	
1876. nov. 2.	Schlámer Sándor, közrendű	Orgovány	Kunszentmiklós	25	Nánási Ilona	Izsák	Akaszó	32	
1877. ápr. 16.	Fehér Lipót, béres	Izsák	Kecel	42	Szélesi Borbála	Orgovány	Izsák	41	
1877. máj. 10.	Szalai Mihály, közrendű	Izsák	Izsák	25	Beer Anna	Orgovány	Izsák	20	
1877. máj. 28.	Szabó Sándor, juhász	Orgovány	Kunszentmiklós	25	Atkási Mária	Orgovány	Csongrád	18	
1877. okt. 22.	Horváth György, juhász	Orgovány	Jankovác	33	P. Takács Mária	Izsák	Izsák	23	
1878. febr. 4.	Dudás Mihály, közrendű	Izsák	Izsák	23	Major Erzsébet	Orgovány	Páhi	19	
1878. febr. 4.	Fehér Lajos, béres	Orgovány	Kecel	42	Forghó Erzsébet	Orgovány	Izsák	29	
1878. febr. 5.	Miskár János, béres	Orgovány	Izsák	26	Bocsai Erzsébet	Izsák	Izsák	21	
1878. máj. 6.	Supka György, béres	Izsák	Akaszó	24	Samu Rozál	Orgovány	Fülpöszállás	18	
1878. okt. 21.	Varga Gábor, juhász	Orgovány	Kecskemét	40	Kálmán Zsuzsanna	Orgovány	Orgovány	23	

1878. nov. 18.	Göbölös Tóth Sándor, közrendű	Orgovány	Izsák	37	Forghó Julianna	Orgovány	Orgovány	26
1879. jan. 27.	Balla István, közrendű	Orgovány	Izsák	24	Orbán Terézia	Orgovány	Kecskemét	29
1879. febr. 19.	Atkári János, közrendű	Orgovány	Csongrád	24	Kocsis Ágnes	Orgovány	Félegyháza	19
1879. febr. 24.	Lukácsi János, közrendű	Orgovány	Izsák	31	Nehéz Eszther	Izsák	Izsák	21
1879. szept. 16.	Kasuba István, juhász közrendű	Orgovány	Kecskemét	25	Atkári Borbála	Orgovány	Csongrád	19
1879. nov. 17.	Kordás Ferenc, közrendű	Orgovány	Békés, Gyula	25	Martin Katalin	Orgovány	Szank	16
1879. nov. 25.	Végh Mihály, közrendű	Izsák	Izsák	25	Csepela Julianna	Orgovány	Szabadszállás	15
1880. febr. 4.	Kullai Mihály	Orgovány	Orgovány	27	Paróczai Erzsébet	Izsák	Izsák	21
1880. febr. 4.	Molnár Mihály, kocsis	Orgovány	Orgovány	26	Aczél Erzsébet	Orgovány	Orgovány	19
1880. ápr. 12.	Szélesi János, közrendű	Izsák	Izsák	26	Bartha Terézia	Orgovány	Kiskőrös	20
1880. máj. 10.	Tuba András, közrendű	Orgovány	Kunszentmiklós	55	Ladik Julianna	Izsák	Kecel	42
1880. nov. 8.	Vass Mihály, juhász	Orgovány	Akaszó	32	Viktor Rozália	Izsák	Orgovány	20
1881. jan. 10.	Szalai Sándor, közrendű	Orgovány	Orgovány	23	Dudás Terézia	Orgovány	Orgovány	20
1881. jan. 24.	Kullai Mihály, közrendű	Orgovány	Vadkert	28	Szabó Mária	Orgovány	Izsák	21
1881. febr. 7.	Herczeg Imre, közrendű	Orgovány	Orgovány	26	Végh Erzsébet	Orgovány	Orgovány	19

1881. máj. 9.	Mózes István, közrendű	Izsák	Izsák	23	Páth Mária	Orgovány	Orgovány	19
1881. máj. 30.	Viktor József, közrendű	Orgovány	Izsák	22	Muráncsik Mária	Izsák	Izsák	22
1881. nov. 23.	Herczegh Mihály, közrendű	Orgovány	Orgovány	24	Sárgha Mária	Izsák	Izsák	24
1882. jan. 10.	Paróczai Mátyás, juhász	Izsák	Izsák	27	Udvardi Rozália	Orgovány	Orgovány	19
1882. jan. 16.	Kiss József, közrendű	Orgovány	Izsák	25	Arany Rozália	Ágasegyháza	Ágasegyháza	20
1882. jan. 30.	Petrás Mihály, közrendű	Orgovány	Orgovány	24	Megyesi Anna	Izsák	Izsák	22
1882. nov. 20.	János József, közrendű	Orgovány	Orgovány	20	Szabó Terézia	Orgovány	Orgovány	20
1883. jan. 15.	Országh Szilveszter, közrendű	Orgovány	Kecel	32	Kalamán Eszter	Orgovány	Kunszentmiklós	19
1883. febr. 6.	Turák András, közrendű	Orgovány	Tázlár	23	Vargha Anna	Orgovány	Kecskemét	20
1883. ápr. 30.	Kiss Ferenc, közrendű	Orgovány	Kecskemét	44	Kanizsai Anna	Orgovány	Kecskemét	24
1883. máj. 7.	Mészáros József, juhász	Orgovány	Izsák	45	Simon Mártha	Izsák	Izsák	22
1883. nov. 5.	Kiss István, közrendű	Orgovány	Orgovány	29	Atkári Etel	Orgovány	Csongrád	19
1883. nov. 12.	Misere János, közrendű	Orgovány	Kecskemét	28	Lédeczi Erzsébet	Orgovány	Orgovány	19
1883. nov. 19.	Balla Pál, közrendű	Orgovány	Orgovány	26	Csik Mária	Orgovány	Kecskemét	15
1883. dec. 1.	Bíró Ernő, tanító	Nagykátá	Balla?	28	Szárász Anna	Orgovány	Orgovány	18
1884. jan. 7.	Juhász László, közrendű	Orgovány	Izsák	27	Vass Rozália	Izsák	Akaszó	23

1884. jan. 13.	Hajma Takács István, közrendű	Orgovány	Kecskemét	26	Kl. Halász Erzsébet	Orgovány	Kecskemét	21
1884. aug. 11.	Kálmán Sándor, közrendű	Orgovány	Izsák	23	Atkári Anna	Orgovány	Csongrád	23
1884. nov. 10.	Horváth Gergely, közrendű	Orgovány	Kecskemét	26	Szabó Erzsébet	Jakabszállás	Jakabszállás	25
1884. nov. 25.	Virág György	Orgovány	Kecskemét	25	Atkári Franciska	Orgovány	Csongrád	18
1884. nov. 25.	Virág János	Orgovány	Kecskemét	23	Farkas Repka Rozál, pár	Orgovány	Tataárszent- györgy	21
1885. okt. 7.	Kulai József	Orgovány	Majsa	41	Aczél Katalin, cseléd	Orgovány	Izsák	25
1885. nov. 26.	Bóbis István	Orgovány	Orgovány	26	Marton Teréz	Orgovány	Izsák	17
1886. febr. 9.	Sárga József	Orgovány	Orgovány	26	Halász Lidia, cseléd	Orgovány	Orgovány	17
1886. jún. 14.	K. Szalai József	Orgovány	Orgovány	34	Egyedi Amál, földműves	Orgovány	Izsák	20
1886. okt. 11.	Kalamán György	Orgovány	Kunszentmiklós	28	Farkas Magdolna, cseléd	Orgovány	Orgovány	20
1886. nov. 8.	Tóth Sándor	Orgovány	Orgovány	27	Dediczki Verona, földműves	Orgovány	Izsák	17
1887. jan. 16.	Vég Mihály	Orgovány	Orgovány	28	Radványi Teréz	Orgovány	Izsák	18
1887. jan. 17.	Szabó József	Orgovány	Kecskemét	30	Berkes Erzsébet, földműves	Orgovány	Orgovány	29
1887. ápr. 25.	Kürtösi Károly	Orgovány	Félegyháza	32	Vas Julianna, rk. iparos	Orgovány	Izsák	22
1887. máj. 16.	M. Kis György	Orgovány	Orgovány	25	Darázs Mária	Orgovány	Orgovány	24
1888. jan. 11.	Szabó Mihály	Orgovány	Kecskemét	28	Kulai Teréz, földműves	Orgovány	Izsák	18

1888. ápr. 15.	Aczél István	Orgovány	Izsák	35	Spanya Rozál, földműves	Orgovány	Kecskemét	20
1888. aug. 20.	Horvát Imre	Orgovány	Orgovány	28	Krisztián Teréz	Orgovány	Izsák	19
1888. nov. 18.	Farkas Pál	Orgovány	Izsák	28	Bárdi Teréz, földműves	Orgovány	Izsák	21
1889. jan. 28.	Tóth János	Szabadszállási Jakab	Szabadszállási Jakab	34	Farkas Anna, földműves	Orgovány	Orgovány	33
1889. jan. 28.	Csepela Pál	Orgovány	Orgovány	31	Bógács Julianna, földműves	Orgovány	Kunszentmiklós	21
1889. márc. 4.	Virág Ferenc	Orgovány	Kecskemét	26	Varga Rozál, földműves	Orgovány	Izsák	20
1889. okt. 21.	Péli István	Izsák	Kunszentmiklós	26	Péli Mária	Orgovány	Kecskemét	20
1890. jan. 27.	Kopjás Pál	Orgovány	Orgovány	30	Horváth Terézia	Orgovány	Orgovány	24
1890. jan. 27.	Kún József	Orgovány	Orgovány	27	Mészáros Rozália	Orgovány	Szabadszállás Jakab	20
1890. jún. 24.	Viktor Imre, fn.	Orgovány	Izsák	45	Mózes Mária	Orgovány	Izsák	44
1890. okt. 27.	Tóth Imre	Orgovány	Kunszentmiklós	32	Takács Mária	Orgovány	Tatárszentgyörgy	18
1891. máj. 5.	Izsák István	Izsák	Izsák	?	Szabó Rozália	Orgovány	Izsák	?
1891. júl. 6.	Polgár Takács József	Izsák	Izsák	28	Géczy Mária	Orgovány	Vadkert	19
1891. okt. 19.	Tóth Göbölös Mihály	Orgovány	Orgovány	23	Drégeli Rozália	Orgovány	Félegyháza	19
1891. nov. 8.	Fehér János, közrendű	Orgovány	Bács-Szenttamás	24	Lehotai Zsuzsanna	Izsák	Bugac	21
1891. nov. 23.	Erdélyi Ferenc	Orgovány	Bugyi	60	Lévai Mária	Izsák	Orgovány	60

1892. nov. 21.	Vörös János	Szabadszállás	Szabadszállás	25	Papp Julianna	Kecskemét- Orgovány	Orgovány	24
1892. nov. 21.	Herczeg Zsigmond	Orgovány	Orgovány	32	Száraz Veronika	Orgovány	Orgovány	19
1892. nov. 21.	Janik János	Páhi Kurjantó	Izsák	28	Darmány Zsófia	Orgovány	Orgovány	20
1892. nov. 22.	Deák László	Orgovány	Baracs	26	Botyán Julianna	Orgovány	Kecskemét	20
1893. jan. 30.	Farkas Gábor	Izsák	Izsák	24	Halksz Anna	Orgovány	Kecskemét	24
1893. febr. 13.	Pasztiendorf Ignác	Fülöpszállás	Izsák	25	Kiss Magdolna	Orgovány	Orgovány	23
1893. máj. 8.	Krizsán József, közrendű	Orgovány	Izsák	24	Kovács Rozália	Bócsa	Vadkert	21
1893. máj. 15.	Baki Ferenc, közrendű	Orgovány	Kunszentmiklós	34	Zsámboki Klára	Orgovány	Orgovány	21
1893. szept. 3.	Zsámboki László	Orgovány	Izsák	26	Sárenszi Zsuzsanna	Orgovány	Izsák	19
1893. okt. 29.	Atkari Pál, juhász	Orgovány	Csongrád	26	Hajma Terézia	Izsák	Izsák	18
1893. nov. 19.	Vakulya János	Orgovány	Félegyháza	30	Ilesik Mária	Izsák	Izsák	19
1894. jan. 9.	Virág Gáspár, közrendű	Orgovány	Kecskemét	24	Sárga Rozália	Orgovány	Orgovány	17
1894. jan. 14.	Rófi Ferenc, közrendű	Izsák	Izsák	25	Klím Mária	Orgovány	Orgovány	23
1894. jan. 16.	Szabó Pál, közrendű	Orgovány	Félegyháza	40	Hajnal Terézia	Orgovány	Félegyháza	45
1894. febr. 6.	Szabó László, közrendű	Orgovány	Kecskemét	?	Bárany Erzsébet	Páhi	Nagykörös	?
1894. ápr. 8.	Téti Sándor	Orgovány	Izsák	25	Vargha Mária	Orgovány	Orgovány	18
1894. júl. 24.	Kecskés János	Orgovány	Kistúj-Hartyán	32	Kaszab Rozália	Izsák	Szögh-szent- márton	19

1894. okt. 29.	Vörösváczi Péter, közrendű	Orgovány	Jankovác	25	Dudás Eszter	Izsák	Kecskemét	17
1894. nov. 5.	Deák János, földműv.	Orgovány	Kunszentmiklós	25	Harmat Terézia	Szabadszállás	Izsák	18
1894. dec. 9.	Kl. Halász Mihály	Orgovány	Kecskemét	24	Sztraka Zsuzsanna	Orgovány	Vadkert	19
1895. jan. 21.	Gerets Lajos	Orgovány	Izsák	56	Huszák Julianna	Izsák	Izsák	54
1895. szept. 29.	Timár Imre, közrendű	Orgovány	Páhi	65	Kovács Franciska	Izsák	Félegyháza	57

(Házassultak anyakönyve, Izsák, r. kat. Plébánia)

5. táblázat: Izsákon anyakönyvezett orgoványi r. kat. házassultak (1895–1907)									
Férj					Feleség				
Az esketés dátuma	Név	Lakóhely	Származási hely	Életkor	Név	Lakóhely	Származási hely	Életkor	
1895. nov. 28.	Füstör József földműves	Izsák	Izsák	34	Deák Mária	Orgovány	Orgovány	19	
1896. febr. 19.	Prohoda József	Orgovány	Tatárszentgyörgy	30	Zsámboki Rozália	Orgovány	Izsák	31	
1896. febr. 26.	Sárga Mihály	Orgovány	Izsák	32	Halász Julianna	Orgovány	Orgovány	18	
1896. ápr. 29.	Barta József	Orgovány	Ágasegyháza	24	Csendes Erzsébet	Orgovány	Orgovány	18	
1896. máj. 27.	Megyesi József	Orgovány	Orgovány	26	Dormán Mária	Orgovány	Orgovány	18	
1896. jún. 17.	Gyalog József	Orgovány	Vadkert	28	Czégli Julianna	Orgovány	Félegyháza	21	
1896. szept. 16.	Börönte Péter	Orgovány	Kecskemét	27	Lajos Jolán	Orgovány	Kecskemét	16	
1897. jan. 27.	Csik József	Páhi	Kecel	24	Drégeli Erzsébet	Orgovány	Félegyháza	20	
1897. márc. 3.	Ladányi József	Orgovány	Orgovány	24	Gubányi Márta	Orgovány	Dunapataj	19	
1897. nov. 14.	R. Nagy János	Izsák	Izsák	25	Péli Terézia	Orgovány	Orgovány	20	
1897. nov. 17.	Zárok István	Orgovány	Orgovány	27	Farkas Julianna	Orgovány	Orgovány	18	
1897. nov. 24.	Mészáros Imre	Szabadjakab-szállás	Szabadjakab-szállás	26	Harmath Mária	Orgovány	Bugac	18	
1897. nov. 28.	Harmath István	Orgovány	Orgovány	26	Sárga Terézia	Orgovány	Orgovány	17	
1897. nov. 28.	Szabó Ferenc	Izsák	Izsák	26	Tóth Erzsébet	Orgovány	Orgovány	20	
1897. nov. 28.	Átrok János	Orgovány	Orgovány	26	Tuskós Erzsébet	Orgovány	Monostor	18	
1897. dec. 5.	Csikós József	Orgovány	Kecskemét	24	Balla Mária	Orgovány	Orgovány	22	
1898. febr. 2.	Kún Imre	Orgovány	Orgovány	29	Egyedi Mária	Izsák	Izsák	17	

1898. febr. 2.	Kun Illés	Orgovány	Orgovány	31	Hegedűs Julianna	Szabadjakab- szállás	Szabadjakab- szállás	21
1898. febr. 16.	Szabó István	Orgovány	Orgovány	23	Virágh Rozália	Orgovány	Orgovány	21
1898. máj. 11.	Tamás István	Jászkerek- egyháza	Jászkerek- egyháza	23	Rádi Mária	Orgovány	Alpár	16
1898. nov. 23.	Rigó István	Tázlár-Bócsa	Félegyháza	42	Csikós Rozália	Orgovány	Kecskemét	26
1899. jan. 14.	Száraz Elek	Orgovány	Orgovány	26	Eszik Ágnes	Izsák	Félegyháza	21
1899. jan. 18.	Herodek István	Jászkerek- egyháza	Jászkerek- egyháza	30	Budai Anna	Orgovány	Orgovány	21
1899. márc. 5.	Ladányi Imre	Orgovány	Orgovány	24	Kohút Julia	Orgovány	Közép-Peszér	22
1899. márc. 5.	Tóth Sándor	Orgovány	Orgovány	36	Bukovszki Mária	Orgovány	Vadkert	21
1899. nov. 22.	Lévai János, fm.	Orgovány	Orgovány	50	Farkas Teréz	Orgovány	Szabadzállási- Jakabszállás	21
1899. nov. 26.	Balogh József, fm.	Nagy-Páhi	Jászládány	24	Szalai Eszter	Orgovány	Orgovány	18
1899. nov. 26.	Miskár Sándor, fm.	Izsák	Izsák	26	Buzi Rozália	Orgovány	Kecskemét	16
1899. nov. 29.	Kornányos János, fm.	Szank	Szeged	24	Budai Piroksa	Orgovány	Szank	16
1899. dec. 6.	Deák József, fm.	Orgovány	Orgovány	25	Molnár Eszter	Izsák	Izsák	17
1899. dec. 20.	Horváth Károly, fm.	Orgovány	Orgovány	36	Martin Katalin	Orgovány	Szank	39
1900. jan. 24.	Bede József, fm.	Orgovány	Jászkarajenő	31	Szabó Julianna	Orgovány	Orgovány	24
1900. febr. 7.	Polyák Gáspár, fm.	Majnai Jakab- szállás	Csongrád	22	Hajnal Erzsébet	Orgovány	Kiskunfélegy- háza	21
1900. febr. 7.	Benkovszki Pál, fm.	Orgovány	Kaskantyú	24	Göbölös Nagy Franciska	Orgovány	Orgovány	18
1900. febr. 21.	Kún István, juhász	Orgovány	Orgovány	25	Faragó Mária	Szabadzállási Jakabszállás	Szabadzállási Jakabszállás	19

1900. máj. 2.	Harmath László	Orgovány	Izsák	26	G. Kovács Mária-Juliana	Izsák	Budapest	19
1900. máj. 17.	Major Kálmán	Nagy-Páhi	Jászládány	21	Mihály Mária	Orgovány	Orgovány	18
1900. máj. 23.	Grácia Mihály	Orgovány	Tatárszentgyörgy	52	Kocsis Julianna	Izsák	Izsák	50
1900. júl. 1.	Medveczky Antal János, kovácsmester	Orgovány	Szentmárton- káta	28	Rigó Magdolna	Kis-Páhi	Cegléd	20
1900. nov. 14.	Atrok Pál, fm.	Orgovány	Izsák	23	Farkas Erzsébet Terézia	Orgovány	Izsák	18
1900. nov. 18.	Rafaj Balázs	Bócsa	Pirtó	25	Lédeczi Rozália	Orgovány	Orgovány	22
1900. dec. 19.	Zsámboki Imre, napszámos	Orgovány	Orgovány	24	Bukóczi Verona	Orgovány	Bugac	17
1901. jan. 16.	B. Farkas János, fm.	Orgovány	Orgovány	24	Rádi Magdolna	Orgovány	Alpár	17
1901. jan. 23.	Csikós István, napszámos	Orgovány	Kecskemét	24	Bába Borbála	Orgovány	Czebe pusztia	24
1901. febr. 18.	Magó Mihály, napszámos	Orgovány	Kecskemét	24	Berkes Julianna	Orgovány	Orgovány	22
1901. máj. 12.	Novák Péter, gazdálkodó	Tiszaújfalu	Orgovány	29	Mészáros Mária	Orgovány	Orgovány	17
1901. nov. 27.	Vas János, fm.	Orgovány	Orgovány	24	Béni Eszter	Izsák	Haraszi	18
1901. nov. 30.	Kún Sándor, fm.	Orgovány	Orgovány	28	Molnár Erzsébet	Orgovány	Kecskemét	20
1901. dec. 18.	Csorba László, fm.	Orgovány	Orgovány	23	Szebellédi Anna	Orgovány	Szentimre	17
1902. jan. 8.	K. Halász Mihály, fm.	Izsák	Izsák	24	Deák Julianna	Orgovány	Orgovány	18
1902. febr. 1.	Langó János, fm.	Hetényegyháza	Kecskemét	27	Nagy Terézia	Orgovány	Orgovány	17
1902. febr. 1.	Péli György, fm.	Orgovány	Orgovány	23	Polyák Ilona *	Orgovány	Félegyháza	17
1902. febr. 10.	Vörösvárszki Péter, fm.	Orgovány	Jankovác	32	Megyes Borbála	Páhi	Tatárszentgyörgy	25

1902. nov. 29.	Kollár Mihály, fm.	Páhi	Páhi	25	Csernus Erzsébet	Orgovány	Kecskemét	22
1903. jan. 28.	Halász János	Orgovány	Orgovány	38	M. Kis Mária	Izsák	Izsák	22
1903. jan. 31.	Huszák Sándor	Páhi	Fülpöszállás	24	Fucsko Baka Julianna	Orgovány	Kecskemét	22
1903. febr. 1.	Sallai Gergely	Orgovány	Kiskunfélegyháza	39	Atkari Ágnes	Orgovány	Orgovány	19
1903. febr. 19.	Horváth Sándor	—	Asszonyfa (Győr mellett)	36	Mészáros Teréz	—	Orgovány	24
1903. máj. 18.	Kocsis Mihály	—	Kiskunfélegyháza	38	Sárga Julianna	Orgovány	Orgovány	20
1903. jún. 18.	Kohut János	—	Kerekegyháza	25	Horvát Teréz	Orgovány	Orgovány	28
1903. okt. 17.	Miloczki István	Orgovány	Kecskemét	23	Kovács Julianna	Orgovány	Tázlár	22
1903. okt. 21.	Ficsor Ferenc, fm.	Orgovány	Kiskunfélegyháza	38	Puskás Rozál	Orgovány	Csongrád	35
1903. nov. 3.	Borus László, fm.	Orgovány	Kecskemét	27	Kulai Eszter	Orgovány	Orgovány	17
1903. nov. 14.	Flóra István	Orgovány	Orgovány	24	Balla Erzsébet	Orgovány	Orgovány	18
1903. nov. 18.	Varga Fülöp, fm.	Orgovány	Kiskunfélegyháza	26	Nagy M. Margit	Izsák	Jászalsószentgyörgy	26
1903. nov. 21.	Polyák Károly, fm.	Orgovány	Kiskunfélegyháza	28	Péli Magdolna	Orgovány	Orgovány	22
1903. dec. 10.	Hadik Pál, fm.	Orgovány	Kiskunfélegyháza	34	Vég Mária	Orgovány	Orgovány	20
1904. jan. 5.	Szabó József, fm.	Orgovány	Akaszó	28	Molnár Mária	Orgovány	Orgovány	20
1904. jan. 26.	Sárga Mihály, fm.	Orgovány	Izsák	43	Fülöp Ágnes	Orgovány	Majsa	27
1904. febr. 13.	Drégely Károly, fm.	Orgovány	Orgovány	23	Takács Erzsébet	Orgovány	Orgovány	17
1904. febr. 14.	Kanizsai János, fm.	Orgovány	Orgovány	29	Molnár Julianna	Orgovány	Orgovány	20

1904. febr. 14.	Szombati János, fm.	Orgovány	Kiskunfőlegyháza	23	Halász Mária	Orgovány	Orgovány	20
1904. ápr. 16.	Szalai Sándor, fm.	Orgovány	Orgovány	27	Sipos Eszter	Orgovány	Szabadjakab-szállás	20
1904. ápr. 18.	Filus Ferenc, fm.	Orgovány	Soltvadkert	25	Krizsán Anna	Orgovány	Kiskőrös	19
1904. ápr. 28.	P. Tót István, fm.	Orgovány	Kunszentmiklós	23	Varga Erzsébet	Orgovány	Izsák	22
1904. okt. 22.	Grácia Mihály, fm.	Orgovány	Kiskőrös	27	Kádár Mária	Orgovány	Alpár	18
1904. nov. 17.	Turi István, fm.	Orgovány	Jászsztentlászó	23	Erdős Zsuzsanna	Orgovány	Orgovány	19
1904. nov. 19.	Jarabik Mihály, fm.	Orgovány	Kerekegyháza	24	Major Julianna	Orgovány	Szabadjakab-szállás	18
1905. jan. 14.	Száraz János, fm.	Orgovány	Orgovány	26	Cs. Szabó Magdolna	Orgovány	Izsák	21
1905. nov. 25.	Molnár György, fm.	Orgovány	Kecskemét	25	Rófi Terézia	Orgovány	Izsák	20
1906. febr. 10.	Bartusik Mihály	Orgovány	Kerekegyháza	40	Tükrös Mária	Orgovány	Kecskemét	20
1906. nov. 14.	Sárga Sándor	Orgovány	Kecskemét	60	Petrányi Rozália	Orgovány	Izsák	59
1906. nov. 14.	Farkas Pál, fm.	Orgovány	Orgovány	24	Kordás Eszter	Orgovány	Orgovány	22
1906. nov. 17.	Sárga Kálmán, fm.	Orgovány	Orgovány	25	Mozes Terézia	Orgovány	Orgovány	17
1906. nov. 20.	Vecskó István, fm.	Orgovány	Kiskőrös	26	Bárany Anna	Orgovány	Kocsér	25
1906. nov. 24.	Péji Ferenc, fm.	Orgovány	Kecskemét	27	Kocsis Franciska	Orgovány	Alpár	17
1906. nov. 26.	Atkári István	Orgovány	Orgovány	35	Ladányi Mária	Orgovány	Kiskunfőlegyháza	23
1906. nov. 27.	Besze Sándor	Orgovány	Kiskőrös-Cebe	24	Kollár Terézia	Orgovány	Kecel	19
1906. dec. 1.	Páztorka János, fm.	Orgovány	Izsák	39	Horvát Zsuzsanna	Orgovány	Kerekegyháza	27
1906. dec. 1.	Molnár Sándor, fm.	Orgovány	Orgovány	24	Kanizsai Terézia	Orgovány	Orgovány	17
1906. dec. 1.	Tót Imre, fm.	Orgovány	Orgovány	23	Kis Terézia	Orgovány	Orgovány	16

1907. jan. 5.	Kasuba Tót István, fm.	Orgovány	Orgovány	26	Virág Margit	Orgovány	Szabadjakab- szállítás	17
1907. febr. 6.	Bede Balázs, fm.	Orgovány	Jászkarajenő	27	Pölös Viktória	Orgovány	Tomörkény	22
1907. máj. 1.	Bene András, fm.	Orgovány	Kecel	26	Ács Erzsébet	Orgovány	Fülöpszállási Kerekgyháza	20
1907. máj. 1.	Ács János, fm.	Orgovány	Kecskemét	24	Bene Mária	Orgovány	Orgovány	22
1907. jún. 1.	Urbán Ferenc, fm.	Orgovány	Kocsér	25	Hajnal Viktória	Orgovány	Orgovány	24
1907. jún. 12.	Farkas Imre	Orgovány	Orgovány	22	Balla Erzsébet	Orgovány	Kecskemét- Bugac	16
1907. nov. 9.	Péli Sándor, fm.	Orgovány	Orgovány	24	Kullai Eszter	Orgovány	Orgovány	20
1907. nov. 13.	Túri János, fm.	Orgovány	Majsa	24	Kovács Julianna	Orgovány	Izsák	21

6. táblázat: Orgovány lakossága 1910-ben (Az 1910. évi népszámlálás adatai alapján)													
	Jelenlevő népesség	6-11 éves gyermekek száma	Magyar	Német	Egyéb	Magyarul beszél- ni tud	Vallás					Írni, olvasni tud	
							Latin	Görög	Ref.	Ág. ev.	G. kel.		Egyéb
Felső járás	433	76	433	—	—	433	278	—	141	14	—	—	197
Czimer	197	34	197	—	—	197	119	—	71	4	—	3	87
Tolvajos	428	62	421	—	7	428	258	1	143	10	7	9	166
Nyugati alsójárás	170	30	170	—	—	170	127	—	43	—	—	—	89
Göböl- járás	207	45	207	—	—	207	126	—	77	—	—	—	121
Keleti járás	192	33	192	—	—	192	162	—	28	2	—	—	91
Székes	133	24	133	—	—	133	69	—	64	—	—	—	65
Jakabszél	310	48	306	4	—	310	211	—	87	12	—	—	161
Zsom- bóhát	130	19	130	—	—	130	63	—	67	—	—	—	57
Egyéb külföldet	462	77	456	6	—	462	248	—	207	7	—	—	232

Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötet. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Bp. 1912, 558-559. Az „anyanyelv” rovaton belül a tót, oláh, rutén, szerb; a „vallás” rovaton belül az unitárius és az izraelita rovatokat elhagynuk, mivel ezekben nem szerepelt egyetlen orgoványi lakos sem.

„Eleven kis falu ...”
*Jászszenzlászló betelepüléséről, történetéről
és társadalmáról*

SZŰCS JUDIT

Az 1987-ben indult, Migráció és település a Duna–Tisza közén című kutatásban Pálmonostora és Jászszenzlászló vizsgálatával vettem részt. A vizsgálat helyszíni gyűjtést és ezt kiegészítő levéltári kutatást jelentett. Ebből három előadás készült. Az elsőben Pálmonostora betelepülését családtörténetekben mutattam be, a másodikban a két település összehasonlítását végeztem el, illetve a Jászszenzlászlóra Szeged–Alsótanyáról és Kiskunfélegyházáról érkezett családokat mutattam be.¹

Az alábbiakban vizsgált település, Jászszenzlászló a Kiskunfélegyháza–Baja vasútvonal mentén, az előbbi településtől 18 km-re fekszik. A középkori előd, Szent László pusztája sok más alföldi, Duna–Tisza közű településsel együtt a török időkben elnéptelenedett. A 17. században és a 18. század elején a Kiskunság pusztáit Szeged, Nagykőrös és Kecskemét birtokolta. Szentlászlót a többi környező pusztával együtt a török kiűzését követően Szeged sajátította ki és használta. A kiskun pusztákat néhány év múlva Kecskemét árendálta. Szentlászló–Pusztáért 1702-ben 225 r. Ft-ot, 1720-ban 15 r. Ft-ot fizettek a Német Lovagrendnek.² A kecskeméti lakosok használatában — a jelzett összeg szerint is — a terület jelentéktelenebb, kisebb része volt, Fodor Ferenc szerint a jászok 1745-ben szerezték meg a kiskun pusztákat. Ezek között volt Szentlászló is. Bedekovich Lőrincz kéziratos könyve szerint a 18. század végén a puszták 2/4 részét Jákóhalma, 1/4 részét Mihálytelek, 1/4 részét Felső Szentgyörgy bérlte. A jászsági települések a tőlük 100–150 kilométerre fekvő pusztákra, így Szent Lászlóra is pásztorokat fogadtak, tavasszal, a kihajtás előtt a pusztagazdával vagy pusztabíróval bejárták a legelőt, elvégezték a szükséges előkészítő munkákat.³

A Kunszentmiklósi Kapitányság irataiban 1853-ban a szentlászlói pusztát az alábbi megosztásban szerepel: Dósa 1/6 rész, Felsőszentgyörgy 1/6 rész, Jákóhalma 3/6 rész, Mihálytelek 1/6 rész.⁴ Ebben az időben a népesség mutatói: 1850-ben 98

1 SZŰCS J. 1990, 79–91; 1993, 1697–1701. Ez utóbbi jászszenzlászlói adatai, gyűjtései és összegzése jelen munkába is beépülnek.

2 KISS J. 1979, 44, 61, 112.

3 FODOR F. 1942, 100, 107–108; jó áttekintést adó térképvázlat: 101; TÓTH J. 1976, 55; SZABÓ L. 1982, 126–130.

lakost, 1851-ben 28 házat, 1854-ben 181 lelket számláltak.⁵ Balogh István ugyanebből az évből kimutatja, hogy 43 birtokosnak volt háza, akik szerint csak nyári munkák idején tartózkodtak a pusztán.⁶

Palugyay adatai szerint a 19. század közepén a három, egymással határos táj településenkénti megoszlása a következő volt:⁷

Jászság: 7 mezőváros, 4 község, 6 puszta

Kiskunság: 8 mezőváros, 4 község, 35 puszta

Nagykunság: 6 mezőváros, 4 község, 16 puszta

A puszták számából érhető, hogy a jászsági települések, a külterjes állattartás mellett és a kevés saját pusztájuk miatt a Kiskunságban béreltek legelőket. Szent László-Puszta egyházilag az 1743-ban alapított (tőle 1 1/4 órányira fekvő) Majsához tartozott, másik 7 pusztával együtt.⁸ Szentlászló puszta közigazgatásilag a félegyházi járáshoz tartozott.⁹ Utolsó postája ebben az időben Csongrádon van, melytől 1 órányira fekszik.¹⁰ A korabeli iratokban „Szentlászlói pusztabíró 1858.” feliratú pecsétet találtam.¹¹

A jáász települések távoli legelőiket a 19. század közepén, második felében eladják, elcserélik. A gazdálkodás ekkor már belterjessé válik, az eladás árából fedezik adósságaikat, és ez összefügg a jáász kiváltságok elvesztésével.¹² Szent László határában a pusztát birtokló jáász települések helységnevei határrésznevekként fennmaradtak. A községgé alakulást megelőzően lakosainak száma 875: 439 férfi és 436 nő.¹³ A férfiak és a nők megközelítőleg azonos számát a megtelepültség mutatójaként értelmezhetjük. Ez a letelepedés tiltása ellenében következett be.

A községgé válás előtt az állatállomány 390 ló, 733 szarvasmarha, 5601 juh, 878 sertés, 112 méhkas.¹⁴ A statisztika a gazdálkodást meghatározó állattartás adatait jelzi. A 19. századi pásztorkodásról, állattartásról Szabó Lászlónál és Halász Mátyásnál olvashatunk.¹⁵ Az 1950-es, 1960-as években még az adott időszakot felidéző adatközlőket találtak.

4 BKML Kf. Lt. Kunszentmiklósi Kapitányság 1908/1853. kig. aug. 12.

5 SzML JKK Fők. ir. Psz. I. 1290–1297. sz. 1850, Fházi Kap. érk. 33/1851, Ksztm Kap. 42/1854. kig. jan. 6.

6 BALOGH I. 1980, 275. A tanulmány a Tápai család történetének és gazdálkodásának bemutatása. 272–312.

7 PALUGYAY I. Jáász-Kun Kerületek s Külső Szolnok Vármegye leírása. Pest. 1854, 55.

8 Uo. 257, 262.

9 BÁNKINÉ MOLNÁR E. 1995, 251–253, 3 táblázat.

10 FÉNYES E. Magyarország geographiai szótára. Pest 1851, 106.

11 BKML Kf. Lt. Fháza főbírói iratok. 7/1870-től.

12 SZABÓ L.–SZABÓ I. 1980, 278–279, 330, 333, 362, 388; SZABÓ L. 1982, 130.

13 BATHÓ M. Jáászkerületekben 1869. december 31. megkezdett népszámlálás eredménye. Jáászberény, 1873, 8–9.

14 Uo. 26–27.

15 SZABÓ L. 1978, 307–324 és HALÁSZ M. 1993, 175–193 kötetében nagy mennyiségű adatot gyűjtött össze, melyben a vonatkozó szakirodalmat és tekintélyes mennyiségű levéltári anyagot és anyakönyveket is felhasznál. Kár, hogy a hivatkozása nem szakszerű. A települők meghatározó részét jáászoknak tartja. — H. TÓTH T. 1991. 5, 70, aki nyelvész,

Önálló községgé alakulását a korábbi források 1873-ra, illetve 1876-ra tették.¹⁶ A Bánkiné Molnár Erzsébet feltárta levéltári forrás egyértelművé teszi az 1874. évi megalakulást, melyet a 47161. sz. belügyminisztériumi leirat engedélyez. Megválasztották a főbíró, a községi tanácsot és bemutatták a községi pecsétet.¹⁷ (Az 1879-es iraton szereplő pecséten felül a település neve JÁSZ SZT. LÁSZLÓ, alatta egy tehénszarv stilizált rajza, majd ez alatt az alakulás éve 1874, legalól községe szó.) A Historia Domus is 1874-et adja meg a községgé alakulás dátumaként, és ehhez az időponthoz köti a település nevének Jászszenzlászlóra változtatását.¹⁸

Szent László-Pusztá a hasonló helyzetű és történetű puszták közül nem is elsőként, de nem is utolsóként szerveződött községgé. Az 1886. évi községi törvény nagyközséggé nyilvánította.¹⁹ 1895-től van helyben anyakönyvezés. 1899-ben indul meg a Félégyháza és Majsa közötti vonatközlekedés.²⁰ 1904-ben szentelik fel templomukat.

A régi félégyházi út mentén lakók 1993-ban meg tudták mutatni a pusztát idéző csöszház, régi csárda vagy kocsmá (a H. D. szerint ez volt a pusztabíróház), istálló épületét, az itatókút és karám helyét. Az 1805-ös térkép — amelyet Halász Mátyás többször említ — már feltüntet „csöszházat, csárdát, Felső tanyákat, Alsó tanyákat...”²¹

A falu szerkezete — a már említett részt kivéve — mértanilag kimért formát mutat. 1945 előtt főként iparosok, kereskedők, napszámosok és részesek laktak. 1960 után, a téjesítésével egyre többen jöttek be a tanyákról. Az 1990-es évek elején középületek, lakóházak épülnek, új utcák alakulnak ki, a főtér gondozottá válik.

Földje homok, szik, mocsár és rét, tehát különböző minőségű, gazdálkodás számára különböző adottságú. Rétek, mocsarak a nagy vízszabályozás után az 1960-as, 1970-es évekig megmaradtak.

Az 1879-es birtokrészleti jegyzőkönyv tanúsága szerint ház és kerten kívül a tulajdonosoknak szántóföldjük, erdejük, faiskolájuk, szőlőjük, de réjük, nádasuk és adómentesnek minősített mocsaruk lehetett. A település 19. századi, erdőben-vízben való gazdagságát két térkép jelzi.²² A kiscellázott pusztát a második, harmadik generáció jól benépesítette.

nyelvjáráskutató az 1990-es évek elején gyűjtött jászszenzlászlói szövegeinek feldolgozását készül publikálni. Munkája a betelepültekről újabb adatokat hozhat.

16 SZABÓ L.–SZABÓ I. 1980, 278–279; BALOGH I. 1980, 278.

17 BKML Kf. Lt. Kk Kap. kig. 1799/1874. május 11. JKk. kgy. 25 sz. és Kk Kap. kig. 1993/1875. Kgy. máj. 10–11.

18 BKML Jászszenzlászló község felvételi előrajza 1879-ből, 32 szelvényen. Ennek borítólapján szereplő pecsét leírását adtam meg. — Historia Domus 6.

19 BKML V. 343. Jászszenzlászló nagyközség kapitalista kori iratai 1902–1944. Fehér Mária leírása.

20 Olvasókönyv Kiskunfélégyháza történetéhez, 1985, 533.

21 HALÁSZ M. 1993, 32. Ezt is forrásjelölés nélkül említi.

22 KkfHt 9. Kun Félégyházi Közbirtokosság Jász Szt. Lászlói erdőbirtokának gazdasági térképe — CSÁNYI GY. é. n. (1880-as évek) 58x42 cm., KkfHt 11. Kiskunfélégyháza Sz. László pusztájának felosztási térképe: SÁNDOR L. 1895. A fellelhető

A földet feltörők, elsőként megművelők kezdetben veremházakban laktak. A határban egyre sűrűbben épültek tanyák. „Összekeverültek a fiatalok, kaptak pár hold földet. Ott maradtak a régi tanyán, szálláson. Az apjuk adott egy üszöborjút. Neveljétek tehénné és gyarapodjatok! (ti. mondták nekik.) Egy-egy toklyú bárányt, egy rúgott borjút, malacot kaptak a rokonságtól. Az öregtanyába meghúzták magukat. A következő évben már felhúzták a sajátjukat (ti. felépítették a saját tanyájukat).” Az épületek többsége vert falu vagy vályogból rakott volt. Nagyon keveset alapoztak réti mészkőből (Dr. Bicskei).

Bálint Sándor sorra veszi a szegedi kirajzással (is) betelepült helységeket, köztük Jászszentlászlót.²³ Für Lajos a puszták betelepülését, annak folyamatát kavargó-terjeszkedő népmozgásnak nevezi.²⁴ A Duna–Tisza közti puszták felszívták azt a népességet, amely az ország más részén kivándorolni volt kénytelen. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyékben alacsony az országot elhagyók száma (a megyék sorrendjében 1000 lélekre 0,7, 0,3 és szintén 0,3 fő jutott).²⁵

A 19. század utolsó negyedére kialakult község lakóinak többsége három irányból érkezett. A hosszú ideig itt legeltető jászok is hagytak lakosokat. A török idők után hamarabb betelepült, a pusztával határos Félegyháza és a távoli Szeged tanya-világa (ha esetenként közvetve, a pusztákon tovább települők személyében is) adott népességet az alakuló helységnek.

A jászági letelepültek az állatok legeltetését vállaló pásztorok utódai. Nézzünk meg néhány ilyen családot!

Györök Gyula tanár kutatásai alapján a Györök család korai, 19. század eleji történetéről a következőket tudhatjuk meg. A család a felvidéki Nádszegh faluból (Galántai járás, szlovák neve: Trstie) származik, ahol a család nevét még Györögnék írták. Györök Péter kerékgyártó 1823-ban vette el Diveki Borbála jákóhalmi lányt. Így került Györök nevű Jákóhalmára. (Györök Péter feltehetőleg vándorló iparos-legényként került arra a tájra.) A család egy része Györök, Györök Gyula levelében Györök alakban írta a nevet.

A családi emlékezet Györök Imrét és Istvánt a falu alapító lakosai között tartja számon. Györök István, aki a majsai anyakönyv szerint 1857-ben Jákóhalmán született, 1880-ban 23 évesen vette feleségül Zombor Erzsébet 17 éves félegyházi születésű hajadont. Ekkor már mindketten szentlászlói lakosok, tehát szüleikkel már

térképekből — a teljesség igénye nélkül — ezt a kettőt emeltem ki. Az itt és más levéltárakban található térképek feltárára, elemzésre várnak.

23 BÁLINT S. 1976, 140–252.

24 FÜR L. 1983, 43.

25 RÁCZ I. 1980, 10, 42–50, 109.

itt élhettek egy ideje. Az 1879-es birtokrészleti jegyzőkönyvben Györök István és Imre birtokostársként szerepelnek, összesen 30-35 hold földjük van. Györök István az 1910-es években a falu bírása.²⁶

A következő generációban bognár és kovács foglalkozású Györök nevű jelenik meg. Györök Imre bognárnak tanult, az 1890-ben született Györök László kovács pedig görögországi hintógyárban tanulta a mesterséget. Az 1910-es években hazajött. „Nagy kovácsműhelye volt. Két tűzből dolgoztak. Jól ment neki. Kocsmáros lett.” Györök László Sóti-lányt vett feleségül.

A Sótiak Szentlászlóra települő őseit, a nagyapát, Sóti Andrást 1844. november 28-án jászjákóhalmi születésüként anyakönyvezték. Felesége, Labát Erzsébet szintén Jákóhalmán született 1850-ben. 1867-ben Kiskunmajsán esküdtek, tehát akkor már szentlászlai lakosok (Györök Gyula, Györök Imre és Vámos István). Sóti András, akit a ma élő legidősebb nemzedék tagjai, Vámosok, Györökök dédapaként emlegetnek, 1879-ben 35 évesen a birtokrészleti jegyzőkönyv szerint négy tagban 13 hold birtokosa (melyből 8 hold szántó, 2 hold rét, 3 hold adómentes mocsár).

Györök István, Sóti András és felesége, Labát Erzsébet az első olyan, Jákóhalmáról érkezett generáció tagjai, akik már helybeli lakosként házasodnak. A következő, már Szentlászlón született generáció tagjai esetünkben Györök László és Sóti Erzsébet. Györök László a tízes években haza is költözött, műhelyt is alapító kovácsnak a helybeli anyakönyv szerint 1918-ban Zoltán, 1920-ban Zoltán-Urbán nevű gyermeke született. Mindkét esetben Vámos Urbán és Sóti Rozál a keresztszülők. Mindkét házaspár jákóhalmi születésű. (A Vámos családról később lesz szó.) Tehát míg az előző generáció képviselője Györök István félegyházi lányt vett el, (talán kénytelen is elvenni szülőföldjéről származó lány hiányában), a következő generáció tagjai már tudtak egymás között is házasodni.

A többi Györök-leszármazott szegedi (egy esetben csongrádi) születésű házastárssal és keresztszülővel jelenik meg az 1913–20. közötti keresztelési anyakönyvben.

Az első Vámos nevű a faluban Vámos János pásztor, akit 1837-ben Jászjákóhalmán anyakönyvezték, 1872-ben vette feleségül a 20 éves Rácz Flóris Rozáliát, aki Szeged-Palánkon született. A három nemzedéken át hagyományozott megfogalmazásban „elkötötte a Rácz-lányt”, vagyis megszöktette. (A megfogalmazás a pásztoréletre, pásztor szóhasználatra utal.) A szegedi származású Ráczok — akiknek 3-4 tanyájuk volt, földjük a szanki határból átnyúlt a szentlászlai határba — nem

²⁶ BKML Jászszentlászló képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1911, 1919.

akarták a kisföldű jász pásztorhoz adni lányukat. A Vámos Jánossal kötött házasság után ki is tagadták, nem kapott az örökségből.

Vámos János a családi emlékezet szerint hosszú, sovány ember volt, nyolc hold földjére lóháton járt ki. Tanyát nem épített, egyik földjén pásztor hajlékra utaló épület, gunyhó állt. Az 1879-es jegyzőkönyv szerint a nevén három tagban megközelítőleg nyolc hold (fele rét, fele szántó) föld, beltelken 82 n-öles területen lakóház, gazdasági épületek mellett 331 n-öles kert szerepel.

Adatközlőm, Vámos István egy megjegyzése Szabó Lászlónak „A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban” című tanulmányát olvasva nyerte el jelentőségét. Vámos István ugyanis büszkén mondta 1993 nyarán, hogy fiát is megtanította kutak készíteni. Ez nem tartozott a nemzedékről nemzedékre adott paraszti „minden-tudáshoz.” De a Jászságból a legelő előkészítésére, a pusztabíróval lovas emberek mentek le a kunsági pusztára. Az előkészítő munkákhoz tartozott a kutak készítése. Erről írásban is rendelkeztek. Vámos János lovon járó pásztor, a falu első generációs lakosa megtaníthatta, megtanította fiait erre, és a dédunoka még továbbadta ezt a tudást a következő generációnak is.²⁷ (Lásd a mellékletet!)

Visszatérve a szorosabban vett családtörténetre, Vámos Orbán, a nagypapa 1880-ban született, felesége, a szintén jászsági Sóti Rozália 1885-ben már Jászszentlászlón született. 1904-ben esküdtek Majsán. A családi emlékezet szerint neki 10-15 hold szántója, de emellett nádas-mocsaras földje is lett. A szántón „kukoricát, rozstot termeltek, emellett répát a jószágnak, zabot a lovaknak.” „A parasztember úgy termelt, hogy a kenyere, a jövő évi vetőmag meg a jószágnak a takarmány meglegyen.” Így tervezett Vámos Orbán is. Egy generációváltással a pásztor fia már állattenyésztő gazda lett: „Rájött, hogy törzskönyvezett lovakat kell tartani.” A föld termését nem adta el, hanem föletette a jószággal, remondába tartott lovakkal. (A remonda a fiatal, még be nem tanított katonalovat jelenti. A gazdák a rendőrség és a katonaság számára nevelték az állatokat.) Visszatérve Vámos Orbán gazdálkodására, „sötét pej, szilaj lovakat tartott. Négy kilométerre lakott a falutól, de egytrappban bejött a faluba. Az ő lovai úgy mentek mint a szél.” Tehát örömmel, mondhatni élvezettel foglalkozott nemes lovakkal, a szervezett formához kapcsolódva az állatok megszerzése és továbbadása sem volt gond.

A Vámos nagypapa a mocsaras földön termett réti nád nagyját is eladta. A nádat lekaszálta, nagygereblyével kifésülte. Mindig azt mondta: „Búzát terem az nekem.” (Ti. a réti nád árán vásároltak búzát, vagy a nádat közvetlenül cserélték búzára.) Ez általában szokása lehetett a vízállásos földek tulajdonosainak. (Sóti Andrásnak is 3

27. SZABÓ L. 1978, 307–324. Kiemelve 311.

hold adómentes mocsara volt a 13 holdból.) Tehát a rétek, mocsarak Jászszentlászló határában a vízszabályozás után is megmaradtak. A földműves tulajdonosok gazdálkodásuk részeként hasznosíthatták a fenti módon. A másik általam vizsgált település, Pálmonostora határában a Péteri tó és környéke nádját is kitermelték.

Vámos Orbán fiai közül János maradt földműves, Orbán kovács, István szabó lett. Két lánya közül Matild földműveshez, Erzsébet szabóhoz ment feleségül. István hasonnévű fiát (adatközlőmet) szintén iparosnak, szabónak nevelte. Apa és fia kétlaki életet alakított ki. Bizonyára más falusi társaikhoz hasonlóan tette ezt. Idősebb Vámos István mellett, hogy részt tartott a tanyán, fiával a hét első felében a gazdaságban, a hét második felében a faluban, az iparban dolgozott. Előfordult — főként télen —, hogy egész hetet bent dolgoztak a műhelyben.

Összegezve: Vámos János Jászságból jött pásztornak — aki maga a paraszti gazdálkodásra kényszerült —, két fia földműves lett, öt unokája közül már csak egy maradt ennél a foglalkozásnál, három kovács, egy szabó lett. Többségük a paraszti gazdaságot közvetlenül kiszolgáló ipart választotta. Egyik lánya a lányunokáinak egy része is iparos családba került férjhezmenetele után.

A Szöllősi család is jákóhalmi eredetű. Az előbbieken bemutatott családokkal együtt említik a nevüket. (De ennek a családnak még élő képviselőjével nem sikerült beszélnem.) A Historia Domus szerint a falu megalakulása előtti időszak, 1870-től 1874-ig, utolsó pusztabírája Szöllősi József volt. Az 1879-ben készült jegyzőkönyv szerint nevezett 3 tagban 18 holdat birtokolt, melyből 11 hold szántó volt. Szöllősi József, András és Sándor földjeinek egy része egymás mellett feküdt, és közös beltelket is találtam. (De Andrásnak csak 5 hold, Sándornak csak 2 hold földje volt.)²⁸

Az 1913–19 közötti időszakban a kereszteltek anyakönyvében 16 gyermek született Szöllősi nevű apától vagy anyától. Ez a szám a Szöllősi-unokáknak csak felét, harmadát jelenthette.

Jákóhalmáról származott a Labát család is. Labát Erzsébet nevét Sóti András feleségeként, déd- és nagymamaként számtalan unoka és dédunoka emlegeti 1993-ban. Két Labát (vagy Labáth) nevű szerepel az 1850–74 közötti pusztabírák névsorában: Labáth Mihály 1864–67 között, Labáth Ferenc 1870 és 1877 között töltötte be ezt a tisztséget. A mai legidősebb nemzedék már csak Labát Erzsébetet tartja számon.

A Jászságból érkezetteknek a kibocsájtó településsel tartott kapcsolata generációként lazult. Ezt figyelhetjük meg a Vámos és Győrök család példáján. A dédapa Vámos János jött Jákóhalmáról. A nagyszülők tartották a rokonságot. Az apa

²⁸ HALÁSZ M. 1993, 34, 36. Az 1873 előtti majsai anyakönyvekből említ Szöllősi nevűeket. 174. A pástorletről még tud a család tagjával beszélgetni, gyűjteni. 185. Elkészíti a Szöllősiek családfavázlatát.

testvérével, név szerint Vámos István és Orbán iparoslegényekként még meglátogatták a rokonokat. 1934-ben a jákóhalmiak viszonzták ezt a látogatást. Pár évig még leveleztek. A következő generáció tagja, Vámos István adatközlő, már nem ment el a Jászságba.

A falut betelepítők eredete a negyedik generációnál már feledésbe merült volna. De a 30-as évek végén, 40-es évek elején katonaként, iparosként és közszolgálatot teljesítő állampolgárként igazolni kellett a származást. Ez felelevenítette a betelepülő ősök származását. Tényekkel erősítette meg a családok „mi” tudatát. Ezzel segítik a napjainkban élő legidősebbek a kutató munkáját. A szóbeli emlékezet és az írásos dokumentumok alapján sikerült néhány Jákóhalmáról betelepült pásztor, család története alapján bizonyítani a betelepülők életrealitását, számbeli növekedését, foglalkozásbeli társadalmi mobilitását. Nem kisebbíti érdemüket, hogy a félegyházi és szegedi származásúak is hasonló vonásokat mutatnak.

A Jászsággal tartott kapcsolat fokozatos csökkenése mellett 1941-ben még onnan lett papja a falunak. Krista Menyhért 1900-ban született, jászódózsai parasztgyerek volt. Rozmaring Lajos kántortanító hívta ide, akivel együtt jártak Jászapátiba iskolába. Ahogy K. M. fogalmazott: „Van itt a jászoknak földje. Ide jöttem.” 1944 októberében a faluban maradt. „Nehéz időkben”, értve alatta az ötvenes éveket, kapálni ment velük. „Engem is azért fogadtak el, mert mindenhez hozzá tudtam nyúlni. Igyekeztem, hogy lássák, mellettük állok, nem vagyok ellenük.” (A befogadás, elfogadás bizonyítéka, hogy tisztelettel és szeretettel Menyus bácsinak emlegették 91 éves papjukat és ragaszkodtak hozzá, hogy a faluról írva róla is szó essen.) 1973-ig szolgálta a jászszentlászlai katolikusokat. Nyugdíjasként közmegbecsülésben, szeretetben élt 1991-ben bekövetkezett haláláig.

A pusztával, majd alakuló községgel határos legnagyobb település, Félegyháza felől érkezőkre példaként néhány családot mutatok be.

Az 1895. év adatait közlő Gazdacímtárban szereplő özv. Besze Jánosné 209 holdas birtokos,²⁹ társtulajdonos egyik unokája Besze István (sz. 1918.) elmondta, hogy a nagyapa, Besze János kezdetben cselédeskedett, majd 15-20 hold művelése mellett „kupeckodott” (mezőgazdasági termékek adásvételével foglalkozott). A múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben Szentlászlón a felosztott pusztán, az 5-6 aranykoronás homokból olcsón vásárolt 200 holdat. A Felsőszentgyörgyi dülőben fekvő (pontos címén: Felsőszentgyörgy 24.) birtokot először 10 évig haszonbéres művelte. (Az árenda holdanként 2 mázsa rozs, hízó és darabszámra meghatározott mennyiségű tojás volt.) A család az időközben felnőtt 3 fiúval, Jánossal, Károllyal, Alajossal,

29 A magyar korona országainak gazdacímtára Bp. 1897, 222–223.

(adatközlőm Károly fia) és 2 lánnyal Kiskunfélegyházáról kiköltözött a jászszent-lászlói birtokra. Ezt a földet 1912-ig egytagban művelték a legidősebb fiú irányításával. Időközben mindhárom fiú megnősült és együtt maradt. 15-20 évig éltek és gazdálkodtak együtt.

A föld műveléséhez 16 ökröt (ahogy mondták, fehér ökröt) és 8 lovat tartottak. Télen három-négy szekérrel és két-két ökörrel a cselédek kubikolták a buckákat, vagyis tették fokozatosan művelhetővé az addig legelőnek használt földet. (Ahogy Horváth László emlékezik a legelők feltörésére: „Most is van, az én apám idejében is (ti. volt olyan föld), amit lovas ekével, kézikapával, boronával törettek. Vagy a gazdák megfogadtak kubikosokat, később a kordésokat télen a földet egyenlíteni.” Majd „két lóval egy deszkát két rúddal húztak, úgy simítottak.”) Illetve fásítottak is. Ugyanakkor egyre több földet trágyáztak. A 200 holdból 50-100 holdat vetettek be rozssal, 5-6 holdat búzával, ahogy az unoka emlékszik. 1895-ben 150 hold szántóból, 53 hold rétből, 4 hold legelőből és 2 hold földadó alá nem eső területből állt a 209 holdas birtok. 1912-ben a vagyon szétosztásakor a 3 fiú és az egyik lány 50-50 holdat kapott, a másik lány egy házat. A lányrészt jelentő 50 holdat is megvették a fiúk.

Besze János a 20. század elején a képviselőtestületi tagok között szerepel.³⁰ A leszármazottak egy része gazdálkodó maradt a felosztott, majd tovább osztott birtokon. A Besze-földön, földeken először egy, majd három, az ötvenes évekre hét tanya állt. Az utódok másik része visszatelepült Félegyházára (iparosok lettek), illetve tovább települt a szomszédos községekbe. A Besze családot napjainkig 200 holdas birtokosokként tartják számon a faluban.

A Hideg-Juhász családban a jászsági származás számontartása, ugyanakkor a legközelebbi városhoz, Félegyházához kötődés tudata ötvöződik.

Hideg István, a dédnagyapa a Jászságból jött. Egy telet meg egy nyarat nádtetős földveremben laktak, pontosabban egyben ők húzták meg magukat, egy másikban az élelmet, a harmadikban az aprójószágot helyezték el. (Felesége Besze-lány volt. „Élelmes kis öregasszony volt.” Ahogy mondták „Besze, zsebben az esze.”) Hideg István a Templomhalmi és a Bóna dűlőben szerzett és adott gyermekeinek földet. (Sós Jánosné, Hideg Katalin)

Hideg Albert (1859–1933) 28 holdas gazda lett. Földje a Templomhalom (vagy Csitári domb) és a falu között terült el. Ha Félegyházára ment, azt mondta „hazamegyünk”. Négy fia és három lánya érte meg a felnőttkort. Egy fiú a városba nősült. Hideg Ilonát Juhász Károly, Juhász Veronikát (sz. 1894.) Hideg Imre (sz. 1888.) vette feleségül. Az utóbbi házaspárnak öt családja (4 fia és 1 lánya) nőtt fel.

³⁰ BKML Jászszentlászló közgyűlési jegyzőkönyve 1904.

Mind a négy fiú ipart tanult. (Közülük kettőt kisiskolás korukban szokás szerint még elállítottak pásztornak.) Imre kovácsnak tanult, helyben szabadult. Jó kovács lett, de szívesen foglalkozott kertészettel. Idős korára fiához költözött Majsára. Gyula csizmadia lett Félegyházán. Később társsal Kömpöcön bérelt cipésműhelyt, majd gazdálkodott. Kömpöci lakosként a szegedi konzervgyárból ment nyugdíjba.

A másik két fiú, András és Jenő bognár lett. András 1947-ben ipart váltott, Imrével (a kovács a bognárral) dolgozott. Iparukat az ötvenes években visszavonták. András 1958-ban újból kiváltotta az ipart, földet is vett. A téészesítés után a hatvanas években vidéken üzemben, gyárban helyezkedtek el. András a vasútnál is dolgozott. Idősödve lakhelyéhez egyre közelebb keresett és kapott munkát, a mórícsgáti, majd a helyi téészen asztalos- és bognármunkát végzett. Nyugdíjasként is megőrzi „szakmai kettősségét”, fiával gazdálkodik, (aki az iparban is dolgozott) és a faluban egyedül vállal famunkát. Lánya érettségizett gépi szabó Kiskunfélegyházán.

Sem a Juhász, sem a Hideg családban iparos vagy barkácsoló nem volt, tehát a nagy Hideg-fiú taníttatásának a családban nem volt előzménye. De egyetlen lánytestvérük iparoshoz, Baranyi István kisteleki szappanfőzőhöz ment feleségül.

Juhász Pál (1838–1924), Hideg András anyai nagyapja Kiskunfélegyházáról származott. 40 hold földet osztott szét gyermekei között. Első feleségétől 3 fia és 2 lánya született. Pál és László Fülöpjakabon, Sándor Kiskunfélegyházán telepedett le, két lánya, Rozália és Mária (Fekete Pálné) a faluban maradtak. J. P. másodszorra Kiskunfélegyházáról nősült. A gyermekeinek varró özvegyasszony nála jóval fiatalabb lányát, Dóra Rozáliát (1864–1928) vette feleségül. Második házasságából is öt gyermek született. 2 fiú (Károly és István) a faluban maradt, a 3 lány (Luca, Vera és Franciska) is itt ment férjhez. Egyedül Luca (Juhász Lászlóné) került el férjével szanki és tázlári bérletekre.

Juhász Károly (1892–1989) — míg István öccse pár hold örökségét megtartva gazdálkodott — a 4 holdat 70 holdra gyarapította. Hideg Albert lányát, Hideg Ilonát vette feleségül. Két lánya és egy fia született. Károly nevű fiú hamarabb halt meg mint az apa. Generációjának azon tagjai közé tartozik, aki még „sárgavászongatyába” aratott. Földjét nem osztotta szét, még „tőle téészesítettek”. (A Hideg és a Juhász család történetének adatközlője Hideg András.)

A két egymást követő generációban bekövetkező gazdasági-társadalmi helyzet és foglalkozás változására jó példa a Hideg és a Juhász család. Juhász Pál 40 holdas gazda 10 gyermekének 4-4 holdat ad. Az utódok többsége a néhány holdat megtartja („egy helyben topogó”, ahogy Hideg A. fogalmazott), jelentősen nem növeli, egynek a férje elissza, egy fiú 70 holdra gyarapítja. Ezzel egy fiú apjánál nagyobb föltulajdon birtokosa lett, testvéreivel szemben a parasztságnak magasabb rétegébe került.

Hideg Albert 28 holdas gazdaként szintén 4-5 holdat hagyott gyermekeire. Jelentősen egyik sem gyarapította. Imre fia, felesége örökségével 11 holdas gazda

lett, miközben mind a négy fiának — helyben vagy a közeli városban taníttatva őket — ipart adott a kezébe. Tehát fiait az ipar felé irányította. Az 1945 után bekövetkezett rendszerváltozással időlegesen földdel is foglalkoztak, egy részük ipari alkalmazott, betanított munkás lett.

Vass Imre, Vass Tamás (sz. 1911.) nagypapja a szegedi földről (ahol tanyásbéres volt) családotól Tázlára ment. Itt 1880 táján parcelláztak birtokot. A föld holdját 50-40 forintért adták, 4-5 százalékos törlesztéssel. Holdanként 10 Ft-ot kellett letenni. 1881-ben 7 alsótanyai gazda jött.³¹ A Vass család a nyomukban érkezhetett. Vass Imrének 1895-ben már 116 hold földje volt.³² Ekkora területen a 10 gyermeknek (7 fiúnak és 3 lánynak) bőven akadt munka. A földet „kubikolni, egyengetni köllött.” Ez a generáció (a század végén felnőtt és ifjúkorú) fordította termőre a földet Tázlaron. Ökrös kocsival hordták, egyengették. Tizenegynéhány hold szőlőt is beállítottak. Az új menyecskék kapálták a tarackos kukoricát. Ugyanis 2-3 fiú nősen is együtt élt és dolgozott a családdal, amikor 1905-ben sor került a föld és más érték egyenlő elosztására. A legfiatalabb maradt a tanyában, az öregek prónayfalvi (tázlári) házukba költöztek. A családok természetben fizették a haszonélvezetet.

Idősebb Vass Tamás, az apa vásárban kommandálás útján ismerte meg Terbe Rozáliát, 40 kataszteri holdas és 9 családos gazda lányát, akit feleségül vett. A Terbék eredetileg a Jászságból érkeztek. A múlt század végén főbíró, a XX. század elején bíró is kikerült közülük.³³

A fiatal pár Tázlaron 19 hold apai örökségen kezdte életét. 1923-ban hét családdal Kiskunhalas-Balotára, 67 holdas felesbérletre mentek. Két év múlva a feleség húgának földjén, Majsa Pálospusztán lettek felesek. Majd az apa eladta az addig testvérei művelte tázlári földet, anyja Jászszentlászlón megkapta az örökségét, ezt is eladták és itt vettek egy tagban 22 holdat. Közben a felnövekvő családok megházasodtak. Ifjabb Vass Tamás, adatközlőm 1936-ban visszament Pálosra, anyja húgáékhöz, akik örökbe akarták fogadni, de hat év után eljött tőlük. Közben, 1940-ben megnősült. Csólyosi lányt, Dobó Máriát vette feleségül. (A Dobó család is szegedi származású). 1942-től 1958-ig Csólyospáloson éltek, gazdálkodtak. 58-ban a férj anyjának szülőhelyén, Szentlászlón egy, a kuláküldözés elől menekülő gazdától, Tápai Illéstől, a Balogh István bemutatta, szegedi kirajzású család egyik leszármazottjától vásárolnak földet, amelyet két év múlva téjeszesítenek. De ezután végleg a faluban maradnak.

31 BÁLINT S. 1976, 236.

32 JUHÁSZ A. 1990, 102. — Vass Imre és Vass Ferenc megtelepedéséről a kötetben Juhász Antal is ír.

33 Historia Domus 6; HALÁSZ M. 1993, 33; BKML V. 43. Jászszentlászló község képviselőtestületi jegyzőkönyve 1903.

A Vass-család történetében a szegedi földekről a múlt század második felében osztott pusztákon be-, tovább- és visszatelepülő parasztcsaládot — igaz csak egy ágon követve — mutathattam be, akik a megélhetést keresve Tázlár, Csólyoson,³⁴ Páloson, majd Jászszentlászlón éltek. A negyedik generáció képviselőiként, Vass Tamás és Dobó Mária nyolc gyermeke között helyben maradt is találunk, de többségük a környező településeken: Félegyházán, Majsán, Tázlár és Kalocsán él. Két fiú Szegeden, a dédszülőket kibocsájtó városban talált megélhetést.

Az előbbieken a Duna–Tisza köze betelepülésével járó örvénylő-kavargó népmozgást a Vass-család történetében mutathattam be. Jelezhettem, hogy a megélhetés keresése, jutányos földvásárlás lehetősége, párválasztás és rokoni szálak milyen irányba viszik egy család tagjait.

Bálint Sándor 30, szegedi földről származó, Jászszentlászlóra települt család nevét közli³⁵ a majsai anyakönyvből. (1895-ig nincs helyben anyakönyvezés.) Ezek a nevek: Barna, Biczók, Bitó, Börösök, Csuri, Dékány, Földi, Hegedűs, Hódi, Jójárt, Jójárt-Nagy, Kalabusz (móravárosi ragadványnév), Kónya, Kormányos, Lippai, Nagy, Palotás, Parragi, Rabi, Rác, Rák, Sárkány, Szabó, Szekeres, Szűcs, Tandari, Tápai, Tisóczki, Tóth, Víg és Zsemeri. (Bár hozzáteszi, hogy „és még néhány más család.”) A harminc család közül hatnak már nem él képviselője a faluban, ezek a Jójárt-Nagy, Kalabusz, Kónya, Palotás, Tandari és Víg. Napjainkban a faluban élő Palotás nevűek bugaci származásúak. Nagy, Tóth és Rác nevűek több fajták vannak. (Ezt az összegzést Hideg Andrással, a kérdést biztonsággal kezelő adatközlőmmel végeztük el.) A kiegészítésekkel is jó aránynak tarthatjuk. A Hegedűs, Rác, Parragi: Pallagi, Zsemeri, Tápai és Szűcs nevűek módosaknak, tekintélyesnek számítottak. Családtagjaik, leszármazottaik között képviselőtestületi tagokat találunk a 20. század elején. (Kérdés, hogy a több helyről származó Hegedűsök és Rácok közül melyik irányból érkező szerepel képviselőtestületi tagként.)

Gyűjtésem során Dékány Istvánnal találkoztam, aki számontartja, hogy családja Szeged-Felsőtanyáról érkezett a faluba. 5 hold felsőtanyai föld árából itt 15-20 holdat tudtak venni.

A falu társadalmában előkelő helyet elfoglalók a Gazdacím-tár 1895-ös névsorai alapján.³⁶

34 SZÜCS J. 1995, 298–308.

35 BÁLINT S. 1976, 179.

36 Uo., Gazdacím-tár 1897, 222–223. BKML Jászszentlászlói képviselőtestületi jegyzőkönyve 1929. HALÁSZ M. 1993, 35.

36. A táblázatban kurzívval jelöltek szegedi származásúak.

<i>A gazdálkodó</i>		
<i>neve</i>	<i>főfoglalkozása</i>	<i>birtoklási jogcíme</i>
Bauer Adolf	kereskedő	tulajdonos
Özv. Besze Jánosné	földmíves	tulajdonos és haszonélvező
Ifj. Csáki György	földmíves	tulajdonos
Czakó József	haszonbérlo	tulajdonos és haszonbérlo
Garas Mátyás	földmíves	tulajdonos
Ifj. Kanyó Mihály	földmíves	tulajdonos
<i>Kormányos Antal</i>	földmíves	tulajdonos
Révfy Imréné	földbirtokos	tulajdonos
<i>Szűcs János</i>	földmíves	tulajdonos
<i>Tápai testvérek</i>	földmíves	tulajdonos
Tarjányi János	földmíves	tulajdonos
Terbe Kálmán	községi bíró	tulajdonos
Zombor Tóth Lászlóné	földmíves	tulajdonos
<i>Id. Zsemberi István</i>	földmíves	tulajdonos

Vessük össze ezt Bálint Sándornak a szegedi kirajzást számbavevő anyakönyvi kijegyzésével és az 1929. évi képviselőtestületi jegyzőkönyv adalékaival:

<i>Bálint Sándor a majsai anyakönyvből 1895 előtt</i>	<i>Gazdacíműár 1895</i>	<i>Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1929</i>
Hegedűs		Hegedűs Ferenc
Kormányos	Kormányos Antal	
Rácz		Rácz András
Szűcs	Szűcs János	
Tápai	Tápai testvérek	Tápai Zsigmond
Zsemberi	id. Zsemberi István	Zsemberi János

Az egyre gyarapodó faluban szívesen telepednek le iparosok. A 20. századi levéltári iratok nagy számban foglalkoznak a helyi iparosok, mesterek ügyeivel.

Bicskei Vince a századfordulón, a század elején volt a Kevi pusztán inas, majd a közeli Zentán dolgozott segédként. Később Szegedre került, ahonnan egy Papp nevű majsai hentes „csábította” Jászszentlászlóra. Négy hold otthoni örökségét eladta, a félegyházi bankból 3000 korona kölcsönt vett fel és a régi (az 1870-es években épült) községháza helyére házat épített. Ekkor házasodhatott. Felesége, Horváth Franciska 20 hold földet hozott a házasságba. (A Horváth családról később lesz szó.) B. V. az újonnan épített házban nyitja meg hentesüzletét is. A húszas években már képviselőtestületi tag, tehát rövid idő alatt beilleszkedik a falu társadalmába és annak vezetői közé kerül.

Iparát a helyi állattartásra alapozta. Szegedre, a szalámigyárba disznót, Majsára, Félegyházára marhát szállított. A községi vágóhídon rendszeres vágásért fizetett bérleti díjat. (Rajta kívül két hentes és mészáros volt a faluban.) Hasonnevű fia is hentes lett, de korán meghalt. Másik, Rezső nevű fia adatközlő volt.

Bicskei Vince nem szegedi kirajzás, de Zentáról Szeged közvetítésével érkezik a faluba, ahol iparosként és közéleti emberként is megtalálja a számítását.

A 19. század második felében kialakult faluban olyan családok is vannak, amelyek egyszerűen itt élőknek tartják magukat. A kibocsájtó, avagy továbbküldő települést már nem tartják számon. Ilyen a Horváth család. (Bicskei Vince felesége is a rokonsághoz tartozott.) Ilyen nevűt sem Bálint Sándor szegedi, sem Halász Mátyás jászsági származásúként nem talált. Horváth Józsefnek, a nagyapának a faluban háza és a határban 60 holdja volt, melynek nagyobb részét örökölte. Fiai a birtok szétosztása után önállóan kezdtek gazdálkodni. Horváth István, az apa 15-20 holdját a hitelre vett cséplőgép és egyik fia betegsége vitte el. László fia bugacmonostori haszonbérletre ment, ahol félegyházi parasztember lányát vette el. A férj anyai örökségére (disznó, tehén, kiscsikó) jöttek vissza Jászszentlászlóra. Ezzel indultak el. Majd néhány hold földjük lett. A másik két fiú „rokonféléhez” ment Pestre ipart tanulni. (Horváth László) Jászszentlászlót véve kiindulópontnak a Horváth-családban vissza- és továbbköltözésre is van példa.

A családtörténet, a származási hely ismerete, generációról generációra számontartása függ a család anyagi-társadalmi helyzetétől, a vagyon, esetünkben a földtulajdon nagyságától is.

A cselédek — szolgálók is folyamatosan, a pásztorokkal, a csikósokkal, majd a földtulajdonos gazdákkal nyomukban érkez/het/tek Szent László-Pusztára, illetve a községbe. Görög József szülei Félegyházán „más házában laktak. Szolgáltak, cselédek voltak.” Egyik lányuk, Julianna cipészsegédhez ment feleségül. A faluba költöző ifjú pár után a feleség egész családja eljött „szerencsét próbálni” a húszas évek végén. Görög József fiatal legényként kezdett helyi gazdánál szolgálni. Hegedüs Ferenc 150 holdas gazdánál 14 évig dolgozott. Felesége, Villás Ilona Anna

törzsökös falubelinek vallotta magát. Családja tagjai szintén napszámosok és cselédek voltak.

Nemcsak a meghatározó három irányból, a Jászságból, Szeged felől és Félegyházáról érkezőkkel, hanem más településekről, elszórtan, kisebb létszámmal betelepülőkkel, beházasodókkal is kell számolnunk. Ilyen település Csongrád, ahol a századfordulótól a század első évtizedeitől jelentősen csökkenő népesség egy részét, a megélhetést kereső zsellérek utódait a vagyontalanná vált új hazát keresőket a 19. században felosztott legelők helyén kialakult községekben találhatjuk meg.³⁷ Csongrád csökkenő népességéből egy-egy településen egy-egy évben néhány lakos jelenik meg. A kereszteltek anyakönyvében 1920. október 22., 30. keltezéssel szülőként szerepel Baranyi Pál rk., szülőhelye Csongrád, akinek felesége a már helyi születésű Jászságból származó család tagja) Győrök Matild. (Az adott évben Baranyi Pálon kívül még két csongrádi születésű házastárs szerepel.)

Tanyákat már az 1805-ös térkép is jelöl, bár a jáász legelőként használt pusztán tiltották a letelepedést. A pusztá felosztása, a föld szántóként, kisebb területen szőlőként, kertként is történő hasznosítása — átmenetként épített veremházak után — a tanyák számának növekedését vonta maga után. Például a Besze-földön (összesen 209 hold) közel 70 év alatt 7 tanya épült. Tanyasorok is kialakultak. A harmincas évekre a lakosságnak több mint fele a határban élt, 3124 lélekből 1700.³⁸ Erdei Ferenc Jászkarajenővel és Kocsérral, rajtuk kívül Törtellel, Szankkal és Soltszentimrével jáász településként olyan szórványtanya típusba sorolja, amelyben falusi mag is kialakult.³⁹

A betelepüléssel együtt alakult a falu társadalma, a népesség gazdasági-társadalmi rétegződése.

Jászszentlászlón 1895-ben 14 száz holdon felüli tulajdonos és bérlő van,⁴⁰ ezek többsége a 20. század első felében is ismert földtulajdonos és földműves, a képviselőtestület virilis tagja. A két világháború között, pontosabban az 1930. évi statisztika szerint 31 50-100 holdas, 147 10-50 holdas gazda volt.⁴¹

A szóbeli gyűjtés alapján a 70-90 és a 30-40 holdasok, a közép- és nagygazdák voltak meghatározóak a falu életében. A táj településeinek birtokviszonyai a tárgyalt faluéhoz hasonlóak. Ettől Pálmonostora az 1-10 holdasok nagy számával tér el. A két település különbsége a közép- és kisgazdaságok arányában és ezzel összefüggésben

37 ERDEI F. 1977, 174–175; JUHÁSZ A. 1990, 104, 109. A szerző saját levéltári és szóbeli adatai is ezt igazolják.

38 Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye és Kmet th. jogú város adattára. Szerk.: Csátár I.–Dr. Horhannesian E.–Oláh Gy. Bp. 1939, 112.

39 ERDEI F. 1976, 235.

40 Gazdacimtar 1897, 222–223.

41 Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930. évi népszámlálás. 2. rész., 1934, 86, 188.

az iparosok arányában is tükröződött. Míg Pálmonostorán 4000 lakos mellett 53, Jászszentlászlón 3000 lakos mellett 101 iparos élt meg.⁴² A művelésbe fogott szentlászlai földön 15-20 holdas birtok eltartott egy 5-6 tagú családot. Ezzel a korábban betelepült Csongrád, Szentes és Mindszent gazdaságaihoz vált hasonlóvá.

A település ereje tehát a 30-70 holdas középgazdaságokban volt. Ezek egyszerre, esetenként egymás után foglalkoztak nagyállattartással, baromfitenyéztéssel, kisebb mértékben szőlővel és gyümölccsel. A legelők feltörését és gazdaságos megművelését az ezen időszakkal egybeeső gabonakonjunktúra segítette. Később a gabonakereslet csökkenésével a többi temelési ág került előtérbe.

A századeleji képviselőtestületi jegyzőkönyvek tanúsítják, hogy a heti egyszeri piac mellé állatvásár és az évenként kétszeri országos vásár engedélyeztetése, a vásár feltételeinek biztosítása mennyi harcba került.⁴³

A két világháború között — ahogy Horváth László fogalmazott — „százával volt a ló, a tehén, ezrével a juh”. De gabonát, tejterméket, baromfit, gyapjút, malacot (egyszerre 30-40 kocsin is), szőlőt, gyümölcsöt (cseresznyét), mustot adtak-vettek. A falu gazdálkodását és kereskedelmét Horváth László összefoglalóan így jellemezte: „Nagyon eleven kis falu volt.”

A helybeli fölvásárlók, kupecok (férfiak, akik főként állattal kereskedtek) és kofák (nők, akik baromfival, zöldséggel és gyümölccsel kereskedtek kisebb tételben) mellett Kiskunfélegyházáról lóvontatású stráfkocsival jöttek. Halasról is jártak kereskedők és kofák. Halasról a Schneider-féle cég 2 teherautóval baromfit szállított. Pestiek és kecskemétiak is jártak felvásárolni. A bort és mustot, amit úgy tudják, hogy külföldre adtak el, a felvásárlók 100 hektójával, 8-10 hektós hordókban helyi fuvarosokkal indították el.

A vágómarhát vagonba szállították. A marha eladást az 1899-ben megindult vasúti szállítás lendítette fel. A falu temelésében és kereskedelmében a vasútert és a nagyállatpiacért, egyúttal az évenkénti 2 országos vásárért folyó harc egymással összefüggő tényező volt. A nagy piacok és vásárok 1945 után megszűntek.

A valamennyi tőkét hozó, nagyobb földdarabot vásárló betelepülők 6-8-10 gyermekkel érkeztek. A földvásárlással és — megmunkálással a felnövekvő utódok megélhetését biztosították. A következő, de különösen a harmadik generációt képviselő családokban 1-2, esetleg 3 gyerek nevelkedett föl. Pontosabban a két világháború között a 100-200-300 holdasoknál (például a Rácz és Tápai családokban) 1-3 gyermek, a „szegényemberek”, cselédek és napszámosok családjában még sok gyermek született ebben az

42 Uo., SZÚCS J. 1993, 1699.

43 BKML. Képviselőtestületi jegyzőkönyvekből 1904. február 8., szept. 14., okt. 15., 1905. dec. 8.

időszakban is. Ekkor a jelzett rétegek születési szokásai, a családonkénti gyermekszám megegyezik a 18. században betelepült helységek szokásával.

* * *

A jászszentlászlói terepmunkát, gyűjtést 1991 és 1993 nyarán végeztem. Adatközlők: Besze István (sz. 1918), dr. Bicskei Rezső (sz. 1923), Görög József (sz. 1913), Györök Imre Béla (sz. 1927), Györök Gyula (sz. 1918), Györök Gyuláné Papdi Erzsébet (sz. 1917), Hideg András (sz. 1923), Horváth László (sz. 1911), Krista Menyhért (1900–1991), Sós Jánosné Hideg Katalin (sz. 1923), Vámos István (sz. 1934) és Vass Tamás (sz. 1911).

Ezúton köszönöm meg a kiskunfélegyházi levéltárban Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, a kecskeméti levéltárban Nagyné Bársony Magda és Varga Marianna, valamint H. Tóth Tibor egyetemi tanársegéd (JATE), Diós Edit egyetemi hallgató és Jászszentlászló névtelenül maradt lakói munkámhoz nyújtott segítségét.

* * *

MELLÉKLET

Vámos István az alábbiak szerint mondta el a kút készítését: „A régi parasztember a tanyáját kopolyáról építette. Mikor a tanyája megépült, akkor építettek normalisabb kutat. Kiválasztotta a helyit. Az istállóhoz ne legyen túl közel, a trágyarakáshoz ne legyen túl közel, de ne legyen túl távol a konyhához.

Legtöbbször egy kis hajlatban, ahol konyhakertet csináltak, annak a közepibe csinálták a kutat. ... Nyáron, mert a vízár akkor volt a legmélyebben.

Ástak egy gödröt, ami három méter átmérőjű volt. Kúpos volt, mert az alja másfél méter volt. Fából, deszkából csinálták, alsó rovásnak hívták. Az első rovás tetejire egy kerek rovást tettek. Tetejire rakták a téglát. Mikor ez a föld színéig ért, akkor kezdték süllyeszteni. Az egyik ember belement, szedte rövid kapával körbe-körbe (ti. a földet) és az a kút (valójában a fa keret a téglával) egyenesen süllyed lefelé.

Ezek a kutak ezen a vidéken négy-négy és fél méter mélyek voltak. Ott már annyira jött a víz fölfelé, hogy nem tudták szedni fölfelé (a földet). Akkor térdig jártak a vízben, sárban. Lesüllyesztették addig, ahol már meggyült a víz. Ha nyáron két métert meggyült a víz, az nagyon jó volt.”

Azután „rakták a tetejit. Úgy rakták, hogy a teteje szűkebb legyen mint az alja. A befagyástól ez védi. A pára (ti. az így keletkező pára) védi a befagyástól a kutat. Amikor a gödröt betöltötték körbe, akkor a régi időben nem ismerték a betongyűrűt. Leástak négy oszlopot a kút külső négy sarkához. Azt körbeszőgelték. Akinek akácfa jutott, avval, akinek nem, az nyárfával. Majd kimérték a három métert a kút szélitől.

Oda ásták le a kútágast, aminek kútgémje öt és fél méter hosszú volt, aminek a végire az ustorfát helyezték. Az ustorfára jött a kampó, amire akasztották a vödört. Akkor próbálták ki, hogy jó helyen van-e a vége. Ha a kútnak a gémje vízszintbe áll, akkor legyen a vödör a kútnak a közepin. Akkor súlyozták ki a kútgémnek a hátulját úgy, hogyha a vödört megmerítik, az (ti. a kútgém hátulja) annak (ti. a vödörnek) a súlyával legyen egyenlő, hogy egy rántással fölszaladjon a vödör. Az volt a könnyű járású kút.

A kutat mindig magasabbra hagyták legalább húsz-harminc centivel a föld színétől (szintjétől), hogy a körülötte kilocsoló/dó) víz sose befele folyjon.”

IRODALOM

BÁLINT SÁNDOR

- 1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. I. rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2, Szeged, 140–252.

BALOGH ISTVÁN

- 1980 Egy tőkés tanyás gazdaság a 19. század második felében. In: A magyar tanyarendszer múltja. Szerk.: Pölöskei F.–Szabad Gy. Budapest, 272–312.

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

- 1995 A Jászkun Kertület közigazgatása 1745–1867-ig. Szolnok, 251–253.

ERDEI FERENC

- 1976 Magyar tanyák Budapest, 235.
1977 Futóhomok Budapest, 174–175.

FODOR FERENC

- 1942 A járszág életrajza. Budapest

FÜR LAJOS

- 1983 Kertes tanyák a futóhomokon. (Tájtörténeti tanulmány.) Budapest

HALÁSZ MÁTYÁS

- 1993 Történeti leírás Jászszenlászról. Jászszenlászról, 32–36, 175–193.

H. TÓTH TIBOR

- 1991 Kiskunfélegyháza nyelvjárásának összehasonlító és változás vizsgálata. Budapest

JUHÁSZ ANTAL

- 1990 Az elvándorlás és megtelepedés motivációi a táj települési folyamataiban.
In: Migráció és település a Duna–Tisza közén. Szerk.: Juhász A. Szeged, 99–110.

KISS JÓZSEF

- 1979 Jászkun Kertület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731). Budapest, 1979.

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR (szerk.)

- 1985 Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét

RÁCZ ISTVÁN

- 1980 A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914. Budapest

SZABÓ LÁSZLÓ

- 1978 A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban. Cumania. V. Kecskemét, 307–324.
1982 Jászság. Budapest

SZABÓ LÁSZLÓ–SZABÓ ISTVÁN

- 1980 Adatok Szolnok megye történetéből. 1. Szolnok Megyei Levéltár. Szolnok

SZŰCS JUDIT

- 1990 Pálmonostora betelepülése. In: Migráció és település a Duna–Tisza közén. Szerk.: Juhász A. Szeged, 79–91.
1993 Migráció és társadalmi rétegződés Pálmonostora és Jászszentlászló példáján. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Szerk.: Békési I., Jankovics J., Kósa L., Nyerges J. Budapest–Szeged, III. 1696–1701.

TÓTH JÁNOS

- 1976 A Jászkunság helyzete a 18. század végén (Bedekovich Lőrinc kéziratos könyve). Jászberény.

Die Besiedlung und die Gesellschaft von Jászszentlászló

JUDIT SZŰCS

Diese Abhandlung stellt die Besiedlung und den Ausbau der Gemeinde Szent László Pusztá, die von Kiskunfélegyháza 18 km entfernt liegt und die vom 18. Jh. von den Jassen gepachtet wurde, dar.

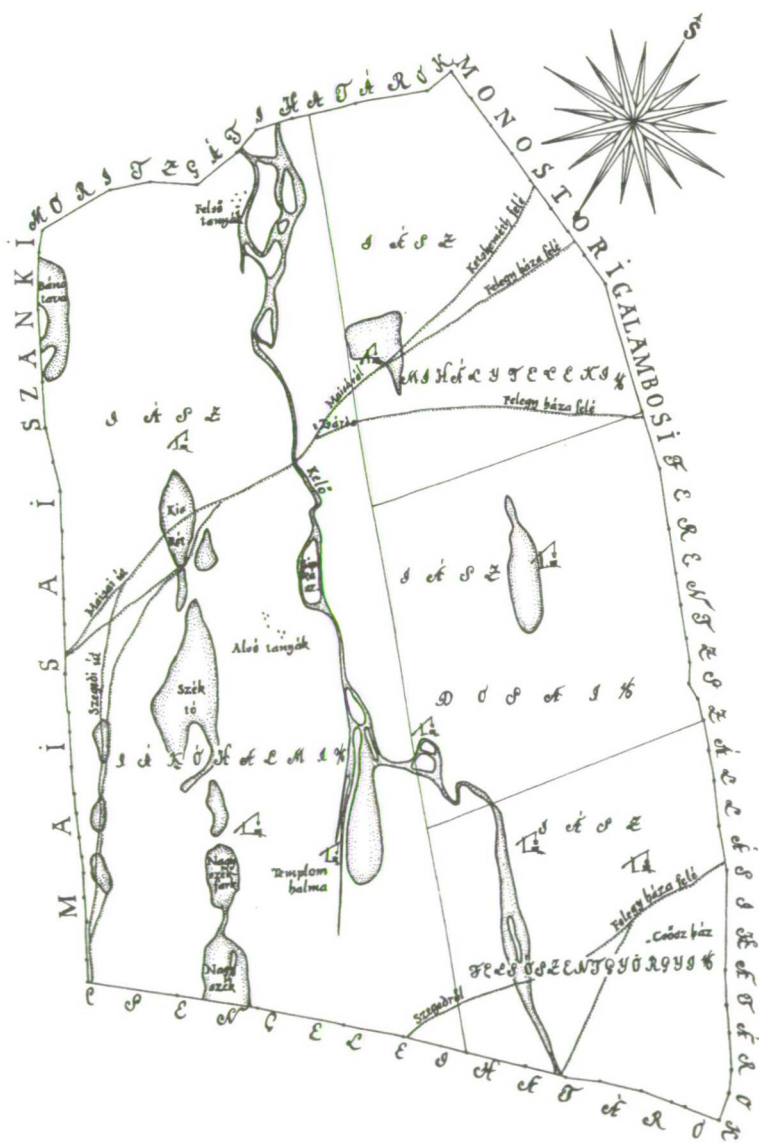
Unter den Gründern der untersuchten Gemeinde findet man in erster Linie Jazygen Hirten, vom Süden, aus dem Weichbild der Stadt Szeged gekommene Ansiedler und Familien von Kiskunfélegyháza. Die Geschichte der meistens aus diesen drei Richtungen angekommenen Familien war mit der Nebeneinanderstellung der kirchlichen, archivatischen Quellen (einschlägige Literatur) und der Angaben der mündlichen Sammlung darzulegen.

Die Ansiedler nahmen Felder von verschiedener Größe aus der parzellierten Pusztá von ihrem kleinen Erbe, von Erdarbeit, vom Nutzen ihres Feldes und dem Einkommen des Naturalien und Tierhandels. (Parallel mit den Feldnehmern kamen besitzlose Familien, die ihren Unterhalt im Dienste der Feldbesitzer suchten.) Im Leben von Jászszentlászló wurden in der ersten Hälfte des 20. Jh-s unter den weitergeteilten, fallweise zugenommenen Feldern die Besitzer mit 70–90 und die mit 30–40 Katastraljochen, bzw. die Mittel und Großbauern bestimmend. (Abweichend davon war für Pálmonostora die Mehrheit der Besitzer mit 1–10 Katastraljochen charakteristisch. Dort wurde die Pusztá meistens in mehreren Zügen in kleinere Parzellen aufgeteilt.) Diese Bauerwirtschaften befaßten sich zur gleichen Zeit oder nacheinander mit Großtier und Geflügelzucht, in geringem Maße mit Wein- und Obstbau. Anfangs war der Getreidebau von der Konjunktur unterstützt, später wegen der Nachfragenabnahme kamen die anderen Zweige in den Vordergrund. (Die nach der Wasserregulierung zurückgebliebenen Wiesen und Sümpfe ermöglichten die Entstehung der Wiesenwirtschaft, in erster Linie die des Schilfbaus bis an die Organisierung der Produktionsgenossenschaften.)

Ab der Jahrhundertwende werden die Produktionsgröße und Kontinuität durch den wöchentlich einmal haltenden, mit Viehverkauf verbundenen Markt, durch die zwei Jahrmärkte und die Großzahl der

hierher kommenden Händler aus der Umgebung gekennzeichnet. Die im Jahre 1899 in Betrieb tretende Eisenbahn förderte hauptsächlich die Entwicklung der Viehzucht und der Handlung.

Die Kinderzahl, die Familiengröße entwickelten sich folgendermaßen: die Ansiedler kamen mit 6-8-10 Kindern an, und bewirtschafteten die *Puszt*a bzw. die Weide. In den Familien der dritten Generation wurden bloß 1-3 Nachfolger aufgezogen.

Kömpöc benépesedése

FODOR FERENC

Kömpöc a Kiskunmajsát Kistelekkel összekötő műút mentén fekszik, Majsától mintegy 9 kilométerre. A falu területe 5212 kat. hold, lélekszáma 1990-ben 806 fő. Földje gyenge minőségű homoktalaj, a legelők szikesek.

A helység nevével először 1473-ban, Mátyás király által kiadott oklevélben találkozunk, melyben engedélyt ad a „Halas-székhez tartozó Csólyosszállásán, Fejértón, Majosszállásán és Kempecz szállásán lakó kunok kapitányainak, hogy pestis járvány miatt ... lakosaikban megfogytakozott szállásaikra más helyekről lakosokat telepíthessenek.”¹ Ugyanez az oklevél került kiadásra 1475-ben, majd 1493-ban kelt oklevélben Ellésföld, Csólyos, Kömpöc és Asszonyszállása nevű kun birtokok kerültek fölosztásra a „Majossaszállásról való Majossa nemes kunok között.” Az oklevél Kömpöcöt, mint praediumot említi. A pusztá Csengele felőli részét Majossa Mihály, Majsa felőli részét pedig László és Domonkos kapta.²

A török idők alatt elnéptelenedett kun puszták történetéről keveset tudni. Szeged ősi jogán — a Diósgyőrön 1473. november 10-én Mátyás királytól kapott engedély alapján — legeltette és adta bérbe a pusztákat egészen 1690. július 20-ig, amikor is Eszterházy Pál nádor a saját hatósága alá vette a három kerületet, és értesítette a kecskemétiakat, hogy ezután a pusztákat tőlük és ne Szegedtől béreljék. A bérelt puszták között Kömpöc is szerepelt.³ Az 1720-as évek elején Alsókömpöcöt Szeles György, Felsőkömpöcöt pedig Tóth Imre és Mészáros György kecskeméti gazdák bérelték. A megerősödő jász települések azonban nemsokára kiszorították a kecskemétiakat is a kunsági pusztákról. 1745-ben, a redempciókor Kömpöcöt Jászapáti váltotta meg 5000 forintért.⁴

1749-ben — Grassalkovich Antal kamarai elnök közbenjárásával — az Egri Káptalan Heves Ivány pusztáját elcserélte a jászapátiak által megváltott Kömpöc pusztával. Így került Kömpöc a káptalan birtokába.⁵

Egy, az 1760-as évek körül készült térkép szerint a pusztán lakott hely nem volt.⁶ Levéltári források arról tanúskodnak, hogy a pusztát elsősorban Félegyháza

1 GYÁRFÁS I. 1883, III. 675.

2 Uo. 333.

3 HORNYIK J. 1927, 57.

4 FODOR F. 1942, 101.

5 HORNYIK J. 1927, 116.

6 Szolnok Megyei Levéltár, T. 31. A térképet valószínűleg Majsa és a káptalan közötti határper alkalmával készítették (1. kép).

bérelte az Egri Káptalantól. 1766-ban 8 évre árendálta, évenként 790 forintért, mely árenda első részét Szent György napjáig, a második részt pedig Szent Mihály napjáig kellett megfizetni.⁷ 1773-ban — a bérlet lejártának közeledtével — írják a félegyháziak: „ujjólág mély alázatossággal folyamodunk az Tettes Nemes Káptalanhoz, méltóztasson Atyáskodó kegyességéből még egynéhány esztendőkre azon fentebb említett pusztát nekünk árendába bocsájtani”⁸ A szerződést megkötötték, de már évi 1000 rh. forint lett a haszonbér. 1781-ben Monor és Félegyháza fele részben bérelték a pusztát, csak azon nem tudtak megegyezni, hogyan vágják ketté. Itt említenek a források először név szerint egy Csákó nevezetű „pápista legényt”, „ki a göboly mellett lészen, ... ki is már több esztendőktől fogva gyónáson nem volt, ámbár a monori plébános urak ötten gyakran kerestették.”⁹ 1782-től az árenda 1200 rh. forintra emelkedett, a város pedig köteles volt a puszta határait „szorgalmasan vigyázni, azokat megőriztetni, esztendők alatt egyszer megújíttatni és újra hányatni.”¹⁰

A puszta bérleti díja fokozatosan emelkedett. 1801-ben már 3400 rh. forint volt: „... a kiárendált pusztát kaszálással, legeltetéssel és egyéb haszonvétellel — kivévén a szántást és vetést — tetszése szerint használhatja a város.”¹¹

A pásztorok és a jószágok éves ellátásáról is pontos kimutatást találunk:¹²

120 kenyér	18 forint
16 mázsa só	28 forint
180 icze kása	6 forint
90 font szalonna	13 forint
15 icze vaj	5 forint
15 sajt	3 forint
2 göbolyös bére	60 forint
60 csomó dohány	3 forint
1 számár kenyérhordásra	2 forint
1 bogrács	50 krajcár
1 csobolyó és kötél	1,40 forint
4 zsák, 4 zacskó	1 forint
2 vályú, 2 dézsa, 2 veder	20 forint
kutak „conservatiója”	10 forint
minden héten a kocsisnak bemenni	30 forint
pályva, kötél, nyereg	1 forint

7 Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) — Kiskunfélegyházi Levéltár, Kiskunfélegyháza Tanácsülési jegyzőkönyvek, V. 101. A. 1766.

8 Uo. 1773.

9 Uo. 1781.

10 Uo. 1782.

11 Uo. 1801. A. 28., C. I., F. 6., N. 6.

12 Uo.

1 csősz bére

30 forint

2 ember

30 forint

A 18. század végére már valószínűleg nemcsak legeltetéssel foglalkoztak. A pusztában volt csősz, akinek Tari István házát vették meg és igen sok szénát kaszált — a göbolyösökkel együtt — saját részére, mert a város a szénát „taksáltatni rendeltette.”¹³ 1804-ben azután kijelölték a kömpöci göbolyösök és csőszök tilalmas kaszálóit.¹⁴

1806-ban a pusztát már 2400 forintért bérelték a „göbolytartó lakosok”,¹⁵ akik maguk is mindjobban szerettek volna kaszálóhoz jutni. 1813-ban a város 800 jugerum (hold) területet különített el, melyet kaszálónak osztott szét nyilasonként.¹⁶ A káptalan, Félegyháza rászorultságát kihasználva, felemelte a bérleti díjat. 1815-ben már 7500 forintot kért. A félegyházi gazdákat ez sem riasztotta el, sőt 1816-ban már korlátozni kellett a bérlemények nagyságát fejenként 20 jugerumban.¹⁷ Ebben az évben 202 gazda bérelt kaszálót 2912 forint értékben.¹⁸ A nagy érdeklődés miatt 1830-ban 1000 holdra növelték a kiosztásra kerülő kaszáló nagyságát, melyet sorsolással osztottak szét.¹⁹ 1836-ban a kedvezőtlen időjárás miatt kevés széna termett, így a város a bérleti díjat visszafizette. A pusztában ekkor 34 gazdának 236 jószágga legelt, darabonként négy forintért.²⁰ Kömpöc bérleti díja ezután lecsökkent. A félegyházi birtokosok egyre inkább szántóföldeket szerettek volna bérelni.

Az első betelepülők mégsem Félegyházáról, hanem a közeli Pallavicini uradalomból érkeztek az 1850-es évek elején, miután az uradalomban szétverték a dohánykertészségeket.²¹ A hagyomány szerint az anyásiak harangjukat egy kútba rejtették, majd éjjel titokban vitték el Kömpöcre, ahol fölállították. Bálint Sándor szerint az első betelepülő családok: Nagy Mihály, Bárkányi, Vetró, Dragony, Takács, Szöri, Martonyosi, Mihály, Fekete. Erről a következő rigmus maradt fenn: „Hirös csikós Lojzi, Rossz tanyáju Nagy Mihály, Hatalmas Bárkányi, Vetró Pista nagygombu lajbija, mégis emelgetős a marhája, Nagyhajú Dragony elszaladt egy darabon, Szükségkiáltó Takács, Nagyhirű Szöri Pál, Deres bajuszu Martonyosi, Utcán szaladgáló Mihály János, Fekete, Gálántos Patyó.”²²

A kiskunmajsai római katolikus plébánián található anyakönyvek alapján azonban kiderül, hogy a nép ajkán kelt mondóka jóval későbbi állapotot mutat. Kiskunmaj-

13 Uo. 1802. A. 16., C. 2., F. 2., N. 22.

14 Uo. 1804. A. 16., C. 2., F. 2., N. 60.

15 Uo. 1806. A. 10., C. 2., F. 5., N. 9.

16 Uo. 1813. A. 18., C. 3., F. 16., N. 42.

17 Uo. 1816. A. 18., C. 3., F. 20., N. 54.

18 Uo. 1816. A. 16., C. 2., F. 7., N. 1.

19 Uo. 1830. A. 15., C. 1., F. 6., N. 50.

20 Uo. 1836. Rsy. 416–419., L. 80., C. 7., Sz. 2–3.

21 JUHÁSZ A. 1989, 178. A szabadságharcban résztvevő dohánykertészek egy 1849-ben létrehozott törvénytervezet alapján jogot formáltak bérleményeikre. Erre válaszul Pallavicini őgróf a kertésztelepeket 1852 január elején szétverte, az előző kertészek a Bánságba, illetve néhányan a közeli Kömpöcre települtek. Bővebben ld. ZSILINSZKY M. 1900, 434.

22 BÁLINT S. 1976, 188–189.

sán először 1850-ben kereszteltek Kömpöcön született gyermeket. A következőkben csupán a szülők nevét említem, ugyanis ebben az időben még nem jegyezték be származási helyüket.

1850: Tóth Antal és Kocsis Veron, Apró János és Czombos Erzsébet, Balog János és Budai Julia,

1851: Rovó Mihály és Sávai Rozália, Rabi Mihály és Nemes Ágota, Kucska Teréz és Fábíán Rozália,

1852: Barna Gáspár és Nagy Ferenc Julia, Kunszabó Mihály és Marton Rozália, Jenei István és Kurucsai Anna, Buza Mátyás és Elekes Bernadett, Csáki Gáspár és Kónya Erzsébet, Lajos József és Bujáki Anna, Illési Gábor és Kos Lajos Erzsébet, Apró János és Czombos Rozál, Tóth Csuszó Antal és Baló Teréz, Márton István és Elekes Veron, Rovó János és Mészáros Erzsébet

1853: Kurucsai Antal és Sándor Viktor, Székesi Tádé és Kovács Teréz, Kunszabó Mihály és Martony Rozál, Makai István és Csendes Viktor, Rabi Mihály és Német Ágota, Tápai Lajos és Horváth Viktor, Buza János és Fekete Anna, Mártony István és Bába Rozál

1854: Molnár István és Nagy Bakró Rozál, Barna Mihály és Csikós Julia, Lajos József és Bujáki Anna, Kristóf Imre és Pusztai Hermína, Lajos Mátyás és Mészáros Hermína, Csontos József és Fodor Mária, Kurucsai János és Vetró Anna, Bozó József és Poloska Teréz, Róvó János és Erzsébet Zsuzsanna, Bárkányi Sándor és Csizmadia Erzsébet, Székesi János és Judik Anna, Kurucsai Antal és Sándor Viktória, Apró János és Czombos Erzsébet.

Az 1850-ben, Csongrád vármegyében készült összeírás névanyaga alapján megállapítható, hogy ezek a családok szinte kivétel nélkül Baks, Dongér, Anyás keretszégekéből kerültek Kömpöcre.²³ Ezek a családok tekinthetők Kömpöc első betelepülőinek.

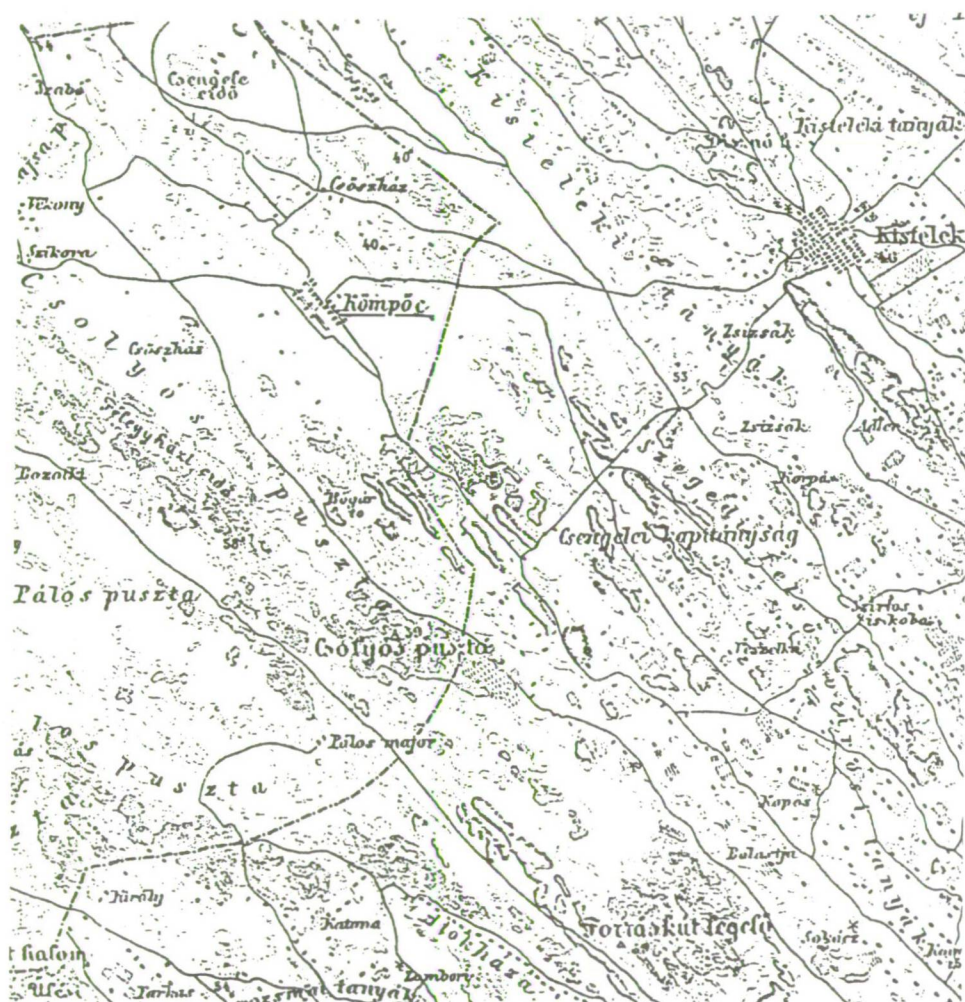
Életük kezdetben keserves volt. „Eleinte hantházakban vonták meg magukat. Őseik nyomán máig emlegetik az 1863. évi lucaszelet, amely nemcsak a vetéseket, hanem még a tarackot is gyökerestül messzire elhordta. Ínséges éveik is bőven akadtak. A szélmalomban olykor a tarackot is megöröltették. Nem volt legelő, a jószág halomra hullott. Aki tehette a dunai árterületekre hajtotta el a marháját.”²⁴ Ennek ellenére egyre többen telepedtek le a faluhelynek fenntartott területen. A második katonai felmérés szerint, az 1860-as évek elején, Kömpöc már két utcából álló település volt (2. kép).²⁵

23 CsML Szentés, IV. 151. e. 2. A Csongrádi Cs., kis. Megyehatóság iratai. Népszámlálási iratok — csongrádi járás 1850, BÁLINT S. 1976, 189.

24 BÁLINT S. 1976, 189.

25 CSENDES L.–N. IPOLY M. 1977, 79.

2. kép: Kömpöc a II. katonai felvétel térképén

A házasultak anyakönyveit vizsgálva pontos választ kapunk az egyes családok származási helyére vonatkozóan.²⁶

Házasságkötés	Házasultak neve	Származási hely
1865	Elekes Gábor	Mindszent
	Becsei Teréz	Szeged
	Hódi Mihály	Algyő
	Bárkai Veron	Szarvas

²⁶ Kiskunmajsai Római Katolikus Plébániahivatal, Házasultak Anyakönyve 1865–1878.

	Lajos János	Péteri
	Bozóki Franciska	Majsa
	Lajos István	Péteri
	Czirkó Julianna	Majsa
1866	Kurucsai András	Ányás
	Mihály Teréz	Ányás
	Bangó József	Ányás
	Elekes Teréz	Mindszent
1867	Lajos János	Baks
	Géczi Franciska	Majsa
	Szalai András	Kistelek
	Lajos Helén	Baks
	Bori György	Ányás
	Lőrincz Teréz	Ányás
	Major Ábel	Mindszent
	Ambrus Veron	Ányás
	Bunford István	Dóc (Kolompos)
	Lajos Erzsébet	Péteri
1868	Csáki Antal	Kistelek
	Pintér Rozália	Baks
	Tóth István	Dóc
	Kurucsai Anna	Ányás
	Kurucsai József	Ányás
	Bárkai Erzsébet	Ányás

A káptalan nemcsak földet adott az idetelepülőknek haszonbérbe, hanem majsorságot építve, maga is alkalmazott dohánykertészeket. A dohánytermesztésen kívül jószágtartással is foglalkoztak. A pajták mellett istállókat, emeletes magtárat építettek. A „kastélyban” a számadó lakott, a vízellátást artézi kút biztosította. A haszonbérlok a legelőket bivalyokkal törték fel, és lassan — sokan az uradalmi munka mellett — saját gazdaságot alakítottak ki, illetve önálló gazdákká váltak.

Az első igazán részletes képet Kömpöcről az 1879-ben készült birtokrészleti jegyzőkönyv ad. A település önálló iskolaépülettel rendelkezett, a tanítók Csizmadia János és felesége, Paulovics Franciska voltak.²⁷ Nyolcvan ház állt, legtöbbnek ismert a tulajdonosa és a tulajdonos származási helye. (1. sz. melléklet) A tanyák gazdasági helyzetére, a tulajdonosok anyagi erejére a bérelt föld nagyságából és a térképen feltüntetett épületek számából következtethetünk.²⁸ Megállapítható, hogy igen sok család csupán házzal rendelkezett és 200-300 négyszögöl, földadó alá nem eső területtel. Legtöbb helyen csak egy épület volt. Ahol több gazdasági épület található,

27 BKML. Kecskemét. Kömpóc pusztai birtokrészleti jegyzőkönyve 1879, VI. 106. Az Állami Földmérési Felügyelőségnek Bács-Bodrog és Délpest vármegyére vonatkozó iratai.

28 Uo. Kömpóc pusztai felvételi előrajzok 1879.

ott nagybérllő lakott, mint pl. Büchlbauer Lajos, akinek szárazmalma és négy tanyája volt, 490 hold szántót és 430 hold legelőt bérelt.

1. táblázat: Kömpöci háztulajdonosok 1879-ben

<i>Tulajdonos neve</i>	<i>Ház</i>	<i>Mellék- épület</i>	<i>Tulajdonos neve</i>	<i>Ház</i>	<i>Mellék- épület</i>
Kis József	1	1	Sejben József	1	
Rábi József	1	2	Egri Káptalan	3	magtár
Bürgés András	1		Rácz László	1	
Hugyák Mihály	1	1	Csontos Imre	2	5
Kónya György	1	1	Büchlbauer Lajos	4	2
Bozó János	1	1	Mucsi József	1	1
Tóth Antal	1	1	Bálint József	1	1
Kónya Antal	2	1	Harkai István	1	
Sejben Pál	1		Lajos József	1	1
Csontos Károly	2	3	Horváth József	1	
Tóth Ferenc	1	2	Bera Lajos	1	
Kurucsai János	2	2	Kondász András	1	
Kasza István	1	1	Budai Ferenc	1	1
Kopasz József	1		Bagi Ferenc	1	1
Csókási István	1		Kis Mihály	3	3
Pap András	1		Novák Pál	1	1
Szeri Pál	1	1	Lajos Mihály	1	2
Gál Gábor	1	1	Kis Márton	1	
Zelei Abonyi Antal	1	2	Kelemen Gáspár	1	
Gácsi György	1	1	Apró József	1	
Rabi János	1		Apró István	1	1
KÖZPONTBAN			Elekes Gábor		
Kurucsai Mihály	1		Vancsó János	1	
Elekes István	1	1	Ambróczi Mihály	1	
Szalai András	1		Harkai Ferenc	1	
Pelikán Ferenc	1		Pintér István	1	
Túri János	1		Zsikó József	1	
Kurucsai András	1		Mihály János	1	
Túri József	1		Taszári László	1	2
Büchlbauer Lajos és		száraz-	Zsigor János	1	
Csontos Károly		malom	Hódi Jovák		

Makra József	1	Kurucsai József	1
Berta János	1	Harkai István	1
Béres János	1	Hódi Mihály	1
Bangó József	1	Pintér Gáspár	1
Németh István	1	Major Ábel	1
Kurucsai Bálint	1	Sipka Károly	1
Tóth István	1	Csáki Pál	1
Lőrinc János	1	Csáki Antal	1 2
Lajos Pál	1	Csáki Erzsébet	1

Ekkor a pusztá 36%-a már szántó volt. A jegyzőkönyvekben a földbirtokos neve mindenhol az Egri Káptalan. Saját kezelésében azonban nincs földterület, mindent haszonbérbe adott.

A tulajdonosokra vonatkozó következő áttekintő forrás az 1900-ban készült kataszteri telekkönyv.²⁹ Eszerint már 115 ház volt és a bérlők sorában is nagy változás tapasztalható. A legnagyobb bérlők (Büchlbauer, Csontos) hiányoznak a névsorból néhány kisbérlő családdal együtt, ugyanakkor új családok tűnnek föl. E családok közül sokkal találkozunk az 1880-as évek végén, 90-es évek elején felosztásra kerülő szomszédos puszták: Felsőpálos és Csólyos vásárlói között. Ezeken a területeken lényegesen jobb minőségű a talaj, igyekeztek tehát megszabadulni a gyengébb területektől és a bérletet örök tulajdonra váltani. Ez a folyamat később is megfigyelhető.

Azok az 1879-es névsorban szereplő családok tekinthetők tehát Kömpöc őslakosságának, melyek szerepelnek az 1900-as összeírásban is. Annak, hogy ittmaradtak, több oka lehetett. Kettőt említenék: meg tudtak élni saját bérleményükön, sőt örökföldet is vásároltak (esetleg nagygazdák lettek pl. a Csákiak) vagy olyan szegények voltak, hogy földvásárlásra nem is gondolhattak. Az újonnan betelepült családok pl.: Bélteki, Dinnyés, Korom, Becsei, Hunyadi, Rácz, Lehóczki, Gulyás, Klucsics, Török, Dancsik, Bitó, Tisóczki, Váradi, Balog, Farkas már jórészt a „szegedi földekről”, Kistelekről, Majsáról, Mindszentről, Csongrádról származtak, illetve a Klucsics család Óbecséről.

2. táblázat: Kömpöci családfők 1900-ban

Tulajdonos neve	Ház	Mellék-épület	Tulajdonos neve	Ház	Mellék-épület
Apró István	1	2	Kádár György	1	
Apró József	1	1	Makra József	1	

²⁹ BKML Kecskemét, Kömpöc pusztá kataszteri telekkönyve 1900.

Farkas István	1	1
Balog Sándor	1	
Balázs István	1	1
Sisák Mihály	1	
Váradi István	1	
Fülöp István	1	
Mucsi Pál	1	
Bagi Mózes	1	2
Lantos Benő	1	1
Laczkó Ferenc	1	2
Bélteki József	1	
Bozó Lajos	1	2
Kádár Lajos	2	3
Tisóczki István	1	
Mihály Ferenc	1	1
Sipka Gáspár	1	2
Kurucsai János	1	
Dancsók József	1	
Sipka Flórián	1	
Török Imre	1	1
Bozó János	1	
Csókási István	1	1
Papp András	1	
Takács Ferenc	1	1
Bagi Sándor	1	1
B. Nagy András	1	
Kis Elek	1	
Pálinkó Antal	1	
Pálinkó Flóris	1	
Darányi György	1	
Egri Káptalan	6	9
Túri János	1	
Csurgó Ferenc	1	
KÖZPONTBAN		
Kurucsai Mihály	1	
Kurucsai Balázs	1	
Sára György	1	
Makra János	1	

Menyhárt Sándor	1	
Kádár György	1	
Kurucsai István	1	
Dinnyés Márton	2	2
Gulicskó Mihály	1	1
Szabó Pál	1	
Lőrinc János	1	
Bozó János	1	1
Túri Antal	1	
Bangó József	1	
Kónya János	1	1
Kurucsai Bálint	1	
Becsei István	1	
Korom István	1	
Bakos József	1	
Tóth István	1	1
Birgés József	1	
Tóth Mihály	1	1
Vécsei János	2	2
Csáki Antal	1	1
Kádár Lajos	3	4
Derecskei Mihály	1	
Balog Szilveszter	1	
Balog Mihály	1	
Szél Ferenc	1	
Tóth András	1	
Süli István	1	
Zádori Antal	1	
Lajos Pál	1	
Seiben Sándor	1	1
Lackó Mihály	1	1
Szirti Sándor	1	
Szalai András	1	2
Tóth János		
Klucsics János	1	
Zsikó Pál	1	
Kurucsai István	1	
Korom Antal	1	szárazmalom

Klucsics Pál	1
Kurucsai József	1
Bozóki Lukács	1
Német Lajos	1
Csáki András	1
Lőrinc József	1
Pálinkó Balázs	1
Fábián István	1
Túri Lajos	1
Horvát István	1
Sipka Károly	1
Csáki Pál	1
Kurucsai András	1

Török Sándor	1
Dancsók György	1
Bitó István	1
Vakulya István	1
Pálinkó Lajos	1
Zsikó Imre	1
Rácz László	1
Pintér Sándor	1
Hunyadi Flóris	1
Pintér István	1
Kasza József	1
Gyurkovics János	1

A betelepülők száma ezután már különösebben nem szaporodott, viszont az egyre terebélyesedő családok utódainak mind kevesebb földterület jutott. Ezért is emelkedett a szántó aránya 1900-ra 43%-ra. Családonként 8-12 gyermek szinte általános volt. Pontos összeírás hiányában a lakosság létszámára csak következtethetünk. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a lakosság száma már 1049. A 6-11 éves korú gyermekek száma 172.³⁰ A keresztelési anyakönyvek szerint a születések száma évente 24–37 között volt. 1889–1899 között 324 gyermek született, az 1910-es években a születések száma még emelkedett.

Legelőször a *Csücskő* és *Sarok* nevű határrészek települtek be, de később a leggyengébb minőségű talajokat, pl. a *Siványt* is feltörték.

Néhány példa segítségével lássuk közelebbről az eddig leírtakat!

A Tisóczki család Kistelekről származott Kömpöcre. Tisóczki Sándor apja 1862-ben született. 1887-ben házasodott, felesége, Tóth Julianna szintén kisteleki. Kömpöcre került az uradalomba gulyásszámadónak. 16 gyermekük született. A család 60 hold földet fogott haszonbérbe, majd Csólyoson vettek 18, utóbb még 10 holdat. A gazdaságban 20 marha, 6-8 ökör, 3-4 ló, birka, disznó, baromfi volt. Az első világháború ideje alatt, amíg az idősebb testvérek katonák voltak, részeseket is fogadtak. A fiúknak építettek egy-egy tanyát, de 1936-ig együtt gazdálkodtak.³¹

A Csáki család Hódmezővásárhelyről került Kömpöcre az 1850-es években. 10 hold földet béreltek, 6 *család* (gyermek) született. Az apa — Csáki Antal — 54 éves korában meghalt. A gazdaságot a legidősebb fiú, Gáspár vette át. Az egész család

30 Magyar Statisztikai Közlemények (MSK) Új sor. 42. kötet. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest 1912, 194.

31 Tisóczki Sándor (sz. 1903) közlése.

közösen gazdálkodott, a fiatalabb testvérek magázták bátyjukat. Egyre több terület béreltek, majd a szomszédos pusztán, Páloson vettek 60 hold földet. 1929-ig gazdálkodtak együtt, akkorra minden testvérem építettek tanyát. Csáki Gáspár közéleti ember volt. 1914. április 1-én megállapodást kötött a majsai plébánossal, miszerint „minden második vasárnap a plébánia valamelyik káplánja a kömpöci iskolában is-tentiszteletet tartson, melyért a hívek félévenként 230 koronát fizetnek.”³²

Az Egri Káptalan, valószínűleg a háború következtében kialakult anyagi helyzete miatt, 1918-ban úgy határozott, hogy Kömpöcöt eladja. A pusztát Majsa vásárolta meg ötmillió koronáért. Az adásvételt 1918. július 8-án írta alá Egerben Debreceni János püspök és Gáspár Antal községi bíró. A szerződésben foglaltak végrehajtását azonban a „kommunizmus ideje alatt” nem tudták megvalósítani. Így 1920. február 22-én a megállapodást újból aláírták.³³ Majsa csak ezután kapott szabad kezet Kömpöc felett. A szerződésben kötelezte magát, hogy „... a község saját közgazdasági, római katolikus vallási és egyéb kulturális céljainak kielégítése után fennmaradó birtokrészletet 5-20 holdas részekre feldarabolva a pusztán lévő nagyobb számú és értékű középületek kihasználása céljából 4-5 középbirtokot létesítve, ezeket üzletszerű nyereszkeskedés mellőzésével, elsősorban a háború által sújtott polgárai, hadirokkantjai, hadiözvegyei és árvái részére, másodsorban a visszavándorló magyar honosok részére méltányos áron eladja ... a kötött haszonbérleti szerződéseket a maga részéről a szerződések kikötéseinek megfelelően a lejáratig fenntartja és a haszonbér-lökkel szemben ugyanazon elvek szerint jár el, amint azokkal szemben az eladó addig is eljár. Az iskola római katolikus jellegét a jövőben is fenntartja. Az eladó által felvett gazdasági cselédeket a vevő köteles átvenni, ezen cselédek járandóságát mind-addig, míg az eladó szolgálatában állnak, az eladó viseli. A cselédeknek és egyéb alkalmazottaknak illetményeit és a szükséges vetőmagot és a birtoknak egyéb gazdasági terménybeli szükségletét is az eladó a fennálló rendelkezések keretén belül visszahagyja. A visszahagyott terményért az átadáskor az 1918. évi szeptember 30-i maximális árat fizeti a vevő.”

Ezenkívül a szerződésben megállapodtak még a fizetési kötelezettség lebonyolításáról, a birtokon lévő épületek tűzvédelmi biztosításáról, a földhalmozott takarmány sorsáról és az átadásig elvégzendő munkák kifizetéséről és a telekkönyvi átírás költségeiről. Valószínűleg az üzlet „legfelsőbb helyen történő jóváhagyása” nem ment könnyen, mivel a majsai képviselőtestület 1920. április 11-én kelt határozatában kimondta, hogy „... a község történetében határtalan előnyökkel járó siker eléréseért Főtisztelendő Varga Mihály apátplébános úrnak ... örök háláját és köszönetét fejezi ki.”³⁴ Ezután úgy határoztak, hogy a frissen megszerzett birtokot örökáron eladják.

32 A „Megállapodás” a Kiskunmajsai Római Katolikus Plébánia Hivatal irattárában található.

33 Uo.

34 Uo. Részlet a kiskunmajsai képviselőtestület 1920. április 11-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

Az üzlet lebonyolítására bizottságot neveztek ki. Egy magyar hold (1200 négyszögöl) árát 9000 koronában állapították meg. A határozat értelmében 1920. október 1-ig készpénzért bármilyen nagyságú birtokot vásárolhattak az igénylők.

Ez az év sorsdöntő volt a kömpöciek számára. A vagyonos gazdák jól jártak, csak anyagi lehetőségeik szabtak határt földvásárlásaiknak. Nem voltak tekintettel a kisbérelőkre sem, a föld azé lett, aki fizetett. Sokan mindenüket eladva igyekeztek pénzhez jutni, hogy földet tudjanak venni, vagy bérleményeiket megmenthessék. „A szegény embert még az ág is húzza” — mondhatták, mert a monarchia fölbomlása után kialakult zűrzavaros pénzügyi helyzet miatt a koronát nem fogadták el. Az történt ugyanis, hogy az önálló pénzforgalomra törekvő új államok 1919 márciusától lebélyegezték a közös pénzeket, melynek következtében megnőtt a bélyegezetlen korona beáramlása az országba, ami még inkább fokozta az inflációt.³⁵ A bélyegzés Magyarországon 1920. március 18-tól április végéig tartott. Ez a pénz értékének 50%-os romlásával járt együtt.³⁶ Érthető volt a kétségbeesés. Mivel Majsa ragaszkodott az eredeti árhoz, a kömpöci gazdák Benkovics István vezetésével pert indítottak, mely csak 1924-ben vezetett eredményre. A vármegye törvényhatósági bizottsága a belügyminiszterrel egyetértésben döntött a vitáról.³⁷

Elrendelte, hogy „... azok az ingatlanrészek, amelyeknek teljes vételárát a vevők 1920. október 1-ig befizették, tekintet nélkül arra, hogy a vevők korábban haszonbérleti voltak vagy sem az ingatlanoknak, a vevők örök tulajdonába mennek át, anélkül, hogy a befizetett vételáron felül tőlük további ráfizetés követelhető volna.” Így tehát azok, akik a korona felülbélyegzése előtt kifizették a vételárat, csupán 1924-ben jutottak földjükhöz. Ők viszont az 1920. március 20-tól október 1-ig a gabonára vonatkozó hatósági árhoz viszonyított áron vásárolták meg a birtokot, mely így a magas ár miatt számukra kedvezőbb volt, illetve „egyenértékben körülbelül megfelelt annak az árszabálynak, amelyet a községi képviselőtestület 1921. március 23-án magyar holdanként 9000 koronában állapított meg”, tehát Majsa igénye a vételár felemelésére alaptalan — szól a határozat. „A megszerzett ingatlanra eső köztartozásokat a tulajdonosok attól az időponttól viselik, amely időpontban az ingatlan birtokukba tényleg átgépett. Viselik továbbá a vevők az ingatlan átruházásával járó költségeket és kincstári illetékeket.” A megvásárolt földeket 1924. október 1-ig kellett átadni az új tulajdonosoknak.

Aki 1920. október 1-ig nem tudott fizetni, de igényjogosult volt, az legfeljebb 50 holdat vásárolhatott, illetve az esetleges korábbi vásárlását 50 holdig kiegészíthette. A korona értékének romlása miatt a holdankénti 9000 korona vételár értéket 10 mázsza rozs mindenkori árában határozták meg. „A vételár 1924-től kezdve tetszés szerint,

35 LEÁNYFALUSI K. – NAGY Á. 1983, 12.

36 AMBRUS B. 1978, 247–271.

37 ZSIDÓ PÉTER: Adatok Kiskunmajsa történetéből. (Kézirat) Kiskunmajsa, 1936.

de legfeljebb 10 egyenlő részletben 10 év alatt törlesztendő.” A mindenkori hátralék után évenként 4 százalék kamatot számoltak.

Nem hozott egyértelműen megnyugtató eredményt a jószágaikat pénzzé tevő gazdák számára a következő rendelet sem: „Azok, akik az eladásra kerülő birtokrészek megvásárlására igénnyel bírnak és a község, illetőleg a képviselőtestület által kiküldött bizottság, illetőleg az előjáróság által kibocsájtott jelentkezési és befizetési felhívás folytán annak idején (1920-ban F. F.) földvásárlásra jelentkeztek és ebből a célból marhaállományukat és egyéb ingóságukat, vagy ingatlanukat pénzzé tették, de a község közbejött pénzlebélyezés miatt kialakult birtokrészlet fejében tőlük fizetést nem fogadott, az általuk megveendő ingatlanok vételárának leengedését kérhetik. Ezek az engedmények a vételár 50%-át nem haladhatják meg és az egész eladott területből befolyó összvételárból a község terhére nyújthatók. Az elengedés tárgyában a községi képviselőtestület fog esetről-esetre határozni.” Tehát a vagyontulajdonukat veszített bérlok soráról ismét a majsai képviselőtestületnek kellett döntenie.

Ezenkívül a vármegyei törvényhatóság elrendelte, hogy „A szóbanforgó Kömpöc pusztai községi ingatlan eladásából befolyó vételár a községi középítkezések megvalósítása céljából Községi középítkezési pénzalap elnevezéssel létesítendő alapon kezeltessek ... a középítkezési pénzalap vagyontulajdonát a község egyéb vagyontulajdonától elkülönítve kezelni és az alap vagyontulajdonát semmi más célra, mint községi építkezésekre felhasználni, vagy igénybe venni nem szabad.” Gondoltak a majdan kialakuló és önállóvá váló Kömpöc község fejlesztésére is, de a rendelet nem tartalmazott semmilyen konkrétumot: „Arra az esetre pedig, ha a pusztai birtokon önálló községgé alakulás történik ... a pusztai birtokon és a külön községi középítkezési pénzalapban az új község az annak idején megállapítandó arányban részesülni fog.”

A föld örök áron történő megváltásának lehetősége (kötelezettsége) elsősorban a szegényparasztokat sújtotta, akik még a bérleti díjat is nehezen tudták fizetni. A tőkeerős birtokosok pedig ezeket a földeket is megválthatták. Így tehát a jó üzletet valóban Majsa csinálta, ami a kömpöci nép még nagyobb elszegényedését jelentette.

Az iskolaügy állapotáról a majsai képviselőtestület 1922. augusztus 4-én kelt határozatából kapunk képet. Ezek szerint a testület „... belátja, hogy a kb. 200 iskolázatlan gyermek oktatására egy tanerő elégtelen. Kimondja, hogy az újonnan szervezett római katolikus iskola részére a nagymajorban, a volt gazdálakásban ad helyet iskola és tanítói lakás céljára.,,

Az egyre növekvő létszámú lakosság legfontosabbnak az iskolaépítést tartotta. 1933-ban megépült az új iskola, 1938-ban pedig egy tanyai iskola.

A templomépítő bizottság 1937-ben alakult. Kérésükre 1942. június 27-én a majsai képviselőtestület jóváhagyta a Kömpöcön lévő magtár lebontását, templomépítés céljára. A templom azonban csak 1953 augusztusában került felszentelésre. Kömpöc önálló községgé 1950. január 1-én alakult. A gyenge talajadottságok

és az állandó alárendeltség ellenére, a szegedi népre jellemző „általános serénységnek” köszönhetően, a lakosság megbirkózott a szegénységgel.

MELLÉKLET

Földbirtokosok az 1879. évi kataszteri telekkönyv alapján

<i>Házszám</i>	<i>A tulajdonos neve</i>	<i>Származási helye</i>
1.	Csáki Antal	Kistelek
2.	Sipka Károly	Mindszent
3.	Major Ábel	Mindszent
4.	Hódi Mihály	Algyő
5.	Tápai (Fekete) László	Kistelek
6.	Mihály János	Péteri
7.	Elekes Gábor	Mindszent
8.	Kurucsai János	Ányás
9.	Mihály Mihály	Péteri
10.	Lőrincz János	Csengele
11.	Csáki Erzsébet	Szeged
12.	Vancsó János	—
13.	Ambrus Mihály	—
14.	Bárkai Ferenc	Szeged
15.	Pintér István	Mindszent
16.	Kurucsai András	Ányás
17.	Zsikó József	Dóc
18.	Zsikó János	Dóc
19.	Kömpöc községé (Iskola)	
20.	Hódi József	Algyő
21.	Kurucsai József	Ányás
22.	Bárkai József	Szeged
23.	Peszlár Gáspárné	—
24.	Csáki Pál	Kistelek
25.	Lajos Pál	Péteri
26.	Tóth István	Dóc
27.	Bangó József	Ányás
28.	Berta János	—
29.	Makra József	Kistelek
30.	Büchlbauer Lajos	—
	Csontos Károly	Majsa
31.	Kurucsai Ambrus	Ányás
32.	Turi János	Péteri
33.	Pelikán Ferenc	Péteri
34.	Szalai András	Dóc
35.	Kurucsai Mihály	Ányás
36.	Elekes István	Mindszent
37.	Turi József	Péteri
38.	Béres János	—

39.	Német István	Péteri
40.	Kurucsai Bálint	Ányás
41.	Kurucsai János	Ányás
42.	Bozó János	Szeged
43.	Tóth Antal	—
44.	Kónya Antal	Szeged
45.	Kónya Antal	—
46.	Kónya György	Szeged
47.	Birgés Ferenc	Kistelek
48.	Kis József	Péteri
49.	Birgés András	Kistelek
50.	Birgés József	Kistelek
51.	Hugyák Mihály	—
52.	Dobos Lajos	—
53.	Gajdár Anna	—
54.	Csontos Károly	Majsa
55.	Tóth Ferenc	—
56.	Sejben Pál	—
57.	Sejben József	—
58.	Kopasz József	Csengele
59.	Rác László	Majsa
60.	Lajos József	Péteri
61.	Bülchlbauer Lajos	—
62.		
63.	Csontos Imre	Majsa
64.	Csontos Károly	Majsa
65.	Szikora István	—
66.	Halász András	—
67.	Bera Lajos	—
68.	Horvát József	Kistelek
69.		
70.	Bárkai József	Mindszent
71.	Budai Ferenc	Szeged
72.	Pap András	Szeged
73.	Kopasz Ferenc	—
74.	Csókási István	Szeged
75.	Rabi János	Kistelek
76.	Mucsi József	Kistelek
77.	Bálint József	—
78.	Bagi Ferenc	Mindszent
79.	Gacsi György	—
80.	Lajos Mihály	Baks
81.	Novák Pál	—
82.	Kelemen Gáspár	Mindszent
83.	Kis Márton István	Kistelek
84.	Apró István	Szeged
85.	Apró József	Szeged
86.	Kis Mihály	Kistelek

87.		
88.	Büchlbauer Lajos	—
89.	Zelei Márton	Kistelek
90.	Csontos Károly	Majsa

IRODALOM

AMBRUS BÉLA

- 1978 Bankjegyeink bélyegzése, 1918–1920. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve XXII. Pécs

BÁLINT SÁNDOR

- 1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75–2. Szeged

CSENDES LÁSZLÓ–N. IPOLY MÁRTA

- 1977 Települések szelvényezése az első- második- harmadik katonai felmérések alapján. Hadtörténeti Térképtár, Budapest

FODOR FERENC

- 1942 A Jászság életrajza, Budapest

GYÁRFÁS ISTVÁN

- 1870–83 A jász-kunok története I–IV. Kecskemét

HORNYIK JÁNOS

- 1927 Kecskemét város gazdaságtörténete, Kecskemét

JUHÁSZ ANTAL

- 1989 A szegedi táj tanyái. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982/83–2. Szeged

LEÁNYFALUSI KÁROLY–NAGY ÁDÁM

- 1983 Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1925. Szeged

ZSILINSZKY MIHÁLY

- 1900 Csongrád vármegye története. Budapest. A Váci Egyházmegye Történeti névtára I. rész
1915 Intézmények története, Vác

Die Besiedlung von Kömpöc

FERENC FODOR

Das Dorf befindet sich entlang der Verbindungsstraße zwischen Kiskunmajsa und Kistelek, von Majsa ungefähr 9 km entfernt. Der Name der Siedlung kommt zum ersten Male 1473, in einer vom König Matthias ausgestellten Urkunde vor, in der die Ortschaft als bevölkert erwähnt ist.

Während der Türkenherrschaft wurde Kömpöc zahlreichen anderen Siedlungen ähnlich verwüstet. Im Laufe der Redemption, im Jahre 1745 löste Jászapáti Kömpöc ab, später, 1749 vertauschte das Kapitel von Erlau es gegen die Puszta von Hevesivány. Vom Kapitel nahm Félegyháza die Puszta bis an die Mitte der 1800-er Jahre in Pacht. Am Anfang der 1850-er Jahre kamen die ersten Ansiedler doch nicht aus

Félegyháza, sondern aus dem Nähe des Herrschaftsgutes Pallavicinis, als im Gut die Tabakgärtnerereien vernichtet wurden.

Auf dem außerordentlich armen Boden der Puszta war es schwierig mit einem neuen Leben anzufangen. Die Menschen bewohnten in die Erde gegrabene Häuser. Wegen des Elendes aber waren immer mehrere Familien gezwungen hierher anzusiedeln. Am anfang der 1860-er Jahre bestand Kömpöc bereits aus zwei Straßen. Das Feld wurde vom Kapitel gepachtet. Immer mehrere Menschen besiedelten Kömpöc aus den umliegenden Siedlungen: aus Kistelek, Baks, Dóc, Ányás, Mindszent, Péteri, Majsza und Algyő.

1918 kaufte Kiskunmajsza die Puszta vom Kapitel. Ganz bis der Verselbstigung der Gemeinde gehörte Kömpöc zu diesem Dorf.

Szabadka magyar lakossága

D. BESZÉDES VALÉRIA

BEVEZETŐ

Szabadka az egykori Magyarország legnépesebb települései közé tartozott: 1787-ben a hatodik, 1830-ban az ötödik, 1857-től kezdve egészen a Monarchia felbomlásáig az ország harmadik legnagyobb városa volt.¹ A 18. század végén még abszolút többségben voltak a bunyevácok, vagy ahogy ebben az időben nevezték őket, az illirek, dalmaták. Számuk 17043, a magyaroké pedig 3024 volt. A 19. század közepére megváltozott az arány: a 48958 lakos közül 29858 tartotta magát magyarnak.² A város lakosainak 60%-a magyar, 30%-a bunyevác, 5%-a szerb volt, a maradék öt százalékot zsidók, németek, cigányok, csehek képezték. Ez az arány csupán annyiban módosult az elmúlt időszakban, hogy a magyarok száma csökkent, az ötvenes években már csak a város fele volt magyar. A legújabb népszámlálás adatai szerint az itt élők 47%-a vallotta magát magyarnak.³

Dolgozatunkat azért kezdtük néhány statisztikai adattal, mert arra szeretnénk választ kapni, hogy az itt élő nem kevés magyar népesség kialakított-e a többi alföldi városhoz, például Szegedhez, Debrecenhez vagy Kecskeméthez hasonlóan sajátos népi kultúrát. Beszélhetünk-e szabadkai „nemzetről”, esetleg „cívisekről” vagy — legyünk szerényebbek — néprajzi csoportról. Hogy eddig erről nem sokat tudtunk, az csupán annak a következménye, hogy nem volt a városban olyan néprajzos, aki a sajátosságokat számba vette volna. Vagy tényként kell elfogadnunk, hogy az itteni magyarság népi kultúrájának nincsenek olyan elemei, amelyek alapján meghatározhatnánk a jellegzetes szabadkai vonásokat. Ha valóban így van, akkor ezzel kapcsolatos véleményünket is kifejtjük.

RÖVID TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A város lakosságának vizsgálatakor néhány történelmi adatot is figyelembe kell vennünk, mert ezek szoros összefüggésben vannak az újabb kori fejlődéssel. Először 1391-ben említik a települést egy úriszéki okiratban. Május 7-én Losonczi István nacsói bán, Bodrog vármegye főispánja ítélezett a megye tolvajai, gonosztevői felett. Ilyen összefüggésben ítéleznek Zabatkai Pataki László Ágoston nevű jobbágya fe-

1 MAGYAR L. 1991, 27–28.

2 IVÁNYI I. 1892, 246–254.

3 STATISTICKI GODISNJAK 1984, 46.

lett. A 15. században egyre gyakrabban megemlékeznek a településről. 1428-ban már királyi szabad helységként emlegetik. 1439-ben kerül a Hunyadi család birtokába. Mátyás király előbb édesanyjának, két évvel később 1464-ben Pongrácz Jánosnak adományozza, aki azután felépítteti a szabadkai várat. Pongrácz halála után a várnak változnak földesurai. Előbb Corvin Jánosé volt, majd Therek Imréé, halála után pedig fiának, Török Bálintnak lesz a birtoka.

1526-ban, Szeged eleste után Szabadka sikeresen ellenáll a török ostromnak. Ebben az időben jelenik meg szerb, szlovák, bolgár és román paraszthadával Jovan Nenad, a „Fekete ember”, aki 10-12000 fős szabadcsapatával rettegésben tartja a vidék nemességét. 1526-ban fejedelemséget szervez, önmagát kikiáltja cárnak, székhelye pedig a szabadkai vár volt. A fejedelemség csupán néhány hónapig létezett, mert Török Bálint 1527 elején beveszi a várat, a cár Szegeden rendezkedik be, de a nyár közepén vereséget szenved az Arad megyei sződi mezőn. A legenda szerint maga Török Bálint vette fejét Tornyoson.

Szabadka Buda elestével került török megszállás alá: A várban állandó katonai egység tartózkodott, melynek élén alkapitány állt. Az 1578-ból származó defter igen értékes dokumentum, mert név szerint felsorolja a helység lakóit. 52 katonaház volt és 48 polgári család élt itt. Közülük 46 fizetett harácsadót és földesúri járandóságot. A polgári lakosok szerbek voltak. Az általuk fizetett adóból kiderül, hogy a szabadkai a szegedi szandzsák legszegényebb náhijéja volt. A lakosság ebben az időben szerb, mert az itteni magyarok északra: Kecskemétre, Nagykőrösre és Ceglédre menekültek.⁴ A törökök az elnéptelenedett településekre balkáni népeket telepítettek. A 17. századi panaszos levelek alapján megállapíthatjuk, hogy szerbek mellett bunyevácok is éltek itt, s nagyarányú volt a vidéken az állattartás. Ezeket a leveleket az itteni jobbágyok küldték Kohary István füleki várkapitánynak.⁵ 1662-ben a dalmata lakosság a törökök adóztatása elől a szegedi konvetba menekült, s ott fél évig a szegedi atyák oltalmában volt.

1668 októberében szabadul fel a város, s elkezdődik újkori történelme. 1743-ig tart a határőrvidék korszaka, ezután kerül a vármegye joghatósága alá kamarai mezővárosként. 1760-tól folyamatosan kéri a városcopyák a királynőtől, hogy Szabadka is elnyerje a szabad királyi városi jogot, de ennek kieszközlése csaknem húsz év kemény munkájába került a városnak, mert sem ipara, sem kereskedelme nem volt. 1779-ben végre megkapta ezt a rangot, s ekkor indult el a gazdasági és a kulturális fejlődés útján. Az ezt követő két évszázadban a város történetét a napóleoni háborúk, a 48-as forradalom és szabadságharc, a szerb Vajdaság, a kiegyezés, az első és a második világháború határozták meg. Rendszer- és határváltozások történtek.

4 MAGYAR L. 1991, 11.

5 HEGEDŰS A. 1981, 150–157.

Ezek befolyásolására nem sok esélyük volt az ittenieknek, még akkor sem, ha a mostani történészek az 1918. november 27-i Népszkupstinának nagy jelentőséget tulajdonítanak, a népakarat beteljesülését látják benne.

A VÁROS NÉPESSÉGE

A középkori település fontos útvonal, a Káliz út mentén keletkezett, egy napi járásnyira a szegedi hajókikötőtől. A középkori lakosokról keveset tudunk. A másfél évszázados török hódoltság alatt a lakosság kicserélődött, a magyarok helyébe előbb szerbek, később bunyevácok költöztek. Mint már említettük, az 1578-as defter szerint a város polgári lakosságát 48 család képezte. Földműveléssel foglalkoztak, s bizonyos fokú helyi önkormányzatuk is volt. A falu bírói teendőit Mata Radosav látta el. A település egy része nagycsaládi szervezetben élt. Az egyik családban 9 testvér gazdálkodott együtt a családfővel. Az említett okiratból kiderül, hogy egy apa 25 felnőtt fiúgyermekével lakott. Az összeírás kizárólag szláv neveket tartalmaz. Néhány család leszármazottja még napjainkban is itt él.⁶

A későbbi kimutatások a lakosság növekedéséről tanúskodnak. Két évvel később még egy család költözik a városba. 1590-ben 63 családfőről név nélkül emlíkeznek meg az okiratok.

Tömegesen 1668-ban települnek le itt a szerbek, erről egy 1775-ben keletkezett kérvényükben tesznek említést, a bunyevácok pedig 1687-ben érkeznek nagyobb számban a városba. Már ebben az esztendőben elkezdik vezetni az anyakönyveket, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy a katolikus lakosság nagyobb része bunyevác volt. Magyarok is éltek itt, mert magyar neveket is találunk a keresztszülők között az anyakönyvben. 1687-ben Horváth János és Kovács Lukács volt keresztapa. A következő esztendőben is folyamatosan olvashatók magyar családnevek.⁷ Származási helyükről szinte semmit sem tudunk. Csupán néhányukról tudjuk, honnan érkeztek: Szabó János és István Bihar vármegyéből, Szabó Pál Gyöngyösről jött.

6 GYŐRE K. 1983, 689–691 és DOBOS J. 1991, 127–136. A ma is itt élő szerb családok: Vujic, Radin, Milasin, Vucic.

7 Iványi átnézte a szabadkai főplébánia hivatal első anyakönyvét, melyet 1687-től vezetnek. A következő magyar neveket jegyezte fel: 1688 — Kecskés Ferenc, Kovács Máté, Kovács János; 1690 — Czik Magdolna; 1692 Szabadkai János; 1693 — Szűcs Mihály, Ötvös Márton, Lippai (Lipovszka) Anna; 1697 — Török János; 1700 — Kovács Miklós, Kovács Henrik, Horváth Mihály, Horváth Pál, Horváth Máté; 1712 Pesti János; 1713 — Biró (Birov) Péter, Biró Illés; 1717 — Tóth János, Tóth Imre, Tóth Mátyás, Tallián József; 1718 — Csizmadia Mátyás, Berta István; 1719 — Szabó István, Szabó János, Csabi Istók, Halász István, Tóth Miklós Nagy István; 1720 — Labanc Mihály, Szűcs János Horvátczki (?) Farkas Istók, Sipos Gyurka, Lakatos Borbála; 1721 — Hegedűs László, Hegedűs Istók, Hegedűs Péter, Némethi János; 1722 — Szabó Pál, Balás János, Nagy György; 1723 — Páldiák Márton, Magyar László, Magyar János, Molnár György, Juhász István, Takács István; 1724 — Korponay Mátyás, Halász Márton, Szegedi Jakab; 1725 — Macurka, Balogh; 1726 — Pintér, Kiss; 1728 — Mészáros, Sebők, Bajdosi; 1729 — Bárfai, Hajós, Dobos, Lengyel, Szurok, Bodor, Püspöki; 1730 — Debeli Margit; 1731 — Varga, Veres, Váczi Pajkos; 1732 — Sós, Kender, Rakonczai, Szepesi; 1733 — Szabados, Vízi József, Galambos, Zódi. A szerző 1717 után csak az újonnan jelentkező családneveket közli monográfiájában. A Kovács családnév vonatkozhatott az itt élő bunyevácokra is, a Horvátczkiak később magyarsodtak el. A Debeli Margit valószínűleg ragadványnév és nem magyar a viselője. A Lippai Anna (Lipovszka) feltehetőleg szlovák volt.

1746-ban 15 kecskeméti családot fogadott be a város a kiköltözött szerb katonák helyébe, akik a határőrvidék feloszlása és az elvesztett privilégiumaik miatt hagyták el Szabadkát. A tizenöt kecskeméti gazda magával hozta jószágait is; erről pontos kimutatást küldtek a városi tanácsnak. A letelepülni szándékozók között a szegényebbek voltak többen, két család azonban kifejezetten gazdag lehetett. Egy család kivételével mindegyiknek volt igavonó ökre és hozzávaló felszerelése. A többi lábas jószág száma családonként változott. Balog Andrásnak 100 gulyája, 200 juha, 15 disznaja, Horváth Jánosnak 30 gulyája, 160 juha, 27 disznaja, Lukács Györgynek 70 gulyája, 155 juha, 27 disznaja, Ujvári Mihálynak 73 gulyája, 200 birkája, 50 disznaja, Lökös Ambrusnak 36 gulyája, 30 juha, 7 disznaja, Hévízi Ambrusnak 130 gulyája és 150 juha, Berta Györgynek 16 gulyája és 50 birkája, Tóth Györgynek 18 gulyája, Dózsai Mihálynak 21 gulyája, Vincze Mihálynak 18 gulyája, Tóth Mihálynak pedig 100 gulyája, 200 juha és 3 disznaja volt. A tizenöt család 552 gulyát, 1340 juhot és 154 disznót hozott magával.⁸ Jelentős jószágállományuk volt.

Az 1748-as adóösszeírásban 38 újabb magyar család nevét olvashatjuk, részletes kimutatással vagyoni helyzetükről. A 38 új jövevény közül csak egy volt iparos: Varga György cipész. A kimutatásban korábbi idetelepülők között 60 a magyar származású, öt közülük iparos.⁹ A származási helyet még az újonnan érkezők esetében sem tünteti fel a kimutatás. Az adóösszeírás alapján körülbelül százra tehető a 18. század közepén a magyar családok száma.

1755-ben a helybéli magyarok beadvánnyal fordultak a városi tanácshoz. Panaszukban arra hivatkoztak, hogy csaknem 200 család lakik a városban, akik Kecskemétről, Szegedről, Csongrádból és más távolabbi vidékről költözködtek ide és nem érvényesíthetik jogaikat, nem adnak nekik jó minőségű földet, nincs elég képviselőjük a magisztrátusban és az esküdtek között, sokszor igazságtalanul megbüntetik őket, nincs elég képviselőjük a város közigazgatásában, elvették földjeiket, több tizedet szednek be tőlük, mint a bunyevácoktól. Nagy Gáspárt igazságtalanul büntették meg a bor kimeréséért, és túl nagy terheket rónak rájuk a szállításokkor. A városi magisztrátus a panaszt elutasította és megtiltotta a magyarok gyülekezését.¹⁰

8 Történelmi Levéltár, Szabadka: F:261 2/1746 (továbbiakban TLSz)

9 Gombár János, Ókrös Istók, Ivan Csiszár, Josephus Vizi, Kiss János, Baranyai Misko, Janco Szabo deffect. Vörös Misko, Gyurkó Buzás, Rácz Peti, Jancsi Nyuzó, Sereghi János, Árva János, Gyuro Szekerus, Raczkó András, Nikolaus Szakmeiszter, Balog András, Horváth János, Tamasi Pál, Balogh Gergel, Levai Mathias, Berkes Ferencz, Antalos Mihai, Vincze Mihai, Mészáros Imre, Kiss János, Gulyás Mihál, Berta György, Dózsai Mihai, Thott Matias, Seres Nagy István, Virág Mathias, Farkas János, Fejes Marton, Biró György, Fekete János, Nagy István, Mészáros László, Henyér András, Farkas Mihai, Moka Pál, Gorotva Mihai, Varga György, Kovács Tamás, Csordás János, Nagy Gábor, Borsodi Mihai, Pall István, Csorba János, Dense Tamás, Dobolka András, Meleg István. Az 1748-as összeírásból mi választottuk ki a magyar neveket. Az eredeti jegyzék szerint a 423-as sorszámtól 470-ig a magyar lakosokat írták össze, a nevek alapján a 423. sorszámmal előtt mi 15 magyar lakos nevét válogattuk ki. Az összeírásban 461-től feltüntetett családnevek sem magyarok, hanem bunyevácok. MAGYAR L. 1991-b, 149–189.

10 TLSz F:272 protokoll. 1755, 488. lap

A beadvány több szempontból is érdekes számunkra, hiszen már 200 családról tesz említést, másrészt arra is utal, honnan települtek ide. Egy évtized alatt csaknem megduplázódott a családok száma, a panaszosok nem túloztak, hiszen az 1765-ös összeírás szerint már 210 magyar család élt a városban. Közülük 19-ben egy háztartásban maradt az apa felnőtt fiával, két család esetében 4 felnőtt gyermek, egy család esetében pedig 5 gazda élt együtt. A 18. század végén a nagycsaládi szervezet az itteni magyarok körében nem igen volt elterjedt, ezzel szemben a bunyevác családok jelentős része így élt. A kiscsalád azonban náluk is gyakoribb volt. A háztartások számának folyamatos növekedése Szabadkán nem mindig járt a népesség gyarapodásával, mert a nagycsaládi szervezet felbomlása folyamatos jelenség a 20. század kezdetéig.

Az összeírásban külön sorolták fel a 220 házatlan zsellért. Ezek fele magyar volt. Szabadkán ekkor 9556-an éltek.¹¹ 1765-ben házanként írták össze az adózókat.

11 Lukács Ignác, Csőr János, Kis János, Nagy András, Király Mátyás, Tóth János, Szabó József, Dankó János, Udvardy István, Csaky Laczko, Janik János, Skora János, Takács György, Fejes Antal, Kovács Imre, Tyukláb Miska, Tóth László, Szinás János, Blax Szabó, Morvay András, Pintér Miska, Szánás János, Hires Mátyás, Bujdos Mato, Szívós Istók, Csonka Jancsi, Szilágyi Istók, Antun Takács, Horváth Misko, Bartal György, Janko Kollar, Kovács András, Kemény Mátyás, Takács Mártony, Bene Gyurka, Thóth Istók, Josko Varga, Andria Sebok, Kiss János, Szalay András, Horváth Jóska, Misko Nagy István, Szalay Ferencz, Gocsmány Imre, Mészáros András, Csonka Janko, Barta János, Kolay János, Bertok János, Seregi János, Kollar Jnko, Matyok Rostás, Janko Paprika, Kovács Máté, Kocsó Janko, Kollár András, Farkas Mihály, Vörös János, Gáll Jóska, Fábián János, Szabó János, Balog Jánosni, Thóth Gyurka, Szabó János, Nagy Istók, Hornyak Antun, Mészáros István, Kovács Jakabb, Kornán Istók, Haynal Ferenc, Molnár Gergely, Thóth Mihály, Getvay György, Haydu Miska, Dudás Miska, Zenko Jóska, Albert István, Viczei Miska, Tikacs Miska, Komár Marci, Gyuro Szekerus, Jancsika Fazékas, Ivan Rácz, Tóth Mártony, Péntér János, Kiss Palkó, Tóth Palkó, Ovary János, Kovacs Pall, Horvath Albert, Takacs Mártony, Úrge János, Pastor Jóska, Nagy Páll, Varga János, Szőke János, Olay István, Füleky György, Detray Pall, Balog Gergely, Nagy György, Kalló János, Czinder István, Vörös Mihály, Nagy Balás, Takács Mihály, Lukács Mihály, Vörös Istók, Molnár Matyko, Kovács Matyás, Nagy András, Detky Benedek, Magyar Páll, Csákó János, Mészáros Jakabb, Kovács István, Molnár János, Romoda Mihály, Takács Palkó, Cinege Gyurka, Keresztes Ferencz, Vörös Mihály, Szencsik János, Péntér Miska, Dossay György, Tamassi Pall, Sogor János, Hornath Ferenc, Szaz István, Kanász Mihály, Kovács Tamás, Horváth István, Péntér Gyurka, Pettó Ferencz, Ujjházy Kovács János, Hegedűs György, Kovács Ádám, Sogor István, Németh János, Franciscus Csaky, Joannes Horváth, Stephanus Jónás, Stephani Thoth Uxor, Franciscus Berkes, Jakobus Horváth, Michael Csikos, Franciscus Oslay, Franciscus Csaky Senior, Michael Gall, Martinus Mészáros, Paulus Trenchényi, Franciscus Belárdy, Josephus Vizi, Georgius Huszta, Georgius Bodor, Michael Nagy, Matthias Szabó, Stephanus Fejes, Franciscus Biró, Nicolaus Szaghmayster, Georgius Bodor, Michael Nagy, Matthias Szabó, Franciscus Biró, Georgius Szabó, Andreas Almasy, Michael Hornak, Barbara Füleky, Michael Kiss, Andreas Halasy, Adamus Berkes, Stepanus Nagy Szalona, Andreas Varga, Franciscus Szalay, Martinus Nagy, Franciscus Szabó, Martinus Tallos, Orosz Matyas, Josephus Sipos, Gasparus Nagy, Michael Tóth, Josephus Tóth, Stephanus Balázs, Joanes Kiss alias Torma, Joanes Nagy, Joannes Csányi, Martinus Thóth, Josepus Gergely, Kencell Ferencz, Stephanus Rozgonyi, Josephus Levay, Georgius Ördegh, Johanes Tóth, Joanes Horváth, Dosay Mihály, Szebenyi István, Szakács György, Stephanus Ördegh, Joannes Szabó Joannes Nagy, Thomas Kóvágó, Georgius Szabó, Michael Kovács, Joannes Végh, Kovács János, Michael Garray, Josephus Kőncöl, Jakobus Nagy, Berkesz György, Stephanus Kornáros, Martinus Kecskés, Emericus Kiss, Martinus Kovács, Michael Kovács, Sara Orosz, Joanes Nagy.

A magyar házatlan zsellérek: Tanács Gyuró, Szérfü Jankó, Jankó Juhász, János Kocsis, Kiss János, Jankó Horváth, András Molnár, Vaczay István, Thóth Jóska, Ilia Szilágyi, Nagy Matyas, Tóth István, Hegedűs András, Nagy György, Horváth Jóska, András Thóth, Kesserű Ferencz, Tóth Gyurka, Bida Mihály, Havár Gyurka, Kormány Rókus, Berényi Mihály, Virágh Joseff, Földő János, Balogh Mihály, Kiss Mihály, Kovács János, Varga György, Horváth Mátyás, Takács András, Varmu Gyurka, Nagy István, Pelva János, Kovács Páll, Thóth Laczkó, Zug Ferenc, Nagy Mátyás, Gergely Páll, Thóth János, Lukács Páll, Kovács György, Molnár András, Nagy Péter, Haraszty János, Fodor János, Miskoczy András, Kovács István, Hegedűs Matyas, Miskoczy Istók, Csontos János, Janko Kovács, Béress Páll, Venczell Rósa, Horváth János, Halász Mihály, Thóth János, Horváth Jakabb, Gyócsy Tamás, Csorba Ferencz, Németh György, Anna Rigó, Biztrianszky Matyas, Josephus Kovács, Joanes Juhász, Elisabeth Csikos, Rozgonyi Mártony, Elisabeth Nagy, Helenna Varga, Matthias Farago, Michel Hornok, Martinus Komar, Georgius Palinkas, Andreas Ördegh, Georgius Biró, Magdalena Tömöky, Stephanus Karácsonyi,

Ennek alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a magyar családok többé-kevésbé egy tömbben éltek. Rendszerint 10-15 ház volt magyar gazda tulajdonában, majd ugyanígy következtek, természetesen lényegesen nagyobb számban bunyevácok.

Az évenként készített adókimutatásokból tudjuk, hogy a lakosság száma ingadozott. 1778-ban 21000-nél többen éltek itt, öt esztendővel később csaknem két és fél ezerrel csökkent a lakosok száma. Hogy mi lehet a nagyarányú csökkenés oka, azt csak találgathatjuk. Valószínűleg a város által létesített falvakban, Bajmokon és Csantavéren telepedtek le.

A 19. század első felében folyamatosan gyarapodik a város, a népesség száma azonban ingadozó: csak 1805-ben éri el ismét a 21000 lélekszámot. Átlagban 280 személlyel szaporodik a város, de vannak esztendők, amikor ezernél is több az új lakos. Ezzel szemben néhány esztendő alatt négyezerrel is csökkent az itt lakók száma. A legnépesebb 1828-ban volt: 34538, egy évvel később már ezerrel kevesebb személyt írtak össze, 1832-ben pedig már háromezerrel kevesebben éltek a városban és a környező tanyákon. Valószínűleg a járványos betegségek is tizedelték a lakosságot, de feltételezhetjük, hogy a folyamatos betelepedés mellett állandó volt a kiköltözés is a 19. század első felében.

A század közepétől folyamatos növekedést figyelhetünk meg: 1850-ben 48958, 1869-ben 56323, 1880-ban 61367, 1890-ben 73526, 1900-ban 82122 ember élt Szabadkán. Ötven esztendő alatt csaknem 60%-kal növekedett a lakosság száma. A tanyák lakói szaporodtak, mert 1862 és 1880 között a városban ötezer fővel csökkent a lélekszám és csak 1890-ben érte el ismét az 1862-es szintet. Jelentős a csökkenés a kifejezetten magyarok lakta kerületeken, az V., a VI., a VII. és a VIII. körben, viszont növekszik azokon a pusztákon, ahol többnyire magyarok éltek: Kelebián, Ludason, a Bajai szőlőkben és Radonovácon.¹²

A 19. század második felében kerülnek többségbe a magyarok. A közigazgatásban a negyvenes években kezdenek megfelelő létszámban részt venni. Több kérvényt, panaszlevelet fogalmaznak meg, mire végre a városi tanács eleget tesz kérésüknek. 1813-ban 25 személyt javasoltak a tanácsba. Közöttük több iparos és kereskedő, valamint a tanító volt.¹³ Javaslatukat nem fogadták el, mert 1834-ben arra

Elisabeth Betyár, Ignatius Lakatos, Georgius Thóth, Chatarina Gilicze, Georgius Homik, Sülley Mihály, Michael Borsody, Stephanus Kováts, Martinus Szálkay, Misko Kovács, Josephus Gábor, Elisabetha Varga, Demetrius Juhász, Andreas Szalay, Adamus Nagy, Joanes Kovács, Anna Bacsay, Michael Nagy, Joannes Pálkás, András Molnár, Maria Vincze, Anna Dudás, Stephanus Tamasy, Marinus Németh, Stephanus Szép, Georgius Juhász, Josephus Ördegh, Andreas Bertha, Andreas Hávizy, Stephanus Selyem, Petrus Kovács, Georgius Páll, Andreas Lengyell, Andreas Csikos, Ambrosius Henyél, Adamus Molnár, Martinus Horváth, Georgius Ambrus, Chatarina Thóth, Franciscus Zödy, Petrus Gattyás, Martinus Vékedy, Martinus Bezzeg.

Az összeírásból mi válogattuk ki a magyarokat. Házanként írták össze a lakókat, ezt követtük mi is, ezért nem szedtük betűrendbe a neveket. MAGYAR L. 1991c, 191–234.

12 IVÁNYI I. 1892, 255–256.

13 TLSz 11.B 38/aec 1913.

panaszkodtak, hogy a tanácsban csak hatan voltak, holott a lakosság egyharmada magyar.¹⁴ A város közigazgatásában számarányuknak megfelelően 1849-től vettek részt.¹⁵ A Bach-korszakban a polgári jogaikért folytatott csaknem egy évszázados harcuk semmibe vész. Néhány évi kényszerszünet után az ügyintézésben egyenrangúan vesznek részt. Jól bizonyítja ezt a közsínház felépítése.

A szabadkai magyarok elsősorban a város szegényei közül kerültek ki. A jobbagyfelszabadításig nagyobb részük zsellér volt. A bunyevác földbirtokosok és Redel báró földjeit bérelték. 1845-ben összeírták a szabadkai puszták kertészeit, haszonbérletűit; a legtöbb közülük magyar volt. Sajnos nem tudjuk, hogy valamennyien itt laktak-e, vagy a környező településekről is érkeztek. Korábban a ludasi dohánykertészek a szegedi földekről jöttek, s itt árendáltak szántókat. A 45-ös jegyzékben több olyan család nevét is megtaláltuk, akik már a 18. század utolsó harmadában itt béreltek földeket. Hogy a többi pusztában is ők lettek volna-e az árendások, arról sajnos nincsenek adataink.¹⁶

14 TLSz II.B 3/20. pol. 1834.

15 TLSz 33/pol. 1849/II.

16 *Kelebia pusztá haszonbérletűi*: Ábrahám György, Balogh Mátyás, Biró István, Bika Illés, Boros János, Baranyai Gergely, Csapó József, Csikura László, Dani Pál, Fodor Pál, Fábián Pál, Fábián József, Fábián György, Fazekas László, Frank János, Gilicze Tamás, Gáspár Ferencz, Görög József, Garay Mihály, Horváth Gergely, Horváth György, Huszta Márton, Hanák Ferencz, Horvát István, Horvát József, Horvát József, Horvát Antal, Horváth Mátyás Hanák József, Hajagos János, Hornyák Ferencz, Jaksa Antal, Jeges Gergely, Juhász György, Köröszts Antal, Kollár János, Kovács Mátyás, Kovács Péter, Kollár János, Kovács Mátyás, Kovács Péter, Kollár András, Köröszts Pál, Kovács András, Liliom Ádám, Molnár András, Mester Pál, Molnár Pál, Mészáros János, Murányi Gergely, Mészáros Antal, Miskolczy József, Mester Antal, Mester Antal, Nagy György, Nagy László, Odor József, Ováry Márton, Ricza István, Petrik Gergely, Pósa János, Róka Mihály, Róka Mihály, Simon István, Somogyi László, Szalma János, Szalma Ferencz, Szalma Ferencz, Szabó János, Szalma János, Sörös Mihály, Szabó Antal, Szalma József, Szokola Márton, Szokola József, Szabó Márton, Szabó János, Szalay Márton, Szalay Mátyás, Takács István, Takács József, Vincze József, Virág József, Virág Ferencz, Vörös Pál, Verth Dávid, Varga Mihály, Vörös Mihály.

A nagyfényi haszonbérletűek jegyzéke: Ábrahám Pál, Angyal András, Baka József, Berényi József, Bitte István, Bitte Imre, Berényi József, Bóna Sándor, Bibus Gergely, Balaton Mihály, Bónis Mihály, Csonka László, Csonka Antal, Csonka Gergely, Csipak Mihály, Dékány Mihály, Dudás Ferencz, Elek Antal, Elek Ferencz, Elek György, Elek Tamás, Elek Balás, Gergely József, Furulyás Ferencz, Farkas Gáspár, Farkas Pál, Farkas Simon, Gulyás Imre, Gazdafi János, Gilicze József, Gyüre István, Gyűrki Antal, Gulyás Oldal János, Hegyi János, Köröszts József, Kárász János, Kecskeméti Döme, Kónya Ferencz, Koczka György, Kápiszta János, Kovács András, Lörincz János, Liliom József, Lippai Mihály, Mészáros József, Miskolczy János, Mészáros András, Nagy Ferencz, Nagy József, Pap Gergely, Polyák Máté, Ruzsa József, Sipos István, Szalma Pál, Szalma József, Szabó Imre, Szabó Antal, Szabó József, Szabó István, Szabó József, Szabó Gergely, Széll József, Tóth Takács Mihály, Timár István, Urbán Antal, Varga János, Vásárhelyi Pál, Varga Mihály, Végh Mátyás, Varga István.

A vánteleki és verusici pusztá haszonbérletűi: Ábrahám József, Ábrahám János, Bala János, Baka János, Baló András, Budai Pál, Farkas János, Fodor János, Fekete István, Futó János, Gilicze Antal, Greguss Leopold, Gombkötő Antal, Hires Máté, Kocsis István, Kovács György, Kósza János, Kozma György, Lörincz Imre, Molnár József, Mészáros Antal, Mészáros József, Mészáros János, Nagy László, Nyáry Pál, Papp József, Ruzsa Antal, Szántay Antal, Szalkay József, Szabó János, Szabó János, Szőke János, Szerencsés János, Szarapka András, Szalma Pál, Tóth Mátyás, Tamasi József, Tóth György, Úveges István, Varga István, Varga János.

A ludasi és a radanavaci kutyave pusztá haszonbérletűi: Ágoston Mátyás, Barta Pál, Badonyi Mihály, Böröcz Pál, Biró István, Berényi János, Böröcz Ferencz, Borsos Ferencz, Baráth Antal, Baka György, Berényi Mihály, Baló István, Berényi Antal, Balog József, Baló Mihály, Borsos Antal, Baló József, Baló Ferencz, Baka János, Bitte György, Bitte Ferencz, Bitte György, Boka István, Balogh Ferencz, Balogh Mihály, Baráth József, Balogh János, Berényi József, Bakó Nyers András, Baráth Imre, Bakó Nyers Imre, Bakó Nyers Pál, Barna István, Balogh Mátyás, Balog Pál, Bazsó Döme, Barta Ferencz, Barnáth Antal, Barta Pál, Barta István, Bartus Mihály, Bugyi András, Csusza István, Csizsa István, Csákány György, Cselédes István, Csákány Pál, Dékány Márton, Domokos Pál, Dékány Pál, Engi József, Engi Ferencz, Engi István, Engi József, Engi Károly, Engi András, Elek Antal, Futó Lukács, Fazekas Mátyás, Fekete György, Fazekas András, Földi József, Farkas Imre, Farkas

A város magyar lakosságának másik rétegét az iparosok képezték. 1828-ban az iparosok 45%-a volt magyar.¹⁷ Számuk az évek folyamán csak gyarapodott. A harmadik réteg az értelmiség: a tanárok, orvosok, gyógyszerészek, tisztviselők, építészek, zenészek köréből került ki. Ezek az emberek nem születtek Szabadkán, minden esetben a város pályázatára jelentkeztek, s a tanács választotta meg őket. Az ország különböző településeiről érkeztek. Néhány év alatt a város tekintélyes polgárai lettek, akikre még napjainkban is megbecsüléssel emlékezünk.

A századfordulóra a város nemcsak lakóinak számával növekedett, s vált az ország harmadik legjelentősebb településévé, hanem a nyolcvanas évek gazdasági felemelkedése a város küllemén is megmutatkozott. Ekkor alakult ki a város paraszt-polgári rétege, amely meghatározta a város népi műveltségét egészen az ötvenes évekig.

A világháború után Szabadka tetszhalott állapotba kerül. A magyarok teljesen kiszorulnak a közigazgatásból, de a gazdasági életből nem. Elmagyarosodott zsidó és sváb vállalkozók több ipari üzemet létesítettek, és magyar munkásokat alkalmaztak, a harmincas években a környező falvakból is verbuválódik a magyar ipari munkásság, ennek ellenére a második világháborúig a földműves népesség volt a meghatározó.

Az újabb rendszerváltás után az ötvenes években indul meg a város iparosodása. Ez a lakosság gyarapodását is magával hozta. Harminc év alatt a lakosság megkétszereződött. 1948-ban a városban 63079-en, 1981-ben pedig 100516-an éltek. Egy-egy népszámlálás után kezdetben 3000-rel nőtt a lakosság száma, később ez a 10000-ret is meghaladja. A természetes szaporulat rendkívül alacsony. A városban például 1965 és 1974 között mindössze 1301, ezzel szemben a lakosság száma 13777 fővel növekedett. Hasonlóak az adatok a későbbi időszakban is. A magyarok száma is folyamatosan növekszik 1971-ig: ezután, ha nem is jelentős mértékben, csökken a

András, Farkas András, Farkas János, Földesi Mátyás, Garay Pál, Gulyás István, Gajdács István, György József, Garay Mátyás, Hunyady János, Horváth János, Hegyi György, Huszka János, Hornyák Albert, Harang György, Jenei István, Jenei János, Juhász György, Jeges János, Kápiszta György, Kiss Ferencz, Kárász István, Kápiszta Antal, Kápiszta János, Kápiszta Antal, Kocsis József, Kocsis János, Kormányos Mihály, Kovács János, Kovács Pál, Kuty János, Kovács Ferencz, Kovács Mihály, Kalló Mihály, Kiss István, Kiss Imre, Lőrincz Imre, Lőrincz Ferencz, Lőrincz István, Lajkó János, Lovas András, Lovas Albert, Massa János, Mészáros István, Márton József, Nyers Antal, Nyers Bakó Antal, Nagy Ádám, Nagy Mátyás, Oravecz Pál, Ötvös Pál, Pipicz Pál, Pintér József, Pintér József, Papp András, Papp Pál, Papp József, Papp György, Pölhe Antal, Pozsár György, Ruzsa János, Roda János, Rab Antal, Rozgonyi István, Rutai Mihály, Szél Pál, Szabó András, Szabó Antal, Szabó József, Szabó Illés, Szabó Mihály, Szabó Ferencz, Szabó Mátyás, Szabó Mátyás, Szabó Pál, Szabó Hangya Sándor, Szarapka Antal, Szarapka Imre, Szerezlay Mihály, Szekeres János, Szalma György, Szél István, Szél Jóska, Szél György, Szél János, Szél Antal, Sánta János, Sebők Ferencz, Sebők Pál, Szegei Mátyás, Szegedi János, Szőregi János, Szőregi János, Takács György, Takács Mihály, Takács Mihály, Takács István, Tóth Mihály, Tury István, Tury János, Török András, Török János, Török Mihály, Temessváry Ferencz, Torma János, Tóth Pál, Ujváry József, Urbán József, Varga András, Varga Antal, Varga Ferencz, Varga István, Varga János, Varga János, Varga János, Varga Pál, Varga Ferencz, Varga János, Varga Ferencz, Varjas Jakab, Vecsernyés Mihály, Vásárhelyi Mátyás, Vadkerti Mihály, Vonyó András, Vörös Mihály. A használt névlisták közül csak a magyarok nevét írtuk ki. A nevek sorrendjén nem változtattunk. TLSz E. 272. ecc. 19. B. 8/1846.

17 MACKOVIC S. 1993, 15.

magyar népesség. Nézzük meg ezt a statisztikai adatok tükrében: 1961-ben 68524, 1971-ben 72525, 1981-ben pedig 71061 vallotta magát magyarnak. 1948-tól kezdve sajnos nincsenek meg a nemzetiség szerinti kimutatások, de a korábbi arányok alapján feltételezhetjük, hogy közvetlenül a háború után 30-35000 lehetett a magyarok száma. A természetes szaporulat a negyvenes és az ötvenes években lényegesen nagyobb volt, mint később: 45 és 50 között 7043, 55 és 64 között 6024.¹⁸

Természetes úton tehát nem növekedhetett ilyen nagy arányban a népesség; a migráció következtében lett egyre több lakója Szabadkának. Más-más vidékről költözködnek ide: szerbek, montenegróiak, albánok, macedónok és természetesen magyarok. Honnan jöttek a magyar családok? Ha hivatalos adatok után nyomoznánk, nehezen boldogulnánk, hiszen kizárólag a rendőrségi bejelentők és a népszámlálási biztosok adatlapjai igazíthatnak el bennünket. Az előbbieket titkosak; az utóbbiakat pedig kiselejtezték. Így kizárólag a terepen folytatott beszélgetésekből következtethetünk. Szabadkán közismert tény, hogy az ötvenes évektől folyamatosan jöttek ide a bánási magyarok, a „bánátiak”, a „tutajosok”. Észak-Bánság szegedi kirajzása falvainak lakosai kerestek itt jobb megélhetést. Kistóba, Kistorda két külvárosi utca valahol a Napnyugati szőlőkben. Mindkettőnek a neve azt jelzi, hogy azon a területen több bánáti család él. A kisszajáni autóbuszállomás pedig arra utal, hogy a közelében a szajániak vettek telkeket. Egy csoportban élnek a verbicaiak a *Libalegelőn*. A *Bornyu* közben vannak a csernyeiek.

A város peremén álló szőlőket, az egykori legelőt parcellázták fel a hatvanas években, s itt vettek viszonylag olcsón telkeket, mert ahogy Barna Jánosné Verbicáról (Egyházaskér) elszármazott adatközlőnk mesélte, minden bánáti arra törekedett, hogy legalább egy házacskája legyen, állami lakásba nem akartak menni. A házat azután részben mővában építették fel, részben pedig otthonról hívtak mestereket, mert azokban sokkal jobban megbíztak, s tudták, milyen házra vágyik az új tulajdonos. Szabadkának az otthoniak szemében kultusza alakult ki. Ha már valaki elköltözködött, akkor legalább „Szabadkára mönyön.” Itt könnyebben kaptak munkát, meg nem nézték le őket annyira, mint Zentán, vagy Kanizsán, itt nem nevezték őket csángóknak. A szabadkai magyarok is jó néhány tréfát költöttek már a számlájukra. Még két évtized elteltével is megkapják a *tutajos* jelzőt, de hogy szorgalmasak és összetartóak, azt elismerik. Mert a bánátiak összetartanak, nem csak az egy faluból valók, hanem a többiek is. A tanult ember kötelességének érezte, hogy segítsen a földijén. Ha valaki állást keresett, számíthatott ismerőseire, akik mindent megmozgattak, hogy megfelelő munkát találjanak neki.

Csak a rokonok járnak össze évközben. Évente egyszer a tóbaiak, a tordaiak és a csernyeiek külön-külön bált is rendeznek, erre illik elmenni mindenkinek. A halot-

¹⁸ STATISTICKI GODISNJAK 1976, 51.

takat most már nem viszik haza, hanem itt, a Bajai úti új temetőben temetik el, mert úgy érzik, hogy az egyházi részben a régi szabadkaiaknak van a helyük. A temetésre minden falubéli elmegy. Utolsó útjára az egyszerű munkást is illik kikísérni, de azt is, aki tanult.

Az első nemzedék, ha szakmunkás volt, szakmáját folytatta a városban. A földművesek betanított munkások lettek. Földet ritkán vásároltak, nem úgy, mint a törzsköcs szabadkaiak, akik úgy vélekedtek, hogy nem árt, ha a munkásembernek is van egy-két lánc földje. Gyerekeik többnyire szakmunkások lettek, de a jó tanulók közül sokan egyetemet is végeztek, akiknek kötelessége nemcsak a család, hanem a többi földi ügyesbajos dolgainak az elintézése.

Mindenki egy évben egyszer a búcsúra hazalátogat. Ilyenkor végigjárják a rokonságot, ajándékot visznek, de kapnak is. A városból ruhaneműt, vagy más apróságot visznek, a városba pedig élelmiszert. Az asszonyok mindenszentek hetében hazamennek, rendbe hozzák az otthoniak sírját, virágot visznek. Az év többi napján leveleznek, telefonálnak, tartják az otthoniakkal a kapcsolatot. A fontos eseményekről mindig értesülnek. Az idősebbek, jóllehet már évtizedek ezelőtt eljöttek, még mindig régi otthonukkal álmodnak.

ÖSSZEGZÉS

A város első magyar lakói már itt voltak a törökök kivonulásakor. Ettől az időtől kezdve folyamatosan nő számuk. A város demográfiai képe a századfordulótól lényegesen nem változott. Csak az utóbbi két évtizedben kezd el csökkenni a magyarok száma. A növekedés egy korszakban sem a természetes szaporulat következménye, hanem a migrációé. Szabadkára csoportosan csak a kecskemétiak jöttek, a többiek pedig egyénileg. Kevés adatunk van a 19. századi népmozgások irányáról. A 20. századi bántási kolonizáció is egyéni volt, azért ennek nincs írásos dokumentuma. Ezért nagyon értékesek a telepések visszaemlékezései, vallomásai.

Szabadka magyar lakóinak — ellentétben a bunyevácokkal — nincsen markáns népművészetük. Nincsenek olyan jegyek, amelyek alapján elkülöníthetnénk egy néprajzi csoportot. Ez minden bizonnyal annak a következménye, hogy az itteni magyarok minden korszakban telepések voltak, a bunyevácok viszont a 17. századtól kezdve folyamatosan itt éltek, újabb bunyevác telepések a későbbi korszakokban nem érkeztek erre a vidékre.

IRODALOM

DOBOS JÁNOS

- 1991 Szabadka lakosságának 1578. évi összeírása. In: Gyökerek. 27–138.

GYÖRE KORNÉL

- 1976 Egy XVII. századbeli adat Szabadka lakosságáról. Üzenet. 690–691.

HEGEDŰS ANTAL

- 1981 A bácskai jobbágyság a török hódoltság végén (1660–1680). Létünk. 147–158.

IVÁNYI ISTVÁN

- 1982 Szabadka szabad királyi város története. Szabadka
1991 Koreni — Gyökerek. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828. Szabadka

KALAPIS ZOLTÁN

- 1985 Vándorok és leteleplülők. Újvidék

MACKOVIC, STEVAN

- 1992 Zanatlije Subotice u drzavnom popisu 1828. Kézirat

MAGYAR LÁSZLÓ

- 1991 Szabadka és lakossága 1828-ig. In: Gyökerek. 1–35.
1991b Szent Mária szabadalmazott mezőváros 1748. évi portális adókiivetési összeírása. In: Gyökerek. 149–191.
1991c Szent Mária szabadalmazott mezőváros háztartásainak 1765. évi összeírása. In: Gyökerek. 191–237.
1984 Statisticki godisnjak opstina Ada, Apatin, Backa Topla, Kanjiza, Mali Idos, Senta, Sombor, Subotica. Subotica

VOJNIC TUNIC, GRGO

- 1976 Statisticki godisnjak opstine Subotica. Subotica

Die ungarische Bevölkerung von Maria-Theresiopel

VALÉRIA D. BESZÉDES

Maria-Theresiopel gehörte zu den dichtbevölkertsten Siedlungen im ehemaligen Ungarn: im Jahre 1787 war sie die 6., 1830 die 5., ab 1857 bis zum Zerfall der Monarchie die drittgrößte Stadt des Landes. In unserem Aufsatz möchten wir die Frage beantworten, ob die hiesige, großzählige ungarische Bevölkerung eine eigentümliche Volkskultur auf gleiche Weise, wie die anderen, tiefländischen Städte: z.B.: Szeged, Debrecen oder Kecskemét, entwickelt hatte. Beim Untersuchen der Stadtbevölkerung stellt die Studie einige historische Angaben von der ersten schriftlichen Erwähnung bis zum Landes- und Systemänderung im 20. Jh. dar.

Das mittelalterliche Maria-Theresiopel, das eine wichtige Staßenlinie war, entstand entlang des Káliz-Weges, eine Tagreise vom Szegediner Hafen entfernt. Von der mittelalterlichen Bevölkerung wissen wir wenig Bescheid. Während der anderhalb jahrhundertelangen Türkenherrschaft tauschte sich die Bevölkerung um, an die Stelle der Ungarn siedelten sich zuerst Serben, dann Bunjewatzen. Die Serben

siedelten sich hier massenhaft im Jahre 1668, die Bunjewatzen kamen im Jahre 1687 in größerer Zahl in der Stadt an. Schon in diesem Jahr begann man die Matrikeln zu führen, auf deren Grund wir behaupten können, daß der Großteil der katholischen Bevölkerung Bunjewatzen waren. Auch Ungarn lebten hier. 1746 hat die Stadt 15 Familien aus Kecskemét an Stelle der ausgewanderten Soldaten aufgenommen. Die Steueraufnahme aus 1748 beinhaltet die Namen von 38 neueren, ungarischen Familien mit einem ausführlichen Ausweis über ihre materielle Lage. Im Jahre 1755 wohnten die Mitglieder von beinahe 200 ungarischen Familien in der Stadt, die aus Kecskemét, Szeged, Csongrád und aus den ferneren Ländern hierher ansiedelten. In der ersten Hälfte des 19. Jh-s nahm die Stadt kontinuierlich zu, aber die Bevölkerungszahl änderte sich oft. Ab der Mitte des Jahrhunderts ist eine kontinuierliche Zunahme zu beobachten. In der zweiten Hälfte des 19. Jh-s gelangen die Ungarn in die Mehrheit, die in erster Linie aus den Stadtsamen herauskamen. Bis zur Leibeigenschaft arbeitete ihr Großteil als Einlieger. Nach dem ersten Weltkrieg gelang Maria-Theresiopel in scheintoten Zustand. Die Ungarn wurden aus der Verwaltung völlig verdrängt, aber am Wirtschaftsleben nahmen sie teil. Nach dem zweiten Weltkrieg nahm die Zahl der Bevölkerung immer mehr zu: im Jahre 1948 beträgt die Bevölkerung 63 079, im Jahre 1981 100 516 Seelen. Bis 1971 nahm auch die Zahl der ungarischen Bevölkerung zu, aber dann, wenn auch nicht in bedeutendem Maße, verminderte sich. In Folge der Migration nahm die Zahl der Stadtbevölkerung immer mehr zu. Es ist bekannt, daß ab den 50-er Jahren kamen die Ungarn aus dem Bánát kontinuierlich hier an. Die Bevölkerung aus dem Nord-Bánát und den Dörfern um Szeged, suchte hier ein besseres Fortkommen. Die erste Generation, wenn sie als Facharbeiter tätig war, konnte ihren Beruf fortsetzen, die Bauer wurden angelernter Arbeiter.

Die ungarische Bevölkerung aus Maria-Theresiopel hat — im Gegenteil zu den Bunjewatzen — keine markante Volkskunst. Es gibt keine solchen Merkmale, auf deren Grund eine ethnographische Gruppe abzusondern wäre. Das ist die Folge der Tatsache, daß die hiesigen Ungarn in jeder Epoche Ansiedler waren.

A zsidóság 19. századi migrációja és társadalmi mobilitása Duna–Tisza közí minták alapján

Ö. KOVÁCS JÓZSEF

A bővebb kifejtés szándéka és lehetősége nélkül, csupán jelezni tudjuk, hogy jelenlegi előadásunkhoz milyen egyéb kérdések tartoznak, amelyek felvetése valamelyest csökkentheti hiányérzetünket. Pontosabban arról van szó, hogy milyen történeti közeg határozta meg a városi társadalomba beilleszkedni igyekvő, ahhoz alkalmazkodó és ugyanakkor szinte kirekesztett, sajátos kényszerpályákra került zsidóság állapotát?¹

Érthetően nem a fenti kérdésre adandó válasz képezi mostani munkánk lényeges részét. Azonban az általánosságokra utalva, szükségesnek tartjuk leszögezni itt is, hogy megítélésünk szerint a zsidóság külső és belső konfliktusait a következő tényezők tették sajátossá: a más kultúra és vallás, a jogegyenlőség hiánya, a profit-orientált vállalkozások, a befogadó vagy éppen elutasító társadalom fejlődési zavarai, valamint az antiszemitizmus.

Az általánosságokon túl az igazi kérdés most az, hogyan jellemezhető a zsidóság helyzete egy-egy helyi társadalomban? Kik, mikor és honnan, és nem kevésbé hangsúlyozottan, hogyan telepedtek be a Duna–Tisza közére? Mi volt a vándorlás fő mozgatórugója?

Több Duna–Tisza közí vizsgálatunk eredményeit is hasznosítva, előadásunkban főként egy, eddig nem vagy alig kutatott településen kíséreljük meg nyomon követni a zsidóság történetét. A lehetőségekhez képest, különösen bevezető áttekintésünkben törekszünk az összehasonlításra is.

A Duna–Tisza közén a legkorábbinak számító újvidéki (17. század) és a bajai hitközségek fontosságát emeljük ki. Ám előljáróban ugyanígy kiemelhető ellenpéldaként Cegléd, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, amely városokban csak 1848 után növekedett meg látványosan a helyi zsidóság létszáma és súlya.

¹ Előadásunk bővebb jegyzetelésétől eltekintünk. Több éves kutatómunkánk részeredményeit főként a Bács-Kiskun megye múltjából című levéltári évkönyvekben publikáltuk, ezeken túl a jelenlegi dolgozatra vonatkozóan külön is: Zsidók a Duna–Tisza közí városi társadalmában (19. század). In: Dunatíji találkozás. A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.) előadásai. Kecskemét, 1992. Zsidók Kecskemét és Kiskunhalas társadalmában a 18–19. században. Kecskemét, 1994. (megjelenés alatt).

Ha a zsidóság 1840-es évekbeli Duna–Tisza közí számát nézzük, az látható, hogy az összlétszámhoz képest 33%-uk az úrbéres mezővárosokban, illetve 32%-uk a négy szabad királyi városban élt.² Érdemes megállapítani azt is, hogy egy-egy településen, a helyi lakossághoz viszonyított arányuk az úrbéri mezővárosnak számító Abonyban (11%), Izsákon (9,7%), Újvidék (5,1%) szabad királyi városban, Jankovác (4,2%), bérlős mezővárosban volt a legnagyobb. Mindez nem meglepő: az 1840-es években országosan jellemző volt, hogy a zsidóság nagy többsége falvakban, mezővárosokban lakott. Duna–Tisza közí arányuk jelentős volt a szabad polgári városok (11%) közí sorolt Kecskeméten és Nagykőrösön, valamint a bérlős mezővárosokban (10%). Baja egyedül képviselte a „földesúri jobbágyos polgár városokat”, ahol a térség zsidóságának mintegy 8%-a élt.

A fentiek alapján látható, hogy a befogadási készséget a gazdasági tényezők mellett alapvetően meghatározhatta az adott település jogi helyzete, illetve a városi tanács önálló döntési joga, mozgástere. A zsidóság jászkunsági elenyésző száma is példa erre: a kiváltságos terület igazán csak a 19. század második felében engedte fel a sorompókat. Bár Halas esetében azt is megfigyelhettük, hogy a felülről érkező, a zsidók letelepedését tiltó rendelkezéseket megkerülve lehetséges volt a letelepedés. A szabad királyi városok ekkori kisebb zsidólétszáma, pontosabban a lakossághoz viszonyított aránya nagyrészt az ismert polgári elzárkózást mutatja. Ettől leginkább Újvidék és részben Szeged példája mutat eltérést. Az előbbi helyen a régmúltba visszanyúló önállósága volt a helyi zsidóságnak.

A lakosság vallási megoszlásáról elmondható, hogy a felsorolt települések társadalmának több mint fele nagy többségében római katolikus volt, kevesebb mint egynegyede pedig reformátusnak minősíthető. A vallásilag vegyes, az arányokat tekintve kiegyensúlyozottabb helyi társadalmak alkották a fennmaradó mintegy egynegyednyi részt. Többé-kevésbé azonos vallási megoszlás alakult ki a 19. század végére is.

Az 1840-es évekbeli állapot szerint a helyi lakossághoz képest a legnagyobb arányban a következő településeken éltek zsidók: Abony, Izsák, Újvidék, Jankovác, Baja, Topolya. Vallási megoszlásuk szerint többségében a katolikus tömbhöz tartoztak.

Ugyanezen szempontok alapján 1900-ban azt látjuk, hogy a zsidóság aránya sorrendben a következő volt: Baja (11%), Szolnok (7,7%), Újvidék, Kalocsa, Szeged, Abony, Kiskőrös, Topolya, Zenta, stb. A vallást tekintve — különösen az egykor

2 A táblázatot ld: a fent jelzett tanulmányunkban, Ö. KOVÁCS J. 1992, 12–13.

szinte „homogénnek” számító Kalocsa, Szolnok miatt is — ismételten a katolikus jelleg dominált.

A létszámadatok tükrében összességében látható, hogy a zsidóság betelepedési aránya nem függött törvényszerűen, legalábbis nem minden esetben a lakosság vallási hovatartozásától. Mindezzel elsősorban a következőkre akarunk utalni: nagyrészt jogi, gazdasági tényezők együttesen határozták meg a zsidóság betelepedését. A vallási különbségtétel természetesen létezett, sokszor azonban háttérbe szorult, pontosabban egy másik szinten, kapcsolatrendszerben jelentkezett. Meghatározó lehetett például a vallás szerint is elkülönülő városi tizedenkénti elhelyezkedésben. Minderről nyilván nehéz egy olyan általánosítható véleményt mondani, amely teljes egészében magában foglalja az összes lehetséges esetet. A gyakran emlegetett jászkunsági helyzetben (ld. a jászsági katolikus és a kiskunsági református jelleget) például feltűnő, hogy a „református Halas” környezetétől mennyire eltérő vonásokat mutatott a zsidóság befogadását illetően. Itt a zsidó kereskedők lehetőségeit a hiányfunkciót betöltő szerepükön túl egyértelműen meghatározta a társadalom vallási hovatartozása is. Összességében igazán pontos véleményt, a jogi, gazdasági és vallási tényezőket együttesen figyelembe vevő, részletező elemzés alapján formálhatnánk. Mindenesetre a fenti megállapításokat fenntartva, az is megfigyelhető, hogy a „reformátusnak” minősíthető helyeken kisebb akadályok álltak a zsidóság útjában.

Válaszadási kísérletünk során megvizsgáltuk a települések 1842–1900 közötti népességnövekedésének nagyságát. Legnagyobb mértékben a következő városok létszáma növekedett: Szeged (66%-kal), Félegyháza (49%), Szolnok (49%), Zenta (48%), Kalocsa (45%), Cegléd (44%), Szabadka (44%). Az említett városokban — Cegléd kivételével — igen nagy többségében (86–96%) katolikus lakosság élt. A zsidóság létszáma ugyanezen településeken szintén jelentősen, vagy kiemelkedően (Szolnok, Kalocsa, Félegyháza, Cegléd) gyarapodott. Maga a népességnövekedés, a központiség ereje, illetve a városiasodás folyamata rendkívül meghatározóvá vált ebben a korszakban. A városi zsidóság számának szaporodása és a főváros körüli összpontosulása általános tendenciák voltak. Mindezek egy szekularizálódó társadalom ismert folyamatai, amelyek jelentősen befolyásolták a zsidóság elhelyezkedését.

A Duna melletti Baján a zsidók a 18. század derekától igen fontos gazdasági szerepet töltöttek be. 1753-ban 10 családról írt az egyik forrás. Az uradalommal kötött 1796. évi szerződésünkben az állt, hogy a 16 házzal bíró bajai zsidó család 12 évre, évi 340 Ft-os census ellenében különböző jogokat élvezhetett. Ezek között szerepelt az, miszerint a Baja mezővárosától elkülönült zsidó közösség bíróval, esküdttel és rabbival intézhette saját ügyeit. Engedélyt kaptak egy zsinagóga

felépítésére, mondván, hogy az nincs a megyében. A későbbiek során Baja a zsinagógai látogatások alkalmával is fontos hely lett a környékbeli zsidók számára.³

A Baján élő zsidóság foglalkozási összetételét mutatja egy 1846. évi összeírás: 139 fő közül kereskedő volt 61%, (majdnem fele házaló), mesterséget űzött 15%, szegődött cseléd 20%, koldus 6%.⁴

Több mint 20 évvel később Baján a választói névjegyzék szerint a zsidóság 57%-a továbbra is kereskedett, a kézművesek, iparosok aránya közel 9% volt, ehhez képest is minősíthető magasnak a tanítóké: 6%.⁵

A zsidóság foglalkozási megoszlására a vizsgált Duna–Tisza közí helyeken egyébként általában jellemző volt a 60% körüli kereskedő–házaló réteg túlsúlya a 19. század közepén, illetve második felében.

A Bajára telepedő zsidóság származási helyét (ami nyilván sok esetben nem egyezett meg a születési hellyel) egy, a 19. század derekának körülményeit jól tükröző forrás alapján tudjuk bemutatni.⁶ A vizsgálható 1848 és 1856 közötti években összesen 112 család (463 fő) adatait rögzítették egy összeírásban. Mindenekelőtt a családfők foglalkozását ismerhetjük meg. A vonzáskörzetet vizsgálva elmondható, hogy azon családfők, akiknek a származási helye egyértelműen azonosítható, mintegy 50%-a Bács megyéből költözött Bajára, főként Újvidékről és Topolyáról. Több mint 30%-uk Tolna megyéből, elsősorban a jelentős zsidóközpontnak számító Bonyhádról származott. Baja vonzó lehetett, hiszen városi központi funkciói mindinkább megerősödtek. Ugyanakkor az a tendencia is megfigyelhető, hogy a zsidó családok a déli községekből északi irányba költözködtek. Közvetetten erre is utal a kevés Pest megyei adat, valamint az, hogy a távoli megyék, települések esetlegesen szerepelnek a felsorolásban: Fejérvár, Heves, Győr, Trencsén, Zemplén. (Nem igazán ide tartozó, ám mégis érdekes adat, hogy például Gyomán, Szarvason alig találkozunk a Duna–Tisza közéről ide költöző családdal, Pest megyeivel viszont annál inkább.)

A betelepődők foglalkozási összetételére érthetően jellemző, hogy a többség kereskedő, iparos és egyéb „vállalkozó” volt. Az ismertebb nagyobb településekről (Szabadkáról csak egy szobafestő, Szegedről, Kecskemétről) alig költöztek Bajára.

Kiegészítésképpen megvizsgáltuk, hogy 1853 és 1856 között miképpen alakultak a zsidó házassági kapcsolatok a származási helyet illetően.⁷ Az elemezhető 44 házasságkötés esetében a vőlegények 56%-a bajai illetőségű volt, őket követték a már említett Bács, a csekélyebb számú Tolna és Pest megyeiek. A menyasszonyok 63%-a

3 Magyar Országos Levéltár, C 59 Dep. Urb. 1797. 98. sz.

4 Uo. C 55 Dep. Jud. 1846. 53. tétel 40867.

5 Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Baja, Múzeumi iratok 7070.

6 Uo.

7 MOL, Filmtár A 3396, P 4512.

bajai volt, hasonlóképp következtek utánuk a Tolna, Bács, és Pest megyéből származók.

Ebben a korban sem lehetett igazán szabad párválasztási gyakorlatról beszélni, különösen a zsidóság körében. A házasságokat racionális, vagyoni szempontok határozták meg, amelyekhez egyéb tényezők is járultak, mint például: a korábbi kapcsolatok ápolása, a hitközségek kis száma. Egyéb vizsgálatok tükrében elmondható, hogy általában kialakultak a nagyobb települések „házassági piacai”, vonzáskörzetei. A kecskeméti és halasi zsidók házassági körzeteit jellemezte, hogy alig kerültek egymással kapcsolatba, bár a házastársak — különösen a vőlegények — származási helye jóval szórtabb volt, mint a bajaiaké. A félegyházi körzet is szórtabb volt. Itt elsősorban az tűnt ki, hogy a menyasszonyok kb. 90%-a helyi illetőségű volt, ami mégsem furcsállható, hiszen ismerten általában a nők lakóhelyén kötöttek házasságot. A félegyházi férfiek többsége más településről származott. Ugyanakkor Nagykőrösön a kevésbé szórt származási megoszlást figyelhetjük meg, a házastársak többsége helybeli volt.

A 19. század végén azt láthatjuk, hogy a domináns kereskedelmi, pénzügyi tevékenység a Duna–Tisza közén Baján volt igen jellemző. (A budapesti és Heves megyei arányok után a sorban Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Szeged, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Szabadka, Újvidék és Kecskemét következett.) Az 1910-es, Kovács Alajos által közölt adatok szerint a bajai zsidóság — a többi régióbeli településhez képest — a nagy- és középbirtokosok sorában is jelentős súllyal képviseltette magát. Ugyanígy meghatározó szerepük volt a tisztviselői, az orvosi és ügyvédi, és nem kevésbé — Szabadkával együtt — az egyéb közszolgálati és szabadfoglalkozási pályákon. A bajaihoz hasonló vagy kisebb arányú foglalkozási reprezentáltság jellemezte a többi település társadalomszerkezetét is.⁸

Baja gazdasági és társadalmi életében a zsidóság igen kiemelkedő módon vett részt. További helyi kutatások részleteiben finomíthatják ezt a képet, amelyet az erősen polgári életvitelt mutató közösségről kialakítottunk. A többi vizsgálati eredményhez képest igen aktív szerepet töltöttek be a bajai törvényhatósági bizottság munkájában is: a virilis tagok többségét ők adták. Ez kivételes egyéb vizsgálatok tükrében. Az 1880-as évek vidéki lapjai — olykor antiszemita éllel — foglalkoztak Dr. Hauser Mór polgármester megválasztásával, aki zsidóként került a városvezetői székbe. Egyéb adatok, így például a bajai kereskedelmi és iparbank alapítói névsora is a helyi zsidóság aktivitására, illetve tőkeerejére utal.⁹

8 KOVÁCS A. A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Bp. 1922, 68–77.

9 B-KML, Baja, Múzeumi ir. 7073., 1880., 1900. Később Erdélyi Gyula is követte Hausert. Zsidó lexikon. Szerk. ÚJVÁRI P. Bp. 1929, 75–76. Kővér Györgynek köszönhetően olvashattuk a bankalapítók névsorát. MOL. FIK K168. 125–cs– (23–

Reprezentatív mintavételünk remélhetően hasznosítható adalékokat nyújt. Ebben a korban az egyre intenzívebben a polgárosodás útjára lépő zsidóság városi társadalomba történő integrálódásáról van szó, amelyet az asszimiláció folyamata is felerősített.

Baján is főként hiányfunkciókat töltöttek be, noha sok esetben inkább konkurenciát jelentett pályaválasztásuk. Mindezek jelzik a külső kényszerek (pl. jogi helyzet, foglalkozási megosztottság) hatását is, valamint az ezek alapján megformált életstratégiákat, amelyeket szükségszerűen jellemzett a profitorientáltság, a teljesítményelvűség. S tulajdonképpen ezek részei voltak a különböző migrációs vagy társadalmi mobilizációs döntések. Mindamellett, állandóan figyelemmel kell lenni az adott regionális tényezőkre, a különbözőségekre is.

A mellékletben olvasható zsidóösszeírás legfőbb rovatait betűhíven közöljük.

MELLÉKLET

*Zusammenschreibung. Der seit dem Jahre 1848 in der Bajaer Stadt angesiedelte
isr. Familien gehalten am 20. und 21. Jänner 1856.*

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1200	1	Augenfeld Jacob	1				32	Mádrás	Fruchthandel
		Babeth Rosenberg		1			26		
		Emanuel			1		7		
		Moricz			1		4		
		Israel			1		3		
		Johanna				1	1		
1793	2	Adler Ahron	1				58	Topolja Topolja	Produkten Produkten
		Rozi Ettlinger		1			30		
		Samuel			1		22		
		Mathias			1		21		
		Babeth				1	17		
		Charlotte				1	13		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1546	3	Mimi				1	11	Topolya	Kl. handl.
		Czilli				1	6		
		Joseph			1		8		
		David			1		1		
		Resi			1		2		
		Moses				1	17		
		Adler Moricz	1				30		
		Rosalia Hirsch		1			24		
7	4	Kathi				1	3	Tolnau	Fruchten
		Czilli				1	1		
		Ausch Davis	1				58		
		Julie Markus		1			56		
		Friedrich			1		27		
		Sigmund			1		21		
		Regina				1	17		
		Josepha				1	14		
1901	5	Berndorfer Wilh.	1				33	Bezdan	Handlung
		Karhon		1			27		
		Sandor			1		3		
		Sigmund			1		3		
		Bruck Moricz	1				26		
		Bertha Ulman		1			26		
		Sigmund			1		1		
		Bachrach Lázár	1				41		
1363	7	Sara Bruck		1			36	Morovitz	Kaufman
		Jacob			1		18		
		Franz			1		16		
		Mathilda				1	11		
		Brumel Jacob	1				32		
		Sali Hauser		1			22		
		Bruck Joseph	1				45		
		Scharlotte Bachrach		1			34		
2144	8	Jacob			1		14	Pesth	Schneider
		Ignacz			1		11		
		Tinni				1	10		
		Ninna				1	9		
		Jeni			1		6		
894	9							Pacser	Kaufman

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1364	10	Millisha				1	4	Madras	Kaufman
		Julius			1		3		
		Rudolf			1		1		
		Beck Joseph	1				55		
		Mimi Spitzer		1			42		
		Moricz			1		25		
		Ignacz			1		24		
		Bernhard			1		23		
		Wilhelm			1		17		
		Karolina				1	15		
		Philip			1		13		
		Emma				1	11		
		Jacob			1		9		
		Sophia				1	7		
		Bertha				1	5		
495	11	Rosi				1	3	Sova	Kl. Handel
		Blahm Jacob	1				52		
		Hanni Kraus		1			24		
216 ² / ₃	12	Basch Bernat	1				53	Topolja	Kaufman
		Katharina Hirsch		1			52		
		Lorenz			1		30		
		Béla			1		14		
		Moricz			1		13		
1901	13	Bertha				1	16	Raab	Kantor
		Blau Franz	1				33		
		Leonora Feldmar		1			24		
		Mathilda				1	1		
1347	14	Samuel			1		1	Morovitz	Kaufman
		Bachrach Herm.	1				39		
		Hanni Oblath		1			37		
		Amalia				1	17		
		Rosalia				1	14		
		Julius			1		12		
		Ethelka				1	8		
2049	15	Deni			1		7		Lehrer
		Bauer Lorenz M.	1				31		
		Czczilia Haan		1			19		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
635	16	Julius			1		2		Früchten
		Cohn Joseph	1				30		
		Leonora Cohn		1			20		
1925	17	Hermine				1	1	Illova	Zimmermahler
		Cohn Ignacz	1				29		
		Cohn Joseph	1				38		
1916	18	Ignacz			1		8	Klobusitz	Schneider
		Johanna				1	12		
		Deutsch Löbl	1				58		
1950	19	Resi Pinkas		1			55	Neusatz	Haderm
		Johanna				1	16		
		Deutsch Babeth		1			28	Bonyhad	Tagelöhner
1940	20	Rosi				1	9		
		Netty				1	7		
		Maria				1	5	Bonyhad	
1944	21	Regi				1	2		
		Denneberg Antonia		1			65		
649	22	Denneberg Markus	1				27	Bonyhad	
		Anna Rohrmiller		1			18		
		Denneberg Leopold	1				34	Bonyhad	Gewölb
1721	23	Babeth Adler		1			24		
		Moricz			1		4		
		Saly				1	3	Gyönk	Kaufman
84	24	Ignacz			1		1		
		Math. Eckstein	1				35		
		Mária Lewy		1			25	Kaposvár	Geschäft
630	25	Bernath			1		4		
		Leopold			1		2		
		Eduard			1		1	Kaposvár	
271	26	Eckstein Gaspar	1				67		
		Babeth Breyer		1			65	Kaposvár	Kaufman
		Maria				1	18		
1790	27	Eckstein Herman	1				30	Bonyhad	Hadermhandel
		Elise Boschan		1			23		
		Fischer Joseph	1				58		
		Sali Gruber		1			58		
		Perl				1	16		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1914	28	Regi				1	18	Szeged	Früchten
		Betty				1	13		
		Leopold			1		10		
		Czilli				1	19		
		Fischer Alexand	1				31		
		Rosali Walentin		1			25		
1945	29	Julie				1	2	Gyönk	Hadern
		Joseph			1		2		
		Fischer Joseph	1				32		
		Sali Berger		1			45		
		Sallamon			1		15		
		Moricz			1		12		
635	30	Elias			1		17	Weissenb.	Früchten
		Mária				1	16		
		Czilli				1	19		
		Fischer Ignacz	1				34		
		Charlotte Cohn		1			22		
		Ethelka				1			
635	31	Fischer Ignacz	1				34		
		Charlotte Haan		1			22		
		Esther				1			
1123	32	Fischer Markus	1				39	Pacser	Wirth
		Theres Ehrnreich		1			24		
2015	33	Friedman Lazar	1				45	Gyönk	Sensal
		M. Wilhelm		1			25		
		Sandor			1		20		
		Karolina				1	15		
		Kati				1	14		
		Sam			1		13		
		Moricz			1		8		
		Jacob			1		5		
	34	Grünwald Sall.	1				33	Högyész	Producten
		Charlotte Grünwald		1			22		
1790	35	Goldstein Joseph	1				31	Görbe	Handern
		Rosi Fischer		1			25		
2056	36	Greiner Ignacz	1				30	Gyöngyös	Früchten
1935	37	Geller Márkus	1				78	Foka	garichts

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1787	38	Gansl Bernath	1				57	Gyönk	nichts
		Rosi Hirschfeld		1			45		
1835	39	Geiger Leopold	1				45	Bat Monostor	Tagelöhner
		Kati Oblath		1			32		
		Sallamon			1		7		
		Ignacz			1		4		
		Betty				1	5		
619	40	Greiner Áhron	1				35	Mohacs	Krämer
		Julie Cohn		1			26		
		Carl			1		2		
		Sam.			1		1		
654	41	Honig Ignác	1				30	Mágocs	Kürschner
		Julie Denneberg		1			24		
		Kati				1	1		
1331	42	Hirschler Philip	1				38	N. Militics	in Diensten
		Julie Arenstein		1			38		
		Rosi				1	12		
		Heinrich			1		9		
		Resi				1	6		
		Nina				1	3		
	43	Henduska Jacob	1				53	Topolja	
		Maria Springer		1			45		
		Rudolf			1		23		
		Hanni				1	15		
80	44	Hohman Max	1				29	Weißenburg	Gewerb
		Regina Eckstein		1			27		
		Risa				1	1		
2134	45	Herzog Joseph	1				35	Bonyhad	Kaufman
		Rosi Fischer		1			25		
		Nachum			1		1		
		Rachel				1	1		
49	46	Herzog Philip	1				38	Zombor	Produkten
		Taube Herzog		1			32		
		Sali				1	6		
		Móricz			1		5		
		Josepha				1	3		
		Leop.			1		1		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1869	47	Heitler Jacob	1					Szenite	
1107	48	Krieshaber Eman.	1				57	Feketehegy	
		Fanni		1			45		
		Móricz			1		23		
		Betti				1	21		
		Regina				1	19		
		Theresie				1	17		
		Karolina				1	15		
		Nina				1	11		
		Carl			1		10		
		Sándor			1		8		
		Paulina				1	6		
		Esther				1	4		
1928	49	Künstler Simon	1				42	Paks	
		Fani Weihsberger		1			42		
2109	50	Klein Jacob	1				35	Bonyhad	
		Julie Weiss		1			29		
		Hermine				1	3		
1857	51	Krauss Simon	1				68	Bonyhad	Tagelöhner
1717	52	Krauss Nath.	1				50	Neusatz	Hadern
		Jetti Cohn		1			40		
		Julius			1		12		
		Sam.			1		8		
		Leopold			1		17		
2012	53	Krieshaber Ignác	1				31	Feketehegy	Früchten
1107	54	Krieshaber Leop.	1				29	Feketehegy	Früchten
1717	55	Krauss Móricz	1				30	Neusatz	Tagelöhner
		Rosi Fischer		1			27		
1770	56	Krausz Betti		1			31	Gyönk	
615	57	Levy Jacob	1				41	Comorn	Früchten
		Anna Grörfeld		1			36		
		Móricz			1		16		
		Philip			1		14		
		Julius			1		12		
		Samson			1		5		
		Naphtali			1		3		
		Gustáv			1				

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1770	58	Löwinger Leop.	1				27	Neusatz	Produkte
		Betti Fischer		1			26		
		Regi				1	1		
1248	59	Lapl Gerson	1				51	T. Földvár	Kleinhandel
		Theresi Szekula		1			49		
		Regina				1	16		
1869	60	Leipniker Moses	1				66	Verbasz	Ölgeschäft
		Judit Schossberg		1			64		
1969	61	Löwinger Anna		1			56	Neusatz	nichts
		Mimi				1	18		
		Anton			1		11		
1366	62	Lövi Peppi		1			45	Neusatz	Tagelöhner
		Lam.			1		22		
		Sigmund			1		14		
		Bernát			1		13		
		Jacob			1		9		
		Nina				1	17		
		Hanni				1	16		
		Fany				1	13		
	63	Ledrer Joseph	1				36	Pécsvár	Kaufman
		Hermine Adler		1			24		
		Kamilla				1			
617	64	Lorgie Jacob	1				28		
		Amalia Reich		1			19		
4	65	Ledrer Carl	1				36	Pécsvár	Kaufman
		Riza Krauss		1			24		
		Mathilda				1	2		
1921	66	Lorja Dávid	1				28	Pesth	Waaren
		Betti Beer		1			22		
1703	67	Löbl Moricz	1				35	Neusatz	Glaser
		Betti Bien		1			24		
		Herman Löbl			1		10		
		Malia Löbl				1	3		
		Rosi Bien				1	5		
1513	68	Mandl Gabriel	1				35	Verbász	Früchten
		Rosalia Reiner		1			35		
		Betti				1	10		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1903	69	Esther				1	6	Fad	Fabrick
		Fany				1	1		
		Mendl			1				
		Nicolsburg Simon	1				40		
		Rosalia Weiss		1			29		
		Benjamin			1		7		
		Jacob			1		6		
		Julia				1			
1893	70	Rosalia				1		Csóka	Keines
		Samson			1				
		Neuman Regina		1			56		
49	71	Adolf			1		23	Bathaszég	Kaufman
		Naschitz Hermin	1				49		
		Rosi Deutsch		1			39		
		Fani				1	15		
		Betti				1	7		
		Netti				1	5		
		Jacob			1		4		
		Perless Moricz	1				30		
2089	72	Josepha Stein		1			20	Szantova	Kaufman
		Pollák Ignacz	1				48		
1198	73	Babeth Naschitz		1			45	Bikity	Kaufman
		Emanuel			1		23		
		Adolf			1		15		
		Emilia				1	17		
		Rosenfeld Jacob	1				60		
		Reitzer Pepi		1			57		
		Theresie				1	18		
		Simon			1		24		
1897	76	Rosenberg Ignacz	1				35	Sziklós	Lehrer
		Resi Honig		1			28		
		Julius			1		11		
		Charlotte				1	8		
		Ludvig			1		2		
		Reich Philip					33		
		Francziska Schwarzer		1			28		
		Ernest			1				
2050	77							Neusatz	Keines

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1869	78	Reiss Joachim	1					Böhmen	Lehrer
1855	79	Reiter Abroh	1				34	Ókér	Fuhrman
		Pepi Freid		1			40		
		Moricz			1		13		
		Sami			1		11		
		Ignacz			1		9		
		Simon			1		7		
		Leopold			1		5		
		Iandi			1		3		
		Beni			1		1		
		Sali				1	16		
694	80	Rosenstock Dan	1				35	B. Gyarmat	
		Leonore Ovari		1			35		
		Wilhelm			1		11		
		Gábor			1		9		
		Theresie				1	15		
		Karolina Rosenstock				1	6		
1936	81	Reiss Herman	1				60	Sova	Bettler
1926	82	Schick Simon	1				66	Verbasz	Tagelöhner
		Rosi Stein		1			46		
		Móricz			1		26	Tavaros	
1941	83	Stein Emanuel	1				37	Tavaros	
		Rosi Reitzer		1			25		
		Sieskind			1		6		
		Rosi				1	3		
2143	84	Schliesser Leopold	1				45	Báthaszeg	Kaufman
		Rosalia Haupt		1			39		
		Fani				1	18		
		Emanuel			1		14		
		Sigmund			1		13		
		Móricz			1		10		
		Betti				1	9		
		Katharina				1	7		
		Josepha				1	5		
		Max			1		3		
		Regina				1	1		
		Risa				1			

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1904	85	Schmidt Wolf	1				35	Bonyhad	Kaufman
		Czilli Perless		1			28		
		Helena				1	4		
641	86	Spitzer Simon	1				31	Baracska	
		Betti Herman		1			24		
		Jacob			1		4		
		Paulina				1	2		
		Regina				1	1		
1745	87	Schehr Sallamon	1				63	Sz. István	
		Elisabeth Zwiebach		1			57		
		Lenschy				1	18		Kaufman Tischler M.
		Lisa				1	20		
		Abroham			1		16		
		Isack			1		13		
1039	88	Spitzer Carl	1				30	Baracska	
8	89	Scheiber Nepom	1				27	Sim.tornya	
		Helena Ausch		1			28		
1051	90	Schwarzenberg Wilh.	1				34	Sim.tornya	
		Anna Eisler		1			25		
		Ignacz			1		8		
		Herman			1		2		Kaufman
		Czilli				1			
93	91	Spitzer Abroham	1				44	Csatalja	
		Betti Perless		1			43		
		Joseph			1		15		
		Herman			1		13		
		Czeczilia				1	10		
1890	92	Schreiber Joseph	1				43	Neusatz	
		Betti Mandl		1			42		
		Adolf			1		14		
		Eleonora				1	12		Zimmermahler
		Sali				1	10		
		Rosalina				1	5		
		Emanuel			1		3		
		Fani				1	1		
1316	93	Reiner Jacob	1				38	Th. Opel	
		Regina Strasser		1			32		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
1031	94	Betti				1	8	Szederkény	Mehlhandel
		Antonia				1	5		
		Ethelka				1	3		
		Moricz			1		2		
		Majer			1		1		
		Taubner Majer	1				30		
		Resi Wollner		1			23		
2140	95	Philiph			1		1	Földvár	Früchten
		Ulman Moricz	1				61		
		Rosi Kaufer		1			57		
1031	96	Simon			1		27	Földvár	Früchten
		Wollner Isaac	1				60		
		Moricz			1		20		
		Adolf			1		23		
2135	97	Jacob			1		28	Pacsér	Seifenfinderhändler
		Weiss Nathan	1				59		
		Anna Weissberger		1			60		
1654	98	Wallentin Dávid	1				28	Jankovác	Fabrike
		Theresia Basch		1			19		
		Sándor			1		2		
		Jene			1		1		
1655	99	Wallentin Mich.	1				32	Jankovác	Fabrike
		Sali Kellemen		1			30		
		Gábor			1		12		
		Samuel			1		9		
		Theresie				1	8		
		Zsiga			1		6		
		Dávid			1		3		
		Isidor			1		1		
		Wiesel Sallamon	1				29		
		Fani Neuman		1			19		
2046	101	Herman			1			Bonyhad	Kaufman
		Wollner Adolf	1				45		
		Hanni Grösahl		1			30		
		Sali				1	15		
		Eduard			1		11		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
2046 8 3 1869	102	Markus			1		7	Földvár Topolja	Kaufman Kaufman
		Netti				1	10		
		Julia				1	3		
		Wollner Sam.	1				35		
		Wittenberger Ign.	1				26		
		Netti Ausch		1			28		
		Weidinger Sall.	1				26		Csávoly Szenta
		Willner Simon	1				50		
		Fani Leipniker		1			32		
		Herman			1		11		
1936 1878	106	Emanuel			1		9	Tolnau	Produkte
		Maria				1	1		
		Weiss Herman	1				60		
		Weltman Adolf	1				38		
		Fani Reininger		1			22		
		Wilhelm			1		3		
		Zeisl Moricz	1				45	Bonyhad	Handerer
		Mimi Steinitz		1			32		
		Weiss Nathan	1				30		
		Fani Schön		1			22		
654	110	Adolf			1				
		Zukermendl Leop.	1				56	Futak	
		Emilia Sachs		1			45		
		Jacob			1		22		
		Adolf			1		23		
		David			1		17		
		Simon			1		12		
		Alexander			1		10		
		Albert			1		8		
		Sigmund			1		3		
38	111	Regina				1	16	Bonyhad	Gewölß
		Ethelka				1	1		
		Juditta				1			
		Löwenthal Heinrich	1				38		
		Sali Denneberg		1			26		
		Ign.			1		10		
		Sam.			1		6		

Haus No.	Fa- milien No.	Namen	Familien		Kinder		Alter	Wohnort	Beruf
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich			
96	112	Leop.			1		5	Irse	Gewölö
		Sigm.			1		1		
		Rosi				1	3		
		Nath. Wechs	1				30		
		Fani Schön		1			22		
		Adolf			1				

A német foglalkozásnevek jelentése

Bettler	koldus
Fabrick	gyáros
Fruchthandel	gabonakereskedő
Früchte	gyümölcs (kereskedő)
Fuhrmann	fuvaros
Geschäft	üzlet, bolt
Gewerb	kézműipar, mesterség
Gewölö	bolt, üzlet
Glazer	üveges
Hadermann	rongyszedő
Handlung	kereskedés, bolt
Kaufman	kereskedő
Krämer	szatócs
Kürschner	szűcs
Lehrer	tanár
Mehlhandler	lisztkereskedő
Ölgeschäft	olajbolt
Schneider	szabó
Seifenfinderhändler	szappankereskedő
Sensal	alkusz
Tagelöhner	napszámos
Tischler	asztalos
Wirth	vendéglős
Zimmermahler	szobafestő

Bukovinai székelyek a Délvidéken (1941–1944)

MERK ZSUZSA

Az első világháborút követően a nagy birodalmak felbomlásával Kelet-Európa térképét újrajzolták a győztes nagyhatalmak, nemzetállamok megteremtésének látogatásával, de a nagyhatalmi érdekeknek megfelelően. A soknemzetiségű birodalmak helyén több állam jött létre, de az államhatárokat nem az etnikai határoknak megfelelően húzták meg, s nagy számú népesség került anyaországán kívülre, ami migrációs folyamatok sorát indította el.

A Magyarországtól elszakított területekről a bizonytalan jövőtől félve menekült el a magyar lakosság egy része, az utódállamok pedig belső áttelepítésekkel igyekeztek — különösen a határ menti sávban — érdekeiknek megfelelően megváltoztatni az etnikai arányokat. A második világháború alatt, s azt követően az át- és kitelepítések felerősödtek, egész népcsoportokat mozgattak meg, vagy űztek el lakóhelyéről, szülőföldjéről.

A bukovinai székelyek életében is a második világháború eseményei hoznak alapvető változást. A Székelyföldről 1764-ben, a mádéfalvi veszedelem néven ismert vérengzés következtében elmenekült közösség közel kétszáz éves története nem más, mint migrációk sora — melyek a népesség egy részét, vagy egészét érintették —, és menekülések, áttelepítések osztják kisebb-nagyobb korszakokra.

A siculicidiumot, a székelyöldöklést követően Moldvába menekült székelyeket az 1774-ben a Habsburg-monarchiához került Bukovinában telepítették le, ahol öt magyar falut — Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegíts, Józseffalva — hoznak létre. Ugyanebben az időben többek között lengyel, német telepések is érkeztek, s a tarka etnikumú terület magyar szigete lett az öt székely falu.

A múlt század utolsó harmadától kezdve több kísérletet tettek arra a magyar kormány, hogy a túlnépesedett, gazdasági nehézségekkel küzdő falvak lakosságának gondjain enyhítsenek. A népesség egy kis része került az Alduna mentén, illetve Déva környékén néhány faluba. A millennium idején születtek tervek az öt falu teljes Magyarországra telepítésére is.¹ Kialakult a bukovinaiak mély magyarság-tudatáról, vallásosságáról szóló mítosz, akik évszázados elszigeteltségükben is megőrizték

¹ A Bukovinai székelyek történetére: SZÁDECZKY L. 1908; SZÁDECZKY KARDOSS L. 1927; JANCsó E. 1934, 1938; OBERDING JÁNOS GY. 1939; ELEKES L. 1941; DOMOKOS P. P. 1941; MIKECS L. [1941]; A. SAJTI E. 1984.

nemzethűségüket és hitüket. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az 1940-es év történelmi eseményeinek hatására a bukovinai székelyek Magyarországra telepítése 1941 májusában bekövetkezett. Románia ugyanis kénytelen volt átadni 1940-ben a Szovjetuniónak Besszarábiát és Észak-Bukovinát: a második bécsi döntéssel Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, s az év őszén megindult a dél-bukovinai németek Németországba telepítése.² Míg az első két esemény elsősorban gazdaságilag érintette, mégpedig hátrányosan a bukovinai székely falvakat, erősítve a kitelepedés gondolatát, az utóbbi a módszert, a mintát jelentette erre.³

A magyar kormány 1940-ben bizottságot hozott létre, melynek az volt a feladata, hogy megtalálja a telepítésre legalkalmasabb területet. Több terv is született, szóba került Szolnok-Doboka, Szatmár és Bihar megye is.⁴ Mindegyik elképzelés közös abban, hogy a letelepítés helyeként a trianoni Magyarország határmenti megyéit, a második bécsi döntéssel visszakerült területeket jelölték meg, s a cél a magyarság számarányának növelése volt ezeken a peremrészeken, a háború utáni várt területgyarapodást tartva szem előtt.

A végleges, és igen gyors döntést ismét a történelmi események hatására hozták meg. Az 1941 áprilisában visszacsatolt Délvidék tűnt a legmegfelelőbbnek több szempontból is. A Trianon után létrejött Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (később Jugoszlávia) ugyanis telepes falvak sorát hozta létre e bácskai területen, és dobrovoljácokat — az első világháború szerb önkénteseit — telepítették ezekbe, földhöz juttatták őket, határvédelmi szerepet kaptak, s javították a terület etnikai összetételét, természetesen délszláv lakosságának számát növelve. A bevonuló magyar honvédség hírére a szerb lakosság elmenekült, vagy a katonaság üzte el őket.⁵ A telepek külterületi lakott helyek voltak, közigazgatási szempontból egy-egy nagyobb községhez vagy városhoz tartoztak (Szabadka, Magyarakanizsa, Regöce, Temerin, Bajsa, Bácskossuthfalva, Cservenka, Mohol, Szenttamás, Ada, Kiszács, Ofutak, Csantavér, Topolya, Kula).⁶

A magyar kormánynak a bukovinai székelyek délvidéki letelepítésével többféle célja volt, nemcsak az, hogy javítsa a terület etnikai arányait. Ezeket a célokat világosan foglalja össze a kalocsai érsekségnek a miniszterelnökhöz, Kállay Mik-

2 A. SAJTI E. 1987, 54–55.

3 A bukovinai székelyeket érzékenyen érintette, hogy piacaik egy részét elvesztették Észak-Bukovina Szovjetunióhoz kerülésével. Észak-Erdély visszacsatolása abból a szempontból volt hátrányos rájuk nézve, hogy a román nagybirtokosok a feszült, erősödő magyarellenesség miatt nem adtak munkát azoknak a nincstelen, vagy kis földbirtokkal rendelkező székelyeknek, akiknek pedig megélhetési forrásuk volt ez az idénymunka. — A. SAJTI E. 1987, 55.

4 A. SAJTI E. 1984, 20; 1987, 60–61.

5 A dobrovoljácok kitelepítéséről: A. SAJTI E. 1984, 26–44.

6 KÉL Generalia sz.n. 1941. július 26. — OL FM K 194–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság 9. számú tájékoztatója. Újvidék, 1941. augusztus 18.

lőshoz írott levele: „A Bukovinából hazatelepített székely népcsoport itteni meggyökerezéséhez a kormányzat azt a reményt fűzi, hogy ez az értékes népréteg közismert kiváló szaporaságával és évszázados viszontagságban megőrzött hagyományos erkölceivel javító hatással lesz az itthoni, magyar népi szempontból kikezdett néprétegekre.”⁷ Ezt a célt azonban csak úgy lehetett volna elérni, ha biztosítják azokat a feltételeket is, melyekkel „értékes tulajdonságaikat” meg tudják őrizni.

A székelyek telepítését a Menekültügyi és Hazatelepítési Kormánybiztosság végezte. Feladata rendkívül sokrétű volt, a 28 faluba szétszórt, közel 14 000 ember számára kellett biztosítani az egészségügyi ellátást, a bolthálózatot és számos olyan kérdést megoldani, ami a telepítés kapcsán felmerült. A telepes falvak egy része több kilométernyi távolságban volt attól a helységtől, melyhez közigazgatási szempontból tartozott. A gyermekek nagy száma és a szapora gyermekáldás szükségessé tette, hogy nagyobb lélekszámú telepeken egészségházat, iskolát hozzanak létre, tanítót, bábát alkalmazzanak, aki helyben lakik, de meg kellett oldani a kisebb falvak ellátását is.⁸

A Kormánybiztosság figyelme apró részletekre is kiterjedt, mint az egyik helyzetjelentésben olvashatjuk: „A bukovinai magyarok Bukovinában magyar népviseletüket a lehetőségekhez megőrizték. — Miután azonban a jelenlegi körülményeik között számítani lehet azzal, hogy népi ruházati cikkeiket az azokhoz szükséges házi készítésű anyagok s általában véve a háziiparhoz szükséges nyersanyagok híján saját maguk előállítani nem tudják, s így ruházati szükségleteiket a környék boltjaiban lesznek kénytelenek beszerezni — ami viszont népviseletüket károsan fogja befolyásolni —, gondoskodom arról, hogy népviseletüket a telep boltjaiban időlegesen kész ruha alakjában megvásárolhassák. — Reményem van arra, hogy ennek lebonyolítására az országos háziipari központ támogatását megszerezhetem. — Különösen a gyermekek és az ifjúság ruhával való ellátási lehetőségénél kívánok erre a körülményre nagy súlyt helyezni.”⁹ Bonczos Miklós kormánybiztos jelentéséből nemcsak a mindenről gondoskodás szándéka olvasható ki, hanem elsősorban az a várt következmény, amit ettől az intézkedéstől reméltek. Nevezetesen a szerep, amit a székelyeknek szántak: népviseletük megőrzésével jótékony hatással legyenek új környezetükre, erősítsék a külső megjelenéssel is a nemzeti öntudatot, a magyarsághoz tartozás büszke vállalását és hangsúlyozását.

7 KÉL Generalia 8050/1942.

8 OL FM K 184–1941–137–135280. A Földművelésügyi Minisztérium anyagában a Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 9 tájékoztatóját találtuk meg, melyek 1941. május 13. és 1941. augusztus 18. között íródtak. — A telepítettek számára vonatkozóan Stark Tamás 1986. 66. — A volt dobrovoljac telepekre a bukovinai székelyeken kívül telepítettek vitézeket is, valamint moldvai csángókat, boszniai, horvátországi magyarokat.

9 OL FM K 184–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 4. tájékoztatója. Újvidék, 1941. június 14.

A kormánybiztos eme elképzelése és intézkedései nem számoltak azonban a tényekkel. A jugoszláv állam ugyanis a trianoni békével megszerzett területeken jelentős földreformot hajtott végre, s ennek keretében kb. 192 000 holdat sajátított ki, vett el korábbi tulajdonosaitól. A Délvidék visszafoglalása után ezeket a földeket a magyar állam vette tulajdonába, tekintet nélkül arra, kinek is volt az a háború előtt a birtokában. A jugoszláv földbirtokpolitikai rendelkezések során igénybe vett földterületből, az ún. „agrárföldekből” kb. 53 000 holdat — lényegében a 62 zárt, a két világháború között telepített dobrovoljac falu területét — a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság hatáskörébe utalták, s osztották szét a telepesek, így nagyobb részben a bukovinai székelyek, valamint más, pl. horvátországi, boszniai magyarok, illetve vitézek között. Természetes, hogy a Délvidéken élő, a felmérések szerint 23-25 000 nincstelen magyar család aggodalommal figyelte a telepítést, s bizonytalannak látta saját sorsát. A kormánybiztosság jelentése szerint a „délvidéki területen lévő magyar lakosság általában megértéssel fogadta” a telepítést, de jelzik az őslakosság félelmeit is.¹⁰

Németh Kálmán egy levelében jelzi az „ellenséges áramlatokat, amelyek úgy sváb, mint a még földhöz nem juttatott magyarság részéről mint valami hideghullám veszik körül a kellőképpen még meg sem gyökerezett bácskai székelységet, valamint az is, hogy a délvidéki országgyűlési képviselők között nem egy azt a nézetet képviseli, hogy szét kell őket szórni az országban, „belekötnék népi viseletükbe” és nem lehet a magyar kormány célja az, hogy „egy ilyen darabos csizmás tömeget sokáig megtűrjön egy olyan földrészen, ahol a tanyai gazdálkodó is már régen moziba jár és cügos cipőt hord.”¹¹ A kialakult légkörben nemigen volt várható, hogy a székelység valóban „javító hatással lesz az itthoni, a népi szempontból kikezdett néprétegekre.”¹² Naívnak tűnik az elképzelés azért is, mert nem számolt azzal a hatással, amit a polgárosultabb új környezet gyakorolt a székelyekre.

A kormánybiztosság jelentéseiben beszámol a székelyek lelki gondozására irányuló, a vallásgyakorlat biztosítására tett intézkedésekről is. A kapucinus és ferences tartományfőnököktől kértek atyákat.¹³ A négy ferences 14, a három kapucinus

10 OL FM K 184–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 3. tájékoztatója. Újvidék, 1941. május 27.

11 KÉL Bácsjózseffalva közs. ir. sz.n. 1942. január 24. Németh Kálmán józseffalvi, majd bácsjózseffalvi plébános jelentős szerepet vállalt a bukovinai székelyek Magyarországra telepítésének előkészületeiben. Személyéről Elekes Dénes istenszolgáti és fogadjisteni plébános visszaemlékezései TIM Adattár 1140. — Demse Péter (volt andrásfalvi káplán) visszaemlékezései TIM Adattár 1585. — NÉMETH K. 1943; A. SAJTI E. 1984, 6–17.; EPL 348/941. Németh Kálmán levele Hász István püspöknek 1941. január 11.

12 KÉL Generalia 8050/1942.

13 OL FM K 184–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 1., 2., 4. tájékoztatója. Újvidék, 1941. május 13., május 19., június 5.

szerzetes 6 telepen teljesített szolgálatot, s látható volt, hogy ez átmeneti megoldás lehet csak.¹⁴

Bonczos Miklós már említett tájékoztatóiban hangsúlyozza, hogy a székelyek mélyen vallásosak, s ezért rendkívül fontos a lehető leggyorsabban lelki gondozásukat megoldani, de nem érzékelte, milyen nehézségeket is okoz ez a valóságban.¹⁵ Magabiztosan kijelenti már a telepítés befejezése előtt, hogy gondoskodott a bukovinaiakról egyházi szempontból is, valamint leszögezi, hogy „a lelki gondozó atyák az egyházi szolgálatot a benépesített telepeken ellátják”, amit azzal segített elő a kormánybiztosság, hogy számukra kerékpárt biztosított.¹⁶ Az egyházi kérdések ezek után nem is jelentkeznek a délvidéki tájékoztatókban.

A feladat azonban nem is volt egyszerű, hiszen az öt bukovinai székely faluból 28 kisebb-nagyobb telep jött létre. Andrásfalva népességét 5 katolikus és 2 református; Hadikfalvát 11; Istensegítsét 8 falucskába osztották.

Fogadjisten (Bukovinában Istensegíts filialéja) és Józseffalva az előzőeknél kisebb települések voltak, ezért lakói a Bácskában is egy községbe kerülhettek.¹⁷

A református vallású székelyeket olyan falvakba telepítették, melyek nagyobb, zömmel reformátusok lakta települések mellett voltak: Andráselke Bácsskossuthfalva, Andrásfalva pedig Bácsfeketehegy közelében feküdt.¹⁸ Jóval nagyobb feladat volt a 26 katolikus telep híveinek ellátása.

A Bács-Kalocsai Érsekséget, melyhez a székely telepeselek egyházi szempontból tartoztak, váratlanul és felkészületlenül érte a telepítés. A bukovinai székelyeket ugyanis olyan helyekre telepítették, ahol ki kellett építeni az egyházszerkezetet — nem pusztán visszaállítani az 1918 előtti állapotot —, mert a falvak többsége Trianon után jött létre, s szerb lakosságuk nem volt katolikus. Az érsekségnek tehát számba kellett vennie új híveit, és gondoskodni papjaikról, hiszen a telepeket gondozó szerzetesek a feladatot ellátni nem tudták, mint azt a kormánybiztosság hinni vélte. Varga Vitál ferences barát jelentése szemléletesen írja le az áldatlan állapotokat: „A telepeken sehol templom nincs, hisz a doborvoljácok nem voltak vallásosak. Semmi egyházi felszerelés nincs, kivéve azt a kis vándorládát, mit a szabadkai ferences atyáktól magunkkal hoztunk, s mit én a kishegyesi plébánián kölcsön kértem. [...] A dűlőutakon igás kocsin járok vagy női kerékpáron. A tábori oltárfelszerelést vinnem kell mindig. A másik 4, illetve 5 telepen csak

14 KÉL Generalia sz.n. 1941. július 26.; KÉL Generalia 2434–1941. június 17.

15 OL FM K 184–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 1. számú tájékoztatója. 1941. május 13.

16 OL FM K 184–1941–137–135280. A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 4. számú tájékoztatója. 1941. június 5.

17 KÉL Generalia sz.n. 1941. július 26.

18 DÉKONSZKY GY. 1942; SCHEMATISMUS [1942] 166.

látogatni jártam, mert tőlem 17, 24, 28, 32, ill. 40 km-re vannak, s igáskocsival 3 óra kell, sőt rossz idő, bácskai esők után még több, míg el lehet oda jutni.” Hozzáteszi még azt is, hogy „a kinlakás és önálló gazdálkodás jelenleg jó, szükséges, hazafias kötelesség s szép missió, de nem szerzetesi élet.”¹⁹

A székely falvakba lelkipásztort biztosítani igen nehéz feladat volt, hiszen az egyházmegye papképzése a Trianonnal megcsonkított terület ellátására irányult. A telepeket nem lehetett egyszerűen ahhoz a plébániához csatolni, amelynek területén feküdtek, hiszen azoktól gyakran 10-14 km-re voltak, s onnan a székely híveket ellátni nem tudták. Egyetlen megoldás kínálkozott csak: telepes lelkészi központokat hoztak létre, melyekhez 2-3 falu tartozott.²⁰ Nyolc vikáriát alakítottak ki, de a nyolc pap biztosítása sem volt egyszerű, s az 1941 júliusában kinevezett Ijjas József érseki biztosnak minden szervezőképességére, diplomáciai érzékére szükség volt, hogy a hívek ne maradjanak lelkipásztor nélkül.²¹

A bukovinai székelyek történetében a pap rendkívül fontos szerepet játszott, hiszen vallásuk megőrzése egyben magyarságuk, anyanyelvük megőrzését is jelentette. A pap volt a bukovinai székely falu magyar értelmisége. A telepítés számos megrázkódtatást okozott, gondoljunk csak arra, hogy el kellett hagyniuk szülőföldjüket, az öt falu évszázados közösségei bomlottak fel a 28 faluba történt szétszórattal, meg kellett birkózni az idegen, gyakran ellenséges környezettel, új mezőgazdasági kultúrát elsajátítani, s ebben a helyzetben a lelkipásztor segítségére, biztonságot adó jelenlétére fokozottan szükség volt.

A pap hiányát a székely híveknek a kalocsai érsekhez írott levelei panaszolják is: „Bukovinában a lelkészünk állandóan helyben volt, nem éreztünk ezen téren hiányt. Nyugodtabban várták szüleink a halált, mint itt várható lesz. A vallásos székely népnek azzal a tudattal kell itten utolsó óráit leélni, hogy a halotti szentségeket fel sem veheti.”²²

19 KÉL Generalia 2434/1941. június 17.

20 KÉL 1824/1942. A bácskai székely telepök vikáriákká alakítottak 1942. március 12. — Az öt bukovinai falu lelkipásztora közül csak kettő (Németh Kálmán józseffalvi és Sebestyén Antal hadikfalvi plébános) jöhetett híveivel együtt a Délvidékre, a többiek (Demse Péter, László Antal, Ferenc Jakab segédlelkészek, valamint Elekes Dénes plébános) a magyar kormány kérésére a jasi püspök engedélyével Moldvába mentek, hogy az ott élő csángók közül bírjanak rá minél többeket a magyarországi kitelepedésre. Csak 1941 végén jöhetek a Bácskába, amikor küldetésük reménytelenné vált a román hatóságok beavatkozása miatt. — TIM Adattár 1140., 1585. — A moldvai csángók letelepítésére: V. KÁPOLNÁR M. 1992, 277–296.

21 KÉL Generalia 2808/1941. (Fogalmazványi példány.) — Ijjas József, aki nagy diplomáciai érzékkel és szervezőképességgel megáldott, bunyevác származású, horvátul jól beszélő, alapos helyismerettel rendelkező pap volt, számtalan szempontot figyelembe véve tette meg javaslatait a vikáriusok személyére vonatkozóan. Ez gyakran áthelyezéseket, személycseréket is jelentett, s nem nélkülözte a politikai megfontolásokat sem. — KÉL Generalia 984/1942. — Ijjas József (1901–1987) kalocsai érsek lett 1969-ben, s haláláig töltötte be e tisztséget.

22 KÉL. Hadiknépe közs. ir. 771/1943.

Az egyház szerepének jelentőségére a VKM 1941. június 17-én keltezett, Zichy Gyula kalocsai érseknek írott levele is felhívja a figyelmet: „a telepes községeknek különböző vidékekről összeverődött és a földszerzés és házépítés folytán súlyos adósságokkal terhelt, következképpen az izgatásokra könnyen hajló lakói mindjárt a kezdet kezdetén rendszeres lelkipásztori gondozás alá vétessenek, és az Egyháznak és a Hazának egyaránt megmentessenek.”²³

Bonczos Miklós telepítési kormánybiztos helyzetjelentéseiből is kiderül, hogy az egyháznak és papjainak fontos szerepet szántak: „A nemzeti összetartozandóság érzéseinek ápolása, a magyar közállapotok helyes megismerése, a magyar sorskérdések tisztánlátása és az iskolán kívüli népművelés megindítása érdekében [...] az egyes telepes községekbe [...] megfelelő könyv és újságanyagot irányítok. A lelkigondozó atyák feladata lesz az, hogy az olvasmányok közreadását oly módon megszervezzék, miképp az azokhoz való hozzájutás minden letelepített magyar részére biztosítsák s emellett a könyv és újságanyag épségben megőriztessék.”²⁴

Az egyház szerepét nemzeti, hazafias szempontból jól látta a kormányzat, és éppen emiatt meglepő, hogy teljesen érzéketlenül kezelték az egyház gondjait.

A Bács-Kalocsai Főegyházmegyére rendkívüli feladatot rótt az egyházszervezet kiépítése a visszafoglalt területen. Ezt 1942 tavaszára a lehetőségekhez mérve, a telepes lelkészközpontok létrehozásával megoldották, bár a lelkipásztor biztosítása a továbbiakban is állandósult probléma maradt. Rendezetlen volt azonban a papok, illetve az egyházi alkalmazottak (kántor, harangozó) illetményföldjének kérdése.

A községtelepítésekre vonatkozó 1936. XXVII. tc. biztosította az illetményföldeket, emellett a lelkipásztor számára lakástelek juttatását, valamint temető és temetőtelek kijelölését. A délvidéki telepítés esetében azonban nem ezt a törvényt érvényesítették, hanem a 5280/1941. ME rendeletet, mely az egyházi személyek számára történő illetményföldek juttatását nem tartalmazta. Hiába fordultak Zichy Gyula, őt követően Glattfelder Gyula, majd Grósz József érsek több levélben is a miniszterelnökhöz, Bárdossy Lászlóhoz, illetve Kállay Miklóshoz, a késedelmes válaszok mindig közölték, hogy a délvidéki telepítésekre az említett rendelet vonatkozik, s egyházi célú földjuttatásokra nincs mód.²⁵ A papi illetményföld nélkül azonban a lelkipásztorok jövedelme igen kicsi volt. A telepítés kezdetétől 1941

23 KÉL. Generalia sz.n. 1941. június 17.

24 OL FM K 184–1941–137–135280.A Külföldi Magyarokat Letelepítő Kormánybiztosság 2. számú tájékoztatója. Újvidék, 1941. május 19.

25 KÉL. Generalia 7105/1941.; 8050/1942. november 12.; 1569/1943.; 4888/1943.; sz.n. 1943. szeptember 30.; 1988/1944. — Zichy Gyula érsek 1942. május 20-án meghalt. Az új érsek Glattfelder Gyula lett, akinek beiktatása betegsége miatt nem történt meg, s lényegében 1943. július 12-ig, Grósz József beiktatásáig nem volt érseke a Bács-Kalocsai Főegyházmegyének, ami tovább nehezítette az egyház helyzetét. — KŐHEGYI M. 1993.

végéig a hazatelepítési kormánybiztosság havi 300 pengőt juttatott a papoknak, akkor ezt beszüntette, s 1942 áprilisáig semmilyen jövedelmük sem volt, illetve Ijjas József érseki biztos igyekezett némi segínyt kijárni számukra. Ezt követően csak a VKM által folyósított kongruából — a papi jövedelmeket kiegészítő államsegélyből —, havi 181 pengőből kellett megélniük 1943 októberéig, amikor is papi illetményföldet kaptak.²⁶ Ennek jövedelmét azonban már nem élvezhették, hiszen a hadi események elérték a Bácskát, s híveikkel együtt menekülésre kényszerültek. A délvidéki területre — ahogy azt Ijjas József írta — „Jólelkű, igénytelen, magyar-szerető, fiatal, egészséges” papok kellettek.²⁷

A székely telepeken — mint azt az egyik ferences szerzetes már idézett levelében olvashattuk — nem volt templom. A több mint 1000 lelket számláló Hadiknépe község híveinek panaszos levelében a következőket olvashatjuk: „Községünkben templom nincsen. Vasárnapi misénk az iskolaépület tornatermében folyik le. Ez a tornaterem csak ideiglenesen van erre a célra átengedve. A szerbektől templom nem maradt a telepen. [...] Anyagi erőnk még hosszú évek múlva sem lesz meg ahhoz, hogy felépíthessük óhajta várt templomunkat. Legnehezebben templomunktól váltunk meg az előző lakóhelyünkön, mintha éreztük volna, hogy itt az Isten házában hiányunk lesz. A mise céljára rendelkezésünkre bocsátott tornatermet, amennyire tőlünk tellett feldíszítettük, hogy Isten házához méltó legyen a helység, de ez sohasem lesz templom. Falunkat templom nélkül nem látjuk egésznek.”²⁸

A Kalocsai Érsekség megbízott egy budapesti építész, hogy készítse el a székely templomok típustervét, melyhez mintául a bukovinai templomok szolgáltak, de felépítésük akkora anyagi terhet jelentett, melyet vállalni nem tudott.²⁹

A székely falvakban a telepítéskor a kormánybiztosság nem biztosított lakást a lelkészek számára, ahogy azt az érsekségnek írták „felülepítmény hiányában.”³⁰ Ijjas József érseki biztosnak 1944 januárjában — közel három évvel a telepítés után — a papok lakáshelyzetéről írt jelentéséből idézünk: „Hadikújfalun a mostani lelkész olyan házban lakik, amelyet egyik telepes sem volt hajlandó elfogadni, annyira lakhatatlan. [...] Istenáldáson a volt Egészségház cselédszobájában van a lelkész helye, de a község határozattal kiutasította innen is a telepes lelkészt, és csak addig engedi meg ideiglenesen az ottmaradását, míg a telep kinevezett orvosa katonai szolgálatot teljesít. Ha onnan hazajön, ez a lakás őt illeti meg. A pap akkor lakás nélkül marad,

26 KÉL Generalia 2931/1942.; 8050/1942.; sz.n. 1943. szeptember 30.: 1988/1944.

27 KÉL Generalia 5733/1941.

28 KÉL Hadiknépe közs. ir. 771/1943.

29 KÉL Bácsjózseffalva közs. ir. sz.n. 1942. február 28. — Az érsekség kifizette az 1000 P tervezési díjat Möller Károly építészek.

30 KÉL Generalia 1988/1944., 2241/1944.

mert az egész telepen egyetlen üres ház sincs, a telepes házak pedig egyszoba-konyha házak lévén, nem alkalmasak arra, hogy esetleg valamelyik telepes egy szobáját kiadja a lelkésznek. [...] Andrásmezőn a kultúrház altiszti lakásban van a lelképásztor. A ház a község tulajdona, és a község csendőrpihenőt óhajt ott létesíteni, és ezért a lelkészt felszólította, hogy szerezzen magának más lakást. Más lakás természetesen a telepen nincs.”³¹ A Telepítési Kormánybiztosság tehát nem gondolt arra a székelyek telepítésekor, hogy az egyházi szolgálatot ellátók számára lakást biztosítson. A telepesek lelki gondozásának minden terhét az egyháznak kívánták hárítani. A székelyek gazdasági helyzete pedig nem volt olyan, hogy hozzájárulhattak volna papjuk fizetéséhez, templom és lelkézlak építéséhez. Bár a kormányzat tudta, hogy az egyháznak komoly szerepe van abban, hogy a telepítéshez fűzött remények megvalósulhassanak, részt nem kívánt vállalni a feltételek biztosításában. Ijjas József fent idézett, 1944 januárjában írott jelentésében világosan foglalja mindezt össze: „Hiába telepítenek sokgyermekes családokat, ha a telepes családok valláserkölcsei nevelését helyben lakó lelkész működésével nem biztosítják. [...] Tavasznál tovább ez a kérdés nem húzódhatik, mert ez lelképásztori munkánk csődjét fogja jelenteni a jobb sorsra érdemes székelyek telepein.”³²

A bukovinai székelyek letelepítése a feszültségekkel terhes Délvidékre elhamarkodott, felelőtlen döntés volt. Ezt támasztják alá azok a források is, melyek a telepítés egyházi vonatkozásait mutatják be. Érzékeltetik az egyház erőfeszítéseit, valamint a telepítésnek egy olyan következményére irányítják a figyelmet, mellyel a kormányzat nem számolt, illetve nem kezelt súlyának megfelelően. A Kalocsai Érseki Levéltárban talált iratok a telepítésnek egy olyan látszólag részletkérdésére szolgáltatnak adatokat, melyekkel a katolikus híveknek és papjaiknak a mindennapokban kellett megküzdeniük.

A magyar kormány ugyanazt a szerepet szánta a székelyeknek, mint ami a doborvoljácoké volt, s sorsuk is hasonló lett. A rádióban 1944. október 8-án felhangzott a menekülésre való felszólítás. A falvak lakóinak többsége mindenét hátrahagyva indult a Dunántúl felé, s egészen Zala megyéig jutottak. Tavasszal Tolna és Baranya megye főként németek lakta helyiségeibe telepítették le őket.³³

Azoknak, akiknek már nem sikerült a menekülés, internáló táborokba kerültek, s 1945 februárjában kiutasították őket Jugoszláviából. Letelepítésük Bács-Bodrog megye három falujába történt, ahonnan várható volt a német lakosság kitelepítése.

31 KÉL Generalia 428/1944.

32 KÉL Generalia 428/1944.

33 Elekes Dénes plébános visszaemlékezése szerint: „Na aztán jött kérem 1944, Magyarok Nagyasszonyának ünnepe október 8. És kérem szólt a rádió: Bukovinai telepesek meneküljenek. [...] Bácskossuthfalva, Pacsér, Baja felé Zalába, meg is ismételte: Zalaszentgrót, Sümeg, pacsai járásba meneküljenek.” — TIM Adattár 1140.

Több mint egy évig azonban együtt kellett élniük, együttérzéssel vagy ellenségesen szemlélve egymást és tehetetlenül, értetlenül az eseményeket, melyeknek csak következményét szenvedték el, befolyásolni azonban nem tudták azokat.³⁴

RÖVIDÍTÉSEK

EPL	Esztergomi Prímási Levéltár
KÉL	Kalocsa Érseki Levéltár
OL FM	Országos Levéltár. A Földművelésügyi Minisztérium iratai
TIM	Türr István Múzeum

IRODALOM

ALBERT GÁBOR

1983 Emelt fővel. Budapest

BODOR GYÖRGY

1975 Székely honfoglalás 1945-ben. Forrás, 3. szám 70–74., 4. szám 59–68.

CSUPOR TIBOR

1987 Mikor Csíkból elindultam. Budapest

DÉKONSZKY GYÖRGY

1942 Bács-Bodrog vármegye térképe. Újvidék

DOMOKOS PÁL PÉTER

1941 A moldvai magyarság. Kolozsvár

ELEKES LAJOS

1941 Magyarok Moldvában és Havaselvén. In: Erdély és népei. Szerk.: Mályusz E. Budapest, 142–163.

JANCSÓ ELEMÉR

1934 A bukovinai magyarok mai helyzete. Magyar Szemle, 1. szám 14–21.

1938 A bukovinai magyarok. Korunk, 1. szám 46–52.

V. KÁPOLNÁS MÁRIA

1992 Kísérlet a moldvai csángók hazatelepítésére. In: A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve XVII. Szerk.: Vadas F. Szekszárd, 277–296.

³⁴ A székelyek elmeneküléséről, internálásáról, letelepítéséről Tolna, Baranya és Bács-Kiskun megyében: ÖSY-OBERDING J. 1967; BODOR GY. 1975; KÖHEGYI M.–TÓTH Á. 1989; 1991; KÖHEGYI M.–MERK ZS. 1992; MERK ZS. 1993, 111–118. — Szociografikus igényről: ALBERT G. 1983; CSUPOR T. 1987 — Visszaemlékezések TIM Adattár 1140., 1235., 1585.

KÖHEGYI MIHÁLY

- 1995   Adatok Glattfelder Gyula életének utolsó évéhez. In: Igazságot — szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága. Szerk.: Zombori István Budapest–Szeged, 166–195.

KÖHEGYI MIHÁLY—TÓTH ÁGNES

- 1989   A bukovinai székelyek letelepítése Észak-Bácskában. Dunatáj, 4. szám 58–75.
1991   Bodor György összefoglaló jelentése a Bonyhád környéki telepítésről (1945). In: Völgyiség két évszázada. Szerk.: Szita L.–Szöts Z. Bonyhád, 129–140.

KÖHEGYI MIHÁLY—MERK ZSUZSA

- 1992   Székelyek kiutasítása Jugoszláviából. Néprajzi Látóhatár, 3–4. szám 162–168.

MERK ZSUZSA

- 1993   Székely partizánok. Hadtörténeti Közlemények 1. szám 111–118.
1994   A bukovinai székelyek Bácskába telepítése az egyházi források tükrében (1941–1944). In: Migráció a Kárpát-medencében. Szerk.: Micheller M. és Virágné Horváth E. Békéscsaba, 124–142.

MIKECS LÁSZLÓ

- [1941]   Csángók. [Budapest]

NÉMETH KÁLMÁN

- 1943   Százezer szív sikolt. Bácsjózseffalva

OBERDING JÓZSEF GYÖRGY

- 1939   Vándorló bukovinai magyarok. Hítel, 3. szám 192–204.

ŐSY-OBERDING JÓZSEF

- 1967   A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon. Agrártörténeti Szemle, 1–2. szám 183–194.

A. SAJTI ENIKŐ

- 1984   Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában — 1941. Budapest
1987   Délvidék 1941–1944. Budapest

SCHEMATISMUS

- [1942]   Schematismus cleri archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942. Kalocsa

STARK TAMÁS

- 1989   Magyarország második világháborús embervesztesége. Budapest

SZÁDECZKY KARDOSS LAJOS

- 1927   A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest

SZÁDECZKY LAJOS

- 1908   A székely határőrség szervezése 1762–64-ben. Budapest

Die Rückgliederung des Südländes im Frühling von 1941 stellte die ungarische Regierung vor mehrere zu lösende Probleme. Die ethnischen Verhältnisse waren hier weit ungünstiger als die in Oberungarn, welches laut dem ersten und zweiten Entscheid von Wien rückgegliedert wurde, bzw. in den Fällen von Nordtranssylvanien und dem Szeklerland. Die letzten waren Überwiegend von Ungarn bewohnte Gebiete, während die Zahl der ungarischen Einwohner im Südländ das 37% nicht überstieg. Das königliche Jugoslawien (früher Serbokroatisches-Slowenisches Königreich) führte großzügige Ansiedlungen zwischen den zwei Weltkriegen durch: brachte 62 geschlossene sog. „dobrovoljac“ Siedlungen zustande. Diese Kolonien wurden durch die militärische Besetzung evakuiert. An ihre Stelle wurden einerseits Szekler aus der Bukowina, Helden (sog. „vitézek“), innerhalb der Grenzen von anderen Ländern lebende Streuungarn, andererseits Armbauern mit mehreren Kindern sesshaft gemacht.

Zur gleichen Zeit der Ansiedlungen mußte die Verwaltung das Netz der Sanitätsversorgung, die Instituten des Unterrichtswesens ausgebaut, und die persönlichen Bedingungen, Ladennetze, Postdienste gesichert werden. Die Regierungskommissariat nahm Rücksicht auch darauf, die nötigen Stoffe für die Volkstracht der Szekler in ihre Dörfer zu liefern.

Aus den Akten im erzbischöflichen Archiv von Kalocsa stellt sich betreffs der Ansiedlung der Szekler heraus, daß sich die Regierungskommissariat mit der Sicherung der Seelenbesorgung der tiefreligiösen, überwiegend katholischen Gläubigen blutwenig befaßte, und jede daraus stammende Last auf die Kirchenprovinz Bács-Kalocsa abwälzte. Die Ansiedlung berührte das Erzbistum unerwartet und unvorbereitet. Nämlich die Szekler aus der Bukowina wurden an solche Stellen angesiedelt, wo erst die Kirchenorganisation ausgebaut werden sollte — es handelte sich nicht bloß um die Wiederherstellung des Zustandes vor 1918 —, weil die Mehrheit der Dörfer nach dem Trianonvertrag entstand, und deren serbische Bevölkerung nicht katholisch war. Also mußten die neuen Gläubigen zusammengezählt werden, es sollte für ihre Priester und Kirche gesorgt werden. Alle diesen Aufgaben überstiegen die Kräfte der Kirchenprovinz. Das Erzbistum wandte sich jahrelang umsonst an den Ministerpräsidenten, an den Minister für Religion und Unterricht bzw. ans Landwirtschaftsministerium; es gelang ihm weder die Feldfluren, die den Unterhalt der kirchlichen Personen gesichert und ergänzt hätten noch den Beitrag zum Kirschenbau zu erlangen. Die Priester, die für die Seelenversorgung der Ansiedlungen sorgten, waren in mehreren Fällen unter unwürdigen Verhältnissen, monatelang ohne Gehalt in Dienst.

Die Ansiedlung der Szekler aus der Bukowina an das spannungsreiche Südländ erwies sich als vorzeitig, undurchdacht, unverantwortlich. Das belegen auch jene Quellen, die die kirchlichen Bezüge der Kolonisation darstellen. Diese Quellen machen die Anstrengungen der katholischen Kirche wahrnehmbar, sie lenken die Aufmerksamkeit an die Auswirkungen der Ansiedlung, mit denen die Regierung nicht rechnete und denen sie nicht das erforderliche Gewicht verlieh.

Tájátalakítás és a kultúra egységesülése

SZABÓ LÁSZLÓ

„Magyar Ország Európa kitsinyben... Európának többi országaiban széjjel szórt mindennémű különbféleségeket egyesülve látjuk Magyar országban, akár melly tekintetben vesszük is ezen Országot. Clíma, földszíne, természetmények, emberek...Nem tsak természeti állapotjára, és a' természet ajándékaira nézve — hanem népességre nézve is Magyar ország Európa kitsinyben. — mert majd nem minden Európai nép-törzsök, nyelvek, vallások, foglalatosságok, Cultúra grádusok, 's végre életmódok, erköltsök és szokások is itten találják fel Hazájokat.” Csaplovics János ír így 1822-ben.¹

Ez a Kárpátokkal övezett ország valóban változatos geográfiailag, s mindig az volt Szent István óta népességét tekintve is. Befogadta az idegeneket, s maga is eredendően tarka volt, hisz a több népből álló honfoglaló magyarság itt számos néptörédeket talált. A középkor nagy kohója azonban úgy enyhítette e tarka képet színessé, hogy e sok elemből kialakult egy olyan arány, amely a magyarnak mondott nép túlsúlyát eredményezte, s a keresztény európai kultúra normáit, erkölcsét tette meghatározóvá. A Csaplovics János leírta tarkaság ismét újkori jelenség, a török hódoltság utáni állapot. A török és az azt követő függetlenségi harcok két évszázados eredménye, hogy a XV–XVI. század fordulóján Szabó István által megbecsült 18-19 ezer élő településből 1720-ra 11 ezret alig meghaladó szám lett. Ez a 40-42%-os pusztulás jó 10%-al nagyobb, ha meggondoljuk, hogy 1720-ra már sok település élete újulhatott meg. A török előtti településszám soha nem állt vissza, s 30%-uk soha nem éledt fel.²

1895-ben 12 667 önálló települést tartanak nyilván, s Acsády Ignác számításai szerint a török idők utáni 175 évben 1524 település jött csupán létre.³ Igaz, hogy az elpusztult, majd elevenné lett települések jelentősebb része a Tiszai- és a Dunai-Alföldön volt, ám az is igaz, hogy 30 százaléknyi soha fel nem támadt közülük. Itt ment végbe a legnagyobb pusztítás, s volt később legerősebb a vissza- vagy

1 CSAPLOVICS J. 1822: Ethnográfiai értekezés Magyar Országról. In: Tudományos Gyűjtemény. III. 52.

2 SZABÓ I. 1941: A magyarság életrajza. Budapest. 76–77, 120–127.

3 ACSÁDY I. 1896: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21. Budapest. — Ennek népességszáma vonatkozó kritikáját lásd: SZABÓ I. i.m. 122–130; DÁVID Z. 1957: Az 1715–20. évi összeírás. In: A történeti statisztika forrásai (szerk.: Kovacsics J.). Budapest. 145–199. Megjegyezzük, hogy mi itt nem a népességgel, hanem a községszámmal foglalkozunk. Így Acsády I. adatát el kell fogadnunk kis hibaszázalékkal (1720–21-es községszám; 1890. évi népszámlálási adatok).

betelepülés. A pusztán maradt alföldi részek szinte vonzották a peremvidékek lakosságát. De ide irányult a legjelentősebb telepítési mozgalom is. Ez pedig más etnikumú népek, s más vidékekről származó, eltérő kultúrájú magyar népcsoportok tömeges beáramlását jelentette.

Noha a nyolcvanas években megjelent Magyarország történetében Arató Endre és Katus László foglalkoznak a XIX. századi nemzetiségi megoszlással, az újkori Magyarország etnikai képének kialakulásával, s kibontakozó történeti statisztikai tudományunk is számos új elképzelést, pontos adatot hozott felszínre, mindmáig Szabó István „A nemzetiségek térnyerése és a magyarság”, illetve „A magyarság életrajza” a mérvadó munka.⁴ Ezekből alkothatunk képet arról, hogy miként állt elő az az etnikai tarkaság, amelyről Csaplovics János, s más vonatkozásban Fényes Elek szólt.⁵ Kiegészíti ezt néprajzi vonatkozásban Bátky Zsigmond századfordulói rajza, amely Magyarország népeit mutatja be összefoglalóan.⁶

Legújabban pedig Kósa László 1880–1920 közötti időszakkal néprajzi szempontból foglalkozó összegzése az, amely egy állapotot, s egy állapoton belül a polgárosodás folyamatát elemzi. A finomabb részletekkel is foglalkozik: azaz a magyarság különböző táji csoportjaival, a magyarnak megmaradt vagy magyarrá lett népesség kulturális tagoltságával is. Ám míg Csaplovics János festette képünket a műítésztől ríktóan tarkának mondaná, a nemzetiségekre és magyar csoportokra is figyelő Kósa Lászlót csupán színesnek.⁷ A nagy kontrasztok, az egymásnak ellentmondó színek, foltok eltűnnek, szinte pasztell hatásúvá szelídulnek. S ennek oka nem egyéb, mint a közben végbement egységesítő folyamat, amely az ország minden területén Erdélytől az Órvidékig, az Északi-Kárpátoktól a Duna-Tisza összefolyásáig végbementek. A peremvidékeken (a mai utódállamok területén) a volt nemzetiségek, az ország középső részén a magyarság olvasztó hatására.

Az említett munkákból kirajzolódik, hogy e kétirányú, asszimilációnak, s egyben egységesülésnek melyek voltak a fő okai, meghatározó tényezői. Szabó István a XVIII. század végétől megjelenő nacionalizmust rendkívül fontosnak tartja mind a magyarság, mind a nemzetiségek részéről, s bár ez Magyarországon, a magyarság

4 ARATÓ E. 1980: A nem magyar népek nemzeti ideológiája és mozgalmi fejlődés kezdetén (1790–1792); A nem magyar népek viszonya a magyarokhoz és mozgalmi fejlődésének (1792–1840); A nemzeti ellentét kiéleződése a polgári forradalom előtt (1840–1848). In: Magyarország története 1790–1848 (szerk.: Vörös K.). 1. kötet 117–157; 2. kötet 789–853, 977–1053. KATUS L. 1978: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története a 20. század elején. In: Magyarország története 1890–1918 (szerk.: Mucsi F.). Budapest. 2. kötet 1003–1063. SZABÓ I. i.m.; SZABÓ I. 1940: A nemzetiségek térnyerése és a magyarság. In: Magyar művelődéstörténet. 3. kötet 109–136.

5 FÉNYES E. 1836–1840: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. I–VI. Pest — U.ő: 1851: Magyarország geográfiai szótára. I–II. Pest.

6 BÁTKY ZS. 1990: Magyarország néprajza. Budapest (Eredeti első kiadása 1905-ben). — Itt most nem említjük a milléniumi kiadványokat (OMMIK, Borovszky-sorozat).

7 KÓSA L. 1990. Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). Debrecen

szempontjából politikai színezetet, különösen pedig hivatalos állami politikát csak a múlt század kilencvenes éveitől jelent, a mai magyarságkép kialakításában kétségkívül szerepe volt. Ez az eszmeiség ugyanekkor még erősebben jelen van a szomszéd népeknél is. Magyarokkal érintkező tömbjeik határai ugyan a XIX. század folyamán lényegesen nem változtak, ám századunkban már jócskán a magyarság rovására nyomulnak előre, amelyet már komoly politikai erők, s nemcsak az eszmeiség támogatott, Trianon után pedig a hivatalos politika rangjára emelkedett a nacionalizmus az utódállamokban.

Az okok között szerepel még Szabó Istvánnál, Katus Lászlónál a természetes szaporodás eltérő aránya, a belső migráció és a ki- és bevándorlás, a társadalmi mobilitás, illetve a polgárosulás, s az egyenlőtlen gazdasági növekedés, amely a tájak között fennállt. A jelenség és egyben az ok végső soron maga az asszimiláció, mint kiegyenlítődési folyamat is. Az ezt elősegítő, előidéző tényezők között Szabó István elemzése a kulturális különbséget, a vallást és a városiasodást fejt ki bővebben, számolva azzal, hogy kétoldalú lehet: mind gátja, mind segítője az asszimilációnak, s eltérő társadalmi rétegeknél (pl. zárt paraszti közösségek, városok polgársága, értelmiség) más-más lehet a jelentősége.⁸

Van azonban egy tényező, amiről egyik szerző sem emlékezik meg akkor, amikor az egységesülés, az asszimiláció folyamatáról beszél: s ez a XIX. századi nagy tájatalakítás kérdése az Alföldön, a Tisza és a Duna völgyében. Az, amely bár lokálisan megindult már a XVIII. században is, de országos méreteket csak a XIX. század közepétől, a kapitalizálódó Magyarországon, s főként az Alföldön, a folyószabályozásokkal ér el, s amelyben Széchenyi Istvánnak meghatározó szerepe volt.⁹

Mivel az említett összegzések az ország egészére vonatkoztak, s e jelenség elsősorban az Alföld sajátja, talán azért sem figyeltek fel rá. Tálasi István kidolgozott Alföld-kutatási programjában ugyan utal erre valamelyest, ám tanítványa, Kósa László e jelenséget vizsgáló nagy munkájában szinte figyelmen hagyja ezt a kérdéskört, illetve integráló tényezőnek az alföldi népcsoportoknál az agrárvárosokat, s a tanyás gazdálkodást tartja. A vízrendezésre, legelőfeltörésre zárójelben, odavetett megjegyzéssel utal. Pedig Rácz István, akire a fejezetben hivatkozik, erősen hangsúlyozza a többi tényezővel szemben a tanyás gazdálkodást közvetlenül is befolyásoló folyószabályozásokat, ármentesítéseket, lecsapolásokat.¹⁰ A gazdálkodás és folyószabályozások összekapcsolása még csak megvan sok néprajzi munkában,

8 SZABÓ I. 1941; ARATÓ E. 1980; KATUS L. 1978.

9 A tanulmány első részének rövidebb változata a szolnoki Széchenyi emlékülésen előadásként hangzott el. Szolnok, 1991.

10 TÁLASI I. 1946; KÓSA L. 1990, 102; RÁ CZ I. 1980, 134.

ennek azonban emberre, közösségekre vetített vonatkozása már mindenünnen hiányzik.¹¹

Magam e rövid írásban ezt az összefüggést kívánom megvizsgálni az Alföldön, erős figyelemmel Jász-Nagykun-Szolnok megye térségére. S egyben azt, hogy mit jelentett ez a tényező az etnikai egységesülés szempontjából.

2. A néprajz kezdettől fogva a néprajzi nagytájak közé sorolja az Alföldet, ami azt jelenti, hogy egészében véve egységes jellege van, csakúgy mint a Dunántúlnak, Erdélynek vagy a Felvidéknek.¹² Magam az alföldi településekre vonatkozóan konkrét vizsgálatokat végeztem e tekintetben Jászdózsán, a Jászságban, a Kiskunságban, Csepán, Békéscsabán, Tiszaörsön és a Tisza-tó térségében.

De a néprajz tisztában van azzal is, hogy a nagytáj hasonlatos a légifelvételhez. Mást nyújt táj átszelése a gyalogos vagy kerékpározó számára. Eltérő karakterű falvak, tanyavilág vagy puszta, vízmenti, folyóparti táj vagy szárazulat, nyírvizes vagy sívó homok, s az ezeken élő nép fogadja, amely eltérő nyelvjárásban is beszél. A paraszti kultúra erősen tájhoz, természeti környezethez kötött, s így szinte a tájjal együtt változik. S nemcsak egyidejűleg, hanem történetileg is, hiszen idők folyamán a tájat is módosítja a közösség, s azzal együtt alakul maga is. Ezen túl a paraszti közösségek zártak, s szinte falvanként jól megfigyelhető külön sajátosságokkal is rendelkeznek.¹³

Különösen erősen tagolta a beköltözés után az Alföld képét az, hogy a nemrég érkezettek még őrizték nyelvüket, nyelvjárásukat, viseletüket, szokásaikat. Mária Terézia urbáriumának készültekor a kilenc úrbéri pontokat minden településen azon a nyelven vették fel, ahogyan a településen beszéltek. Bár sokszor nem az egész közösség, hanem az épp hivatalban lévő előljárók. Északon elszlovákosodott magyar falvakat épp úgy lelünk, mint lentebb szlovák nevekben gazdag, de már magyarul beszélő közösségeket. A nemzetiség megjelölése korántsem jelent valamely egységes kultúrát. Sokszor csak nyelvi közösség, hiszen az alföldi szlovákok többnyire Trencséntől Zemplénig terjedő nagy területről érkeztek, s nem egy zárt, azonos

¹¹ Szükségtelennek tartjuk a példák sorolását, mert általános jelenségről van szó.

¹² Vö. VISKI K. 1938; KÓSA L. 1990. Viski Károly munkája nem előzmény nélküli, hanem egy kialakult tradíció folytatása. Maga a Magyarság Néprajzában ezt korábban megfogalmazta. Kósa László összegző munkája az okok sokrétegségét hangsúlyoztatja, s bemutatja ezt a folyamatot 1880–1920 között. Kisebb tájait, csoportjait elsősorban azonos jellegű földrajzi tényezők integrálták, s ezeknek közvetlenül a gazdálkodásra, közvetve pedig az életmód egészére hatásuk volt, s az ideérkező különböző kultúrájú csoportokat közelebb hozták egymáshoz, illetve együttműködésre is kényszerítették ezeket. De integráló, hasonító szerepe volt az itt törők időket átélő, a táj adottságaihoz és a mindenkor történetileg biztosított lehetőséghez igazodó lakosságnak is, hiszen az idegen csoportok — ha nem uradalmi cselédek vagy telepített jobbágyok voltak —, csak az ő vezetésükkel, segítségükkel tudtak boldogulni a számukra ismeretlen viszonyok között. Így a helyi kultúra, az itt élő, olykor lényegesen kisebb számú népesség döntő jelentőségű volt. Hasonította a beszivárgó, spontán betelepülő népességet. S ekként alakulhatott ki az alföldi nagytáj egysége, s a kutatás során ennek fogalma a néprajzi irodalomban.

¹³ G. DE ROHAN, CSERMAK 1967, 45–58. Ezt a felfogást Európa vonatkozásában fejti ki.

kultúrájú közösség telepedett át tömörszerűen. A szlovák hangzású nevek pedig nem jelentenek mindig szlovákul beszélőket, hiszen több állomáson át jutottak el az eredetileg szlovák vagy palóc jobbágyságok az Alföldre, s közben nyelvet váltottak. Éltek ugyanis azzal a kedvezménnyel (kijátszva a ma joghézagnak nevezett lehetőséget), hogy a megye három (öt) éven át adómentességet biztosít. Ennek lejártá után más megyébe álltak tovább. Soós Imre jellegzetesen ilyen állomásnak tekinti pl. Tiszafüredet. Ember Győző forrásközlése alapján pedig Heves és Külső-Szolnok és Békés ilyen kapcsolata elemezhető alapos vizsgálat alapján (pl. Kungyalu, Török-szentmiklós).¹⁴ Átlagos statisztikák helyett vegyük szemügyre a mai Békés megye, s részben Makó környékének szlovákságát Krupa András és a magam kutatásai alapján.¹⁵

1715–1720-ban Békés megye legtöbb települését, mint lakatlan helyet tartották számon. Csak a Sárrét néhány védettebb községe, s a dél-bihari mezőség őrizte meg a magyar folytonosságot (Békés, Gyula, Szeghalom, Köröstarcsa, Körösladány), illetve Vésztő vagy Gyoma, ahová visszatért az elmenekült lakosság egy része. Báró Haruckern János György birtokait jórészt szlovákokkal népesítette be. Mind a betelepítés, mind a szökés egyaránt jelentős. Békéscsaba, Szarvas és Mezöberény Krupa András szerint elsődleges szlovák település, s ezek később újabb rajokat bocsátanak ki, s telepítik Tótkomlóst a szarvasiakkal együtt, Békésszentandrást, és több más településen kisebb beköltözések vannak. A XIX. és XX. században létrehozzák a tanyavilágban utódtelepüléseiket is: Kondorost, Csabacsüdöt, Gerendást, Telekgerendást, Örménykutat, Kardost, s egyéb helyeken, a békési tanyavilágban is mindenütt megjelennek. A békési szlovákok korántsem egységesek. Leginkább a magyar-szlovák etnikai határ térségéből érkeztek, a török alól felszabadított területekkel határos megyékből (Nyitra, Bars, Nógrád, Hont, Abaúj). Az északi szlovákok lakta megyékből (Liptó, Árva, Zólyom, Szepes, Trencsén) alig, mert nehezebb a szökés, hisz itt érintetlen a töröktől a közigazgatás, s a földesúri hatalom. Nógrád átmeneti hely pl. itt az északabbról érkező szlovákság előbb megtelepedik, majd egy idő múlva tovább költözik.

A Csanád megyei települések (Ambrózfalva, Csanádalberti, Pitvaros) a XIX. század második feléből származnak. Megállapítható az is, hogy a békési szlovákság nyelvjárása legközelebb a közép-szlovákhhoz áll, de mégsem azonos vele, s sajátos változatot képvisel. Nyilván ez a jelleg az alföldi egységesülés után alakulhatott ki. Ez ugyanakkor bizonyíték arra is, hogy Közép-Szlovákia legkülönbözőbb helyeiről és

¹⁴ SOÓS I. 1958, 33–34; EMBER GY. 1977.

¹⁵ KRUPA A. 1987, 9–16. Magam Békéscsaba sajtó alatt lévő monográfiájában e kérdéssel részletesen foglalkozom. Ezért szükségtelennek tartom irodalmának bővebb idézését.

más-más időben, más-más kultúrával érkeztek. Ez a szlovákság mára a nyelvvesztés szélén, de a szlovák öntudat megtartó erejével még rendelkezve él a kétnyelvűség állapotában. Talán legerősebbek közülük a tótkomlóiak, ők őrzik nyelvüket leginkább, noha a XVIII. századi megalakulásuk után a csabai és szarvasi telepeseket újabb északiak követték, akik a nyelvjárást is mássá színezték.¹⁶

A mai Jász-Nagykun-Szolnok megyében a török időket a Jászság népe vészelte át legteljesebben, jóllehet a kunok egy része is visszatért a nagykunsági határokra. A jászok etnikai folytonossága kevésbé szenvedett törést. Természetesen a Jászságba is telepedtek be bőségesen idegenek. Főként palócok, kisebb mértékben szlovákok, vagy már elmagyarosodott szlovákok költöztek be, akik Nógrádon, Hevesen vagy Pest megyén át érkeztek a Rákóczi-szabadságharc, majd a jászkun redempció (1745) után.¹⁷ A Nagykunság újratelepítésében elsősorban a tiszántúli református magyarság játszotta a fő szerepet.¹⁸ A Tisza-mente települései között nézetünk szerint több kontinuus van, mint azt Benedek Gyula megállapította, mégis kisebb korrekciókkal és finomításokkal jellemző az általa rajzolt kép.¹⁹ 71 Külső-szolnoki településből 35 elpusztult, s száz esztendő alatt, a Rákóczi-szabadságharcot követően 36 új újratelepült. Közölt térképe mutatja a községgé szerveződés idejét is. A Tisza-mente északi részére még egy újabb betelepítési hullám is jellemző: a XVIII. század közepén erre a teljesen református vidékre az egri püspök és kanonok rátelepíti (mivel saját birtoka volt) a katolikusokat, s mozgásra készíti a református lakosság egy részét. Ezzel egy vegyes, főként palóc eredetű katolikus népességből és tiszántúli reformátusságból álló, a XVIII. században nemcsak eltérő kultúrájú, de egymással ellenségesen is viselkedő, vegyes etnikai kép és kultúra alakul ki e tájon.²⁰ A váci püspökség nem olyan látványos akciójaként a XIX. században a tiszazugi falvakban is megjelenik a katolikusság, amely nem közvetlenül északról, hanem a szomszédos katolikus telepített falvakból kapja néputánpótlását, de egyben el is válik a falu törzsközsökös lakosságától, mert ők az uradalmak cselédeiként, munkásaiként csatlakozhatnak csak a faluhoz. A szorosabb viszony, tényleges beköltözésük már csak XX. századi folyamat.²¹

S ha Jász-Nagykun-Szolnok megyéről, de általában az Alföldről szólunk, akkor tényként kell említenünk, hogy az idegen, később nemzetiséget alkotó népelemen

16 Hasonló képet vázol Páll István a szatmári szlovákokról, s tudjuk, hogy a nyírségiek is több külön csoportra oszthatók.

17 FODOR F. 1942, 165–209; SZABÓ L. 1979, I. 65–83, 171–183. Az arányok tekintetében van eltérés a két álláspont között.

18 BELLON T. 1979, 26–33.

19 BENEDEK GY. 1981, 103–122. Vö. Adatok Szolnok megye történetéből. I–II. Itt községi bontásban valamennyi településre vonatkozóan a 4. pontban a legújabb kutatási eredmények a lakosság eredetével kapcsolatban (újranépesedés, felülrétegződés, stb.). Illetve: SZABÓ L. 1974, I. 1., 47–67.

20 SZABÓ L. 1992b; GULYÁS K. 1992.

21 BARANYAI G-NÉ 1992.

kívül legerősebb telepítő terület a palóc vidék, s legjellegzetesebben megmaradt kultúrájú néprajzi csoport a palócság. Paládi-Kovács Attila térképe 116 palócok lakta vagy érintette települést sorol fel az Alföldön, elsősorban a Tisza két partján, de a Körösök és a Maros mentén is, s kisebb intenzitással, másodlagos telepítésként a Temes vidékén.²² A palócok jelenlétét ma — főként ott, ahol azok másokkal vegyültek —, eléggé nehéz kimutatni, mert kultúrájuk határozottan alföldivé vált. Jellemző, hogy a néphit, a népszokások apró mozzanatai vezettek csak a legtöbb helyen felfejtendő szálként a palócokhoz, s igazolhatta a kutatás egykori betelepedésüket más forrásokkal is.²³

Példáink: az idegen etnikumú békési szlovákság, a különböző hullámokban és körülmények között telepedő Jász-Nagykun-Szolnok megye, s az alföldi palóc kirajzók, mint más magyar vidékekre került néprajzi csoport, számos kérdést vehetnek fel. Közülük itt csak egyről szólunk: milyen szerepet játszott e csoportok alföldivé válásában a vízszabályozások, ármentesítések, lecsapolások nagy munkája?

3. A Rákóczi-szabadságharc utáni békés évtizedek lehetővé tették nemcsak az ország talpraállítását, hanem azt is, hogy bár nem független országgént, de ismét bekapcsolódhassunk az európai gazdasági és szellemi folyamatokba. A létért való küzdelem után a gyarapodás évtizedei is elkezdődtek. A volt hódoltságai részek birtokbavétele, a megmaradt mezővárosok és a megelégedő falvak népének jóvoltából legelőbb az állattartással indult meg. Az elvadult tájat a legeltető állattartással vették birtokba, majd a század második felében jelentősebbé válhatott a földművelés is. A század végére pedig már telepített szőlők- és gyümölcsöskertek jelzik a kertgazdaság újraéledését. S mindez együtt járt bizonyos lokális vízszabályozásokkal, tájrendezésekkel is. A Nagykunságban pl. a Mirhó-gát megépítése, a Jászságban a tiszai védőgátak kialakítása, a Millér regulázása érintett több települést, s változtatta meg az egykori környezetet.²⁴ A lakosság lélekszáma állandóan gyarapodik, s 1787-re megduplázódik.²⁵ Ennek forrása nemcsak a betelepülés, hanem a belső szaporodás is. A század második felében a betelepítés, betelepülés már nem jelentős, s megindulnak népesebb helyekről a kirajzások is. Az Alföld lélekszámának növekedése általában 40-50%-os. Ám a tájak között nagy a különbség. Míg a peremvidékeken (pl. Felső-Magyarországon 10-15%-os, addig a Duna-Tisza között (a hevesi és borsodi síkságot is magába foglalóan), illetve Csanád, Csongrád, Temes és Torontál megyékben 58, illetve 76%-os. A népességnövekedés egyúttal azt is jelentette, hogy szükségessé vált

22 PALÁDI-KOVÁCS A. 1989, I. 175, 169–212.

23 Az erre vonatkozó kutatásokat DIÓSZEGI V. 1968 indította el, s a Palócok I–IV. kötetben már több területen kidolgozott eredményei vannak (néphit, szokások, természetesen a nyelv és zene).

24 SZABÓ L. 1966; NEMES G. 1981.

25 Vö. Adatok Szolnok megye történetéhez. I–II. az érintett települések népesedési adataival (4. pont).

a gazdálkodás intenzitásának fokozása, szerkezeti átalakítása. Ez pedig a török időkben elvadult táj nagyobb arányú művelésre fogásával volt csak elképzelhető. Már nem volt elegendő a lokális érdekű rendezés. A helyi érdekű regulációkat fel kellett váltania az összehangolt, az egész Kárpát-mendencét átfogó, koncepcionális rendezésnek, amely nem egyes közösségek, birtokosok érdekeit, hanem az országot tartja szem előtt. Az Alföld kritikus pontja a Tisza és mellékfolyóinak szabályozása. A reformkorban megjelenik Széchenyi István személyében az a férfiú, aki nagyhatalús az állammal együttműködni kész politikus, s jól képzett szakgárdát tud immár mozgósítani tervei, elképzelései végrehajtására.

A század közepén meginduló összehangolt tényleges vízszabályozási és tájatalakító munkák — s ezt néprajzi szempontból kifejezetten hangsúlyoznunk kell — az Alföld népét kívülről érték. Erőszakosan avatkoztak bele a paraszti közösségek életébe, s a hagyományosan élő falvak ellenállását váltották ki.

E helyen csupán néhány szempontból akartam indokolni a folyószabályozások, tájatalakító munkák szükségességét. Ez akkor Magyarország europaizálódását is jelentette. A török időkben elvadult kultúrtáj teljes és korszerű birtokbavételét, amely az itt élő lakosság szemével nézve mégis erőszakos és radikális beavatkozás, s a kialakult, táji adottságokhoz igazodó hagyományos gazdálkodási formák és módok szétrombolása is. Úgy véljük, hogy a táj ilyenfokú, radikális átformálása a hagyományosan élő, formálódó alföldi paraszti közösségekre beláthatatlan hatással volt, s az alföldi élet egységesülésében, az Alföld néprajzi nagytájja alakulásában meghatározónak bizonyult.

4. Midőn a folyószabályozások, lecsapolások, ármentesítések hatásával foglalkozom, előre kell bocsátanom, hogy nem egyedüli tényezőként kezelem, csupán itt erről szólok. Másfelől olyan tényezőnek tekintem, amely nem kiváltott, hanem csupán felgyorsított már meglévő tendenciákat, persze közben újakat is elindított. E munkálatok, s maga a tájatalakítás a társadalomra és a kultúrára közvetlenül, s közvetve is hatott, s segített az egységesülésben, az alföldi karakter kialakításában. Mindez nyilvánvalóan együtt járt régi értékek, vonások eltűnésével is.

Közvetlenül ható tényezők

a) Lehetetlené válik a régi, vízjáráshoz igazodó, a néprajzban ártérinek nevezett gazdálkodás folytatása a század végére, illetve módosult formában ez a hullámtérre vagy bizonyos kis folyószakaszok mentére szorul vissza. Andrásfalvy Bertalan a Duna sárközi-mohácsi szakaszán vizsgálta meg ezt a kérdést, állapította meg, hogy a régi, összetett ártéri haszonvételi lehetőségek és formák, amelyek e vidék lakosságának sajátosságai voltak, s más területektől is elkülönítették őket, megszűntek. A természetes haszonvételek (halászat, a fokokkal való gazdálkodás, ártéri széna gyűjtése, legeltetés, a természet kínálta gyűjtögetési lehetőségek, a kiöntő folyók ter-

mészetes, iszapoló tárgyázása, az ehhez igazodó növénykultúra, a gyümölcsészet néven megjelölt nemesítő-kiélő formájú gyümölcskultúra) múlttá váltak, belemosódtak egy síkvidéki átlagba. Ha összehasonlítjuk Hódmezővásárhely Tálasi István által megrajzolt gazdasági képét a Nagy Gyula leírta, közvetlen szomszédságában nemrég még élt, s a Nagykunságra, Békésre, Csongrádra is hasonlóan jellemző Vásárhelyi puszta gazdálkodásának képével, megérthetjük a forradalmi változást. Bellon Tibor–Botka János Csépa község ártéri gazdálkodásának emlékeit vetette össze a mai tiszazugi település gyakorlatával — a különbség hasonló. Mivel a hagyományos gazdálkodás a természeti adottságokhoz igazodott, s az egyes tájak között pedig nem volt olyan intenzív kapcsolat, mint a jobb úthálózat és közlekedés kiépítése után, az Alföld kultúrája is tagoltabb volt, s nagyobb fokú zártságuk is. Jóllehet a források ezt nem örökítették meg részleteiben, s csak az általánosabb, durvább vonások alapján rajzolhatunk képet a XVIII–XIX. századról, illetve ez utóbbi első feléről.

Az új gazdálkodást az jellemzi, hogy felgyorsul a korábban már megindult tanyásodás üteme, átalakul a határhasználat (ezt a jobbágyfelszabadítás és a tagosítás is elősegítette). Egyéni, zárt gazdaságok alakulnak ki, s ezek keretei között megvalósul az állattartás és földművelés egy intenzívebb formája, visszaszorul a legeltetésen alapuló pásztorkodás. A magyar gazdasági írók, szakemberek (Tessedik Sámuel, Nagyváthy János, Pethe Ferenc, Berzsenyi Dániel, Széchenyi István, Fáy András), illetve a központi szervek által szorgalmazott új növények, termesztési módok, állatfajták, tartásrendszerek, ha nem is szakszerűen, s abban formában, mint az anglusoknál, de mindinkább megvalósulnak, s a XIX. század végéig új növény és állatstruktúra, s ehhez igazodó tartásmód alakul ki. Az uradalmi gazdálkodás is teljesen átforgatódik, s egyben közvetíti az újabb módszereket is.

b) Rendkívül fontos, hogy a jellegzetesen halmazos, árvízmentes szintre telepedett, vízparti falvak a vízszabályozásokkal térben terjeszkedni tudtak. A volt kertes települések kertövezete a század végére beépült, s a régi halmazos mag ehhez képest kisebbé vált. Az új, immár árvízmentes részeket mérnöki tervek szerint alakították át utcás településekké. Ez pedig megváltoztatta a települések szerkezetét és külső képét is.

Korábban tervezett, sakktáblaszerű vagy utcás település az Alföldön, illetve annak középső részén csak a földesúri telepítésű helyeken volt (Békés megye legtöbb községe, Jász-Nagykun-Szolnok megye szervezett telepítéssel újranépesített községei: Nagyiván, Törökszentmiklós, Tiszaörs). A beltelek nélküli, halmazos rész apró házait polgári igényű, többnyire klasszikus stílusú oszlopokkal ellátott házak váltják fel, két vagy három részre tagolt udvarokkal (a ház udvara, a gazdasági udvar és a kert). Az alföldi falvak képe, függetlenül eredetüktől, így közelít egymáshoz. Lecsiszolódnak az erős különbözőségek, s mára már csak a kutatók tesznek különbséget az utcahálózat, a házak, telkek elrendezése alapján az egykori halmazos

és utcás települések között. A megváltozott településszerkezet egyúttal a szaporodó népességnek is lehetővé tette a kulturáltabb, hatósági előírásokat betartó szabályokat. Ugyanakkor új elkülönülés következik be: a tanyákkal együtt megjelenik a külterületi lakosság fogalma. A külterületi lakosságé, amely egészen más körülmények között él, mint a belterületi lakos, de ugyanúgy polgára a mezővárosnak, nagyközségnek vagy falunak, mint a belterületen lakó.

c) A vízszabályozások, lecsapolások megszüntették azt az egészségügyileg káros környezetet, amelyet a pangó vizek, rothadó növényi és állati maradványok, a rovarok (szúnyogok, bögölyök) uralma jelentett, s melyet olykor az egészségtelen, mert ártérről visszavonuló víz, fogyasztása jelentett. Hisz Takács Sándor szerint a török idők elvadult területei hihetetlen gondot okoztak a vonuló hadaknak (embernek és állatnak egyaránt), s kis túlzással hadjáratok eredményességét befolyásolták. Nem tartjuk véletlennek — természetesen egyéb egészségvédő intézkedések jelentőségét nem csökkentve —, hogy az utolsó nagy, országosan pusztító járvány 1872–1873-ban volt, amikor még a lecsapolások, folyószabályozások kevéssé haladtak előre.

d) A tájatalakítás, ezen belül a reguláció tette lehetővé, hogy megfelelő út- és vasúthálózat épülhessen ki, amely bekapcsolta az országot, s a kisebb falvakat is a Kárpát-medence vérkeringésébe. Az addig zárt, csak a migrációtól érintett települések az utak, vasutak mentén kinyíltak. Luby Margit olyan matolcsiról és tunyogiról is tudott a harmincas években, aki a szomszédos faluba — amelyet egy fahíd kötött össze a Holt-Szamos fölött —, soha nem ment át. A közösségek ilyen bezárkózása a századfordulón már ritka. Hosszabb idő után visszaáll az a mozgás, amely a XVI–XVII. századot jellemezte. Ez az erősödő kapcsolat pedig ismét a falvak kinyílásához, így a különbségek lecsiszolódásához vezetett, a kereskedelmi, áruforgalmi jelentőségén túl.

e) Végül meg kell említenünk, hogy a szabályozásokkal járó hatalmas földmunkák, s az ezek nyomába lépő vasút- és útépitkezések úgy is átalakították a társadalmat, hogy munkát adtak a volt zselléreknek, s egyéb nincstelen rétegeknek évtizedeken át. Levezették a társadalmi elégedetlenséget, átalakították a falvak belső társadalmi képét. Sokhelyütt megjelentek a speciális kubikos és földmunkás szakmunkások (Csongrád megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye déli része, a Jászság, Békés megye), akik egy településen belül lakóhely szempontjából is elkülönültek. A vasutak kiépítése vasúti csomópontok közelében vasúti munkásréteget hozott létre, amely századunkban a hagyományos falusi társadalom értékrendjét, struktúráját is átformálta (Püspökladány, Báránd, Szajol, Újszász, Mátészalka). Ezek a rétegek új értékeket közvetítenek majd a falu hagyományosan élő csoportjai felé. Közülük leginkább az agrárszocializmus eszméit és ilyen közösségekbe való megjelenését kutatták az elmúlt évtizedekben. Velük a külső világ paraszti értelmezésben tör be a

közösségbe. Több helyen a kialakuló, új szélesebb-vékonyabb réteg közelíti egymáshoz az eddig zártan élő paraszti közösségeket, kultúrákat.

Ezeket a leglényegesebb, bár korántsem teljes felsorolásban említett közvetlen tényezőket ha egyenként megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy belőlük számtalan egyéb tendencia nő ki, s ezeket már közvetetten ható tényezőknek kell tekintenünk. Közülük itt csak néhányra utalok.

Közvetetten ható tényezők

a) A táplálkozás rendjének átalakulása és egységesülése az, amely leginkább összefügg a gazdálkodás szerkezetének módosulásával. Ugyanakkor olyan területe a paraszti kultúrának, amely már-már a folklór jelenségekhez hasonló szívóssággal képes őrizni egy-egy etnikum jellegzetességeit, minthogy családon belül öröklődnek receptek, étkezési szokások, ízek. A gazdálkodás szerkezetének megváltozása mindenképpen befolyásolta az egész táplálkozási struktúrát. Visszaszorulnak a húsetelek, előretörnek a gabonaneműek, Megváltozik a tejtermékek szerepe az étkezésben, jelentéktelené lesznek a gyűjtögetéssel, zsákmányolással szerzett alapanyagú ételek. De változás következik be a húsneműek fogyasztásában úgy is, hogy pl. a korábbi marha- vagy juhhús helyére a disznóé lép, s ez más fogyasztási szokásokat, tartósító eljárásokat követel. A gabonaneműek közül a köles, s egyáltalán a kásafélék fogyasztása visszaszorul, s a kenyér lép helyére, majd később a krumpli, amely a pépes ételek erős fogyasztására már csak halványan emlékeztet. Eltűnnek olyan ételek, mint a csíkos káposzta, s egyáltalán a csikhal fogyasztása, a tavasszal gyűjtögetett, olykor csónakszámra összeszedett madártojás, a teknősbéka vagy a csemegegének használt sulyom. S sorolhatnók. Mindez már nem is másodlagos, hanem harmadik áttételben lehetővé teszi a polgári konyha nagyobb arányú betörését, új étkezési szokások kialakítását, illetve egy-egy helyen jól bevált módszerek, felhasználási módok gyors terjedését. Így pl. az alföldi szlovákság átveszi a szárasztást addig megvolt alföldi készítési módjait. A németek az alföldi részekben az abálással gazdagítják az uralkodóvá lett disznóhús fogyasztását. A jövevény palócok a savanyú leveseket terjesztik el szélesebb körben. Ezek a változások egyben közelítik egymáshoz az etnikumokat, a betelepült magyar néprajzi csoportokat, s egyformává vagy legalábbis közelállóvá csiszolják őket a kultúra sok területén.

b) A társadalom is egységesül a kinyíló közösségek, illetve a majd mindenütt megjelenő munkavállaló földmunkás rétegek révén. A település szerkezetében végbement változások, az ármentesített egykori külterületi részekre való építkezés, a falumag térbeni kiterjedése pedig felgyorsítja a nagycsaládok megindult bomlását, hiszen most már megvan a lehetőség arra, hogy a fiatalok külön költözzenek, külön építkezzenek, ha akarnak. Óriási települési és társadalmi változás ez, amely más folyamatokkal áll elsődlegesen kapcsolatban, de ezek a tényezők felgyorsítják itt is a

folyamatokat. Elősegítik, hogy azonos közegben mehessenek végbe az új átrendeződési folyamatok. Ez pedig egységesüléshez, a kultúrák összemosódásához vezet. A gazdálkodás új rendszere eltüntette azokat a különbségeket, amelyek a régóta itt élők és a jövevények között voltak. A kapitalizálódó viszonyok, s a lehetővé vált új technikák, növény- és állatfajtákban rejlő lehetőségek kihasználásában nincs már meg az a különbség, mint korábban. Ennek eredménye, hogy a falu vezető gazdái, nagymúltú gazdacsaládjai a századfordulón sokhelyütt már nem ugyanazok, akik korábban voltak, s évszázadokon át mintát adtak a falunak. Olykor a jövevénynek számító családok a mozgékonyabbak, s ők válnak a közösségi élet meghatározójává. A vegyes lakosságú falvakban eltűnik az egykori megkülönböztetés.

c) A rendezett arculatú települések kialakulása, a nagyobb, egészségesebb házak építése új lakáskultúrát tesz lehetővé. Ez az, amit paraszti polgárosodás címszó alatt megfogható tárgyokban rögzíteni tud a néprajzi muzeológia. Nem lehet nagyobb különbséget találni a lakáskultúrában, mint amit a nagyrévi Major Bálint rögzített becses munkájában, összevetve a múlt század első felét a századvéggel. A természetes alapanyagú sár, bárdoltfa, gyékény bútorok világa a nem mésszel, hanem márgával bemázolt falu házban és szobában —, s a már gyárilag készült, vagy flóderozott asztalos munkaként ismert, s így az Alföld egészén elterjedt polgári típusú bútorok. Hatalmas különbség ez, s egyben jelzi, hogy a falu kinyílt, kilépett a vízi világból is.

5. Hasonló másodlagos, harmadlagos áttételeket még szép számmal említhetnénk. Fontosabb azonban röviden összegezni véleményünket.

A vízszabályozások óriási hatással voltak az Alföld paraszti közösségeire. Erre, minthogy e munkálatok kívülről érték a közösségeket, nem voltak felkészülve. Előbb ellenkezéssel, később kényszerű folyamatként elfogadták, s a saját beidegződéseik szerint próbáltak meg reagálni rá. A paraszti kultúra, a hagyomány reflexei szerint alkalmazkodással igyekeztek az újat, az elkerülhetetlent birtokba venni, saját képükre formálni. Ám amit magukhoz hasonítottak e módszerrel, az már kevésbé volt tagolt, mint a korábbi alföldi paraszti kultúra. Nem lokális adottságokhoz, hanem nagy teret átfogó, generális viszonyokhoz kellett igazodniuk. Ez pedig összemosta a Csaplovics János említette tarka képet. Másfelől ez az igazodás nagy erőfeszítés is volt, az alföldi lakosság hatalmas kulturális élménye, amelyben közösen, egymással érintkezve alakították ki a legjobb, gyakran kívülről ajánlott új módszereket, s építették össze saját kultúrájukkal. Ez már közös élménye lett a rég itélteknek és a jövevény magyaroknak, s más etnikumúaknak. S ez az élmény teremtette meg az egységes Alföldet, a ma ismert néprajzi nagytájat, amelyben azonban ma is vannak színek, egyedi sajátosságok, hiszen a paraszti kultúra természete szerint a differenciálódás is azonnal megindult. A régmúlt azonban ma csak egy-egy hitelemen, szokáson, emlékeken, megkopóban lévő tájnyelvi sajátosságokon vagy éppen a még élő külön nyelven üt át csupán.

IRODALOM

ACSÁDY IGNÁCZ

1896 Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. 1720–21. Budapest

ARATÓ ENDRE

1980 A nem magyar népek nemzeti ideológiája és mozgalmai a polgári fejlődés kezdetén (1790–1792). In: Magyarország története 1790–1848. Szerk.: Vörös K. Budapest, I.

BÁTKY ZSIGMOND

1990 Magyarország néprajza. Budapest (Hasonmás kiadás)

BELLON TIBOR

1979 Nagykunság. Gondolat Kiadó, Budapest

CSAPLOVICS JÁNOS

1822 Ethnographiai értekezés Magyarországról. Tudományos Gyűjtemény III.

FÉNYES ELEK

1836–1840 Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. I–IV. Pest

FODOR FERENC

1942 A Jászság életrajza. Budapest

KÓSA LÁSZLÓ

1990 Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). Studia Folkloristica et Ethnographica 27. Szerk.: Ujváry Z. Debrecen

KRUPA ANDRÁS

1987 A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. Studia Folkloristica et Ethnographica 23. Szerk.: Ujváry Z. Debrecen

RÁCZ ISTVÁN

1980 A tanyarendszer kialakulása. In: A magyar tanyarendszer múltja. Szerk.: Pölöskei F.–Szabad Gy. Budapest, 97–148.

SZABÓ ISTVÁN

1940 A nemzetiségek térnyerése és a magyarság. In: Magyar művelődéstörténet. 3. kötet Budapest

SZABÓ LÁSZLÓ

1979–1982 A jász etnikai csoport. I–II. Szolnok

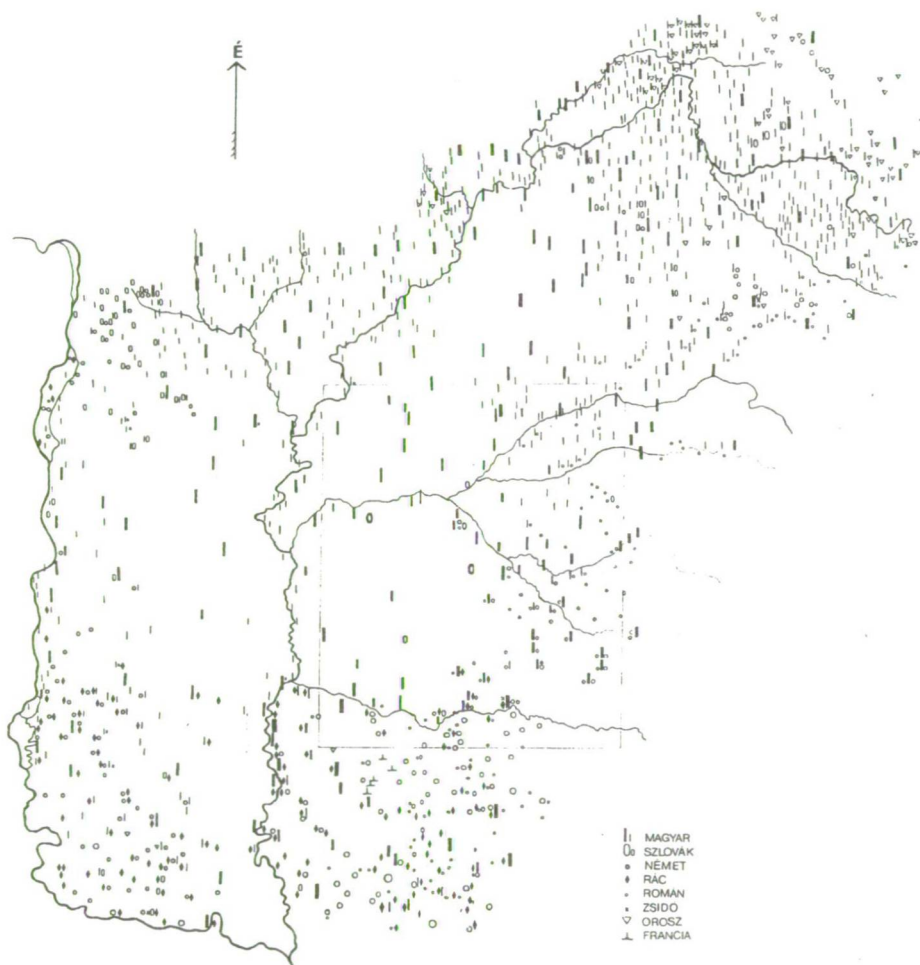
1992 Tiszaörs rekatolizációja és népességének kérdése a XVIII. században. In: Tiszaörs. Szerk.: Szabó I. Debrecen, 107–132.

TÁLASI ISTVÁN

1946 Az Alföld néprajzi kutatásának kérdései és problémái. In: Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I. 1944–45. Szeged, 1–35.

VISKI KÁROLY

1938 Etnikai csoportok és vidékek. Budapest

*1. ábra: Nemzetiségi viszonyok az Alföldön
az 1828-as népszámlálás és Fényes Elek alapján
(szerk.: Szabó L.–Varjú R.)*

2. ábra

A migráció főbb jellegzetességei Tiszafüred környékén a XVIII–XIX. században

GULYÁS KATALIN

1. E korreferátum keretében egy olyan vidék — Tiszafüred környéke — migrációs viszonyait fogom jellemezni, amely meglehetősen távol fekszik a Dél-Alföldről. E kistájat kelet felől a Hortobágy és a Nagykunság határolja le, földrajzilag, kulturálisan — utóbbi hajdani kiváltságai révén is —, nyugati határának pedig a Tiszát tekinthetjük, bár ez sokkal kevésbé élesen különíti el a folyó túlsó partján elterülő hevesi síkságtól. Tiszafüred mint átkelőhely, hosszú időn keresztül a dél felé vándorlók számára a Tiszántúl kapuja volt, a kistáj többi településével együtt sokáig a Tiszántúlra irányuló népmozgások átmeneti állomáshelye, ezért közvetítő szerepe jelentős délebbi vidékek benépesítésében.

A térségben, a Tisza-tó környékén az érintett megyék kutatói részvételével 8 évig folytak komplex: történeti, művelődéstörténeti, néprajzi és ökológiai kutatások. Ezek elsődleges célja és feladata az volt, hogy alaposabban megismerjük e kétirányú kapcsolatai miatt karakter nélkülinek tekintett, átmeneti jellegű vidék múltját és népi kultúráját, s fel kívántuk tární a víztározó létrehozása óta bekövetkezett változásokat is.

2. E munkálatok során végeztem adatgyűjtéseket több település anyakönyveiben a házassági kapcsolatrendszer kutatása céljából, s így betekintést nyerhettünk a terület népesedéstörténetébe és az itt végbement belső népességmozgásokba is.

A kistájnak a többnyire a XVIII. század második évtizedében újraeledt településein a községi élet megindítása, s az egyházi élet megszervezése után kezdtek el az első anyakönyveket vezetni. Magára a megtelepedésre vonatkozó adatokat legfeljebb a matrikula elején, a kései utódok emlékezetének szánt rövid, szöveges bejegyzésekben találhatunk. Népmozgásra utaló bejegyzések nagy tömegben a házassági anyakönyvekben fordulnak elő, ahová általában már kezdettől megbízható pontossággal és következetességgel bejegyezték az idegen házasulók lakóhelyét. Ezek alapján viszont többnyire csak az exogám házasság ténye állapítható meg (melynek háttérében persze migráció áll!), azonban a mozgás irányának meghatározása nem lehetséges: nem tudhatjuk, hogy az új házasság apasztotta vagy növelte-e a lakosságot egy adott helyen. A jegyespár születési és lakóhelyét csak kb. az 1820-as évek óta jegyzik fel. Így az anyakönyvi adatok alapján egy településre vonatkozóan jellegzetes bevándorlási irányok rajzolódnak ki, több településre elvégzett elemzés után pedig a kölcsönös kapcsolatokról, az elvándorlás mértékéről, irányairól

kaphatunk adalékokat. Adalékokat csupán, hiszen az anyakönyvbe bejegyzett, migrációra utaló adatok csak családi eseménnyel kapcsolatos és lassú mozgásokról tudósítanak — és sok esetben nem is egyértelműen.

(Meg kell említenem még, hogy Örsi Julianna Nagyiván, illetve Karcag exogám házassági kapcsolatrendszerére vonatkozó vizsgálatai szintén e kistájhoz kötődnek, s Barna Gábor is feltérképezte a térség településein belüli népességmozgásokat. Ezek az irodalomból ismertek, így most nem térek ki rájuk. Részletes feltárássra vár e kálvinista törzslakosságú vidék első katolikus falujának, Nagyivánnak a szerepe a katolikusok terjeszkedésében.)

Tekintsük át e vizsgálatok leglényegesebb eredményeit!

3. Tiszafüred népe, többszöri elfutás után református borsodiakkal kiegészülve tért vissza lakóhelyére a török hódoltság, a császári hadak pusztításai és a rácdúlások után. 1710 után indult meg a tömeges beköltözés.

A református egyház anyakönyvei 1738-ban kezdődnek. A katolikusok a XVIII. század közepén jelentek meg igen csekély számban, és 1775-ig a tiszaiorsói egyház fennhatósága alá tartoztak. 1776-ban kaptak plébánost, s ettől kezdve vezették önálló anyakönyveiket, melyekbe a környékbeli kisebb filiák házasságkötései is bekerültek.

Füreden a meghatározó református közösség a kezdeti nyitottsága és fokozatos létszámbeli gyarapodása után 1790 és 1850 között már kevésbé fordult más közösségek felé, ezután azonban a századfordulói az exogámia ismét növekedett valamelyest körükben. Az erősödő katolikus közösség létszáma a XIX. század elején elsősorban a bevándorló zsellér-, szolga- és iparosrétegből gyarapodott. E közösség zártsági foka a reformátusokét meg sem közelítette, a múlt század második felétől nyitottságuk még növekedett is. Mindennek eredményeként a századfordulóra a lakosság felekezeti arányai a kiegyenlítődés irányába mutattak.

A két vallási közösség házassági kapcsolatrendszerének ellentétes irányultságú: a reformátusok a tiszántúli részekkel, főként a Nagykunsággal ápolnak élénk kapcsolatokat, a katolikusok sokkal nyitottabb, befogadókészebb közössége pedig elsősorban a hevesi és dél-borsodi településekről kapott rendszeres utánpótlást.

Mindkét vallási közösség elsősorban a környező helységek azonos vallású lakosságával épített ki rokoni kapcsolatokat, vegyes vallású települések esetében a házassági társulások sokszor egybeesnek mindkét vallási közösség esetében. Tiszafüred házassági társulásaiknak a református Tiszaszöllös, a katolikus Örvény és Örs, valamint a vegyes vallású Poroszló és a kezdetben református, majd katolizált Egyek tekinthetők. Élénke a kapcsolatok a Nagykunsággal, Debrecennel és Mezőtúrral is. Zömmel Heves, Borsod és a szomszédos Szabolcs megyei falvak és mezővárosok tartoztak Tiszafüred tágabb házassági körzetébe, mely északon a Szepességig, délen Hódmezővásárhelyig ért el.

Észak felől: Gömör, Szepes, Nógrád, Abaúj, Zemplén, Borsod, Szabolcs és Szatmár megyékből szinte állandó volt a népesség leszivárgása. E népmozgásokban a tiszai víziút, és az Eger–Debrecen kereskedelmi útvonal fontos szerepet játszhatott. A XIX. század végére a meginduló vasúti közlekedés a Budapest felé irányuló vándorlást erősítette. Erdéllyel, Ny-DNy-Magyarországgal és ÉNy-Magyarország területével csak igen szórványosak, esetiek voltak a tiszafürediek kapcsolatai, és a déli országrész felől is mind a házasságkötések, mind a vándorlások száma lényegesen alacsonyabb.

A védett helyen fekvő Tiszaszöllös lakosságát kevesebb megpróbáltatás érte: 1706-ban csak ideiglenesen menekültek el Rabutin hadai elől. Visszatérésük után hamarosan újjáéledt községi és egyházi szervezetük. A törzslakosság kálvinista, csak a XVIII. század végétől gyökeresedett itt meg néhány katolikus család. A reformátusok anyakönyvei csak 1786-tól kezdődően maradtak meg.

A házasságkötések száma az 1840-es évek közepéig emelkedett, utána mintegy három évtizeden át alacsonyabb volt, majd ismét növekedett. E jelenség a lakosság-szám ekkortájt bekövetkező megtorpanásával esik egybe, mely a környék minden kisebb településén megfigyelhető ebben az időszakban.

A szőlősi exogám kapcsolatai összesen mintegy 30 települést érintettek, s kiterjedtek a dél-borsodi falvaktól Miskolcon, a Hajdúságon át Kecskemétig, is házasság erejéig. A közvetlenül határos Füred, Igar, Szentimre és Derzs, valamint Kunmadaras adta a legtöbb házasulandót. Karcagi és kunhegyesi lakosok a XVIII. században még nagyobb számban házasodtak ide, illetve innen, ezt követően viszont már kevesebb ilyen eset fordult elő. A XVIII. század utolsó évtizedeiben még Püspökladányból, Nádudvarról és a borsodi Mezőcsátról is érkeztek házasfelek, a XIX. század folyamán viszont Abádról, Poroszlóról, Roffról került szőlőstre több vőlegény és menyasszony — szűkült tehát az exogámia távolsága.

Jelentősebb számú beköltözés a közeli Füredről, Derzsről, Igarról és Abádról történt, de 1-1 idegen család a környék csaknem mindegyik, reformátusok lakta falujából letelepedett itt. Jól felismerhető egy nagyon lassú É–D irányú vándorlás: valki, egerlövői, tarjáni, csegei, egyeki családok állapodtak meg a faluban.

Tiszaderzs 1711–12-ben népesült be újra, református egyházának anyakönyvei 1751-től maradtak meg.

A XVIII. században még meglehetősen nyitott közösség: pl. az 1765–1775 közötti 10 évben az exogámia a házasságkötések több mint felét teszi ki, azonban 1887 és 1895 között már csak a házasságok mintegy 1/3-át érintette.

Derzs exogám házassági kapcsolatai déli és délkeleti irányban intenzívek. Természetszerűen rendszeresek és erősek e kapcsolatok a környező településekkel: Abáddal, Szentimrével és Szöllőssel, de e szomszédos falvakon kívül kiemelkedő a Nagykunság, különösen Kunmadaras jelentősége. Buraik, roffiak, szalókiak és a túl-

parti nánaiak is többször előfordulnak a házasfelek között: elsősorban férfiak — s ez azt feltételezi, hogy e falu inkább kibocsátó település lehetett. Jelentősebb távolságra fekvő településről csak 1-1 házassuló származott: Miskolc–Nagykálló–Debrecen–Mezőtúr–Jászkisér és a Gömör megyei Jánosi vonalán húzható meg az exogámia köre.

A Derzsre költözöttek helyiakkal kötött házasságai alapján úgy tűnik, hogy Abádról és Szalókról költöztek ide a legtöbben, ezenkívül Madarásról, Szöllősről, Kenderesről, Szentimréről, Roffról és a borsodi Valkról vándorolt Derzsre néhány család.

Bábolna a Tisza túlsó partján, a borsodi részen található, kis népességű katolikus falu. Ebből következően a házasságkötések száma alacsony volt: a tizet csak ritkán haladta meg évente, s ezeknek kb. a fele volt exogám.

A bábolnaiak exogámiája a környező Tisza parti településekre terjedt ki. Legjelentősebb partnertelepülései a folyó jobb partján található Ároktő, Nagymihály, Szentistván és Poroszló, valamint a közeli Montaj pusztja.

A délebbi hevesi falvakkal gyengébbek a kapcsolatai, mint a szomszédos borsodiakkal. A Tisza választóvonalat jelentett Bábolna házassági kapcsolatrendszerében: Füreden kívül csak az egyeki katolikusokkal házasodtak innen, bár említésre érdemes, hogy a bábolnai férfiak gyakrabban választottak Füred környékéről feleséget.

A korábban Szabolcs, ma Hajdú-Bihar megyéhez tartozó Egyek vallásához ragaszkodó kálvinista lakosságát az egri püspök 1764-ben kényszerítette elköltözésre a faluból. Egy részük eljutott az Arad megyei Kispestig, de a tiszafüredi anyakönyv az 1780-as évekből több esetben is tartalmazza a város határában, az Árkus-ér mellett megtelepedett egyekiek házasságkötéseit, s egyszer még tanítójukat is megemlíti.

A katolikusokkal újratelepített község anyakönyveit 1769 és 1805 között tekintetem át. A bejegyzések szerint elsősorban Tiszaörssel, Nagyivánnal, Örvénnyel és a Tisza másik partján fekvő Bábolnával voltak rendszeres házassági kapcsolataik, és csak néhány tiszafüredi származású férj vagy feleség kötött itt házasságot. Kapcsolataik iránya É–ÉNy, azaz döntően a katolikusok lakta terület — a legtávolabbi pont Eger.

A vizsgált 30 év alatti jelentős beköltözésekre utal, hogy sok házasságban a férj és a feleség is máshonnan származott, jellegzetesség viszont, hogy leginkább azonos helyről érkezett párok kötöttek házasságot.

Tiszaörsöt birtokosa, az egri püspökség 1719-től kezdte betelepíteni Tisza-csegéről és máshonnan érkezett református jobbágyokkal. Ezeknek egy része a nagy szegénység miatt hamarosan továbbköltözött Polgárra, Csegére, Tarjánba, Kunmadarasra, de időközben érkeztek új telepések is.

Egyekhez hasonlóan e falu is áldozatul esett Eszterházy püspök tiszántúli rekatolizációs törekvéseinek: 1767-ben elúzik lakosságát, mely szétszéled a környékbeli településekre (Szöllős, Szentimre, Derzs, Igar, Füred, stb.), s más püspöki birtokok jobbágyait (köztük elmagyarosodott szlovák családokat is) költöztetik a helyükre.

Örs házassági kapcsolatrendszere térségünk katolikus településeivel (Nagyivánnal, Egyekkel, Tiszaörvénnyel — mindegyik a püspökség faluja!) és a református többségű Tiszaigar katolikusságával alakult ki, mely filiális egyházként Örshöz tartozott. Fontos szerepük volt az örsieknak két jelentős mezőváros: a nagykunsági Karcag és Tiszafüred katolikusságának exogám párválasztásában is.

Tiszaörs lakossága a XVIII. század végén és a XIX. század folyamán a dél-borsodi területekről és főként heves megye keleti részéről gyarapodott. Kiemelkedő bevándorlási terület volt a palóc vidék, valamint az Eger-patak és a Hór-patak közti terület (Maklár, Nagytállya stb.), ahonnan a XIX. század közepén németek is áttelepedtek.

* * *

Melyek voltak tehát a migráció legjellegzetesebb vonásai vidékünkön a jelzett időszakban?

— Várható volt, hogy fő migrációs irányként az észak–déli vándorlás fog kirajzolódni. A népesség lassú É–D irányú mozgása még a XIX. század folyamán is végig megfigyelhető.

— Tiszafüred környékének települései természetesen egymással álltak legszorosabb kapcsolatban, bár kisebb elhatárolódások tapasztalhatók (pl. Tiszaderzs a Tiszafüredtől való kis távolság ellenére inkább a Nagyikunság irányába orientálódott). A földrajzi tényezők nem gátolták jelentősen az egyes települések közti szabad mozgást, sokkal inkább a vallásbeli különбözés; a kisebb településeken csak elvétve találni vegyes házasságot, mely a mezővárosokban gyakoribb jelenség. A belső népességmozgások mellett a vidék nyitottsága megmaradt, s nem alakult zárt kistáji endogámiával jellemezhető, határozott karakterrel rendelkező néprajzi csoporttá a terület sokféle eredetű lakossága.

— Szembetűnő a katolikus és a protestáns lakosság mozgásainak különböző irányultsága (katolikusok: exogámiájuk és vándorlásuk is É–Ény felől történt, kálvinisták: e mozgásokban a Tiszántúl, vagyis az É–ÉK-i irány a meghatározó).

— A kezdetben egyöntetűen kálvinista lakosságú vidéken az eltelt mintegy két évszázad alatt a katolikusság jelentékeny létszámbeli előretörése ment végbe. (Olyannyira, hogy napjainkban a vegyes lakosságú településeken már az utóbbiak javára billen a mérleg.) E folyamatot az egri püspökség tudatos, átgondolt, s eszközökben nem válogató rekatolizálási akciói (ittenni pusztáinak katolikusokkal való betelepítése, illetve a birtokain élő protestánsok elűldözése) indították meg, tovább erősítette az északról dél felé húzódó népesség beköltözése, de a katolikusok közismerten magasabb szaporasága is.

— A migráció az egyes települések társadalmi rétegződésére is hatott. A legtöbb település telekkel bíró jobbágyságát, parasztságának felső rétegét többnyire reformátusok alkották, a később bevándorolt katolikusok pedig az egyébként is nagy létszámú zsellér- és szolga-, majd a cselédréteget gyarapították.

EGY - *el*

B 198424